

KULTURNÍ POLITIKA V ČESKÉ REPUBLICE

Vláda svým usnesením ze dne 28. dubna 1999 č. 401 uložila ministru kultury předložit v termínu do 31. prosince 2000 zprávu o realizaci Strategie účinnější státní podpory kultury („kulturní politiky“). Z výsledku projednání materiálu ve vládě vydalo Ministerstvo kultury úplné znění aktualizované Kulturní politiky, které stanoví cíle státu v oblasti kultury do roku 2005. Publikace svou problematiku člení do následujících kapitol: úvodní slovo ministra kultury Pavla Dostála, 1) Funkce kultury, hlavní cíle a nástroje strategie, 2) Vztah občan, kultura a veřejná správa, 3) Podmínky pro rozvoj kulturního bohatství a participace občana na něm, 4) Profesionální umění a neprofesionální umělecké aktivity, 5) Kulturní dědictví, 6) Média a audiovizí, 7), Veřejné knihovnictví. Všeobecné kapitoly (články 1-16) a speciální kapitolu o veřejném knihovnictví (články 52-65) přetiskujeme.*

Funkce kultury, hlavní cíle a nástroje strategie

Kultura je významným faktorem života občanské společnosti, který podstatnou měrou napomáhá její integraci jako celku.

Přispívá k rozvoji intelektuální, emocionální i morální úrovně každého občana a plní v tomto smyslu výchovně vzdělávací funkci.

Propojuje Českou republiku s vnějším světem, zároveň ji však z něj i vyděluje; charakterizuje ji v porovnání s ostatními státy.

Kultura však má nejen integrační, edukativní a reprezentační funkci, ale je i významným hospodářským odvětvím. Spotřebovává sice prostředky ze státního rozpočtu a z rozpočtů komunálních, avšak podílí se též na jejich vytváření přímo, prostřednictvím daňových výnosů odvětví tzv. kulturního průmyslu¹, a nepřímou tím, že vytváří podmínky pro vznik příjmů státního i komunálních rozpočtů např. daňovými výnosy tzv. kulturního turismu, jehož významným motivem je naše kulturní dědictví. Součástí aktivní ekonomické funkce kultury je i to, že nabízí pracovní příležitosti pro řadu občanů.

Kultura plní důležitou sociální funkci. Přispívá k sebeidentifikaci občanů jako svobodných individualit i k identifikaci občanů se společenstvím, v němž žijí, s obcí, regionem i státem. Tato role kultury má značný motivační efekt. Partici-

^{*/} Kulturní politika v České republice. Cultural Policy in the Czech Republic. Praha Ministerstvo kultury ČR 2001. 82 s.

¹ Příspěvek tzv. kulturních průmyslů do hrubého domácího produktu se v zemích Evropské unie pohybuje od 0,8 % až do 3 %; Pramen: Podkladový dokument pro Mezivládní konferenci o kulturních politikách pro rozvoj, konanou ve dnech 30. března až 2. dubna 1998 ve Stockholmu.

pace na kultuře vytváří smysluplnou náplň volného času a je tak mj. důležitým preventivním faktorem před narkomanií, gamblerstvím, kriminalitou a dalšími sociálně patologickými jevy, jimiž je ohrožena zejména mládež.

Obecně přispívá také k lepšímu vzájemnému pochopení mezi občany různého národnostního původu a je nezanedbatelným prostředkem boje proti xenofobii a rasismu.

Účast na kulturním životě pomáhá osobám se zdravotním postižením začlenit se do pospolitosti zdravých občanů a překonat tak v jisté míře jejich postižení, podobně může tato participace pomoci i obětem násilí. Kultura, resp. podílení se na ní, má tedy i terapeutickou funkci.

Z těchto, a jistě i z řady dalších důvodů vyplývajících z následujícího textu, je potřebné, aby se orgány státní správy, a v souvislosti s reformou veřejné správy stále více orgány samosprávy, kulturou zabývaly. Jejich úlohou je především vytváření finančních, koncepčních, legislativních a do určité míry i organizačně institucionálních předpokladů pro podílení se občanů na kultuře. Ti jsou jejími tvůrci, příjemci i ochránci a předavateli.

Hlavní cíle kulturní politiky jsou zejména :

- **garantovat ochranu svobody tvorby umělců a tvůrců a vytvářet podmínky pro využívání této svobody,**
- **vytvářet podmínky pro realizaci kulturních aktivit občanů zejména na základě občanského sdružování (spolčování),**
- **vytvářet podmínky pro decentralizaci rozhodování v celém kulturním systému a pro přenášení rozhodovacích procesů mimo ingerenci orgánů státní správy a jejich nezávislost i ekonomickou (“umělci rozhodují sami o sobě”),**
- **garantovat rovnost přístupu občanů ke kulturnímu bohatství a usnadňovat tento přístup znevýhodněným společenským skupinám (menšiny, osoby se zdravotním postižením),**
- **garantovat ochranu kulturního dědictví a podporovat péči o ně,**
- **garantovat svobodný přístup občanů k informacím, podporovat výměnu informací uvnitř systému kultury, mezi systémem kultury a vnějším prostředím bez ohledu na jazykové a administrativní hranice,**
- **podporovat výchovu a osvětu v systému tvorby i užívání kulturních statků,**
- **brzdit negativní vlivy komercializace kultury.**

Nástroje kulturní politiky jsou zejména :

- **legislativní;** podle článku 2 odstavce 2 Listiny základních práv a svobod lze státní moc uplatňovat jen v případech a v mezích stanovených zákonem a to způsobem, který zákon stanoví, proto je nutno v právním řádu definovat veřejné služby státu v oblasti kultury jako zákonné zmocnění (a stanovení povinnosti) státu zabezpečovat kulturní služby jako služby veřejně prospěšné; žádoucí je

nadále podporovat uplatnění odstavce 3 uvedeného článku tvorbou právních norem zejména pro neziskový sektor v kultuře;

- **ekonomické**; ekonomická podpora kultury státem je realizována nepřímo (daňovými úlevami, podporou ekonomické soběstačnosti neziskových subjektů) a přímo dotacemi ze státního rozpočtu; žádoucí je posílit fondové financování kulturních aktivit bez ingerence orgánů státní správy a rozpočtově zajistit rozhodování orgánů státní správy zejména o dotacích, jež mají povahu náhrady za nucené omezování vlastnických práv vlastníků kulturního dědictví ve smyslu článku 11 odstavce 4 Listiny základních práv a svobod;

- **institucionální**; státní kulturní instituce a jejich system zůstanou i nadále důležitým článkem systému kultury zejména v oblasti přístupu k informacím a v systému péče o kulturní dědictví;

- **řídící**; je žádoucí posilovat konzistentní postoj orgánů státní správy v kultuře jako jeden ze základních předpokladů pro zachování rovného přístupu občanů ke kulturnímu bohatství;

- **metodické**; metodickým a osvětovým působením lze motivovat kulturní chování subjektů nezávislých na orgánech státní správy (krajů, obcí, církví, neziskových kulturních organizací).

Konkrétní cíle kulturní politiky jsou vtěleny do jednotlivých článků, zabývajících se jak obecným prostředím pro tvorbu, distribuci, uchovávání a spotřebu kulturních statků, tak jednotlivými oblastmi kultury, jež jsou záměrně uspořádány podle působnosti ministerstva kultury :

Článek 1 - Podporovat co nejširší zapojení občanů a občanských iniciativ do kulturních a uměleckých aktivit, usnadnit jejich přístup ke kulturním hodnotám a spoluúčast při péči o kulturní dědictví, včetně jejich aktivní a plnoprávné účasti na rozhodovacích procesech způsobem a v rozsahu stanoveném právními předpisy a standardy užívanými na úseku péče o kulturní dědictví v zemích Evropské unie, předkládat kulturní politiky veřejné správy a zvýšit informovanost občanů o činnosti veřejných orgánů, vést pravidelný dialog s koordinačními orgány zastřešujícími nevládní neziskové subjekty

Konkrétně :

Orgány veřejné správy oceňují aktivity občanských iniciativ, které jsou zaměřeny ve prospěch realizace práva občanů na přístup ke kulturnímu bohatství. Spatřují v nich bezprostřední výraz aktivního zájmu občanů o kulturu a jsou si vědomy, že skutečná realizace kulturní politiky je od aktivity občanských sdružení neoddelitelná.

Vláda má za to, že je nezbytné na všech stupních veřejné správy pravidelně vyhlášovat výběrové grantové programy na pomoc realizaci hodnotných projektů občanských sdružení a projektů dalších neziskových právnických osob nepodnikatelského charakteru.

Vláda podpoří především ty projekty, které budou mít nejméně regionální význam. V souladu s mezinárodními doporučeními² je vláda přesvědčena o potřebnosti pravidelného dialogu s tuzemskými nevládními neziskovými subjekty, které působí v oblasti kultury. Vzhledem k bohatosti a širokému spektru profesních spolků, občanských sdružení, kulturních institucí a jejich asociací, nadací, podnikatelských subjektů, ochranných organizací autorských, atd., a tomu odpovídající pestrosti jejich stanovisek k zásadním, např. legislativním, otázkám, uvítá vláda, když tento pravidelný dialog v zásadních věcech bude ze strany jejich partnerů veden v jednotlivých oborech koordinovaně, tedy s orgány zastřešujícími jednotlivá seskupení nevládních subjektů činných v daném oboru. Za vládu garantuje dialog Ministerstvo kultury.

Ze své strany pak vláda klade zvláštní důraz na pravidelný dialog s koordinačními orgány působícími “napříč” – přes oborové členění jednotlivých oblastí kultury a společně je zastřešujícími.

Vláda má za klíčovou rovněž informovanost občanů o stavu kultury a výdajích veřejných rozpočtů, navrhovaných legislativních a koncepčních krocích atd.

Proto bude pravidelně vyhlášovat vládní kulturní politiku. Ministerstvo kultury a státní kulturní instituce budou nadále vydávat příslušné zprávy o své činnosti. Stejný postup vláda doporučuje krajům a obcím.

Článek 2 - V rámci dotační politiky udržet přímé platby občanů za kulturní služby na únosné úrovni; uplatňovat systém slev pro vybrané služby a skupiny obyvatelstva

Konkrétně :

Platby občana nekomerční kulturní instituci za služby bezprostředně věcně související s jejím hlavním posláním, pro něž byla zřízena orgánem veřejné správy, mohou být pro ni jen jedním ze zdrojů.

Zvyšování těchto plateb nad určitou mez může být kontraproduktivní a vytvořit zejména pro skupiny sociálně slabších občanů bariéru, bránící jim v realizaci jejich práva na přístup ke kulturnímu bohatství. Proto bude nadále uplatňován systém slev z ceny za tyto služby pro ty skupiny občanů, u nichž lze mít za to, že náleží nebo mohou náležet k sociálně slabším skupinám (např. senioři, osoby se zdravotním postižením, osaměle žijící osoby s dětmi), nebo na jejichž intelektuálním rozvoji má občanská společnost mimořádný zájem (učitelé, vychovatelé, děti, studující atd.).

Vláda bude podporovat umožnění některých v zahraničí uznávaných výhod, např. uznání mezinárodní identifikační karty studenta, učitele, popř. profesionálního výtvarného umělce.

² Např. Závěrečný dokument Mezivládní konference o kulturních politikách pro rozvoj, Stockholm, přijatý dne 2. 4. 1998.

V souladu se státními mezinárodně právními závazky³ považuje vláda za diskriminační uplatňování dvojího systému cen (cena pro tuzemce a cena pro cizozemce) za totožnou službu. Pokud jsou cizozemcům na základě jejich vyžádání reálně poskytnuty nadstandardní služby, jako je například výklad v cizím jazyce, jde o zvláštní službu za zvláštní příplatek, nikoliv však o diskriminaci.

Článek 3 - Lépe informovat občany o stavu kultury a o výsledcích použití prostředků z veřejných rozpočtů pro kulturní účely

Konkrétně :

Přímá ekonomická pomoc státu při realizaci kulturních projektů a aktivit kulturních institucí je umožněna přerozdělováním příjmů státního rozpočtu, které z podstatné části pocházejí od daňových poplatníků.

Proto se považuje za samozřejmé, aby Ministerstvo kultury a státní kulturní instituce informovaly veřejnost o užití těchto prostředků.

Podávání těchto periodických zpráv se zároveň chápe jako výraz zájmu a spoluzodpovědnosti státní správy za vytváření podmínek pro to, aby občan mohl realizovat svá práva, která jsou mu zaručena mj. článkem 34 Listiny základních práv a svobod.

Ministerstvo kultury spolupracuje na přípravě a vytváření Portálu veřejné správy, tj. systému, ve kterém se lze jednoduše, z jednoho místa, prostřednictvím Internetu dostat k informacím poskytovaným státní správou a samosprávou, tedy i informacím o stavu kultury.

Článek 4 - Zvýšit podle možností státního rozpočtu objem kapitoly 334 - ministerstvo kultury (mimo výdaje na církve a náboženské společnosti) na 1 % výdajů státního rozpočtu, účelově zajistit podíl územních rozpočtů a podpořit růst výdajů obecních rozpočtů na financování kultury; příspěvky poskytovat v rámci veřejně vyhlášené dotační politiky, a to i formou věcně zaměřených programů

Konkrétně :

Se vstupem České republiky do Evropské unie souvisí nejen harmonizace právních předpisů vztahujících se na oblast kultury a jejich důsledné provádění, ale i úkol zaujmout srovnatelné postavení v ekonomické podpoře kultury státem. Proto je cílem ministerstva kultury, aby přímé výdaje státního rozpočtu na kulturu k datu vstupu České republiky do Evropské unie⁴ dosáhly úrovně těchto výdajů ve srovnatelných členských zemích ES.

Zároveň je bezpodmínečně nutné vyšší objemy finančních prostředků umístit v budoucnu do kultury co nejefektivněji v prioritních oblastech vyplývajících

³ Např. Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech. Sjednán v New Yorku, dne 19. 12. 1966.

⁴ Evropský průměr je přibližně 0,5–1 % z hrubého domácího produktu, v ČR jen 0,23 % z hrubého domácího produktu

z tohoto materiálu, to vše při průhledném a trvalém sledování způsobu jejich využití.

Vláda je na základě zkušeností z některých oblastí kultury, např. státní památkové péče, ochrany movitého kulturního dědictví a knihovnictví přesvědčena, že je v zájmu lepšího přehledu o cílech, na něž mají být vynakládány finanční prostředky z kapitoly státního rozpočtu určené pro kulturu, a v zájmu lepší kontroly jejich účelného využití, aby se v budoucnosti rozvíjely stávající a vznikaly další věcně zaměřené programy.⁵

Článek 5 - Podporovat vědeckou a výzkumnou práci ve vymezených oblastech kultury na úrovni srovnatelné s ostatními vědními obory

Konkrétně :

Vláda si je vědoma povinností, které má v oblasti zachování a rozvíjení národního intelektuálního bohatství, hodnotových systémů, vzdělanosti a ochrany kulturního dědictví.

Na podporu vědeckých programů a prací zaměřených k tomuto cíli v jednotlivých sférách kultury bude využívat především jednotlivých forem státní podpory sbírkotvorným institucím, knihovnám, státním památkovým ústavům a institucím zabývajícím se z analyticko-koncepčního hlediska informacemi o profesionálním a neprofesionálním umění a kulturním životě občanů, poskytované formou institucionální a účelové podpory výzkumu a vývoji.

Podpora bude soustředěna převážně na oblast:

- kulturní identity, právo na kulturní dědictví, vztah kultury a společnosti, kulturní diversity v občanské společnosti, (s využitím metod a poznatků antropologie, kulturologie, sociologie, etnografie a etnologie),
- výzkum a vědecké zhodnocení kulturních hodnot, prostředí, identifikaci, ochranu, zachování a prezentaci nemovitého kulturního dědictví v širším spektru (programy, které tuto oblast mají zaplnit, plně odpovídají dokumentům Rady Evropy a UNESCO v oblasti kulturního dědictví),
- zachování, dokumentaci a prezentaci movitého kulturního dědictví v širším spektru od vědeckého zpracování sbírkových předmětů muzeí a galerií, jako pramenné základny přírodních, společenských a technických věd, mapování historických technologií, až po možné využití těchto poznatků při řešení konkrétních úkolů v jednotlivých odvětvích národního hospodářství, a s cílem zvýšit kulturní úroveň a kvalitu života obyvatelstva,
- ochrany, zpřístupňování knihovních fondů formou digitalizace a retrokonverze s využitím mezinárodní počítačové sítě Internet a postupné rozšiřování celostátní automatizované knihovní sítě Caslin, tvorbu databází regionálních informací dle vzoru západních knihoven; ochranu knihovních fondů z hlediska

⁵ V současnosti jde např. o tyto programy: Program regenerace městských památkových rezervací a městských památkových zón, Program záchrany architektonického dědictví, program Integrovaný systém ochrany movitého kulturního dědictví, Program rozvoje informační sítě veřejných knihoven apod.

mikroklimatu, na automatizaci knihovnických procesů, převod katalogů do elektronické podoby a na výzkum uživatelských potřeb včetně národnostních menšin,

- vědecko-dokumentárního zmapování vývoje českého hudebního, divadelního a výtvarného umění, české literární historie, teorie a kritiky – profilace autorů, osobností, institucí,
- výzkumu a dokumentace mizejících hodnot lidové kultury živé i hmotné, tj. zmapování a uchování tradičního folklóru, hudby, tanců, řemesel, lidových výrobců a jejich technik, včetně zdokumentování audiovizuálními prostředky,
- vědeckého zpracování dějin filmu s dokumentačními výstupy včetně uchování audiovizuálního dědictví,
- výzkumu, vývoje, dokumentace a prezentace v oblasti tisku, televize, rozhlasu, audiovizu i nových způsobů šíření autorských děl.

Článek 6 - Posílit kooperativní a víceleté financování kulturních činností a projektů z veřejných rozpočtů

Konkrétně :

Spoluúčast rozdílných úrovní veřejných rozpočtů na financování kulturních projektů a činností přináší pozitivní výsledky jak v oblasti péče o kulturní dědictví (Program regenerace městských památkových rezervací a městských památkových zón), tak v oblasti profesionálního umění (Pražské jaro) i neprofesionálních uměleckých aktivit. Ministerstvo kultury bude nadále posilovat kooperativní model financování rozpočtů obecních a rozpočtu státního, se vznikem krajů se počítá i s participací z rozpočtu orgánů krajských samospráv.

Víceleté financování kulturních projektů je ověřeno Programem záchrany architektonického dědictví a programem Výzkum a vývoj. Ministerstvo kultury rozšíří okruh projektů financovaných víceletým způsobem vypisováním 2–4letých grantů pro oblast profesionálního umění i neprofesionálních uměleckých aktivit.

Při financování nekomerčně orientovaných kulturních projektů a aktivit může sehrát pozitivní roli také soukromá iniciativa. Zároveň je zřejmé, že sponzorský zdroj financování kultury má jen doplňkový charakter.⁶

Článek 7 – Změnou právních předpisů podpořit zvýšení podílu samofinancování kulturních institucí z příjmů z vedlejších činností a účelného využívání svěřeného majetku

Konkrétně :

⁶ I v těch evropských zemích, kde je tento institut vyvinut a má tradici, nepřesahují tyto prameny v průměru více než 4 % nákladů na nekomerční kulturu. Je dále známo, že sponzorské příspěvky se soustřeďují jen na určité projekty, a to především ty, které se těší mediální pozornosti.

Vláda je si vědoma, že řada státních kulturních institucí by mohla přiměřeně svým podmínkám doplnit své finanční zdroje účelným užíváním svěřeného státního majetku a poskytováním vedlejších služeb za úplatu. Některá pravidla, stanovená příslušnými předpisy, však vytvořila demotivující prostředí pro to, aby se tento potenciál skutečně realizoval i tam, kde jsou pro to objektivní podmínky. Změnou těchto, popř. daňových předpisů, je třeba usilovat o to, aby příjmy z vedlejší činnosti a účelného užívání svěřeného majetku zůstaly v maximální výši jako doplňkové zdroje pro plnění jejich hlavního kulturního poslání a snížila se tak závislost na přímých příspěvcích ze státního rozpočtu a úroveň centrálního přerozdělování.

Článek 8 – Zajistit o kultuře statisticko ekonomická data s vyšší vypovídací hodnotou; vytvořit informační databáze pro koncepční, legislativní činnost a pro mezinárodní spolupráci; ověřovat správnost koncepčních kroků prostřednictvím sociologických průzkumů

Konkrétně :

Ministerstvo kultury a další zainteresované orgány státní správy jsou si vědomy, že pro plnění úkolu zajistit informovanost občanů, jakož i pro vytváření příznivých finančních a legislativních podmínek pro rozvoj kultury, jsou nezbytné informace, a to nejen statistické údaje o využívání kulturních zařízení občany a nákladech státního rozpočtu na kulturu, ale též statistiky o ekonomických přínosech jednotlivých odvětví tzv. kulturního průmyslu.⁷

Budou se proto navrhovat ve smyslu platných právních předpisů příslušná periodická statisticko ekonomická šetření v tomto směru, jakožto i šetření k získání detailnějších údajů o výdajích občanů a jejich domácností na kulturu.⁸

Orgány veřejné správy musí do budoucna disponovat též oborovými informačními databázemi pro svou koncepční, případně legislativní činnost, využitelnými i pro různá operativnější opatření (např. pro činnost odborných grantových grémií, poskytování informací zahraničním partnerům apod.). Tyto databáze budou rovněž užitečné i pro zainteresovanou tuzemskou i zahraniční podnikatelskou veřejnost a odborníky. Na úrovni MK bude proto vznik těchto databází zajištěn tak, že se jednak rozšíří činnost některých organizací a ministerstvo kultury prostřednictvím víceletého tendrového programu podpoří ve vybraných institucích vznik a plnění příslušných oborových databází. Přitom bude spolupracovat rovněž s profesními organizacemi a sdruženími, která tato data znají, či je mohou získat. Pro mezinárodní srovnání získaných údajů bude ministerstvo užívat po-

⁷ Viz Rezoluce Rady EU č. 395Y1207(01) ze dne 20. 11. 1995, o podpoře statistik, o kultuře a ekonomickém růstu a viz též Doporučení k mezinárodní normalizaci statistik veřejného financování kulturních aktivit, přijaté 21. zasedáním Generální konference UNESCO. Bělehrad, dne 27. 10. 1980.

⁸ Dosud jsou údaje o výdajích domácností na kulturu sledovány pouze v rámci agregátního ukazatele postihujícího zároveň výdaje na sport, kulturu a zábavu.

znatků národních sekcí mezinárodních nevládních organizací a výstupů ze zapojení ČSÚ do mezinárodní spolupráce a mezinárodních statistik.⁹

Ministerstvo kultury považuje za nezbytné, aby koncepční činnost a její realizace v praxi byla v budoucnosti periodicky prověřována prostřednictvím sociologických průzkumů tak, aby byly získány případné korektivy pro jakoukoli budoucí kulturní politiku či dílčí koncepční kroky v jeho jednotlivých kompetenčních oblastech.

Článek 9 – Navrhnout právní úpravu postavení kulturních institucí v souvislosti s reformou veřejné správy, docílit zlepšení odměňování jejich zaměstnanců

Konkrétně :

V důsledku I. etapy reformy veřejné správy dochází k přechodu řady dosud státních kulturních institucí do působnosti krajů. Krajům se převádí do majetku budovy, sbírky, knihovní fondy a některé další věci stanovené zákonem č. 157/2000 Sb., o přechodu některých věcí práv a závazků z majetku České republiky do majetku krajů. Obdobný proces bude následovat v II. etapě reformy veřejné správy, kdy se bude státní majetek kulturní povahy spravovaný okresními úřady a jimi zřizovanými organizacemi převádět převážně na samosprávné orgány. V důsledku toho bude ministerstvo kultury nadále zřizovat pouze instituce výrazně celostátního a nadstátního významu :

Státní ústav památkové péče (a Státní památkové ústavy¹⁰ v některých krajích)

Národní knihovna v Praze

Moravská zemská knihovna v Brně

Knihovna a tiskárna pro nevidomé K. E. Macana

Informační a poradenské středisko pro místní kulturu

Národní divadlo

Státní opera Praha

Česká filharmonie

Divadelní ústav

Pražský filharmonický sbor

Národní muzeum

⁹ Tato činnost bude posílena u Informačního a poradenského střediska pro místní kulturu (IPOS) pro oblast kulturně vzdělávacích činností a tzv. neprofesionální umělecké aktivity, bude rozšířen “záběh” dosavadního Divadelního ústavu o další oblasti profesionálního umění a Ústavu lidové kultury, pokud jde o tradiční lidové umění. Rovněž tak bude tato činnost minimálně zachována u státních památkových ústavů pro oblast památkového fondu, v Národní knihovně pro oblast knihovnictví a v Národní galerii v Praze a Národním muzeu pro oblast muzejnictví, příp. specializovaném institutu pro oblast muzejnictví, jehož potřebu vzniku si Ministerstvo kultury, jako součásti metodicko-odborného a servisního pracoviště pro obor muzejnictví, uvědomuje. Ministerstvo bude usilovat o nejvhodnější formu jeho zřízení. Obdobné pracoviště je třeba v oblasti získávání dat a informací týkajících se audiovizí.

¹⁰ Včetně všech státních hradů a zámků, tedy i těch, které jsou dosud v péči okresních úřadů.

Národní galerie v Praze
Uměleckoprůmyslové muzeum Praha
Národní technické muzeum
Národní zemědělské muzeum
Moravské zemské muzeum
Moravská galerie v Brně
Technické muzeum v Brně
Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm
Památník národního písemnictví v Praze
Památník Tereziín
Památník Lidice
Muzeum Jana Ámose Komenského v Uherském Brodě
Slezské zemské muzeum v Opavě
Muzeum loutkářských kultur v Chrudimi
Národní filmový archiv
Ústav lidové kultury ve Strážnici

Muzea, galerie a knihovny převedené krajům budou nadále fungovat jako příspěvkové organizace podle zákona 250/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech územních rozpočtů. To umožní zřizovatelům svěřovat jim majetek do správy, což je zejména u majetku kulturní povahy osvědčený institut, užívaný v zemích Evropské unie. Současně to zachová optimální prostor pro iniciativu vedoucích zaměstnanců.

Zákon 218/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech a o změně některých souvisejících zákonů (rozpočtová pravidla) a s ním související výklad ministerstva financí způsobí, že nové státní příspěvkové organizace nebude nadále možné zřídit ani rozšiřovat okruh majetku, s nímž tyto organizace hospodaří, pokud nejde o rozšiřování souboru majetku v rámci stávající činnosti. To pro kulturní instituce znamená, že by se měly transformovat do podoby organizačních složek státu nebo na právnické osoby, které budou moci nabývat majetek do svého vlastnictví. U majetku kulturní povahy, který je veřejností vnímán jako majetek v pravém slova smyslu veřejný, tudíž nezczizitelný, to však nebude průchodné. Stačí připomenout, jak bolestně nese veřejnost ztráty na kulturním dědictví, povstalé díky jinak obecně kladně přijímané liberalizaci vlastnictví a života vůbec.

Ministerstvo kultury proto navrhne věcný záměr zvláštního zákona a na jeho základě zákon, který

- bude státu umožňovat zřizování, změny a zrušení kulturních institucí způsobem obdobným příspěvkovým organizacím územních samosprávných celků, včetně obdobného modelu nakládání s majetkem zejména kulturní povahy;
- zajistí poskytování dotací ze státního rozpočtu, přijímání příspěvků z krajského a obecního rozpočtu;
- zefektivní víceleté financování dlouhodobých projektů;

- umožní pojištění majetku druhých osob, jenž bude kulturní instituci zapůjčen např. pro výstavu;
- umožní náhradu komerčního pojištění institutem státní záruky.

Ministerstvo kultury si je rovněž vědomo současného neuspokojivého stavu odměňování pracovníků kulturních institucí, který výrazně zaostává za jejich vzdělaností i rozsahem práce. Ministerstvo kultury bude usilovat o zlepšení této situace, aby mohla být lépe diferencována vysoce odborná činnost specialistů v těchto institucích.

Článek 10 – Zefektivnit podporu neziskovým nevládním organizacím zkonkretizací zásad grantového řízení jako základního nástroje pro financování kultury z veřejných rozpočtů

Konkrétně :

Vláda i nadále hodlá pomáhat při realizaci nekomerčních kulturních projektů, a to především formou fakultativních grantových programů vyhlašovaných veřejnoprávními fondy i orgány státní správy. Při rozhodovacích procesech o konkrétních projektech mají platit zejména tyto zásady:

- při rozhodování se v zásadě nepřihlíží k formě právní subjektivity předkladatele, rozhodující je pouze umělecká, dokumentární, kulturně výchovná či vědecko-výzkumná hodnota (dále jen “odborná hodnota”) předpokládaného výsledku projektu, a to za samozřejmého předpokladu jeho obecné či veřejné prospěšnosti;
- nestanoví-li zákon nebo jiné závazné opatření jinak, orgánu veřejné správy nepřísluší, aby posuzoval odbornou hodnotu předpokládaného výsledku projektu; toto posouzení nechť je přenecháno za tím účelem jmenovaným odborným grémiím složeným z nezávislých odborníků delegovaných profesními organizacemi, senáty vysokých škol uměleckých směrů, odborovými svazy;
- veškeré rozhodování by mělo být založeno na tajném hlasování, jehož výsledky musí být přiměřenou formou zveřejněny;
- při rozhodování musí být v maximální možné míře vyloučen konflikt zájmů;
- při rozhodování o projektech musí být, za dodržení samozřejmého předpokladu vysoké odborné hodnoty, dosaženo i diversity (plurality) projektů, to znamená, že nelze připustit, aby v rámci jednoho oborového programu, např. ve prospěch prezentace výtvarných děl, byly pozitivně ohodnoceny jen projekty jednoho názorového, stylového, žánrového či směřového typu.

Administrativním orgánům veřejné správy kromě přípravy grantových a tendrových programů náleží při jejich provádění především administrativní stránka věci, péče o dodržování relevantních právních předpisů, kontrola správnosti využití přidělených prostředků a informování členů posuzujících grantových grémií.

Článek 11 - V rámci reformy veřejné správy výběrově převést zřizovatelské funkce na nižší orgány veřejné správy včetně souvisejících finančních pro-

středků, podporovat z úrovně středního stupně veřejné správy místní kulturu, vytvořit regionální podpůrné veřejnoprávní fondy

Konkrétně :

Snaha orgánů obecních samospráv o rozvoj místních kulturních služeb je limitována mj. jejich ekonomickými možnostmi. Obce v současnosti přebraly či přebírají zřizovatelskou funkci ke kulturním institucím dříve zřizovaným nižšími stupni státní správy, přičemž tyto instituce i nadále plní (nebo by měly plnit) svou spádovou funkci, tj. poskytovat přístup ke kulturnímu bohatství širšímu okruhu občanů, než jsou jen občané zřizovatelské obce. Proto vláda plně podporuje řešení aby se na finančním zabezpečení takových institucí do budoucna podílely i krajské články veřejné správy. Ustavení krajů umožňuje výběrově decentralizovat zřizovatelskou funkci ke kulturním institucím.

Vláda je si vědoma, že je třeba standardizací dostupnosti kulturních služeb zajistit rovnost šancí na přístup občanů k informacím a ke kulturnímu bohatství. Uznává, vzhledem k charakteru osídlení země, že kultura nemůže být soustředěna výhradně do metropolí, a tedy uznává i důležitost tzv. místní kultury.¹¹

Ministerstvo kultury bude nadále monitorovat a poznávat místní a regionální kulturu, aby mohlo přijímat koncepční opatření a poskytovat podporu i informační servis.¹²

Článek 12 - Podporovat podnikatelské aktivity v kultuře zejména daňovými úlevami a příspěvky

Konkrétně :

Soukromá podnikatelská sféra podstatně rozšířila nabídku produktů a služeb tradičně zařazovaných do oblasti kultury nebo na ni těsně navazujících, jako je kulturní turismus či stavební podnikání při opravách a údržbě památek. Investice do opravy památky je v celospolečenském rozměru investicí velmi rychle návratnou, proto je užitečné pokračovat v realizaci všech příslušných programů ministerstva kultury.

¹¹ Tzv. místní kultura je zajišťována jednak profesionálními kulturními institucemi, které mají sídlo v daném místě (muzea, kina, knihovny, galerie, divadla, agentury, nakladatelství, hvězdárny a planetária atd.), jednak místními občanskými sdruženími (včetně profesních) zaměřenými na prezentaci kulturního bohatství spoluobčanům. Především ta jsou nositeli "živého umění" v malých sídlech. Místní kultura tedy nabízí celou škálu profesionálních i neprofesionálních aktivit, a to od výslovně umělecky zaměřených, až po akce kulturně osvětové. Z analýz vyplývá, že neprofesionální místní kultura v menších sídlech je na lepší úrovni tam, kde zároveň působí profesionální kulturní instituce.

¹² Za tímto účelem zřídilo v roce 1991 ministerstvo kultury Informační a poradenské středisko pro místní kulturu (IPOS), které má za úkol vykonávat činnost poznávací, studijní, dokumentační, informační, statistickou, poradenskou, ediční a vydavatelskou v oboru místní a regionální kultury. Své služby IPOS poskytuje orgánům státní správy a samosprávy, spolkům, kulturním zařízením i jednotlivcům. Je zároveň jediným centrálním odborným pracovištěm pro rozvoj neprofesionálních uměleckých aktivit.

Za hlavní formu pomoci soukromé podnikatelské sféře v oblasti kultury bude vláda považovat pomoc nepřímou, především udržení nižší sazby DPH na některé služby či okruhy předmětů tradičně řazených do sféry kultury, jako jsou např. neperiodické publikace nebo docílení této nižší sazby DPH u dalších předmětů např. u autorských výtvarných uměleckých děl, a ekonomickou podporu nekomerčním kulturním institucím, jakož i obcím a majitelům při péči o kulturní památky a jejich soubory.

Některé konkrétní podnikatelské projekty jsou programově vedeny snahou zprostředkovat veřejnosti velmi hodnotná díla či umělecké výkony, a to i za cenu předvídaných rizik a ztrát. Jako příklad lze uvést řadu nakladatelských počínů, např. vydávání některých odborných periodik či neperiodických publikací.

Tyto podnikatelské projekty zaslouží podporu v rámci grantových programů.

Článek 13 – Podporovat mezinárodní kulturní spolupráci, zajistit kompatibilitu tuzemských právních předpisů s právními předpisy ES a ekonomické zdroje pro plnění smluvních závazků; zformulovat roli regionů

Konkrétně :

Kultura je prvním “vyslancem státu”, je nástrojem pomáhajícím praktickému naplňování Charty OSN, zejména pokud jde o vzájemné porozumění mezi národy. Toto porozumění není možné bez vzájemného poznání umožňovaného mj. výměnou kulturních hodnot. Naše kultura má v celosvětovém kontextu své pevné a tradiční místo a české umění výrazně napomáhá vytváření povědomí o České republice.

Vláda bude proto usilovat o prohlubování mezistátní, zejména multilaterální spolupráce v oblasti kultury. Má přitom na zřeteli především tyto důležité cíle: posílení demokratických hodnot a lidských práv, vybudování sebedůvěry a vzájemného respektu národních kultur, propagaci kulturní komunity nové Evropy a její rozmanitosti při zachování národní identity. Vláda si je vědoma, že jedním ze základních vkladů každé země do světového bohatství je vklad její vlastní kultury v její specifčnosti. Vláda je si rovněž vědoma, že postupující globalizace světa může znamenat určité nebezpečí pro evropskou kulturní identitu, bohatou rozrůzněnost jednotlivých kultur a hrozit ztrátou tohoto společného bohatství světa a jeho zprůměrováním. Vláda sdílí přesvědčení panující i v jiných zemích, že mnohé kulturní statky a služby jsou sice zbožím, avšak zbožím zvláštní povahy, které vyžaduje v mezinárodním kontextu i zvláštní zacházení a pravidla.

Vláda je proto připravena podporovat aktivity, které směřují k prospěchu uchování bohatosti a mnohohrstevnatosti evropské kulturní tradice¹³, a zvláště kultury středoevropské.

Vláda zajistí, že nejenže tuzemské právní předpisy týkající se kulturního bohatství budou plně harmonizovány s komunitárním právem ES, ale že také jejich provádění státní správou bude na úrovni srovnatelné se zeměmi společenství.¹⁴

¹³ Deklarace o kulturní rozmanitosti, přijatá Výborem ministrů na jeho 733. Zasedání dne 7. prosince 2000, Rada Evropy, Štrasburk.

¹⁴ Priority ministerstva kultury související se vstupem do EU, vytýčené pro budoucí období, se týkají především oblasti kultury, audiovizí a duševního vlastnictví. V souvislosti s těmito prioritami zohledňuje kulturní politika dokumenty “Národní program přípravy České re-

Česká republika bude přitom využívat i podpory v rámci komunitárních programů, zejména v programu “Kultura 2000”¹⁵.

Ochrana práv duševního vlastnictví je stále složitější v souvislosti s moderní technologií šíření děl, a proto vyžaduje stále více spolupráci všech vládních orgánů a nevládních organizací k uplatňování a vynucování těchto práv, upravených v autorském zákoně.

Zainteresované ústřední orgány státní správy mají za to, že je třeba, aby rozsah konkrétní kulturní spolupráce, zejména se zeměmi ES a Visegrádské skupiny měl vzrůstající tendenci, neboť si uvědomují, jak významnou roli při formování našeho postavení v Evropě hrála a hraje naše provázanost se středoevropským kulturním prostorem.

Vláda zajistí participaci České republiky na některých speciálních projektech UNESCO v oblasti kultury, jako je například Světové kulturní a přírodní dědictví.

Vláda si je zároveň vědoma ekonomických závazků státu vyplývajících z jeho členství v ostatních mezistátních organizacích činných v oblasti kultury a z jeho účastenství na již sjednaných smlouvách a dohodách, které se týkají kultury. Je si vědoma toho, že do budoucna je nutné plně finančně zabezpečovat konkrétní a přesně specifikované závazky státu; obecně formulované závazky státu se budou ekonomicky zabezpečovat jen proporcionálně a přiměřeně ekonomickým možnostem státního rozpočtu.

Zainteresované ústřední orgány státní správy si jsou vědomy, že mezinárodní výměna kulturních hodnot zdaleka nemůže probíhat jen po jejich linii a že dokonce nemusí mít ani mezistátně smluvní základ. Je jim známo, že i tyto kontakty vytvářejí obraz České republiky v zahraničí. Proto vláda hodlá podpořit tento typ výměny kulturních hodnot v rámci vyhlášených dotačních programů.

Při bilaterální výměně kulturních hodnot, až již na bázi smluvní nebo pomocí výběrových fakultativních grantů, bude na své úrovni též vycházet z dílčích (oborových) koncepcí rozvoje jednotlivých oblastí tuzemské kultury a ze zohlednění specifických hodnot a kvalit v daném oboru v konkrétní partnerské zemi.

Ministerstvo kultury si je vědomo potřeby kulturních institucí jako prostředku vytváření a zachování kultury národa, která je v globalizujícím se světě nejen znakem svébytnosti, ale především základním nástrojem vzájemného poznávání. Tím vytváří předpoklady pro dobrou mezinárodní spolupráci i v jiných oborech (politika, ekonomika, výzkum apod.).

Ve smyslu vládní koncepce reformy veřejné správy budou regiony samostatně na základě konkrétních dohod podporovat mezinárodní kulturní spolupráci v souladu s vnitrostátním právem a mezinárodními vládními závazky. Budou iniciovat vlastní aktivity a činnosti směřující

publiky na členství v EU” a “Přístupové partnerství”. V oblasti harmonizace právních předpisů jde především o oblast ochrany hmotného kulturního dědictví, aplikaci směrnice č. 89/552/EHS ve znění směrnice č.97/36/ES Televize bez hranic v oblasti audiovizuálu, protože teprve harmonizované předpisy jsou podmínkou pro vstup do komunitárních audiovizuálních programů – Media Plus, Media II Training.

¹⁵ Program “KULTURA 2000” je zaměřen na památkovou péči, knižní kulturu a živé umění.

k rozvoji kulturní spolupráce se zahraničím na úrovni regionů, při uplatňování místních a regionálních zájmů, zvláštností a specifik.

Článek 14 - Podporovat kulturní aktivity národnostních menšin jako výraz identity a tradic

Konkrétně :

Rozvoj, uchování a prezentace kultury příslušníků národnostních menšin nesouvisí jen s ústavními a dalšími právními závazky českého státu vůči občanům. Vláda se ztotožňuje s přesvědčením moderních evropských¹⁶ států, že kultura každé národnostní menšiny, žijící na území konkrétního státu, obohacuje společnou kulturní pokladnici jejich občanského společenství jako celku.

Ministerstvo kultury hodlá i nadále vyhlášovat samostatnou grantovou řadu pro všechny obory kultury národnostních menšin, a to v rámci grantového programu, může tak však činit jen přiměřeně možnostem své rozpočtové kapitoly. Do budoucna a v návaznosti na vznik středního stupně veřejné správy se prioritně zaměří na projekty širšího významu – budou preferovány multietnické akce, které podporují vzájemné poznání a porozumění a napomáhají potírání negativních projevů extremismu, rasové a národnostní nesnášenlivosti a xenofobie.

Ministerstvo kultury bude podporovat ve veřejných knihovnách vytváření speciálních knihovních fondů pro národnostní menšiny, zejména romskou.

Jakkoli bude zachován rovný přístup ministerstva kultury vůči všem národnostním menšinám, bude zvýšená pozornost věnována romské menšině. Prioritním úkolem ministerstva kultury bude v tomto směru ekonomická a odborná podpora občanské iniciativě budující Muzeum romské kultury v Brně, jako jednu z mála takto zaměřených institucí v Evropě.

Je žádoucí, aby i budoucí střední stupeň veřejné správy převzal na sebe podporu kulturních aktivit národnostních menšin žijících na území v jeho působnosti. Stejný postup doporučuje ministerstvo kultury orgánům obecní samosprávy přiměřeně jejich podmínkám, a to se zvláštním zřetelem na kulturní aktivity dětí a mládeže. Tyto aktivity jsou totiž nejen důležitým výchovným a sociálně preventivním faktorem obecně, ale v případě společných kulturních aktivit dětí a mládeže různého národnostního původu mohou přispět k překonání vzájemných předsudků.

Článek 15 – Podporovat integraci cizinců do české společnosti a vztahy mezi komunitami

Konkrétně :

¹⁶ Např. Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace. Sjednána v New Yorku, dne 21.12.1965; Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin. Sjednána ve Štrasburku, dne 1. 2.1995, pro Českou republiku vstoupila v platnost dnem 1. 4. 1998 (ratifikace 18.12.1997), znění vyhlášky č. 96/1998 Sb.; Evropská charta regionálních či menšinových jazyků. Sjednána ve Štrasburku dne 5.11.1992 (Česká republika chartu podepsala 9.11. 2000).

S ohledem na dosavadní geopolitické změny v Evropě, na vývoj migrační situace i na zájem České republiky o vstup do Evropské unie, přijala vláda 11. prosince 2000 usnesení č. 1266 o realizaci Zásad koncepce integrace cizinců na území České republiky a o návrhu Koncepce integrace cizinců na území České republiky.

Úspěšná integrace dlouhodobě usídlených cizinců představuje nejlepší prevenci vzniku etnických, národnostních, náboženských či kulturních konfliktů, k nimž může v důsledku migrací docházet. Vytváření podmínek k dosažení společenského konsensu při soužití domácí a přistěhovalé populace je proto velmi důležité. Cestou k tomu je informování veřejnosti o problematice migrace, o tom jaká pozitiva či negativa s sebou přináší, výchova k mezikulturní komunikaci, k pochopení odlišností jiných kultur, k vědomí, že kultura každé komunity žijící na našem území je obohacením celého občanského společenství. Tyto znalosti mohou napomoci k vytváření pozitivního či neutrálního postoje k cizincům, k odstraňování předsudků, rasistických a xenofobních postojů. Možnost uchovávat a rozvíjet vlastní kulturu také zvyšuje kvalitu života cizinců u nás a napomáhá rychlejší adaptaci na nové prostředí a životní podmínky.

K naplnění uvedených cílů bude Ministerstvo kultury vyhlášovat vedle stávajícího programu na podporu kulturních aktivit příslušníků národnostních menšin žijících v České republice samostatný grantový program zaměřený na:

- a) podporu kulturních, náboženských či nábožensko-kulturních aktivit cizinců dlouhodobě žijících v zemi a prezentaci těchto aktivit majoritní společnosti jako formu osvěty,
- b) podporu vytváření reálného mediálního obrazu o vztazích mezi kulturně a nábožensky odlišnými komunitami v České republice.

Článek 16 – Podporovat účast osob se zdravotním postižením na kulturních aktivitách a kulturních službách

Konkrétně :

Kultura má nepochybně význam pro kompenzaci psychických a společenských problémů, které občanům způsobuje zdravotní postižení a nemoc. V souladu s článkem 34 Listiny základních práv a svobod je třeba, aby i tito občané měli možnost podílet se na kulturním bohatství, případně ho i spoluvytvářet. Mimo jiné i proto přijala vláda Národní plán vyrovnání příležitostí pro občany se zdravotním postižením.¹⁷

V souladu s tímto plánem bude ministerstvo kultury v rámci speciálního grantového programu Podpora kulturních aktivit zdravotně postižených občanů finančně podporovat projekty zacílené na

- a) zpřístupnění kulturních zařízení nezřizovaných ministerstvem kultury imobilním občanům pomocí technického vybavení,
- b) na vlastní kulturní aktivity osob se zdravotním postižením.

¹⁷ Schválen usnesením vlády ČR ze dne 14. 4. 1998 č. 256.

Bude přitom důsledně dbát usnesení vlády, která na přijatý Národní plán navazuje. Cílem je všeobecná přístupnost všech kulturních institucí tak, aby nevyklučovala vstup žádného návštěvníka z důvodu zdravotního postižení.

Ministerstvo kultury zhodnotí uplatňování autorského zákona pro potřeby zdravotně postižených zejména v souvislosti se zpřístupněním děl, zvukových a zvukově obrazových záznamů moderní technologií.

Článek 52 - Posílit roli veřejných knihoven v procesu zpřístupnění informací občanům a celoživotního vzdělávání

Konkrétně :

Veřejné knihovny se významnou měrou podílejí na zpřístupnění intelektuálního bohatství občanům.

Vytvářejí pro občana příležitosti pro to, aby mohl realizovat svá ústavně zaručená práva, mj. na přístup ke kulturnímu bohatství, právo “vyhledávat, přijímat a rozšiřovat ideje a informace” a právo na vzdělání, přičemž právě knihovny umožňují celoživotní vzdělávání.¹⁸

Svou informační a vzdělávací funkcí přispívají k růstu ekonomických schopností a možností občanů i státu. Jsou samozřejmým nástrojem rozvoje vědy.

Některé z nich pečují o cenné historické fondy, jejichž součástí nesou znaky kulturních památek a předmětů kulturní hodnoty.

Veřejné knihovny plní rovněž důležitou roli sociální.

Knihovny jsou těmi veřejnými kulturními institucemi, kterých se týká rozvoj evropských a světových informačních sítí nejvíce a jejich prostřednictvím může každý občan participovat na jejich užívání. Vláda v této souvislosti vychází z přesvědčení, že není rozvoje informační společnosti bez rozvoje veřejných knihoven¹⁹.

Vzhledem k informační funkci knihoven, které tvoří síť poskytovatelů veřejných informačních a knihovnických služeb a jsou součástí informační, vzdělávací a kulturní infrastruktury společnosti, považuje vláda za nezbytné posílit postavení a úkoly národního knihovnického systému při realizaci státní informační politiky.

Ta stanoví priority státu ve vztahu ke knihovnictví jako k veřejné informační službě.

V rámci státní informační politiky bude rovněž stanovena koncepte přístupu k informačním zdrojům ze zahraničních databázových center pro potřeby vědy, výzkumu, vysokoškolského studia atd.

V rámci této politiky bude vymezeno postavení a úkoly veřejných knihovnických služeb při vytváření “informačních dálnic” a budou prosazována jednotná, standardní a ekonomická řešení automatizace a propojování knihoven.

¹⁸ Viz akta V. Světového kongresu UNESCO o vzdělávání dospělých (CONFINTEA V). Hamburg, 14.–18. 7. 1997. Zelená kniha o úloze knihoven v moderním světě – dokument EU.

¹⁹ World Information Report 1997/1998. UNESCO Publishing, Paris, 1997.

Specifickou součástí národního knihovnického systému veřejných knihoven jsou knihovny muzeí, galerií a státních památkových ústavů. Ty jsou jedny z nejstarších fungujících knihoven místa či regionu a uchovávají dosud ne zcela zdokumentované a zpřístupněné historické fondy. Jejich napojení na veřejné informační sítě, včetně postupného prosazování jednotného, standardního a ekonomického řešení automatizace a propojování s ostatními knihovnami bude Ministerstvo kultury podporovat.

Článek 53 – Podpořit stabilizaci a zefektivnit fungování systému veřejných knihoven ve smyslu vládního návrhu zákona o veřejných knihovnách a podmínkách jejich provozování (knihovní zákon)

Konkrétně :

Nový knihovní zákon předpokládá vytvoření systému veřejných knihoven, který je založen na vzájemné kooperaci jeho základních prvků, tj. Národní knihovny v Praze, Moravské zemské knihovny v Brně, krajských knihoven, základních knihoven a speciálních knihoven.

Zcela novým prvkem jsou krajské knihovny, které by měly vzniknout ve všech krajích a měly by se stát úhelným prvkem systému veřejných knihoven kraje. V této souvislosti je nezbytné zejména :

- vedle knihoven, které jsou na kraje převáděny ministerstvem kultury podle zákona 157/2000 Sb., o převodu některých věcí, práv a závazků z majetku České republiky do majetku krajů, převést okresními úřady na kraje i čtyři knihovny okresní (Havlíčkův Brod, Karlovy Vary, Pardubice a Zlín) podle usnesení vlády č. 784/1999,

- zpracovat a realizovat koncepci systému veřejných knihoven v rámci jednotlivých krajů; tuto koncepci zpracuje a krajům navrhne ministerstvo kultury, od krajů vláda očekává spolupráci při její realizaci,

- vytvořit standard pro plnění regionálních funkcí krajských knihoven vůči veřejným knihovnám v rámci kraje, standard navrhne ministerstvo kultury,

- otevřít nový program podpory pro zajištění výkonu regionálních funkcí knihoven tak, aby byla zajištěna jejich standardní úroveň ve všech krajích a vytvořit tak předpoklad pro poskytování kvalitních knihovnických a informačních služeb v menších obcích; program vládě navrhne ministerstvo kultury.

Článek 54 - Podpořit akviziční činnost knihoven

Konkrétně :

Vytvoření odpovídajících finančních podmínek pro průběžné doplňování fondů, při zpřístupnění zahraničních databází a při licenčním nákupu práv na využívání elektronických zdrojů a služeb, je základní povinností zakladatelů knihoven. Ministerstvo kultury považuje v této souvislosti za alarmující, že celkový objem doplňování fondů knihoven poklesl o celou třetinu oproti roku 1989.

Ministerstvo kultury proto doporučuje místně příslušným orgánům veřejné správy, aby podporovaly formou dotací koordinovaný nákup pro knihovny v malých městech a obcích. Na podporu dostupnosti kvalitní české produkce v rámci knihoven vyhlašuje ministerstvo kultury program Česká knihovna, jehož obsa-

hem je nákup hodnotné české produkce od nakladatelů a její distribuce veřejným knihovnám.

Knihovny musí vyrovnávat zpoždění svých fondů za rychle se rozvíjejícím intelektuálním bohatstvím, proto bude ministerstvo kultury dále podporovat meziknihovní kooperaci při doplňování knihovních fondů, především u zahraniční literatury. Je v zájmu úspornosti, aby zejména resorty, které zřizují ústřední odborné knihovny, těsněji spolupracovaly. Proto bude ministerstvo kultury iniciovat meziresortní dohodu s cílem rozdělit v rámci ústředních knihoven gesce za doplňování zahraniční literatury a speciálních dokumentů dle oboru, jazyka či typu dokumentů apod.²⁰

Akviziční činnost knihoven lze podporovat i nepřímou. Nepřímé nástroje však budou mít vždy jen doplňkový charakter.

Ministerstvo kultury proto bude usilovat o přiznání výjimky z daňové povinnosti pro nákup domácích dokumentů pro knihovní fondy, udržení osvobození od dovozního cla²¹ a daňového zatížení (DPH) u dokumentů získaných ze zahraničí nákupem a výměnou pro knihovní fondy, snížit poštovní tarify za zásilky dokumentů především při meziknihovní výpůjční službě.

Z hlediska podpory zapojení knihoven do celosvětové informační a datové sítě je třeba uvážit rovněž možnost zavedení snížených tarifů telekomunikačních a připojovacích poplatků.

Nový autorský zákon vytváří rovnováhu mezi naplňováním veřejně prospěšné funkce knihoven a ochranou práv autorů a ostatních nositelů. Ve prospěch knihoven, archivů a jiných nevýdělečných školských, vzdělávacích a kulturních zařízení se omezují práva autorů a ostatních nositelů práv v zákoně stanovených případech. Zohledňuje se např. půjčování autorských děl veřejnosti ve smyslu příslušné směrnice ES.²²

Článek 55 - Zachovat pro vybrané veřejné knihovny institut povinného výtisku

Konkrétně :

Zajistit bibliografickou registraci, trvalé uchování a zpřístupnění publikované produkce dokumentů (včetně elektronických) knihovnami umožňuje institut povinného výtisku.²³

²⁰ Ministerstvo kultury počítá v této souvislosti mj. s aktivizací Úmluvy o mezinárodní výměně publikací. Sjednána v Paříži, dne 3.12.1958.

²¹ Dohoda o dovozu vzdělávacích, vědeckých a kulturních materiálů. Sjednána ve Florencii, dne 17.6.1950. Protokol k Dohodě o dovozu vzdělávacích, vědeckých a kulturních materiálů. Sjednán v Nairobi, dne 26. 11.1976. Znění vyhl. č. 135, 13/1998 Sb.

²² Směrnice č.92/100/ES o právu na pronájem a půjčování.

²³ Povinný výtisk je mj. základním nástrojem pro statistická šetření, zakotvená i mezinárodně. Viz např. Revidované doporučení o mezinárodní normalizaci statistik o produkci a distribuci knih, novin a periodik, přijaté 23. zasedáním Generální konference UNESCO. Sofie, dne 1.11.1985.

Právními předpisy²⁴ je stanovena povinnost odvádět povinné výtisky omezenému počtu subjektů, a to v míře nezbytné pro naplnění základních funkcí povinného výtisku.

Ministerstvo kultury bude prosazovat, aby vydavatelé měli nadále možnost výdaje spojené s poskytováním povinného výtisku knihovnám zahrnovat do nákladů pro účely výpočtu daně z příjmu.

Článek 56 - Zvýšit účinnost ochrany, trvalého uchování a usnadnit zpřístupnění fondů

Konkrétně :

Ministerstvo kultury bude podporovat v rámci speciálního programu²⁵ zabezpečení historicky, umělecky či jinak zvláště cenných fondů, které jsou ve vlastnictví státu a deponované v knihovnách, a to na principu vícezdrojovosti financování. Dále bude pokračovat v Programu na elektronické zabezpečení běžného fondu.

V návaznosti na žádoucí centrální evidenci vzácných fondů, k níž bude zmocněna Národní knihovna v Praze, a na pasportizaci knihovních fondů obecně, ministerstvo kultury stanoví pravidla a typové normy jejich zabezpečení a bude iniciovat jejich zpracování.

Vzhledem ke komplexnosti a složitosti tohoto problému bude MK podporovat výzkum, vývoj a standardizaci v oblasti ochrany, trvalého uchování a zpřístupnění fondů. V rámci vědy a vývoje část problematiky řeší Program retrospektivní konverze fondů formou digitalizace a přenesení na mikrofilm.²⁶

Článek 57 - Zajistit prostorové podmínky pro činnost knihoven a pro umístění jejich fondů

Konkrétně :

Zděděnou zanedbanost a nedostatečnost prostorových a technických podmínek knihoven, která vede ke škodám na fondech a omezuje poskytování služeb občanům, je nezbytné odstraňovat.

Prioritním úkolem každého orgánu veřejné správy, který bude zřizovatelem či zakladatelem knihovny, je zajistit při modernizaci či rozšiřování knihoven podmínky přibližující se technickému standardu srovnatelných zemí ES, a to na principu vícezdrojovosti financování.

²⁴ Zákon č. 37/1995 Sb., o neperiodických publikacích; Zákon č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a ostatních hromadných informačních prostředcích, ve znění pozdějších předpisů; Vyhláška Ministerstva školství a kultury č. 140/1964 Sb., o povinných a pracovních výtiscích a dále Vyhláška č. 252/1995 Sb., která vymezuje příjemce povinného výtisku neperiodických publikací a nabídkovou povinnost nakladatele.

²⁵ Zabezpečení těchto zvláště cenných fondů je řešeno v rámci programu Integrovaný systém ochrany movitého kulturního dědictví.

²⁶ Tento program nelze ztotožňovat s programem Memoriae Mundi Series Bohemica, který je uveden v kapitole o kulturním dědictví a týká se okruhu předmětů z oblasti knižní kultury nesoucích znaky kulturní památky, příp. předmětu kulturní hodnoty.

V případě knihoven zřizovaných orgány středního stupně veřejné správy bude na modernizaci a rozšiřování ministerstvo kultury participovat, umožní-li to prostředky státního rozpočtu určené pro kulturu, na principu vícezdrojového financování; prioritou budou případy, kdy pro standardizaci dostupnosti informačních služeb se zdroje územních rozpočtů ukáží jako prokazatelně nedostatečné.

Článek 58 - Zajistit všeobecnou dostupnost služeb knihoven

Konkrétně :

Aby byla naplněna občanská práva vyplývající z Listiny, považuje vláda za nezbytné zajistit dostupnost knihovnických služeb osobám se zdravotním postižením, ale i občanům žijícím v odlehlejších částech republiky. Praktická podpora této služby by měla být zaručena územně příslušným orgánem středního stupně veřejné správy prostřednictvím vyhlášených programů (program podporující financování bezbariérových vstupů, získávání knihovních fondů pro nevidomé a národnostní menšiny, spolufinancování všeobecné dostupnosti knihovnických služeb, např. pomocí bibliobusů atd.). Pozornost bude věnována zajištění knihovnických služeb pro národnostní menšiny, zejména vytváření speciálních knihovních fondů.

Ministerstvo kultury v rámci své působnosti bude proto mj. i nadále plnit své povinnosti zřizovatele či zakladatele Knihovny a tiskárny pro nevidomé K. E. Macana v Praze.

V rámci speciálního grantového programu je ministerstvo kultury připraveno výběrově podpořit knihovny, které chtějí pomocí technických prostředků zajistit dostupnost svých služeb pro osoby se zdravotním postižením.

Článek 59 - Podporovat vztah dětí a mládeže ke knihovnám a ke knize jako ke zdroji informací

Konkrétně :

Jednou z hlavních úloh knihoven je vychovávat z dětí a mládeže kultivované čtenáře, naučit je vyhledávat a používat informace, využívat knihoven k rozvoji sebe sama. Proto je třeba podporovat takto zaměřené projekty knihoven.

Ministerstvo kultury vyhlásí ve prospěch uvedených projektů výběrovou grantovou řadu Mládež a čtení. Tentýž postup doporučuje nižším orgánům veřejné správy pro knihovny v jejich územní působnosti.

V zájmu zkvalitnění práce s dětmi bude ministerstvo kultury ve vztahu k ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy rovněž iniciovat vytvoření společného metodického centra (v rámci některé jimi zřízené či založené instituce) pro práci dětských knihoven

Ve prospěch rozvoje dětského čtenářství bude ministerstvo kultury pokračovat ve výběrové podpoře vydávání hodnotné literárně umělecké domácí tvorby pro děti, a to v rámci své zvláštní grantové řady na podporu vydávání literatury.²⁷

Článek 60 - Podporovat kooperaci knihoven

Konkrétně :

V zájmu racionálnosti a efektivity fungování knihovnického systému se musí nižší stupně veřejné správy v rámci svých zřizovatelských či zakladatelských povinností ke knihovnám zaměřit především na podporu jejich kooperace, sdílení knižních fondů, sdružování do funkčních středisek, propojení knihoven do veřejných datových a informačních sítí nebo do sítí tvořící páteř veřejných informačních služeb a na dosažení plné kompatibility jejich knihovnických systémů. Ministerstvo kultury bude ze státního rozpočtu podporovat tzv. regionální funkce knihoven.

Proto bude ve prospěch realizace těchto záměrů iniciovat výběrový podpůrný program založený na principu vícezdrojového financování.

Ministerstvo kultury bude rovněž podporovat meziresortní a mezinárodní spolupráci knihoven.

Článek 61 - Zajistit kompatibilitu knihovnických systémů jako nástroje efektivnosti knihoven

Konkrétně :

Protože maximální národní a mezinárodní kompatibilita knihovnických systémů vede k výrazné efektivitě a k úsporám při financování knihoven, bude cílem ministerstva kultury zajistit činnost centrálního pracoviště pro standardizaci v knihovnictví (např. zpracování standardů, pravidel a metodických doporučení atd.), včetně spolupráce na mezinárodní úrovni. Tímto úkolem bude pověřena Národní knihovna v Praze.

V zájmu efektivnosti a kvality služeb poskytovaných knihovnami doporučí ministerstvo kultury věcně příslušným orgánům veřejné správy, aby podporovaly kvalitní metodickou a poradenskou činnost pro speciální oblasti.

Na celostátní úrovni bude konzultačním a metodickým pracovištěm Národní knihovna v Praze, na regionální úrovni budou tuto úlohu plnit krajské knihovny.

Článek 62 - Podporovat automatizaci knihovnických systémů a propojení do globálních informačních struktur

Konkrétně :

Ministerstvo kultury bude nadále rozvíjet Program rozvoje informační sítě veřejných knihoven s cílem podporovat automatizaci knihovnických procesů, napojení knihoven do mezinárodních informačních sítí, vzájemné propojování

²⁷ Ministerstvo kultury se uvedeným programem Mládež a čtení a podporou vydávání dětské literatury zapojuje do plnění závazků stanovených v čl.17., odst. c) Úmluvy o právech dítěte. Sjednána v New Yorku, dne 30.9.1990.

knihoven, zpřístupnění informačních zdrojů knihoven v síti Internet a retrospektivní konverzi tradičních katalogů do elektronické formy.²⁸

Bude usilovat o to, aby prostředky z tohoto Programu byly rovnoměrně uvolňovány podle harmonogramu plnění jednotlivých projektů. Vzhledem k tomu, že zavedení informačních technologií je dlouhodobým procesem, je třeba umožnit financování víceletých projektů, což předpokládá meziroční stabilitu ekonomických zdrojů pro tento program.

Článek 63 - Zajistit centrální služby pro knihovny a vydavatele

Konkrétně :

V rámci efektivního využívání existujících zdrojů bude ministerstvo kultury usilovat ve spolupráci s dalšími zainteresovanými orgány o odstranění duplicitních činností knihoven a vytvoření základních předpokladů pro sdílení informačních zdrojů.

Řadu funkcí, které mají charakter centrálních služeb pro knihovny a vydavatele vykonává již dnes Národní knihovna v Praze²⁹. Ministerstvo kultury zajistí, aby tyto její základní funkce byly zahrnuty i do jejího budoucího statutu vydaného v návaznosti na nový knihovní zákon.

Článek 64 - Zajistit růst kvalifikace odborného knihovnického personálu

Konkrétně :

V souvislosti se stále se zvyšujícími nároky vyplývajícími z rychlého rozvoje techniky a technologií v oblasti knihovnictví je nezbytné permanentně zvyšovat odbornou kvalifikaci pracovníků knihoven.

Ministerstvo kultury proto doporučuje zakladatelům knihoven, aby v zájmu poskytování moderních služeb čtenářům podporovaly průběžné doplňování kvalifikace jejich pracovníků a zainteresovaly je na něm.

Růst profesní úrovně bude ministerstvo kultury i nadále podporovat v rámci grantového řízení pro profesní sdružení a je připraveno v jeho rámci podpořit projekty i těch knihoven, jejichž zřizovatelem samo nebude.

V zájmu rozvoje čtenářství zejména dětí a mládeže je třeba přednostně posílit pedagogicko-psychologickou složku specializovaného vzdělání na odborných školách (knihovnické a informační obory) a vytvořit možnosti doplňkového studia pro práci s dětmi. Rovněž je třeba zajistit profesní znalosti nutné pro práci s občany náležejícími k národnostním menšinám.

²⁸ Tento cíl navazuje na rezoluci Rady EU č. OJC242 ze dne 25. 7. 1996, o elektronickém vydávání a knihovnách a na rezoluci Rady EU a ministrů kultury č. 485Y1023(01) ze dne 27. 9. 1985, o spolupráci mezi knihovnami na poli zpracování dat.

²⁹ Tento cíl navazuje na rezoluci Rady EU a ministrů kultury č. 485Y1023(01) ze dne 27. 9. 1985, o spolupráci mezi knihovnami na poli zpracování dat. Jde např. o zpracování a zveřejňování národní bibliografie (běžné a retrospektivní), včetně její konverze do počítačové podoby, zpracování a zpřístupnění Souborného katalogu ČR, služby agentury ISBN vydavatelům atd.

Článek 65 - Podporovat projekty zaměřené na funkce knihoven a podporovat zapojení knihoven do mezinárodní odborné spolupráce

Konkrétně :

Ministerstvo kultury bude i nadále v rámci výběrového grantového řízení podporovat projekty profesních knihovnických organizací. K témuž vyzývá nižší orgány veřejné správy.

V této oblasti budou prioritou ministerstva kultury projekty zaměřené na posílení vzájemné odborné koordinace a kooperace a na odborné vzdělávání pracovníků. Zvláštní pozornost bude věnována projektům navazujícím na odbornou činnost IFLA (Mezinárodní federace knihoven a archivů) jako nejautoritativnější specializované světové organizace.

Pro intenzivnější zapojení České republiky do světových a evropských mezivládních organizací a v návaznosti na vznikající globální meziknihovní informační sítě je nutné zvýšit angažovanost českých knihoven v projektech a programech těchto organizací.

Výsledky a užitek těchto mezinárodních projektů a programů značně přesahují územní rádius zapojené knihovny. Proto je nutné, aby se na úhradě poplatků, pokud je na jejich krytí vázána účast v mezinárodním projektu či programu, podílely též přiměřeně ústřední orgány státní správy.

eEUROPE 2003

Společný program k realizaci informační společnosti v Evropě

Akční plán

**připravený kandidátskými státy s přispěním Evropské komise
Červen 2001**

Souvislosti

Díky rostoucímu tempu používání informačních a komunikačních technologií a nástupu Internetu, získali občané, státní orgány a velké i malé firmy na celém světě velmi mocné nástroje. Výsledkem jsou hluboké změny ve vnitřní organizaci státních institucí, podniků a rovněž v požadavcích kladených na znalosti a organizaci práce, ve vztazích mezi podnikateli, obchodními partnery, občany a státními orgány. Tyto technologie mají značný vliv na celou ekonomiku a na zásady, které určují a podporují jejich používání a implementaci, a které mají rozhodující vliv na modernizaci ekonomiky a přispívají k využití nových příležitostí v zaměstnanosti a začlenění do nové globální ekonomiky.

Na zasedání Evropské rady, které se konalo 23.–24. března 2000 v Lisabonu, si čelní představitelé vlád a států EU-15 stanovili ambiciózní cíl pro příští desetiletí: evropská ekonomika se má stát „*nejvíce konkurenceschopnou a nejdynamičtější ekonomikou založenou na znalostech na světě*“. Bylo konstatováno, že Evropa naléhavě potřebuje využít urychleně příležitostí, které nabízí ekonomika založená na znalostech a zejména Internet. Jako odezva na tento požadavek byla 19. - 20. června 2000 ve Feiře zahájena realizace Akčního plánu eEurope.

Na Evropské ministerské konferenci, která se konala 11. - 12. května 2000 ve Varšavě, se **země střední a východní Evropy přihlásily k strategickému cíli, stanovenému evropskou patnáctkou** v Lisabonu, a dohodly se, že se chopí příležitosti v podobě plánu eEurope a zahájí „Akční plán ve stylu eEurope“, realizovaný kandidátskými zeměmi v jejich prospěch, jako výraz svých politických závazků vůči EU tak, aby byla rozšířena základna pro dosažení výše zmíněného ambiciózního cíle. V únoru 2001 přizvala Evropská komise Kypr, Maltu a Turecko, aby se v procesu definování tohoto společného Akčního plánu připojili k ostatním kandidátským zemím.

Tato naše iniciativa, kterou jsme nazvali **eEurope+, odráží přednostní úkoly a cíle plánu eEurope**, ale obsahuje i opatření, které se týkají specifických potřeb kandidátských zemí. Neměla by být vnímána jako náhrada nebo překážka v jednání o přistoupení.

Akční plán eEurope+, podobně jako eEurope, **usiluje o urychlení reforem a modernizace ekonomik kandidátských zemí**, podněcuje ke zvyšování kapa-

city a budování institucí a zlepšení celkové konkurenceschopnosti, ale obsahuje i opatření, zaměřená na určité poměry v kandidátských zemích.

Cíle

Na základě významného politického závazku je zapotřebí učinit taková opatření, aby kandidátské země plně využily příležitosti, které nabízí informační společnost a vyhnuly se, pokud jde o přístup k informačním technologiím, dalšímu vzdalování se EU. Samotné přejímání *acquis* nestačí. Modernizace ekonomiky, změny v podnikatelských procesech, fungování státní správy a měnící se vztahy mezi občany, podnikateli a státní správou, vyžadují širší přístup, založený na rozpoznání možností tohoto vývoje, zejména pro kandidátské země, při budování jejich ekonomik, a přinášející prosperitu a nové příležitosti občanům.

Tento postup rovněž kandidátským zemím umožní, aby se spolu s členskými státy EU podílely na tom, aby se celá Evropa, a nikoli jen její část, stala „*nejvíce konkurenceschopnou a nejdynamičtější ekonomikou založenou na znalostech na světě*“. Tento paralelní postup umožní aktérům jak z EU, tak i z kandidátských zemí spolupracovat, vyměňovat si zkušenosti o nejlepších postupech a tím napomáhat procesu efektivní evropské integrace.

Aby se usnadnilo srovnávání a výměna informací, nejen mezi kandidátskými zeměmi, ale také s členskými státy EU, jsou činnosti seskupeny kolem tří stejných hlavních cílů, které byly vybrány evropskou patnáctkou. Byly rovněž přijaty indikátory /referenční ukazatele/ pro monitorování a srovnávání dosaženého pokroku, vybrané evropskou patnáctkou. Kandidátské země uznávají, že pokud má být dosaženo všech přínosů z těchto opatření, je nutné další urychlení implementace *acquis communautaire*, v oblastech souvisejících s informační společností. Toto vyústilo v přijetí dodatečného cíle, který v eEurope zahrnut nebyl, a jehož smyslem je napomoci při realizaci základních stavebních prvků informační společnosti. Dosažení cílů eEurope+ může být významně posíleno a urychleno prostřednictvím přeshraniční a mezinárodní spolupráce.

Operační akční plán

Akční plán eEurope+ je realizován na základě politického závazku kandidátských zemí, s přispěním Evropské komise. Kandidátské země vnímají tuto pomoc jako pozitivní krok při získávání podpory Evropského Společenství Akčnímu plánu eEurope+. Kandidátské země proto vyzývají Společenství k zajištění nutné podpory k prosazování stanovených opatření, na základě existujících a budoucích programů, ve shodě s postupy pro získání takové podpory.

Jasným způsobem identifikovatelná konkrétní opatření s konečnými termíny, obsažená v tomto společném Akčním plánu, směřují k urychlení reforem a modernizace ekonomik kandidátských zemí, a tím mají v pozitivním smyslu přispívat, kromě budování kapacit, institucí, a zlepšení celkové konkurenceschopnosti, k urychlení přijímání *acquis* v oblasti telekomunikací, elektronického obchodu,

finančních a dopravních služeb, jakož i v mnoha dalších oblastech ekonomické činnosti. Záměrem je zlepšení celkové konkurenceschopnosti.

Časový rámec

Kandidátské země berou na vědomí, že má-li být dosaženo přínosů z ekonomiky založené na znalostech, je zapotřebí učinit během krátké doby naléhavá opatření. Z tohoto důvodu se kandidátské země zaměřily na společný klíčový termín – rok 2003, do kdy by měly být cíle *eEurope+* splněny. Přitom berou do úvahy rozdílné hospodářské, sociální a průmyslové podmínky. V tu dobu budou přezkoumány dopady Akčního plánu *eEurope+* a jeho výsledků, s cílem stanovit potřebu dalších doporučení a navrhnout opatření pro zvláště významné oblasti v kandidátských zemích.

Monitorování a srovnávání se s nejlepšími

Aby bylo zajištěno monitorování a srovnávání údajů mezi *eEurope* a *eEurope+*, kandidátské země vyjádřily souhlas s tím, aby pro účely opatření Akčního plánu *eEurope+* byly používány shodné indikátory, které byly pro *eEurope* vybrány a dohodnuty evropskou patnáctkou. Pokud to bude možné, příslušné instituce kandidátských zemí (zejména Statistické úřady) budou úzce spolupracovat s odpovídajícími institucemi členských zemí EU, za účelem vypracování společné metodiky a přístupu ke sběru a prezentaci relevantních ukazatelů.

Akční plán *eEurope* však byl zahájen v zemích EU za podmínek plné liberalizace telekomunikačního sektoru, když bylo v roce 1998 přijato a implementováno telekomunikační *acquis*, a téměř všechny domácnosti již vlastnily telefonní linky. To však neodpovídá situaci v kandidátských zemích. Z tohoto důvodu je do Akčního plánu *eEurope+* začleněna část pojmenovaná „Urychlení realizace základních stavebních prvků informační společnosti“ tak, aby tyto tři prvky zahrnovala. Pro monitorování a srovnávání se pro tuto část použijí dodatečné ukazatele.

Kandidátské země do tohoto Akčního plánu dále včlenily oblast „Životní prostředí on-line“. Pro tuto oblast budou ukazatele připraveny Společným výborem na vysoké úrovni (JHLC), během roku 2001.

Pro každý z cílů *eEurope+* mohou být použity další relevantní ukazatele pro sledování pokroku kandidátských zemí.

Předpokládá se, že první zpráva o pokroku bude předložena během února/března 2002, průběžná zpráva v závěru roku 2002 a závěrečná zpráva o pokroku pak na konci roku 2003.

Financování

Opatření Akčního plánu *eEurope+* budou financována převážně z národních zdrojů, investic soukromého sektoru, relevantních programů a fondů zpřístupněných Evropskou unií, prostřednictvím již existujících programů, a ze zdrojů mezinárodních finančních institucí jako např. EIB, EBRD a Světové banky.

Za významný zdroj v procesu implementace Akčního plánu je možno považovat podporu ekonomické a sociální soudržnosti programu PHARE, jehož cílem je poskytovat pomoc zemím střední a východní Evropy v přípravě strukturálních fondů po přistoupení. Hlavními oblastmi pomoci jsou rozvoj lidských zdrojů, podpora pro malé a střední podniky, a podpora podnikatelské infrastruktury.

Pokud jde o Kypr, Maltu a Turecko, očekává se, že kromě jiného využijí možnosti, které nabízejí takové programy EU, pro které již byla schválena nebo jsou schvalována pravidla účasti.

Základním předpokladem je zajistit odpovídající meziresortní koordinaci tak, aby priority Národního plánu rozvoje kandidátských zemí měly vazbu na Akční plán eEurope+.

Cíl 0 : Urychlená realizace základních stavebních prvků informační společnosti

a) Urychlení zabezpečení přístupu k dostupným komunikačním službám pro všechny

Charakteristika:

Rozvoj globální ekonomiky založené na znalostech probíhá za situace, kdy většina kandidátských zemí ještě ne zcela dokončila liberalizaci telekomunikačního sektoru, převzala a implementovala *acquis* nejen pro telekomunikace, ale také pro další důležité oblasti informační společnosti. Dostupnost poskytovaných telekomunikačních služeb je však pro rozvoj informační společnosti předpokladem.

Základním požadavkem je, **aby byl všem občanům umožněn přístup k poskytovaným komunikačním službám** tak, aby se předešlo **vyločení z přístupů k informacím**. Je nutné tyto služby zpřístupnit na základě liberalizovaného telekomunikačního sektoru, posíleného efektivním, regulačním rámcem, ve prospěch konkurence. Ačkoli se kandidátské země zavázaly k liberalizaci, s přípravami na účinnou realizaci všech relevantních prvků regulačního rámce, je třeba začít v předstihu před datem liberalizace a významný počet opatření může být prosazen předem.

Reakce eEurope+:

Kandidátské země proto uznávají potřebu urychleného přijímání a účinného prosazování *acquis* v relevantních oblastech informační společnosti, při současném sledování cílů eEurope+.

Acquis však nebylo v EU navrženo tak, aby podporovalo dosažení univerzálního přístupu. Kandidátské země musí nalézt, v souladu s *acquis*, způsoby pro zajištění přístupu každého občana ke kvalitním a dostupným telekomunikačním službám. Řešení s největší pravděpodobností nenabízejí jen pevné sítě, jak tomu bylo v případě zemí EU, ale spíše škála technologií (např. fixní, bezdrátové, kabelové).

Akční plán eEurope+ Urychlení zabezpečení přístupu k dostupným komunikačním službám pro všechny		
Opatření	Vykonavatel(é)	
Urychlit a dokončit úplnou liberalizaci telekomunikačního sektoru v co nejkratší době a zajistit dostupnost autorizací podle potřeby. Zajistit dostupnost prostředků pro výběr poskytovatele ke stejnému datu, kdy má být dokončena liberalizace a poté co nejdříve zajistit přenositelnost čísla.	Kandidátské země	
Přijmout a implementovat nový soubor předpisů EU pro komunikační služby, jakmile bude schválen.	Kandidátské země	
Uzákonit předpisy, vztahující se k univerzální službě v telekomunikačních službách, a zajistit dostupnost základní telefonické služby umožňující přístup na Internet.	Kandidátské země	

Související indikátory:
<p><i>0.a.1 Procento domácností s pevnou telefonní linkou</i></p> <p><i>0.a.2 Procento domácností s přístupem k některé telekomunikační službě umožňující přístup na Internet</i></p> <p><i>0.a.3 Cena za připojení</i></p> <p><i>0.a.4 Dotazník se vztahem k přenositelnosti, licenční smlouvě atd.</i></p> <p><i>Konečný seznam a detaily budou dohodnuty na jednání Společného výboru na vysoké úrovni v průběhu roku 2001.</i></p>

b) Přijetí a implementace *acquis* ve vztahu k informační společnosti

Charakteristika:

Potenciálu ekonomiky založené na znalostech lze využít jen na základě odpovídajícího právního rámce, který zohledňuje zvláštnosti bezhraničního informačního a komunikačního prostředí, jehož základem je Internet. Stávající legislativa EU, spolu s připravovaným souborem předpisů EU pro komunikační služby, těmto požadavkům odpovídá.

Reakce eEurope+:

Kandidátské země uznávají **důležitost zpřístupnění moderních telekomunikačních sítí a služeb všem občanům** a podporují nejspolehlivější způsob dosažení pokroku v této oblasti, spočívající v urychlení implementace telekomunikačního *acquis communautaire*.

Dále, pokud jde o ostatní prvky *acquis*, nezbytné pro aktivní účast podnikatelů a občanů v nové ekonomice, kandidátské země co nejdříve přijmou a implementují všechny části *acquis* EU, které jsou relevantní pro informační společnost a nejsou dočasně blokovány pokračujícími výhradními právy. Jedná se

o např. ochranu dat, soukromí, ochranu menšin, elektronické podpisy, duševní vlastnictví nebo autorské právo, aby byly vyjmenovány alespoň některé.

Akční plán eEurope+		
Přijetí a implementace acquis ve vztahu k informační společnosti		
Opatření	Vykonavatel(é)	
Přijmout a implementovat všechny části acquis, které se týkají informační společnosti ¹ , zejména elektronického obchodu, a nejsou dočasně blokovány pokračováním výhradních práv	Kandidátské země	

Související indikátory
0.b.1 Kontrolní seznam bude obsahovat výčet nejvýznamnějších předpisů vztahujících se k informační společnosti

Cíl 1: Levnější, rychlejší, bezpečný Internet

a) Levnější a rychlejší přístup k Internetu

Charakteristika::

Je nezbytné, aby občané, podnikatelé a orgány státní správy měli přístup k moderním komunikačním sítím a službám, dostupným přes tyto sítě. Nové technologie, spolu s konkurenčním regulačním rámcem, by měly snížit ceny za připojení a zvýšit dostupnost vysokorychlostního multimediálního připojení k Internetu. V podmínkách neexistence plné liberalizace je možné dosáhnout snížení cen za připojení k Internetu prostřednictvím cenové regulace a vzájemného srovnávání.

Dalšími opatřeními, které rozšiřují dostupnost technologií, na jejímž základě je poskytován přístup k multimediálním službám, je uvolnění místních smyček, udělování licencí na třetí generaci mobilních sítí, zavádění digitální televize, umožňující přístup k Internetu, a přechod na internetový protokol verze 6 (IPv6).

Je třeba urychlit rozvoj infrastruktury kandidátských zemí, jako základního pilíře pro informační společnost, zejména pak v méně rozvinutých regionech. Tento rozvoj napomůže kandidátským zemím při formování vlastní pozice v globální informační infrastruktuře, umožní kvalitní přístup na globální trh a přitáhne investice, zejména z těch sektorů ekonomiky, pro které je taková infrastruktura zásadní.

Reakce eEurope+:

Kandidátské země vyvinou maximální úsilí pro urychlení rozvoje vysoce kvalitní infrastruktury a zejména pro zajištění toho, aby díky nižším cenám vzrostlo využívání Internetu prostřednictvím nových technologií, tak jako např. xDSL, kabelové, digitální televize a rozhlasových technologií. Avšak zá-

¹ Seznam relevantních položek bude odsouhlasen JHLC během roku 2001.

kladní telefonické služby a telefonické připojení k Internetu zůstávají, v mnoha oblastech kandidátských zemí s nízkým stupněm rozvoje infrastruktury, prioritou.

V případech tržního selhání, tedy tam, kde samotné soukromé investice nemohou být ziskové, jsou základním prvkem projekty na podporu méně rozvinutých regionů. Tyto investice je třeba realizovat technologicky neutrálním způsobem nenarušujícím konkurenci. V tomto ohledu je možné uvažovat o pomoci mezinárodních finančních institucí (např. EIB, Světová banka, EBRD).

Akční plán eEurope+ Levnější a rychlejší Internet		
Opatření	Vykonavatel(é)	Konečný termín
Dosáhnout podstatného snížení cen za přístup na Internet, posílením konkurence a/nebo regulací cen, a srovnáváním na evropské a národní úrovni	Kandidátské země	konec 2002
Uskutečňovat větší konkurenceschopnost v sítích LAN	Kandidátské země	konec 2002
Nástroje veřejného financování zajistí podle potřeby a bez narušení konkurence vyšší prioritu podpory pro vývoj informační infrastruktury a projektů, zejména v méně rozvinutých regionech	Kandidátské země, Evropská investiční banka, Soukromý sektor	konec 2002
Přiklonit se k přechodu na IPv6 prostřednictvím zkušební implementace v Evropě. Nejdůležitější telekomunikační a výrobní odvětví budou spolu s poskytovateli služeb a uživateli mobilizovány	Soukromý sektor ²	konec 2002
Snížit ceny za pronajímané linky zvýšením konkurenceschopnosti, a kde je to vhodné, i cenovou regulací	Kandidátské země	konec 2002
Zavádět služby digitální televize, umožňující přístup na Internet, a podporovat univerzálnost založenou na dobrovolné odvětvové standardizaci	Kandidátské země, Soukromý sektor	konec 2003

Související indikátory³

Procento obyvatel pravidelně používající Internet

Procento domácností s přístupem na Internet z domova

Náklady připojení na Internet

b) Rychlejší Internet pro pracovníky ve výzkumu a studenty

Charakteristika:

Vysokorychlostní sítě otevřou možnosti pro výuku a výzkum, založených na spolupráci, a přinesou možnost významných inovací. Univerzitám a výzkum-

² Podobně jako v eEurope, i v tomto Akčním plánu se soukromým sektorem rozumí kromě soukromé sféry i nevládní organizace jako např. spotřebitelské a uživatelské svazy (organizace)

³ V oblastech cílů 1, 2 a 3, jsou vyjmenované indikátory shodné s přijatými EU-15 a těmi, které se používají v eEurope

ným institucím v kandidátských zemích bude dána možnost sehrát významnou úlohu v celosvětových výzkumných projektech (v oblastech jako je např. zdravotnictví a medicína, průmyslové procesy, výzkum klimatu, biologické inženýrství). Rovněž se nabízí možnost celosvětových interaktivních multimediálních kursů a experimentů s novými formami služeb, jakož i vývoje nových aplikací. Sdílené využívání výpočetní techniky dostává novou dimenzi, a tak vznikla i koncepce “World Wide Grid” umožňující sdílení počítačové infrastruktury v reálném čase.

Kandidátské země mají z historického hlediska dobře vyvinuté vědecké a akademické kapacity, kterých je v tomto vývoji možné využít.

Reakce eEurope+:

V EU probíhají významné iniciativy v oblasti propojování sítí. Kandidátské země musí spojit úsilí s protějšky v EU tak, aby se dosáhlo rozšíření vědecké základny, z níž bude mít přínos celá Evropa. Akademické kapacity kandidátských zemí se mohou zapojit prostřednictvím vytváření sítí technologií. Kandidátské země budou moci využít příležitostí, pramenících z nových forem výuky a spolupráce na národní, regionální, evropské a globální úrovni.

Akční plán eEurope+		
Rychlejší Internet pro pracovníky ve výzkumu a studenty		
Opatření	Vykonavatel(é)	Konečný termín
Bude dána vyšší priorita propojení v oblasti výzkumu, s cílem dosáhnout toho, aby se Evropa stala vůdcem v globálním propojení směřujícího k plně optické páteřní síti s vylepšenou kapacitou, pokud jde o šířku pásma a služby	Kandidátské země	konec 2002
Modernizovat národní výzkumné sítě tak, aby bylo zaručeno, že pracovníci ve výzkumu a studenti v kandidátských zemích budou moci využívat výhod výkonných sítí, například s využitím fondů PHARE a podpory EIB	Kandidátské země, EIB	konec 2002
Na univerzitách zajistit rychlý přístup k Internetu a intranetům, například s využitím fondů PHARE a podpory EIB.	Kandidátské země, EIB, Evropská komise	konec 2002
Prostřednictvím vývoje síťových prostředků a zkušebních center, podle požadavků široké řady vědeckých společností, podporovat technologii World Wide Grid (WWG) se zaměřením na integraci, ověřování a zavádění odpovídajících technologií. Komise bude prostřednictvím výzkumných programů podporovat zavádění technologií WWG pro vědeckou práci a spolupráci ve všech oblastech.	Evropská komise, Kandidátské země, Soukromý sektor	konec 2003
Zpřístupnit vědeckovýzkumné sítě školám, muzeím a knihovnám tam, kde je to vhodné.	Kandidátské země	konec 2003

Související indikátory

4. Rychlost propojení a dostupné služby mezi a uvnitř národními výzkumnými a vzdělávacími sítěmi (NREN) s EU a celosvětově
--

c) Bezpečné sítě a inteligentní čipové karty

Charakteristika::

Jedním z nejdůležitějších úkolů soukromého sektoru a státní správy je budování důvěry uživatelů v elektronický obchod. Vyrůstá citlivost a hodnota přenášených informací, a zajištění ochrany soukromí uživatelů elektronických transakcí je v rozvoji elektronického obchodu zásadní. Ochrana bezpečnosti sítí a transakcí uskutečňovaných prostřednictvím těchto sítí, stejně jako koncových uživatelských zařízení, je klíčovým cílem. Hospodářské škody pramenící z narušení fungování Internetu jsou o to větší, o co více je ekonomika závislá na této infrastruktuře jako na pilíři pro činnost většiny, ne-li všech, ekonomických oblastí.

V Evropě dochází k rychlému rozšíření inteligentních čipových karet přesto, že trh zůstává rozdělený, a největší výzvou zůstává univerzálnost. Je třeba dalšího úsilí pro urychlení, konsolidaci a harmonizaci využívání v Evropě.

Reakce eEurope+:

Kandidátské země jsou si vědomy významu ochrany sítí, dosažení vyšší důvěry spotřebitelů a dalšího rozvoje evropského využívání inteligentních čipových karet spolu s opatřeními na zlepšení infrastruktury. Pokud jde o zabezpečení Internetu, tato oblast je zřejmě ještě v počátečním stádiu a bude zapotřebí dalšího vývoje, zejména prostřednictvím celoevropské spolupráce. Inteligentní čipové karty se těší v kandidátských zemích rostoucí popularitě a jejich celoevropské a shodné využívání usnadní růst spotřebitelské důvěry. Inteligentní čipové karty mohou být rovněž používány jako národní průkazy totožnosti, což vytvoří základ pro jejich efektivní využití ve veřejném i soukromém sektoru.

Akční plán eEurope+ Bezpečné sítě a inteligentní čipové karty		
Opatření	Vykonavatel(é)	Konečný termín
Zvýšit celkovou úroveň zabezpečení on-line transakcí prostřednictvím: ➤ Podpory rozšíření bezpečnostních certifikací a koordinace úsilí a vzájemného uznávání, včetně profesionálních certifikací o zajištění bezpečnosti informací. ➤ Stimulace spolupráce veřejného a soukromého sektoru na zajištění provozní spolehlivosti informačních infrastruktur (včetně vývoje systémů včasné	Soukromý sektor, Evropská komise, Kandidátské země	konec 2002

výstrahy).		
Podporovat vývoj a rozšíření bezpečnostních platforem „Open source software“, umožňující efektivní a okamžité použití	Soukromý sektor, Kandidátské země, Evropská komise	konec 2003
Školení v oblasti prosazování práva, soudců a průmyslových expertů, ve vztahu k high-tech kriminalitě a otázkám bezpečnosti (např. boj proti počítačové kriminalitě, právo a počítače atd.)	Kandidátské země, Soukromý sektor	konec 2003
Převzetí základních norem pro vzájemnou slučitelnost, komunikaci a zabezpečení inteligentních čipových karet, jakmile budou k dispozici	Soukromý sektor, Organizace vydávající standardy, Kandidátské země	polovina 2003
Zlepšit možnost přímé interakce člověka a techniky, při využívání zařízení na bezpečnostní karty, včetně lepší využitelnosti pro osoby se zvláštními potřebami, a vícejazyčnou podporu na základě vytvářených evropských standardů	Soukromý sektor, Organizace vydávající standardy	polovina 2003
Dostupnost cenově efektivních inteligentních řešení čipových karet, umožňujících bezpečné elektronické transakce	Soukromý sektor	polovina 2002
Vypracovat a implementovat společnou strategii pro rozšíření inteligentních čipových karet	Kandidátské země, Soukromý sektor	konec 2002

Související indikátory

5. Počet zabezpečených serverů na 1 milion obyvatel

6. Procento veřejnosti mající zkušenosti s využitím Internetu v oblasti bezpečnosti

Cíl 2: Investice do lidí a dovedností

a) Evropská mládež v digitálním věku

Charakteristika::

Boloňská deklarace⁴, podepsaná 19. června 1999 evropskými ministry školství z 28 států, včetně většiny kandidátských zemí, zakotvila zásadní změny v oblasti vyššího vzdělávání a vzdělávacích systémů obecně. Ministři mimo jiné prohlásili, že „... Evropa znalostí je nyní široce uznávaná jako nenahraditelný faktor sociálního a lidského rozvoje a jako výlučný prvek v procesu konsolidace a obohacení evropského občanství, schopná dát svým občanům nezbytné předpoklady, aby mohli čelit úkolům a výzvám nového tisíciletí, s vědomím sdílených hodnot a náležitosti ke společnému sociálnímu a kulturnímu prostoru.“

Iniciativa eLearning⁵, přijatá EU, stanovila čtyři prioritní oblasti opatření: zlepšení infrastruktury a vybavení (přístup k Internetu ve třídách, 5-15 žáků při-

⁴ <http://europa.eu.int/comm/education/socrates/erasmus/bologna.pdf>

⁵ <http://europa.eu.int/comm/elearning>

padajících na multimediální počítač), školení na všech úrovních (počítačová gramotnost absolventů škol, podpora využívání počítačových technologií učiteli při výuce, vytváření platform pro on-line výuku, přizpůsobení osnov výuky, přístup k počítačové gramotnosti pro všechny pracovníky), vývoj kvalitního obsahu a služeb, propojení škol v Evropě.

Reakce eEurope+:

I když je oblast školství ponechána v kompetenci jednotlivých států, sdílení zkušeností, nejlepších postupů a zavádění počítačových technologií může urychlit posun směrem k evropské informační společnosti.

Kandidátské země považují eLearning iniciativu za relevantní, neboť umožňuje využít silné stránky a tradice evropského vzdělávacího systému a překonat překážky bránící rozvoji počítačových technologií.

Jedním z nejvýznamnějších cílů je připojení všech škol na Internet. Studentům a učitelům se tak umožní vhodný přístup k informační společnosti. V ideálním případě by měl být co nejdříve zajištěn přístup na Internet ve všech třídách a dostatečný počet multimediálních počítačů, jakož i vysokorychlostní připojení, vhodné programové vybavení a obsah. Rozsah tohoto úkolu však předznamenává, že tento cíl nelze splnit ihned.

Z těchto důvodů je třeba vyvinout maximální úsilí pro dosažení tohoto cíle v co nejkratším časovém období. Vhodný přístup bude do určité míry záviset na současné úrovni připojení na Internet v jednotlivých zemích. Pro naplnění tohoto cíle bude nutné využít společné úsilí veřejného a soukromého sektoru. Pokrok bude měřen zmíněnými ukazateli.

Akční plán eEurope+ Evropská mládež v digitálním věku		
Opatření	Vykonavatel(é)	Konečný termín
Poskytnout všem školám vhodný přístup k Internetu a multimediálním zdrojům, pro učitele i pro studenty	Kandidátské země, Soukromý sektor	polovina 2003
Zajistit dostupnost podpůrných služeb a vzdělávacích prostředků na Internetu a platform elektronického vzdělávání pro učitele, žáky a rodiče (např. přístup pro znevýhodněné děti, přístup k digitalizovanému kulturnímu dědictví, vícejazyčným multimediálním vzdělávacím materiálům, Evropské iniciativě "Open source software" s všeobecně přístupným zdrojovým kódem, souborům osvědčených postupů). Evropská komise bude podporovat toto úsilí prostřednictvím vzdělávacích, školicích a kulturních programů a bude poskytovat odpovídající prostředky v rámci programu IST.	Kandidátské země, Evropská komise, Soukromý sektor	konec 2003
Zajistit školení všech učitelů, zejména přizpůsobit jejich učební osnovy a motivovat je k využívání no-	Kandidátské země, Evropská	polovina 2003

vých praktických metod při výuce. Zajistit výměnu informací o osvědčených postupech a koordinovat výzkum prostřednictvím vzdělávacích a školicích programů a programu IST.	komise, Soukromý sektor	
Upravit učební plány tak, aby zahrnovaly nové způsoby vzdělávání. s využitím informačních a komunikačních technologií.	Kandidátské země, Soukromý sektor	polovina 2003
Zajistit, aby žáci měli možnost být v době odchodu ze školy počítačově gramotní. Podporovat pilotní projekty, výměnu nejlepších zkušeností a koordinovanou vědeckou práci prostřednictvím programu IST a vzdělávacích programů EU.	Kandidátské země, Evropská komise	konec 2003

Související indikátory

7. Počet počítačů na 100 žáků na základních/středních/vysokých školách
8. Počet počítačů připojených k Internetu na 100 žáků na základních/středních/vysokých školách
9. Počet počítačů s rychlým připojením na Internet na 100 žáků na základních/středních/vysokých školách
10. Procento učitelů pravidelně používajících Internet při výuce "nepočítačových" předmětů

b) Práce v ekonomice založené na znalostech

Charakteristika:

Spolu s tím, jak se ekonomiky kandidátských zemí vyvíjejí směrem ke znalostní ekonomice, stávají se klíčovými, pro růst zaměstnanosti a pro zajištění zaměstnatelnosti a přizpůsobení pracovníků ve všech sektorech, dovednosti v oblasti informačních a komunikačních technologií a odpovídající, pružné metody práce.

Za prvé, nedostatečný počet pracovníků se znalostmi v oblasti informačních a komunikačních technologií a elektronického podnikání vytváří překážku pro plné využití potenciálu trhu práce a očekává se, že tento problém bude stále více postihovat i kandidátské země, pokud nebudou přijata okamžitá opatření. Zejména by se mělo vyvinout úsilí přilákat ženy do oblasti informačních a komunikačních technologií, které jsou zde zastoupeny podstatně nižší měrou. Počítačová gramotnost je pro celoživotní vzdělávání potřebná všem pracovníkům tak, aby se mohli přizpůsobovat měnícím se požadavkům na dovednosti. Konečně, třetí úkol spočívá v modernizaci organizace práce. Přínosy produktivity z velké části závisejí na přizpůsobení organizace práce vyšší úrovni dovedností a větší pružnosti, umožněné novými technologiemi.

Přizpůsobení se výzvam informační společnosti se stalo v EU hlavním prvkem Evropské strategie zaměstnanosti.⁶

⁶COM (2000) 48 a SEC (2001) 222; dokumenty je možné vyhledat na:
http://europa.eu.int/comm/employment_social/soc-dial/info_soc/esdis/documents.htm

Reakce eEurope+:

Kandidátské země vyzývají sociální partnery a soukromý sektor ke spolupráci se státní správou pro využití potenciálu zaměstnanosti v ekonomice založené na znalostech a k využití informační společnosti jako hnací síly pro budování sociálního dialogu.

Důležitým prvkem pro růst konkurenceschopnosti kandidátských zemí je zvýšení počtu odborníků v oblasti informačních a komunikačních technologií a elektronického podnikání. Rovněž je zapotřebí širších opatření pro celoživotní vzdělávání v počítačových dovednostech všech pracovníků a zvláště pak věnovat pozornost příležitostem, které nabízí školení v oblasti informačních a komunikačních technologií pro návrat nezaměstnaných do pracovního procesu.

Rozšíření Evropského diplomu⁷ základních počítačových dovedností by mělo podpořit nárůst certifikovaného školení a jeho uznávání. Školení je třeba kombinovat s rámcovými podmínkami pro modernizaci organizace práce, zejména podporovat práci na dálku (telework).

Akční plán eEurope+ Práce v ekonomice založené na znalostech		
Opatření	Vykonavatel(é)	Konečný termín
Poskytnout pracovníkům příležitost, aby v rámci celoživotního vzdělávání získali digitální gramotnost	Sociální partneři, Kandidátské země, Soukromý sektor	konec 2003
Významně rozšířit kurzy a místa pro školení v oblasti informačních technologií a v těchto kurzech podporovat rovnost pohlaví (jak v pracovních, tak ve vzdělávacích institucích); například s využitím fondů PHARE	Kandidátské země, Sociální partneři, Soukromý sektor, Evropská komise	konec 2003
Podporovat udělování Evropského diplomu základních znalostí v oblasti informačních technologií	Kandidátské země, Sociální partneři, Soukromý sektor	konec 2002
Podporovat větší flexibilitu na pracovištích, např. teleworking /práce na dálku/ a práci na částečný úvazek, např. prostřednictvím dohod mezi sociálními partnery s podporou kandidátských zemí	Kandidátské země, Sociální partneři, Soukromý sektor	polovina 2002
Podporovat vznik sítě vzdělávacích a školících středisek, založených na poptávce po školení, a postgraduální rekvalifikaci, v oblasti informačních a komunikačních technologií.	Kandidátské země, Sociální partneři, Ev- ropská komise	konec 2002
Zakládat veřejně přístupná místa umožňující přístup k Internetu a/nebo vytvořit multimediální, víceúčelová telekomunikační střediska, umožňující přístup ke školení a vybavenost k elektronické práci; například s využitím fondů PHARE	Kandidátské země, Soukromý sektor	konec 2002

⁷ Akční plán eEurope vyzývá EU-15 a Komisi k zavedení Evropského diplomu základních počítačových znalostí s decentralizovanou certifikací do roku 2001. Mnohé členské země proto podporují "Evropský počítačový řídicí průkaz" (ECDL)

Nabídnout dlouhodobě nezaměstnaným vhodné školení v oblasti informačních technologií, s cílem usnadnit jim návrat do pracovního procesu; například s využitím fondů PHARE	Kandidátské země, Soukromý sektor, Sociální partneři	konec 2003
---	--	---------------

Související indikátory
<i>11. Procento pracovníků, kteří absolvovali (alespoň) základní školení v oblasti IT</i> <i>12. Počet míst a absolventů vysokoškolských oborů se vztahem k ICT</i> <i>13. Procento pracovníků využívající telework (práce na dálku)</i>

c) Účast všech v ekonomice založené na znalostech

Charakteristika:

S rozvojem ekonomiky založené na znalostech se vyloučení z informačních a komunikačních technologií stává stále více překážkou ve využívání ekonomických, zaměstnaneckých a sociálních příležitostí a ve využívání služeb veřejné správy. Znevýhodněné oblasti a skupiny čelí většímu riziku zaostávání z různých důvodů, včetně nízkých příjmů a chudoby, chybějící informační a komunikační infrastruktury, chybějícího povědomí a příležitostí ke školení, či problémům v přístupu k těmto technologiím z důvodu tělesného handicapu.

Na druhou stranu, informační a komunikační technologie jsou schopné překonat překážky ve vzdálenosti, přenášet rovnou měrou zdroje znalostí a přinášet nové služby občanům se zvláštními potřebami cíleněji, pružněji a aktivněji, než je možné docílit tradiční formou pomoci. Naopak je potřeba, aby se rizika, plynoucí z prohlubování rozdílů ve znalostech mezi těmi, kteří mají a těmi, kteří nemají přístup k novým technologiím, přeměnila na příležitosti, prostřednictvím aktivit zaměřených na znevýhodněné skupiny a oblasti.

Dostupnost informačních a komunikačních technologií a on-line informací a služeb, beroucí zřetel na potřeby postižených lidí, jsou základní podmínkou zajištění informační společnosti pro všechny. Státní správa v tomto ohledu musí jít příkladem rovných přístupových příležitostí.

Je také zapotřebí rozšířit znalosti o vyloučení z přístupu k informačním technologiím v kandidátských zemích, založené na sběru dat, demografických trendech, socio-ekonomické situaci a na právech postižených lidí a jejich přístupu k podpůrným technologiím.

Reakce eEurope+:

Kandidátské země podporují aktivní úlohu a účast znevýhodněných skupin a oblastí. V tomto ohledu se zvláštní důraz klade na postižené lidi. Další rozvoj informačních technologií může těmto skupinám a osobám usnadnit přístup k informacím, sehrát významnou roli ve vzdělávání postižených dětí a také usnadnit zaměstnání dospělým postiženým lidem. Proto je při přípravě relevantních národních akčních plánů nezbytné, aby byly vzaty v úvahu potřeby všech

bez ohledu na věk, zajištěn princip rovných příležitostí a vyvarovat se, v procesu reformem a modernizace ekonomik a společnosti, diskriminace.

Akční plán eEurope+ Účast všech v ekonomice založené na znalostech		
Opatření	Vykonavatel(é)	Konečný termín
Postupy pro vyloučení z přístupu k informacím budou koordinovány efektivněji na evropské úrovni, prostřednictvím referenčního srovnávání výkonnosti a výměny informací o osvědčených postupech, mezi kandidátskými zeměmi a členskými státy EU	Kandidátské země, Evropská komise	konec 2002
Práce směřující k přijetí „Návrhu pro všechny“ normalizace dostupnosti produktů informačních technologií, zejména pro zvýšení zaměstnanosti a sociálního zařazení lidí	Soukromý sektor, Kandidátské země, Evropské standardizační orgány, Evropská komise	konec 2003
Přezkoumat odpovídající legislativu a standardy pro zajištění shody s principem dostupnosti.	Kandidátské země	konec 2003
Přijetí směrnice "Iniciativa přístupnosti webových stránek" (WAI) pro webovské stránky ⁸ veřejné správy.	Kandidátské země, Evropská komise	polovina 2002
Zajistit zřízení a síťové propojení národních středisek kvality, v rámci "Návrhu pro všechny".	Kandidátské země	konec 2002

Související indikátory

14. Počet veřejných internetových míst (PIAP) na 1000 obyvatel.

15. Procento webovských stránek ústředních orgánů státní správy odpovídající směrnicím WAI na úrovni A

Cíl 3: Podpora používání Internetu

a) Urychlení elektronického obchodu

Charakteristika:

Elektronický obchod se v kandidátských zemích významně rozvíjí, zejména ve formě obchodování mezi podnikateli. Má silnou vazbu na proces restrukturalizace průmyslu, do které většina kandidátských zemí významně investuje. Transformace ekonomik, příliv zahraničních investic, rychle se rozvíjející, na Evropu orientovaný trh a silné vazby na obchodní společnosti členských států EU, nabízejí jedinečné příležitosti k modernizaci v oblasti obchodu, a to zejména mezi podnikateli. Je možné očekávat a podporovat významné dopady na organizační a podnikové modely v průmyslu a službách. Některé sektory jdou již

⁸ Viz. <http://www.w3.org/WAI>

dnes příkladem, jako je tomu např. u automobilového nebo bankovního sektoru. Doufejme, že ostatní budou následovat.

Stejně jako v EU, i v kandidátských zemích se elektronický obchod, ve vztahu podnikatel-zákazník, z různých důvodů, zejména ve vztahu k průměrnému příjmu domácnosti, vyvíjí pomaleji. Nicméně, zlepšení komunikační infrastruktury a přístupu, přijatelné uživatelské náklady a silný podnikatelský duch vznikajících malých a středních firem mohou vést k rychlému vývoji a rostoucí poptávce. Bezpečné platební systémy, propracovaná dodavatelská logistika, elektronický podpis či řešení sporů, jsou jen některé z nezbytných podmínek, které je třeba zajistit, aby bylo možné zaručit udržitelnost tohoto vývoje.

Reakce eEurope+:

Přijetí relevantního *acquis*, vytvářejícího právní rámec elektronického obchodu, je pro rozvoj tohoto trhu rozhodujícím faktorem. Aktivní účast při jednáních na půdě mezinárodních organizací a podnikatelských fór napomůže v rozšíření globálního chápání a při realizaci nových koncepcí (zejména autoregulace a vzájemné regulace), kterých je pro rozvoj přeshraničních transakcí zapotřebí. Paralelně jsou vyžadována, pokud jde o nové příležitosti a přístup na globální trhy, zvláštní opatření na podporu středních a malých podniků.

Akční plán eEurope+ Urychlení elektronického obchodu		
Opatření	Vykonavatel(é)	Konečný termín
Podporovat důvěru spotřebitelů v elektronický obchod, spolu se spotřebitelskými organizacemi a průmyslovým odvětvím. Podporovat alternativní řešení sporů, známky důvěry a účinná pravidla chování, prostřednictvím spolupráce se třetími stranami, vedoucí, prostřednictvím tvorby vhodných pobídek, k vytvoření všeobecných pravidel	Soukromý sektor, Evropská komise, Kandidátské země	polovina 2002
Podporovat vyšší flexibilitu regulace elektronického obchodu zvýšením vzájemné regulace a autoregulace, mj. spoluprací s příslušnými obchodními skupinami, např. Global Business Dialogue ⁹	Kandidátské země, Soukromý sektor, Evropská komise	polovina 2002
Podporovat malé a střední podniky /SME's/ k přechodu na digitální práci /"Go Digital"/ prostřednictvím koordinovaných propojených aktivit zaměřených na výměnu znalostí, osvědčených postupů, připravenosti na elektronický obchod a referenčního srovnávání. Při zavádění elektronického obchodu do podnikatelských strategií by malým a středním firmám mohla pomáhat „Referenční střediska“	Soukromý sektor, Evropská komise, Kandidátské země	konec 2002
Podporovat budování infrastruktury pro elektronický obchod a používání a vzájemné uznávání elektronického podpisu	Kandidátské země	konec 2002

⁹ www.gbde.org

Související indikátory
16. Procento firem nakupujících a prodávajících přes Internet

b) Státní správa on-line: elektronický přístup k veřejným službám

Charakteristika::

eGovernment, prostřednictvím Internetu, přibližuje veřejnou správu občanům a podnikatelům. Elektronická veřejná správa může významným způsobem v kandidátských zemích přispět k urychlení přechodu na ekonomiku založenou na znalostech, podporou a přístupem základních on-line služeb státní správy. Kromě toho také eGovernment může přispět k transformaci organizovanosti veřejného sektoru tím, že zlepší veřejné služby, zrychlí je, a učiní je přístupnějšími a interaktivnějšími.

Také podnikatelský sektor v kandidátských zemích může mít přínos z nižšího administrativního zatížení, což může přispět k produktivitě a hospodářskému růstu. Důležité je i to, že transparentnější a interaktivnější státní správa může podpořit účast občanů na demokratickém procesu.

Přechod na elektronické vazby zahrnuje významné změny vnitřních pochodů ve státní správě, což může být příliš velkým úkolem najednou. Proto spočívá hlavní úkol pro státní správu v přizpůsobení se a zavádění nových způsobů práce, včetně řádného a stabilního partnerství se soukromým sektorem.

Reakce eEurope+:

Kandidátské země uznávají důležitost zlepšování přístupu, poskytování a využívání informací veřejného sektoru a zajištění snadného přístupu k základním údajům veřejné správy pro občany, stejně jako podporu on-line interakce státní správy a občana.

Kandidátské země přikládají velký význam výměně nejlepších postupů v této oblasti, se členskými státy EU. Účast na evropských konferencích a seminářích, a přidružení k již existujícím pracovním skupinám, za účelem srovnávání základních veřejných služeb on-line, může dále posílit spolupráci a výměnu nejlepších postupů.

Akční plán eEurope+		
Státní správa on-line: elektronický přístup k veřejným službám		
Opatření	Vykonavatel(é)	Konečný termín
Základní veřejné informace on-line, včetně právních, administrativních, kulturních, ekologických a do-právních informací	Kandidátské země, Soukromý sektor	konec 2002
Kandidátské země musí usilovat o všeobecný elektronický přístup k základním veřejným službám ¹⁰	Kandidátské země	konec 2002

¹⁰

http://europa.eu.int/comm/information_society/eeurope/documentation/impact/index_en.htm

Zjednodušené on-line administrativní postupy pro podnikatelskou sféru, např. rychlý sled postupů při založení společnosti	Kandidátské země, Evropská komise	konec 2002
Podporovat užívání softwaru, s všeobecně přístupným zdrojovým kódem, ve veřejném sektoru a výměnu informací o osvědčených postupech v oblasti elektronické administrativy po celé Evropě	Kandidátské země	konec 2002
Podporovat používání elektronického podpisu ve veřejném sektoru	Kandidátské země	konec 2002
Založit elektronický trh pro elektronické veřejné zakázky	Kandidátské země	konec 2003
Dostupnost přístupových terminálů na Internetu na veřejných místech, jako jsou muzea, knihovny, kulturní střediska atd.	Kandidátské země, Soukromý sektor	konec 2002

Související indikátory
17. Procento základních služeb veřejného sektoru dostupných on-line
18. Využívání on-line služeb veřejného sektoru veřejností – pro získání informací pro podání úředních listin
19. Procento veřejných zakázek, které mohou být prováděny on-line

c) Zdravotnictví on-line

Charakteristika::

Systémy zdravotní péče v kandidátských zemích jsou vystaveny tlaku mnoha faktorů, které znamenají potřebu významných změn, mimo jiné pokud jde o vývoj lékařských technologií, vyšších požadavků lidí na lékařskou péči, rozšíření informačních technologií, změn charakteru onemocnění a také stárnoucí obyvatelstvo. Tyto faktory budou mít zásadní dopad na financování systémů zdravotní péče.

Situace se stává ještě složitější s rostoucí dostupností informací, zejména na Internetu, o zdravotních rizicích, onemocněních a způsobech léčby.

Vhodné využití on-line technologií pro lepší dostupnost kvalitních zdravotnických informací pro občany by mohlo vést k příkladnému posunu směrem k preventivní medicíně, což by v dlouhodobém horizontu mohlo přinést významné úspory ve společenských a administrativních nákladech na diagnostiku a péči.

Reakce eEurope+:

Kandidátské země uznávají potřebu zavedení výkonného a všestranného zdravotnického informačního systému. Základ tohoto systému bude tvořit národní telematická infrastruktura, včetně regionálních sítí, které v konečném důsledku umožní občanům dodání služby a informací na dálku až do jejich domovů. Stejným způsobem umožní konzultace na dálku mezi prvotními a druhotnými poskytovateli zdravotní péče.

Posun směrem k prevenci vyžaduje, aby jak veřejnost, tak i zdravotní odborníci, měli přístup ke kvalitním údajům a informacím, snadno dostupným přes Internet. Proto by měla být zohledněna základní kvalitativní kritéria národních nebo regionálních webovských stránek, při tvorbě a zavádění nových webovských stránek se zdravotnickou tematikou.

Kandidátské státy obzvláště vítají spolupráci a výměnu informací se členskými státy EU, týkajícími se politiky a strategie zdravotnictví, ukazatelů zdravotního stavu obyvatelstva, poskytovaných služeb na institucionální a profesionální úrovni, protože mohou přispět k rozvoji efektivního a výkonného systému lékařské péče pro všechny občany Evropy.

Akční plán eEurope+ Zdravotnictví on-line		
Opatření	Vykonavatel(é)	Konečný termín
Vybudovat telematickou infrastrukturu zdravotnictví, včetně regionálních sítí pro prvotní a druhotné poskytovatele zdravotnických služeb	Kandidátské země	konec 2003
Na národní nebo regionální úrovni implementovat základní kvalitativní kritéria pro webovské stránky, s vztahem ke zdravotnictví, vytvořené v členských zemích EU	Kandidátské země	konec 2003
Propojení na sítě a databáze veřejného zdravotnictví EU	Soukromý sektor, Evropská komise, Kandidátské země	konec 2003

Související indikátory

20. *Procento odborníků ve zdravotnictví, kteří mají přístup na Internet*
 21. *Využití různých kategorií informačního obsahu webu zdravotnickými odborníky*

d) Evropské digitální informace pro globální síť

Charakteristika:

Proces rozšíření EU podstatným způsobem rozšiřuje kulturní různorodost, kulturní dědictví a jazykovou bohatost Evropy. Evropa má silnou základnu, na níž je možné budovat odvětví dynamických digitálních informací – je možné využít již dlouhodobě zakotveného systému nakladatelské činnosti a rozsáhlého kulturního dědictví a jazykové různorodosti, a rovněž významně se vyvíjejícího audiovizuálního odvětví.

Z ekonomického hlediska bude mít pro kandidátské země mimořádný význam rozvoj nových technologií pro vytváření nového informačního obsahu, digitalizace dokumentů, ke kterým tak bude trvalý přístup, a vývoj nových služeb. Navíc, dostupnost kvalitních informačních služeb veřejné i soukromé sféry umožní občanům kandidátských zemí dobrou informovanost o tržních příleži-

tostech, vývoji státní správy na místní, národní a evropské úrovni nebo o kulturních událostech. Odvětví digitálních informací může mít z tohoto bohatství přímý užitek a transformovat jej v ekonomické hodnoty. Současně se tak vytvářejí přínosy pro vzdělání a soudržnost všech občanů rozšířené Evropy.

Kandidátské země mají zájem účastnit se programů a iniciativ na podporu evropských digitálních informací.¹¹

Reakce eEurope+:

Reakce kandidátských zemí na tuto výzvu je následná: zlepšit dostupnost a rozšířit využití informací veřejného sektoru, podporovat produkci informací v mnohajazykové a multikulturní podobě, a nárůst dynamiky trhu digitálních informací.

Záměrem kandidátských zemí v této oblasti je, stavět na zkušenostech *Akčního plánu EU pro bezpečnější Internet*¹², který prostřednictvím boje s protiprávním a škodlivým obsahem v globálních sítích podporuje bezpečnější využívání Internetu.

Akční plán eEurope+ Evropské digitální informace pro globální síť		
Opatření	Vykonavatel(é)	Konečný termín
Podporovat rozvoj a rozšíření evropských digitálních informací pro globální síť a podporovat jazykovou různorodost v informační společnosti, včetně opatření na podporu využívání informací veřejného sektoru a založení Evropského digitalizovaného souboru významných databází	Kandidátské země, Soukromý sektor, Evropská komise	polovina 2002
Budovat povědomí o bezpečnějším využívání Internetu a interaktivních technologií audiovizuálního sektoru, včetně základních kontrolních systémů	Soukromý sektor Kandidátské země	konec 2002

Související indikátory
22. Podíl stránek EU na 50 nejnavštěvovanějších národních stránkách (Další ukazatele a indikátory budou předmětem jednání JHLC v průběhu roku 2001)

e) Inteligentní dopravní systémy

Charakteristika:

Současný hospodářský rozvoj v kandidátských zemí je doprovázen nárůstem dopravy, což má za následek nárůst poptávky, zejména po silniční, letecké a námořní dopravě. Nárůst dopravy však nemá charakter pouze vnitrostátní, ale vzhledem k poloze těchto zemí i meziregionální. Právě tento nárůst dopravy by měl být hlavním důvodem pro zavádění inteligentních dopravních systémů.

¹¹ <http://www.cordis.lu/econtent>

¹² <http://www.europa.eu.int/ispo/iap>

Inteligentní dopravní systémy začínají být uznávány jako nové řešení pro provoz a řízení dopravních sítí. Protínají se zde dvě významné koncepce změny: hloubková transformace ekonomického systému a alternativní koncepce, spočívající pouze v budování nové infrastruktury pro uspokojení poptávky po dopravě.

Očekává se, že zavádění inteligentních dopravních systémů a služeb pro všechny druhy dopravy významně přispěje ke zlepšení dopravní efektivity, bezpečnosti a šetrnosti k životnímu prostředí. Rozvoj sítě kombinované dopravy na území kandidátských zemí, s podobnými službami pro řízení dopravy jako v EU, je předpokladem pro dokončení celoevropské dopravní sítě.

V tomto kontextu se jedná o tyto výzvy:

- rozšíření Jednotného evropského nebe (Single European Sky) a vytvoření Společného evropského vzdušného prostoru (European Common Aviation Area), s cílem vytvořit a prosadit interoperabilitu systémů řízení letového provozu
- založení Podunajské platformy (Danube-wide Platform) pro realizaci Říčních informačních služeb (River Information Services), poskytujících provázané informační služby na podporu řízení dopravy ve vnitrozemské navigaci, včetně rozhraní pro jiné druhy dopravy.

Reakce eEurope+:

Kandidátské země uznávají potřebu paralelního budování infrastruktury inteligentních dopravních systémů, společně se zlepšováním stávající nebo budováním nové infrastruktury. Vlády kandidátských zemí kladou důraz na přípravu uskutečnitelných, dlouhodobých národních plánů a strategií, zavádějících inteligentní dopravní systémy.

Jednou z důležitých oblastí je poskytování kvalitních údajů a schopnost zajišťovat služby řízení dopravy po celoevropských koridorech. Jako součást prvotních studií proveditelnosti je možné zvažovat určitá řešení pro zvýšení bezpečnosti, např. určovatele polohy nebo volání čísla 112 prostřednictvím rádiových vln.

Akční plán eEurope+ Inteligentní dopravní systémy		
Opatření	Vykonavatel(é)	Konečný termín
Přípravit plány rozvoje pro zavádění služeb inteligentních dopravních systémů	Kandidátské země	konec 2002

Související indikátory
<i>23. Procento délky dálniční sítě (ve srovnání s celkovou délkou silničních sítí) vyba- vené informačním a řídicím systémem pro dopravní zácpy. (Další srovnávací ukazatele budou předmětem jednání JHLC v průběhu roku 2001)</i>

f) Životní prostředí on-line

Charakteristika::

Jedním z nejobtížnějších úkolů, před kterým kandidátské země stojí, je zavádění evropské legislativy a slučitelnost se zákony v oblasti životního prostředí. Značná škála závazků z minulosti, v oblasti životního prostředí, a rozdíl mezi úrovní ochrany životního prostředí v kandidátských zemích a v EU, vyžaduje dlouhodobou strategii. Naproti tomu, kandidátské země mají rozlehlé oblasti nedotčené přírody, které významně přispívají k biologické rozmanitosti celé Evropy.

Je zapotřebí, aby kandidátské země rozvíjely účinnou spolupráci s EU v určitých aspektech, aby byly tyto hodnoty zachovány a bylo možné připravit a řídit udržitelný rámec životního prostředí.

Kandidátské země a EU, v současné době ratifikují dohody o účasti v Evropské agentuře pro životní prostředí (EEA) a Evropské informační a pozorovací síti pro oblast životního prostředí (EIONET). Členství v EEA bude přínosem jak pro kandidátské země tak i pro EU.

Reakce eEurope+:

Kandidátské země budou věnovat pozornost dalšímu rozvoji sítě EIONET pro sledování a sběr dat tak, aby byl umožněn on-line přístup ke spolehlivým údajům. Je to nezbytné pro efektivní účast v agentuře EEA, a k umožnění srovnávacích analýz jednotlivých zemí.

Akční plán eEurope+ Životní prostředí on-line		
Opatření	Vykonavatel(é)	Konečný termín
Podporovat další rozvoj Evropské informační a pozorovací sítě pro oblast životního prostředí (EIONET), ke sběru, sledování a podávání kompatibilních zpráv o životním prostředí, s existujícími sítěmi v Evropě, zejména s EEA	Kandidátské země	konec 2002

Související indikátory
24. <i>Míra realizace pracovního programu EEA v dané zemi</i> 25. <i>Míra úplnosti sebraných údajů v dané zemi podle požadavků EEA</i> 26. <i>Počet institucí v zemi napojených na síť EIONET</i> (Indikátory budou předmětem jednání JHLC v průběhu roku 2001)

Text předpisu:

257

ZÁKON

ze dne 29. června 2001

o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon)

Parlament se usnesl na tomto zákoně České republiky:

§ 1

Předmět úpravy

(1) Tento zákon upravuje systém knihoven poskytujících veřejné knihovnické a informační služby a podmínky jejich provozování.

(2) Tento zákon se nevztahuje na knihovny provozované na základě živnostenského oprávnění.

§ 2

Vymezení základních pojmů

V tomto zákoně se rozumí

- a) knihovnou zařízením, v němž jsou způsobem zaručujícím rovný přístup všem bez rozdílu poskytovány veřejné knihovnické a informační služby vymezené tímto zákonem, a které je zapsáno v evidenci knihoven,
- b) knihovním dokumentem informační pramen evidovaný jako samostatná jednotka knihovního fondu knihovny,
- c) knihovním fondem organizovaný, soustavně doplňovaný, zpracováváný, ochraňovaný a uchovávaný soubor knihovních dokumentů,
- d) meziknihovními službami soubor výpůjčních, informačních a reprografických služeb, které mezi sebou uskutečňují knihovny s cílem zpřístupnit svým uživatelům knihovní dokumenty bez ohledu na místo jejich uložení,
- e) historickým fondem knihovní fond sestávající z knihovních dokumentů, které vznikly do roku 1860 nebo mají v daném oboru pro svou jedinečnost historickou hodnotu, popřípadě jiný knihovní fond mající zvláštní historickou a kulturní hodnotu, pokud byl takto vymezen ve statutu knihovny nebo v jiném právním předpisu,
- f) konzervačním fondem knihovní fond sestávající z knihovních dokumentů, které knihovna získala jako příjemce povinného výtisku podle zvláštního právního předpisu,¹⁾
- g) specializovaným fondem knihovní fond sestávající z knihovních dokumentů určitého, zpravidla oborového zaměření,
- h) regionálními funkcemi funkce, v jejichž rámci krajská knihovna a další jí pověřené knihovny poskytují základním knihovnám v kraji především poradenskou, vzdělávací a koordinační služby, budují výměnné fondy a zapůjčují výměnné soubory knihovních dokumentů a vykonávají další nezbytné činnosti napomáhající rozvoji knihoven a jejich veřejných knihovnických a informačních služeb,
- i) provozovatelem knihovny fyzická nebo právnická osoba, která svým jménem v knihovně poskytuje veřejné knihovnické a informační služby.

§ 3 Systém knihoven

(1) Systém knihoven tvoří

- a) Národní knihovna České republiky (dále jen "Národní knihovna"), Knihovna a tiskárna pro nevidomé K. E. Macana, Moravská zemská knihovna v Brně, zřízené Ministerstvem kultury (dále jen "ministerstvo"),
- b) krajské knihovny, zřízené příslušným orgánem kraje,
- c) základní knihovny, zřízené příslušným orgánem obce,
- d) specializované knihovny.

(2) Knihovny uvedené v odstavci 1 písm. c) a d) mohou být zřizovány i jinými subjekty neuvedenými v odstavci 1.

(3) Veřejné knihovnické a informační služby mohou být knihovnou poskytovány ode dne jejího zápisu do evidence knihoven vedené ministerstvem.

§ 4

Veřejné knihovnické a informační služby

(1) Veřejné knihovnické a informační služby spočívají ve

- a) zpřístupňování knihovnických dokumentů z knihovnického fondu knihovny nebo prostřednictvím meziknihovnických služeb z knihovnického fondu jiné knihovny,
- b) poskytování ústních bibliografických, referenčních a faktografických informací a rešerší,
- c) zprostředkování informací z vnějších informačních zdrojů, zejména informací ze státní správy a samosprávy,
- d) umožnění přístupu k vnějším informačním zdrojům, ke kterým má knihovna bezplatný přístup, pomocí telekomunikačního zařízení.²⁾

(2) Veřejné knihovnické a informační služby, uvedené v odstavci 1, je provozovatel knihovny povinen poskytovat bezplatně, s výjimkou

- a) zpřístupňování knihovnických dokumentů z knihovnického fondu knihovny, které mají povahu rozmnoženin zvukového či zvukově obrazového záznamu,³⁾
- b) zpřístupňování knihovnických dokumentů z knihovnických fondů jiných knihoven zprostředkováním jejich rozmnoženin v rámci meziknihovnických reprografických služeb,
- c) zpřístupňování knihovnických dokumentů z knihovnických fondů knihoven v rámci mezinárodních meziknihovnických služeb.

(3) Provozovatel knihovny může poskytovat další služby spočívající zejména v

- a) umožnění přístupu k placeným vnějším informačním zdrojům pomocí telekomunikačního zařízení,²⁾
- b) kulturní, výchovné a vzdělávací činnosti,
- c) vydávání tematických publikací,
- d) poskytování reprografických služeb,
- e) poskytování písemných bibliografických, referenčních a faktografických informací a rešerší.

(3) Provozovatel knihovny je oprávněn požadovat za poskytování knihovnických a informačních služeb, uvedených v odstavci 2 písm. a) až c), a dalších služeb úhradu skutečně vynalo-

žených nákladů.

(4) Provozovatel knihovny je oprávněn požadovat úhradu nákladů vynaložených na administrativní úkony spojené s evidencí uživatelů knihovny.

(5) Provozovatel knihovny je povinen zajistit rovný přístup všem k veřejným knihovnickým a informačním službám a dalším službám poskytovaným knihovnou.

(6) Provozovatel knihovny vydá knihovní řád, v němž stanoví podrobnosti poskytování knihovnických a informačních služeb.

Evidence knihoven

§ 5

(1) Ministerstvo vede evidenci knihoven, která je veřejnosti přístupným informačním systémem.

(2) Návrh na zápis do evidence knihoven (dále jen "návrh") podává provozovatel knihovny.

(3) Návrh obsahuje

- a) název nebo obchodní firmu provozovatele, jeho identifikační číslo, sídlo, předmět činnosti a právní formu, je-li provozovatelem knihovny právnická osoba,
- b) jméno, příjmení a datum narození provozovatele, jeho identifikační číslo, bylo-li přiděleno, a místo jeho trvalého pobytu, je-li provozovatelem knihovny fyzická osoba,
- c) adresu, název a druh knihovny (§ 9 až 13), popřípadě její specializaci.

(4) K návrhu se připojí knihovní řád.

(5) Je-li provozovatelem knihovny právnická osoba, která se zapisuje do veřejného seznamu podle zvláštního právního předpisu,⁴⁾ je provozovatel povinen k žádosti přiložit rovněž výpis z tohoto veřejného seznamu, který nesmí být starší 60 dnů. Je-li provozovatelem knihovny příspěvková organizace,⁵⁾ nebo provozuje-li stát nebo územní samosprávný celek knihovnu prostřednictvím své organizační složky, je provozovatel povinen k žádosti přiložit zřizovací listinu, popřípadě statut příspěvkové organizace nebo organizační složky.

(6) Není-li návrh úplný, vyzve ministerstvo provozovatele, aby návrh doplnil do 15 dnů ode dne doručení výzvy, a upozorní ho, že nebude-li tato lhůta dodržena, ministerstvo návrh odloží.

§ 6

(1) Poskytuje-li zařízení způsobem zaručujícím rovný přístup všem veřejné knihovnické a informační služby vymezené tímto zákonem, ministerstvo je zapíše do evidence knihoven. Osvědčení o provedeném zápisu ministerstvo vydá jejímu provozovateli do 15 dnů ode dne doručení úplného návrhu.

(2) Neposkytuje-li zařízení způsobem zaručujícím rovný přístup všem veřejné knihovnické a informační služby vymezené tímto zákonem, ministerstvo návrh zamítne.

§ 7

(1) Provozovatel knihovny je povinen písemně oznámit ministerstvu každou změnu údajů evidovaných v evidenci knihoven, a to nejpozději do 30 dnů ode dne, kdy ke změně došlo.

(2) Ministerstvo provede změnu zápisu v evidenci knihoven do 30 dnů od doručení oznámení a o této změně do 30 dnů ode dne doručení oznámení vydá osvědčení.

§ 8

(1) Ministerstvo z vlastního nebo jiného podnětu rozhodnutím zruší zápis v evidenci kniho-

ven, pokud knihovna přestane splňovat znaky knihovny podle § 2 písm. a).

(2) Ministerstvo rozhodnutím zruší zápis v evidenci knihoven rovněž na základě oznámení provozovatele o ukončení provozování knihovny.

(3) V rozhodnutí podle odstavců 1 a 2 ministerstvo stanoví datum, k němuž se zápis do evidence knihoven ruší.

Druhy knihoven

§ 9

Národní knihovna

(1) Národní knihovna je knihovnou s univerzálním knihovním fondem doplněným specializovanými fondy. Národní knihovna trvale uchovává konzervační fond a historický fond.

(2) Národní knihovna je centrem systému knihoven. V systému knihoven vykonává koordinační, odborné, informační, vzdělávací, analytické, výzkumné, standardizační, metodické a poradenské činnosti, v jejichž rámci zejména

- a) formou souborného katalogu zpracovává evidenci knihovních dokumentů v knihovních fondech knihoven na území České republiky, kterou zpřístupňuje knihovnám,
- b) zpracovává národní bibliografii a zabezpečuje koordinaci národního bibliografického systému,
- c) plní funkci národní agentury pro mezinárodní standardní číslování knih a hudebnin,
- d) plní funkci národního centra meziknihovních služeb České republiky,
- e) plní funkci národního centra mezinárodní výměny oficiálních publikací,⁶⁾
- f) zastupuje knihovny systému knihoven při jednání s kolektivními správci autorských práv ve věci úhrady odměn za užití autorských děl.⁷⁾

§ 10

Knihovna a tiskárna pro nevidomé K. E. Macana a Moravská zemská knihovna v Brně

(1) Knihovna a tiskárna pro nevidomé K. E. Macana je knihovnou s univerzálním knihovním fondem; trvale uchovává konzervační fond a historický fond.

(2) Moravská zemská knihovna v Brně je knihovnou s univerzálním knihovním fondem, případně doplněným specializovanými fondy; trvale uchovává konzervační fond a historický fond. Plní funkci krajské knihovny v Jihomoravském kraji.

§ 11

Krajská knihovna

(1) Krajská knihovna je knihovnou s univerzálním knihovním fondem, případně doplněným specializovanými fondy. Krajská knihovna trvale uchovává konzervační fond a historický fond.

(2) Krajská knihovna je součástí systému knihoven vykonávající koordinační, odborné, informační, vzdělávací, analytické, výzkumné, metodické a poradenské činnosti, v jejichž rámci též

- a) spolupracuje s Národní knihovnou při zpracování národní bibliografie a při zpracování souborného katalogu,

- b) zpracovává a zpřístupňuje regionální informační databáze a zabezpečuje koordinaci krajského bibliografického systému,
 - c) je krajským centrem meziknihovnických služeb,
 - d) spolupracuje s knihovnami v kraji při zavádění nových technologií v oblasti zajištění veřejných knihovnických a informačních služeb.
- (3) Krajská knihovna plní a koordinuje plnění regionálních funkcí vybraných základních knihoven v kraji. Smlouva o přenesení regionálních funkcí na vybrané základní knihovny musí mít písemnou formu.
- (4) Plní-li krajská knihovna v místě svého sídla i funkci základní knihovny, podílí se na zajištění této funkce obec.

§ 12

Základní knihovna

- (1) Základní knihovna je knihovnou s univerzálním knihovním fondem nebo se specializovaným knihovním fondem.
- (2) Základní knihovna je součástí systému knihoven vykonávající informační, kulturní a vzdělávací činnosti.

§ 13

Specializovaná knihovna

- (1) Specializovaná knihovna je knihovnou se specializovaným knihovním fondem.
- (2) Specializovaná knihovna je součástí systému knihoven vykonávající koordinační, odborné, informační, vzdělávací, analytické, výzkumné, metodické a poradenské činnosti, v jejichž rámci zejména
- a) spolupracuje s Národní knihovnou při zpracování národní bibliografie a při zpracování souborného katalogu,
 - b) zpracovává a zpřístupňuje tematické a oborové bibliografie a databáze,
 - c) ve spolupráci s Národní knihovnou plní funkci centra meziknihovnických služeb v oblasti své specializace,
 - d) spolupracuje s knihovnami v oblasti své specializace při zavádění nových technologií v oblasti zajištění veřejných knihovnických a informačních služeb.

§ 14

Meziknihovní služby

- (1) Pokud v knihovním fondu knihovny není knihovní dokument, jehož zpřístupnění si její uživatel vyžádal, má provozovatel této knihovny (dále jen "žádající knihovna") povinnost v rámci meziknihovnických služeb požádat provozovatele jiné knihovny o zprostředkování tohoto knihovního dokumentu, popřípadě o poskytnutí informace o něm (dále jen "dožádaná knihovna").
- (2) Dožádaná knihovna je povinna žádající knihovně pro jejího uživatele knihovní dokument ze svého knihovního fondu zprostředkovat tak, že požadovaný knihovní dokument žádající knihovně zapůjčí nebo jí poskytne jeho kopii, popřípadě jí poskytne informace, kde se požadovaný knihovní dokument nalézá.
- (3) Pokud je žádost o zprostředkování knihovního dokumentu vyřízena jeho zapůjčením, je žádající knihovna povinna vrátit zapůjčený knihovní dokument dožádané knihovně v dohod-

nuté lhůtě a odpovídajícím stavu. Po dobu výpůjčky knihovního dokumentu nese odpovědnost za jeho poškození nebo ztrátu.

(4) Meziknihovní výpůjční a informační služby je knihovna povinna poskytovat bezplatně. Za poskytnutí kopie knihovního dokumentu v rámci meziknihovních reprografických služeb může dožádaná knihovna požadovat úhradu vynaložených nákladů. Provozovatelé knihoven mohou požadovat úhradu nákladů na dopravu knihovního dokumentu.

(5) Provozovatel knihovny je povinen vést evidenci meziknihovních služeb, které poskytl.

(6) Náležitosti žádosti o zprostředkování knihovního dokumentu stanoví prováděcí právní předpis. Prováděcí právní předpis určí, kteří provozovatelé knihoven jsou povinni předávat žádosti o zprostředkování knihovního dokumentu v rámci meziknihovní služby zahraničním knihovnám, popřípadě poskytnout provozovateli knihovny účastníci se mezinárodní meziknihovní služby metodickou pomoc.

§ 15

Podpora knihoven

(1) Provozovateli knihovny mohou být z peněžních prostředků státního rozpočtu, státních finančních aktiv nebo Národního fondu poskytnuty podle zvláštního zákona⁸⁾ účelově určené dotace zejména na

- a) projekty vědy a výzkumu,
- b) zavádění nových technologií v oblasti zajištění veřejných knihovnických a informačních služeb,
- c) podporu propojení knihoven v síti,
- d) zpracování informačních pramenů do elektronické podoby a jejich zpřístupnění,
- e) doplnění knihovního fondu,
- f) ochranu knihovního fondu před nepříznivými vlivy prostředí,
- g) zpřístupnění knihovních fondů pro občany se zdravotním postižením,
- h) projekty v oblasti kulturní, výchovné a vzdělávací činnosti,
- i) zajištění výkonu regionálních funkcí,
- j) zabezpečení dalšího odborného vzdělávání pracovníků knihoven,
- k) výstavbu nebo rekonstrukci objektu knihovny,
- l) vybavení objektu knihovny zabezpečovacími a protipožárními systémy.

(2) Pro stanovení prioritních oblastí poskytování dotací si ministerstvo vyžádá stanovisko Ústřední knihovnické rady, kterou ministerstvo zřídí, vydá její stanovky a jednací řád.

(3) Vláda nařízením stanoví pravidla poskytování dotací podle odstavce 1, zejména za jakých podmínek, v jaké výši a v jakých lhůtách jsou dotace poskytovány.

§ 16

Evidence a revize knihovního fondu

(1) Provozovatel knihovny musí vést evidenci knihovního fondu. Evidence knihovního fondu musí umožňovat kontrolu jednotlivých záznamů a zaručovat jejich nezaměnitelnost.

(2) K ověření souladu evidenčních záznamů o jednotlivých knihovních dokumentech se sku-

tečným stavem je provozovatel knihovny povinen provádět revize knihovního fondu, a to

- a) jednou za 5 let, pokud její knihovní fond nepřesahuje 100 000 knihovních dokumentů,
- b) jednou za 10 let, pokud její knihovní fond přesahuje 100 000 knihovních dokumentů a nepřesahuje 200 000 knihovních dokumentů,
- c) jednou za 15 let, pokud její knihovní fond přesahuje 200 000 knihovních dokumentů a nepřesahuje 1 000 000 knihovních dokumentů.

(3) Přesahuje-li knihovní fond knihovny 1 000 000 knihovních dokumentů a nepřesahuje-li 3 000 000 knihovních dokumentů, je provozovatel knihovny povinen provádět jeho revizi postupně, a to tak, že každý rok provede revizi části knihovního fondu nejméně v rozsahu 5 % z celkového počtu knihovních dokumentů v knihovním fondu.

(4) Přesahuje-li knihovní fond knihovny 3 000 000 knihovních dokumentů, je provozovatel knihovny povinen provádět jeho revizi v rozsahu stanoveném plánem revizí schváleným zřizovatelem knihovny minimálně v rozsahu 200 000 knihovních dokumentů ročně.

(5) Provozovatel knihovny je povinen zajistit sepsání zápisu o výsledku revize knihovního fondu.

(6) Na postup při revizi knihovního fondu podle tohoto zákona se nevztahuje zvláštní právní předpis.⁹⁾

(7) Podrobnosti o vedení evidence knihovního fondu a náležitosti zápisu o výsledku revize knihovního fondu stanoví prováděcí právní předpis.

§ 17

Vyřazování knihovních dokumentů

(1) Z knihovního fondu knihovny lze vyřazovat pouze

- a) knihovní dokumenty, které neodpovídají zaměření knihovního fondu knihovny a jejím úkolům,
- b) multiplikáty knihovních dokumentů,
- c) knihovní dokumenty opotřebované, neúplné nebo poškozené tak, že přestaly být informačním pramenem.

(2) Knihovní dokumenty z konzervačního fondu a z historického fondu lze vyřazovat pouze se souhlasem ministerstva.

(3) Provozovatel knihovny je povinen nabídnout ke koupi knihovní dokumenty vyřazené podle

- a) odstavce 1 písm. a) a b) provozovateli jiné knihovny téhož druhu, a pokud takový provozovatel odmítne, provozovateli knihovny, která je součástí školy,¹⁰⁾
- b) odstavce 2 Národní knihovně.

Pokud nebyly takto odkoupeny, provozovatel nabídne vyřazené knihovní dokumenty ke koupi jinému zájemci. Pokud nebyly ani takto odkoupeny, může je darovat nebo zlikvidovat.

(4) Podle odstavců 1 až 3 se nepostupuje při vyřazování knihovních dokumentů chráněných podle zvláštního právního předpisu.¹¹⁾

(5) Při rušení knihovny je její provozovatel povinen postupovat podle odstavců 2 až 4.

§ 18

Ochrana knihovního fondu

Provozovatel knihovny je povinen zajistit

- a) umístění knihovního fondu v podmínkách vhodných pro poskytování veřejných knihovnických a informačních služeb,
- b) ochranu knihovního fondu před odcizením a poškozením, zejména ochránit jej před nepříznivými vlivy prostředí,
- c) restaurování knihovních dokumentů, popř. jejich převedení na jiný druh nosiče, je-li to třeba k jejich trvalému uchování.

Sankce

§ 19

(1) Zjistí-li ministerstvo, že provozovatel knihovny porušil povinnost podle § 7 odst. 1, § 14 odst. 5, § 16 odst. 1 až 4 nebo některou z povinností podle § 18, uloží mu, aby zjištěné nedostatky odstranil a stanoví mu k tomu přiměřenou lhůtu.

(2) Pokud provozovatel knihovny v této lhůtě zjištěné nedostatky neodstraní, uloží mu ministerstvo pokutu ve výši od 5 000 Kč do 200 000 Kč.

§ 20

Ministerstvo uloží pokutu ve výši od 25 000 Kč do 500 000 Kč provozovateli knihovny, pokud porušil povinnost podle § 14 odst. 2 nebo 3, postup při vyřazování knihovních dokumentů podle § 17 odst. 2 nebo 3 anebo povinnost podle § 17 odst. 5.

§ 21

(1) Při stanovení výše pokuty se přihlíží k rozsahu a závažnosti protiprávního jednání a následkům porušení povinnosti.

(2) Řízení o uložení pokuty lze zahájit nejpozději do 1 roku ode dne, kdy se ministerstvo o porušení povinnosti dozvědělo, nejdéle však do 3 let od porušení povinnosti, a jde-li o pokračující porušování téže povinnosti, nejpozději do 3 let od doby, kdy porušování povinnosti ještě trvalo.

(3) Pokutu lze uložit nejpozději do 5 let ode dne, kdy k porušení povinnosti došlo nebo kdy porušování této povinnosti skončilo.

(4) Pokuta je splatná do 30 dnů ode dne, kdy rozhodnutí o jejím uložení nabylo právní moci. Pokuty vybírá a vymáhá ministerstvo, přitom postupuje podle zákona o správě daní a poplatků.

(5) Pokuty jsou příjmem státního rozpočtu.

(6) Proti rozhodnutí o uložení pokuty je přípustný opravný prostředek u soudu.

§ 22

Zmocňovací ustanovení

Ministerstvo vydá vyhlášku k provedení § 14 a 16.

Společná, přechodná a závěrečná ustanovení

§ 23

Na rozhodování a vydávání osvědčení podle tohoto zákona se vztahuje správní řád, nestanoví-li tento zákon jinak.

§ 24

(1) Knihovny, které ke dni nabytí účinnosti tohoto zákona poskytují veřejné knihovnické a informační služby s rovným přístupem všech k těmto službám, se považují za knihovny podle tohoto zákona nejdéle po dobu 12 měsíců ode dne nabytí účinnosti tohoto zákona.

(2) Knihovny, které nesplňují povinnost stanovenou v § 4 odst. 1 písm. d) mohou být zapsány do evidence knihoven podle § 5. Nesplní-li knihovna uvedenou povinnost nejpozději do 31. prosince 2006, ministerstvo její zápis v evidenci knihoven zruší.

§ 25

Zrušovací ustanovení

Zrušuje se zákon č. 53/1959 Sb., o jednotné soustavě knihoven (knihovnický zákon).

§ 26

Účinnost

Tento zákon nabývá účinnosti dnem 1. ledna 2002.

Klaus v. r.

Havel v. r.

Zeman v. r.

-
- 1) Zákon č. 37/1995 Sb., o neperiodických publikacích.
Zákon č. 46/2000 Sb., o právech a povinnostech při vydávání periodického tisku a o změně některých dalších zákonů (tiskový zákon), ve znění zákona č. 302/2000 Sb.
 - 2) § 2 zákona č. 151/2000 Sb., o telekomunikacích a o změně dalších zákonů.
 - 3) § 38 zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon).
 - 4) Například § 27 a násl. obchodního zákoníku, ve znění pozdějších předpisů, § 5 zákona č. 248/1995 Sb., o obecně prospěšných společnostech a o změně a doplnění některých zákonů, § 5 zákona č. 227/1997 Sb., o nadacích a nadačních fondech a o změně a doplnění některých souvisejících zákonů (zákon o nadacích a nadačních fondech).
 - 5) § 54 zákona č. 219/2000 Sb., o majetku České republiky a jejím vystupování v právních vztazích.
 - 6) Vyhláška č. 12/1965 Sb., o Úmluvě o výměně oficiálních publikací a vládních dokumentů mezi státy a Úmluvě o mezinárodní výměně publikací.
 - 7) Zákon č. 121/2000 Sb.
 - 8) Zákon č. 218/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech a o změně některých souvisejících zákonů (rozpočtová pravidla), ve znění pozdějších předpisů.

- 9) Zákon č. 563/1991 Sb., o účetnictví, ve znění pozdějších předpisů.
- 10) § 45 zákona č. 29/1984 Sb., o soustavě základních škol, středních škol a vyšších odborných škol (školský zákon), ve znění zákona č. 138/1995 Sb.
- 11) Například zákon č. 97/1974 Sb., o archivnictví, ve znění zákona č. 343/1992 Sb., a zákon č. 122/2000 Sb., o ochraně sbírek muzejní povahy a o změně některých dalších zákonů.

VEŘEJNÉ KNIHOVNY V ROCE 2001

*Alena Mockovčiaková, Informační a poradenské středisko pro místní kulturu
Praha*

Autorská poznámka úvodem :

Tento text je psán v polovině července 2001 a určen pro sborník vydávaný pro účely setkání knihoven v polovině září 2001. Dojde-li tedy ke změně skutečností popisovaných v následujícím textu, bude tato změna příslušně komentována buď v průběhu přednášky, nebo tištěným dodatkem k publikovanému textu.

Rovněž musím poznamenat, že praktická aplikace obecných přístupů je v případě veřejných knihoven natolik rozmanitá, že tento text samozřejmě ani nemůže a ani nechce postihnout všechna zákoutí daného tématu. Text bude sloužit pouze jako základní osnova plánované části semináře k tematice veřejných knihoven, který proběhne ve výše uvedeném termínu.

* * *

Od 1. ledna 2001 se dovršuje zásadní změna právních předpisů, které vytvářejí základní prostředí pro činnost veřejných knihoven. V průběhu roku 2001 budou (nebo již jsou) převedeny do zřizovatelské pravomoci státní vědecké knihovny. V průběhu roku 2002 pravděpodobně stejný proces čeká knihovny (a další typy organizací) dosud zřizované okresními úřady, protože zřizovatelská pravomoc okresních úřadů je ukončena k datu 31.12.2002, stejně jako jejich samotná existence.

Právních norem, které ovlivňují přímo či nepřímo činnost knihoven, je samozřejmě mnoho, ale v tomto textu se budeme věnovat základním souvislostem pouze některých zákonů, jejichž ustanovení mají na knihovny, resp. podmínky jejich činnosti přece jenom bezprostřednější dopad. Důvodem je zejména okolnost, že převážná většina z celkového počtu knihoven je zřízena buď státem, nebo územní samosprávou, a to buď jak jako příspěvková organizace, nebo jako organizační složka. Doufám tedy, že mi prominete stručný výčet (pro veřejné knihovny) stěžejních právních norem.

Pro ty knihovny, které jsou doposud zřizovány ústředním orgánem či organizační složkou státu (ministerstvem či okresním úřadem), jsou základními zákony :

- zákon č.218/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech státního rozpočtu
- zákon č.219/2000 Sb., o majetku ČR a jejím vystupování v právních vztazích
- zákon č.147/2000 Sb., o okresních úřadech
- zákon č.157/2000 Sb., o převodu některého majetku státu na kraje
- zákon č.2/1969 Sb, kompetenční zákon

Z těchto právních norem, které (s výjimkou kompetenčního zákona) jsou účinné od 1.ledna 2001, je vcelku zřejmé, že prakticky všechny typy veřejných knihoven budou od 1.ledna 2003 knihovnamí zřizovanými územní samosprávou – obcí nebo krajem.

Pro příspěvkové organizace (obce či kraje) a pro organizační složky (obce či kraje) jsou základními zákony :

- *zákon č.128/2000 Sb., o obcích*
- *zákon č.129/2000 Sb., o krajích*
- *zákon č.250/2000 Sb., o rozpočtu samosprávy*

Pro všechny veřejné knihovny je samozřejmě klíčový zákon č. 257/2001, knihovní zákon. Jeho účinnost je ovšem stanovena až k datu 1.1.2002. K tomuto je zároveň zrušen zákon č.53/1959 Sb.

Je jenom logické, že i další právní normy jsou pro organizaci knihoven, a tedy i strukturu jejich zřizovacích listin důležité. Proto zde uvádím přehled některých zákonů, jichž se budeme dotýkat buď v dalším textu, nebo při diskuzi na semináři (poznámávám, že přehled prováděcích vyhlášek k citovaným zákonům neuvádím) :

- *zákon č.121/2000 Sb., autorský zákon*
- *zákon č.273/1993 Sb., o audiovizi*
- *zákon č.37/1995 Sb., o neperiodických publikacích*
- *zákon č.46/2000 Sb., o periodickém tisku*
- *zákon č.101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů (v tomto případě je orgánem určeným k výkladu zákona Úřad na ochranu osobních údajů)*
- *zákon č.451/1991, o živnostenském podnikání (§3, odst.3, písm.aa)*
nařízení vlády č.140/2000 Sb.
nařízení vlády č.469/2000 Sb.
- *zákon č.199/1994 Sb., o veřejných zakázkách*
- *zákon č.563/1991 Sb., o účetnictví*
opatření MF čj.283/76 104/2000, kterým se stanoví účtová osnova, postupy účtování

Samozřejmě se knihoven dotýkají i zákony daňové, z nichž je pro knihovny pravděpodobně nejvýznamnější :

- *zákon č.586/1992 Sb., o daních z příjmů*
- *zákon č.588/1992 Sb., o DPH*

* * *

Skutečnost, že knihovny jsou zřízeny některým institutem veřejné správy, nakládají s veřejným majetkem a používají prostředků veřejného rozpočtu, je určující jak pro konstrukci zřizovacích dokumentů (zřizovacích listin), tak zejména pro stanovení režimu těch činností, které knihovny na základě zřizovací listi-

ny vykonávají. Od 1.ledna 2001 se v důsledku platnosti nových zákonů zásadním způsobem odlišuje hospodaření s majetkem státu a prostředky státního rozpočtu na straně jedné a hospodaření s majetkem a finančními prostředky rozpočtu územní samosprávy (jak krajů, tak obcí) na straně druhé.

S ohledem na probíhající převod státem zřizovaných organizací do pravomocí územní samosprávy, budeme se věnovat příspěvkovým organizacím zřizovaným územní samosprávou.

S účinností nových zákonů nabyla na významu i přesná a účelná konstrukce zřizovací listiny příspěvkových organizací zřízených územní samosprávou. Zákon č.250/2000 Sb. podle mého názoru odstraňuje mnoho nejasností, které vyplývaly z formulace textu § 31 zákona č.576/1990 Sb., kterým se řídily konstrukce dosavadních zřizovacích listin. *(Po pravdě nutno dodat, že ani text nového zákona není zcela dokonalý a navozuje některé nové nejasnosti. I k těmto bodům se pokusím učinit v následujícím textu několik poznámek.)*

Činnosti veřejných knihoven jsou (ve svém souhrnu) velmi rozsáhlé, rozličné a různorodé. Jako vodítko pro jejich vyjádření ve zřizovacích listinách, resp. pro rozhodnutí, zda se jedná o činnosti související s účelem zřízení (předmět činnosti, resp. „hlavní činnost“) nebo o činnosti doplňkové (podnikatelské, „hospodářské“), poslouží následující, poněkud filozofující pasáž, která se snad někomu ze čtenářů bude zdát poněkud nadbytečná, ale z mojí konzultační praxe vím, že věci a souvislosti v této části popsané nejsou vždy zcela samozřejmé.

<p>Stručně k charakteru příspěvkové organizace zřízené územní samosprávou a k ekonomice veřejných služeb kultury</p>

Jednotky územní samosprávy jsou (viz Ústava ČR) veřejnoprávní korporací. Slouží k tomu, aby občané obcí a krajů prostřednictvím volených zastupitelů rozhodovali o věcech, které zákon svěřuje do samostatné působnosti obcí (zejména zákon č.128/2000 Sb.) a krajů (zejména zákon č.129/2000 Sb.). Zastupitelstvo je orgánem, kterému je (např. v oblasti kultury) svěřeno zásadní rozhodování o tom, **co** je v obecním (krajském) samosprávném zájmu a **jak** bude (obec či kraj) tyto veřejné služby zabezpečovat. Rada je pouze výkonným orgánem zastupitelstva. Pravomoci rady jsou vymezeny zákonem nebo rozhodnutím zastupitelstva. **Ve vztahu k příspěvkovým organizacím zřízeným zastupitelstvem rada pouze vykonává funkci zřizovatele.** Toto ustanovení nelze podle mého soudu vykládat tak, že rada je zmocněna měnit zřizovací listiny příspěvkové organizace. Schvalování zřizovacích listin je vyhrazeno zastupitelstvu.

Územní samosprávu a rozhodování zastupitelstva není vůbec možné připodobnit k rozhodování soukromoprávní osoby – např. obchodní společnosti. **Prioritou rozhodování zastupitelstva není dosažení zisku, ale správa věcí veřejných** (na úrovni obce či kraje), a to v zájmu a ku prospěchu občanů a svěřeného obecního (krajského) majetku. K tomuto základnímu účelu mají sloužit i prostředky

územního rozpočtu, jejichž hlavním zdrojem je podíl na zákonem stanovených daních. Obec a kraj mají rovněž zákonem stanoveno, jaké způsoby jsou dovoleny k zajištění veřejných služeb, resp. k dosahování účelu a povinností samosprávy.

Jedním ze způsobů, jakým může zastupitelstvo zajistit poskytování veřejných služeb (o kterých rozhodlo v rámci samostatné působnosti, že jsou občanům prospěšné), **je zřízení příspěvkové organizace**. Postup zřízení příspěvkové organizace je stanoven zákonem (č.128/2000 Sb. a zákonem č.129/2000 Sb.), náležitosti zřizovací listiny a základní příkazy ke způsobu hospodaření příspěvkové organizace jsou předepsány zákonem č.250/2000 Sb.

Pro úvahu nad konstrukcí zřizovací listiny je nutno ještě si uvědomit, že zákon o obcích a o krajích přikazuje dotčeným jednotkám územní samosprávy i způsoby nakládání s majetkem obcí a krajů. Tyto zákazy a příkazy se nutně musí projevit i v příslušných pasážích a formulacích zřizovací listiny.

Z výše zmíněných ustanovení zákona (č.128/2000 Sb., č.129/2000 Sb., č.250/2000 Sb.) tedy vyplývá i **jisté omezení samostatného rozhodování příspěvkové organizace**. Příspěvková organizace je sice samostatnou právnickou osobou a jí učiněné kroky, rozhodnutí či uzavřené smluvní vztahy jsou ve vztahu ke třetím osobám závazné a platné. Avšak **samostatné rozhodování příspěvkové organizace se může dít pouze a jedině v rámci podmínek a příkazů, které vymezuje zřizovací listina a v ní stanovené (svěřené) pravomoci při nakládání se spravovaným majetkem zřizovatele nebo při hospodaření s prostředky rozpočtu (včetně vlastních příjmů příspěvkové organizace a včetně příspěvku zřizovatele)**.

I z toho je zřejmé, že formulace zřizovací listiny jsou významné a důležité nejen pro zřizovatele, ale i pro příspěvkovou organizaci samotnou. Je evidentní, že řádně koncipovaná zřizovací listina může do jisté míry omezit i případný vznik budoucích nedorozumění mezi zřizovatelem a zřizovanou příspěvkovou organizací.

Z poznatků získaných za roky konzultační praxe však musím s politováním konstatovat, že někteří zřizovatelé rozhodnou o zřízení (např.) veřejné knihovny jaksi ze společenské nutnosti, ale při tomto rozhodnutí poněkud pozapomenout na skutečnost, že poskytování veřejných služeb je (dosti logicky) ztrátová činnost a že takové rozhodnutí bude mít vliv i na čerpání prostředků rozpočtu územní samosprávy. Pak obvykle nastává situace tohoto typu :

Náklady příspěvkové organizace jsou 100, vlastní příjmy z činnosti 10, příspěvek zřizovatele 70. K rozdílu 20 je obvykle řečeno – buď si ty peníze vydělejte, nebo omezte náklady.

Proto se ještě krátce pozastavím u základních souvislostí hospodaření příspěvkové organizace, resp. ekonomiky veřejných služeb. Nechci však zatěžovat tento text popisem teorie, a proto velmi stručně :

Pokud by činnosti zajišťované doposud formou veřejných služeb měly takovou povahu, že jejich poskytováním příslušný poskytovatel dosáhne zisku, zcela jistě

by se jich (v prostředí tržní ekonomiky) ujala nějaká obchodní společnost a učinila je předmětem svého podnikání. Pro uspokojení poptávky či potřeb lidí by tedy nemusela zasahovat veřejná správa a dotovat ztrátu vzniklou z poptávaných činností či z uspokojování potřeb občanů.

I v oblasti kultury lze nalézt podobné případy: Z nějakých důvodů jsou pro obecnost přitažlivé muzikály nebo koncerty známých hudebních skupin nebo sólistů. Zájemci jsou ochotni zaplatit takovou cenu za vstupenky, která producentovi takové produkce nejen uhradí náklady, ale přinese i zisk.

Pokud bychom učinili (s trochou nadsázky) rozklad ekonomiky služeb veřejných knihoven, došli bychom pravděpodobně k takovému závěru :

➤ *V současné době činí vlastní příjmy veřejných knihoven (maximálně) cca 10 % z celkové výše nákladů na jejich činnost. Jestliže tedy dnes platí čtenář roční poplatky ve výši (např.) 100,- Kč, pak by se musel poplatek pro jednoho čtenáře zvýšit nejméně na 1.000 Kč ročně, aby knihovna dosáhla úhrady nákladů vyplývajících ze své činnosti.*

➤ *Případně by bylo možno zvolit i jiný klíč – např. poplatek za půjčení každé knihy (či jiného dokumentu) na úrovni (např.) 10 % z jeho pořizovací ceny. Ta v současné době u knih činí (v průměru) cca 30,- Kč. V případě, že by si čtenář za rok vypůjčil 100 knih, pak by zaplatil poplatek ve výši 3.000 Kč.*

Pokud by „koupěschopná“ poptávka po činnostech veřejných knihoven byla taková, že by se jejich provozováním dalo dosáhnout zisku, nepochybuji, že by se této činnosti již dávno ujaly komerční subjekty.

Pokud tedy zastupitelstvo přijme rozhodnutí, že služby veřejných knihoven bude poskytovat občanům, pak nutně musí počítat i s příslušným objemem výdajů ze svého rozpočtu. Samozřejmě lze jenom souhlasit s tím, aby zastupitelstvo důrazně požadovalo účelné a efektivní vynakládání poskytnutých prostředků na zajištění služeb veřejné knihovny. Cílem však je minimalizace ztráty, nikoliv dosahování zisku.

Případné omezení nákladů veřejných knihoven má samozřejmě jako logický důsledek i omezení služeb pro obyvatele. „Vydělat“ si onen rozdíl prostřednictvím doplňkové činnosti je v rámci pravidel hospodaření příspěvkových organizací poměrně obtížné. Neboť „vydělat si“ na ztrátu z hlavních činností lze dvojím způsobem – buď zvýšit poplatky pro uživatele (což obvykle logicky omezí poptávku po veřejných službách), nebo provozovat doplňkové činnosti (podnikání). V těchto činnostech je však příspěvková organizace postavena do stejné situace jako jakýkoliv jiný podnikatel – včetně daňových povinností.

Navíc zisk (po zdanění) rozděluje do fondů. Rozdělování do fondů se ovšem děje až po uzavření hospodaření za příslušný rok. Prostředky fondů se používají podle pravidel principiálně stanovených v zákoně č.250/2000 Sb. a dále podle rozhodnutí zřizovatele. Předpoklad, že prostředky takto rozdělené do fondů by postačovaly na pokrytí chybějících prostředků příspěvku zřizovatele

v následujícím hospodářském roce, je (řeceno velmi diplomaticky) přinejmenším velmi optimistický.

Pozn.: Pouze připomínám termín používaný zákonem v oblasti příspěvkových organizací : „zlepšený hospodářský výsledek“. Podrobněji se k tomuto tématu ovšem vrátíme až při semináři – zejména s ohledem na komplikovanost výkladu.

Stručně řečeno – při zřízení příspěvkové organizace je nutno vzít v potaz, že takový krok znamená výdaje z rozpočtu územní samosprávy. Určení optimální výše příspěvku je pak věcí profesionálního rozhodnutí zřizovatele, které by (v ideálním případě) mělo být učiněno v dialogu s příslušnou příspěvkovou organizací.

Dosti však obecných úvah, které zajisté většina z vás již dávno učinila a pojďme se věnovat konkrétním záležitostem.

Zřizovací listina příspěvkové organizace zřízené územní samosprávou (obcí, městem, krajem)

úplný název zřizovatele

Zřizovatelem příspěvkové organizace (ve smyslu zákona č.250/2000 Sb.) je obec, město nebo kraj. Příspěvková organizace je zřízena nebo zrušena rozhodnutím zastupitelstva. Zastupitelstvo též schvaluje znění zřizovací listiny, stejně jako její změny (zastupitelstvo rozhoduje i o rozdělení, sloučení nebo splynutí příspěvkových organizací jím zřízených).

Pozn.: V případě, kdy zastupitelstvo rozhodne o zrušení příspěvkové organizace, přecházejí veškerá práva a závazky takové příspěvkové organizace na zřizovatele. To je důležitá okolnost, která rovněž musí ovlivnit konstrukci a formulace zřizovací listiny

Pokud se jedná o to, že zřizovací listina je upravována, měněna či aktualizována, pak se nejedná o vydání nové zřizovací listiny, ale pouze o její změnu (doplnění, aktualizaci). S ohledem na praktické zkušenosti doporučuji, aby tato skutečnost byla (přiměřeně stručně a s odvoláním na číslo usnesení zastupitelstva a datum jeho zasedání) popsána v preambuli zřizovací listiny.

název, sídlo a IČO příspěvkové organizace

Název musí vylučovat možnost záměny s názvy jiných příspěvkových organizací. Lze proto doporučit, aby v názvu příspěvkové organizace byl použit i název obce, města či kraje. Pro účely zápisu do obchodního rejstříku bude výhodné uvedení i formy právnické osoby. V případě veřejné knihovny a s odkazem na souvislosti zákona č.257/2001 Sb., knihovního zákona, lze doporučit, aby název obsahoval i označení „**veřejná knihovna**“ nebo „**základní (či krajská)**“

knihovna“.*Např. Veřejná (základní) knihovna města Dolní Lhota, příspěvková organizace.*

Pozn.:

➤ *Pokud se takto převádí státní vědecká knihovna na kraj, je zřejmé, že nebude možno v názvu nadále používat označení „státní“, protože takové označení by neodpovídalo skutečnosti. Okamžikem převodu se taková knihovna stává krajskou (veřejnou) knihovnou.*

➤ *V případě, že se jedná o vydání zřizovací listiny státní příspěvkové organizace převáděné na kraj na základě zákona č.157/2000 Sb., nevzniká (podle mého soudu) nová příspěvková organizace, ale pouze se mění a aktualizuje zřizovací listina. Tato poznámka se týká především přiděleného IČO.*

➤ *Ovšem v případě, kdy státní příspěvková organizace (knihovna) je zrušena dosavadním zřizovatelem a knihovna je nově zřízena rozhodnutím zastupitelstva (v rámci samostatné působnosti), pak se jedná o novou právnickou osobu (ekonomický subjekt, účetní jednotku).*

označení statutárních orgánů

Statutární orgán obvykle bývá označen jako ředitel / ředitelka. Statutární orgán příspěvkové organizace jmenuje a odvolává rada, **ředitel či ředitelka jsou však zaměstnanci té příspěvkové organizace, u které jsou jmenováni do funkce ředitele / ředitelky.** Statutární orgán je oprávněn jednat ve všech věcech za organizaci a jménem organizace, v písemném styku tak, že k uvedení názvu (sídla, IČO) organizace připojí svůj vlastnoruční podpis.

Pozn.:

➤ **Záleží na rozhodnutí zřizovatele, zda v této části zřizovací listiny bude řediteli uložena povinnost jmenovat svého zástupce, případně podmínky nutné pro platnost takového jmenování. V takovém případě může být užitečné, pokud bude přesně uveden i rozsah těch věcí, ve kterých zástupce ředitele nesmí za organizaci jednat (např. přijímání nových pracovníků či rozvazování pracovního poměru se zaměstnanci organizace apod.).**

➤ **Poznamenávám, že zákon (č.250/2000 Sb.) nepoužívá jednotného čísla, tzn., že zřizovatel může označit více funkcí jako statutární orgány příspěvkové organizace. Vzhledem k souvislostem bych však takové řešení (v oblasti kultury) nepokládala za praktické.**

vymezení hlavního účelu a tomu odpovídajícího předmětu činnosti

Vymezení **hlavního účelu** zřízení je odvozeno od rozsahu samostatné působnosti územní samosprávy (obce ve smyslu zákona č.128/2000 Sb. či kraje ve smyslu zákona č.129/2000 Sb.) a u veřejných knihoven od ustanovení zákona č.53/1959 Sb., resp. od 1.1.2002 zákona č.257/2001 Sb. Formulace účelu zřízení by měla být obecná, ale výstižná.

Vymezení **předmětu činnosti**, kterým je dosahováno účelu zřízení příspěvkové organizace, by logicky mělo odpovídat definovanému účelu a postihovat všechny druhy pravidelně a trvale vykonávaných činností příspěvkové organizace.

V tomto ohledu je jistým přínosem platné znění živnostenského zákona, a proto lze doporučit, aby formulace předmětu činnosti odpovídala textu §3, odst.3, písm.aa) živnostenského zákona (č.455/1991 Sb. ve znění platném k 15.7.2001).

Poznamenávám (s odkazem na výše cit. zákon č.455/1991 Sb.), že na vykonávání takto uvedené činnosti (tj. předmět činnosti, resp. tzv. hlavní činnosti) příspěvkové organizace není zapotřebí živnostenského oprávnění. Činnosti uvedené ve zřizovací listině jako „předmět činnosti související s účelem zřízení“ nejsou vykonávány za účelem dosažení zisku, nejsou podnikáním. Tyto činnosti jsou vykonávány jako veřejné či veřejně prospěšné služby, na základě příkazu zřizovatele (vydaného schválením zřizovací listiny), s využitím majetku ve vlastnictví zřizovatele (svěřeném do správy zřizovací listinou) a s použitím příspěvku zřizovatele, který slouží k vyrovnání (plánované) ztráty v hospodaření příspěvkové organizace, která vzniká vykonáváním příkázaných činností.

Ekonomické postavení hlavních činností (předmětu činnosti) příspěvkové organizace je totiž zapotřebí vnímat i v poněkud širších souvislostech, než je pouze živnostenský zákon. Z hlavních činností či z prodeje vlastních produktů může mít a má příspěvková organizace vlastní příjmy. Skutečnost, že poskytuje tyto služby či produkty za poplatek, však neznamena, že se jedná o podnikání. Takové příjmy (bohužel) nedosahují většinou ani výše nákladů spojených s jejich poskytováním. Tento fakt lze poměrně hladce prokázat účetními doklady. Pokud by však tyto příjmy byly vyšší než související náklady, podléhají daňové povinnosti. (viz § 18, odst.6 zákona č.586/1992 Sb.)

Na rozdíl od některých doporučení se přikláním k tomu, aby předmět činnosti byl stanoven s dostatečnou přesností a tak podrobně, aby to ovšem nebránilo přirozenému vývoji v různosti forem zajišťování stanoveného předmětu činnosti.

Pro ilustraci uvedu několik příkladů :

➤ Běžnou součástí činnosti knihoven bývá **vydávání neperiodických publikací** s velmi různorodým tematickým zaměřením. Jestliže příslušné nařízení vlády vymezuje „vydavatelské a nakladatelské činnosti“ jako živnost volnou, pak s odvoláním na znění cit. § 3 živnostenského zákona lze doporučit, aby jako předmět činnosti související s účelem zřízení bylo (např.) uvedeno :

➤ ***vydává a veřejně šíří neperiodické publikace (ve smyslu zákona č.37/1995 Sb.) tematicky související s účelem zřízení a činností veřejné knihovny stanovené zákonem č. .../2001 Sb.***

➤ Stejně tak běžnou činností veřejných knihoven bývá různorodá **vzdělávací činnost** nebo organizování **kulturních a kulturně společenských příležitostí**, jakými jsou literární večery, výstavy, koncerty, multimediální představení apod. Všechny tyto činnosti jsou vymezeny v citovaném nařízení vlády jako živnosti volné. Pokud je tedy knihovna nechce vykonávat jako činnosti doplňkové (podnikání), pak nezbyvá, než je konkrétně uvést jako předmět činnosti související s účelem zřízení – např. takto :

➤ *pořádá vzdělávací akce – včetně odborných kurzů, přednášek a jejich cyklů*

➤ *pořádá akce výchovy a mimoškolního vzdělávání*

➤ *pořádá kulturní a kulturně společenské akce spojené se zpřístupněním autorských děl (ve smyslu zákona č.121/2000 Sb.) – koncerty, divadelní představení, multimediální představení, literární večery apod.*

➤ *pořádá výstavy včetně výstav (zpřístupnění) výtvarných děl (ve smyslu zákona č.121/2000 Sb.)*

➤ *pořádá veřejné předvedení audiovizuálních děl (ve smyslu zákona č.273/1993 Sb.)*

➤ Logickou součástí knihovnické práce i služeb veřejné knihovny je **pořizování databází** a práce s nimi, jakož i poskytování informací. Rovněž takovéto činnosti lze nalézt v citovaném nařízení vlády. (Pod vymezením „ činnost informačních kanceláří“ a „zpracování dat“.) Nelze tedy jinak než doporučit, aby ve zřizovací listině bylo jako (jeden z předmětů činnosti) uvedeno :

➤ *pořizuje, vytěžuje a zužitkovává databáze (ve smyslu zákona č.121/2000 Sb.)*

➤ Velmi často knihovny zabezpečují pro obec **vydávání periodického tisku**, resp. místního (informačního) zpravodaje. Upozorňuji, že pro vydavatele ze zákona (č.46/2000 Sb.) vyplývají některé povinnosti, které by pro knihovnu mohly být zdrojem nezasloužených nepříjemností. Knihovna obvykle nemá příliš velký vliv na obsah informačního zpravodaje. Ten je ostatně určen především k tomu, aby obec (město nebo kraj) plnilo svoji povinnost informovat občany o zasedání zastupitelstva či rady, o přijatých rozhodnutích a místních vyhláškách, o dění v obci apod. Knihovna má obvykle přesně vymezený rozsah stránek, na kterých informuje o činnosti a nabídce knihovny. Pokud se jedná o takovýto případ, doporučuji, aby ve zřizovací listině byla uvedena (např.) takováto formulace :

➤ *pro obec (město, kraj) jako vydavatele zajišťuje vydávání a veřejné šíření periodického tisku (uvede se název) vydávaného podle zákona č.46/2000 Sb.*

➤ Pokud ovšem knihovna vydává vlastní periodický tisk(jako vydavatel), pak samozřejmě uvede :

➤ *vydává a veřejně šíří periodický tisk (uvede se název) ... ve smyslu zákona č.46/2000 Sb.*

Základní činnosti veřejných knihoven obsahuje zákon č.257/2001 Sb., knihovní zákon. S ohledem na zkušenosti z praxe však doporučuji, aby tyto

činnosti byly konkrétně vyjmenovány v takové podobě, jak jsou v zákoně uvedeny.

Pozn.:

Pamětníkům v tomto směru jako příklad či argument pro tento opatrný postup připomínám kauzu „internet“ z období před asi třemi lety. Tehdy živnostenské úřady (na základě metodiky příslušného odboru ministerstva) prohlásily poskytování možnosti užití připojení k internetu za poskytování telekomunikačních služeb, tj. koncesovanou živnost. Po delší diskuzi, kterou tehdy vedla zejména Národní knihovna, vše dobře dopadlo a knihovny si nemusely obstarávat „končešu“ (dle Voskovce a Wericha).

➤ Předpokládám, že mnohé knihovny se budou či již v současnosti podílejí na **výzkumných úkolech** (zabezpečovaných ve smyslu zákona č.300/1992 Sb.) Vzhledem k tomu, že v citovaném nařízení vlády je jako živnost volná vyjmenována i činnost „výzkum a vývoj v oblasti přírodních, technických a společenských věd“, doporučuji, aby i tato činnost (ať již prováděná či plánovaná) byla výslovně ve zřizovací listině uvedena jako jeden z předmětů činnosti. Lze použít (např.) takovouto formulaci :

➤ ***zabezpečuje výzkum v oborech společenských věd (technických věd) vyplývajících z činnosti veřejných knihoven (ve smyslu zákona č.257/2000 Sb. od data jeho účinnosti)***

➤ Většina knihoven (jako institucí, které jsou vybaveny k profesionálnímu zpracování informací) zcela jistě poskytuje nejen informační služby spojené s vlastní knihovnickou prací, ale i **informační služby s širším tematickým zaměřením** – např. informace o regionu, památkách, aktivitách cestovního ruchu apod. Je jistě i možné, že zřizovatel využije profesionálního vybavení knihovny a pověří ji i zabezpečováním takových informačních služeb, které jsou v zájmu obce. V takovém případě bude výhodné, pokud ve zřizovací listině bude uvedeno (např.) :

➤ ***poskytuje veřejné informační služby v rozsahu stanoveném (schváleném) zřizovatelem***

➤ Pokud knihovna bude vykonávat činnosti, které jsou souhrnně označeny jako „**regionální funkce**“ pak rovněž doporučuji tuto skutečnost zaznamenat jako předmět činnosti související s účelem zřízení např. takto :

➤ ***na základě smlouvy uzavřené s veřejnými knihovnami nebo jejich zřizovateli, vykonává knihovna regionální funkci (od 1.1.2002 ve smyslu zákona č. 257/2001 Sb., knihovního zákona).***

Důvodem tohoto doporučení je zejména skutečnost, že regionální funkci bude knihovna většinou vykonávat i na základě úhrady vynaložených nákladů.

➤ Knihovna vykonávající regionální funkci se pravděpodobně bude podílet na činnostech, které nařízení vlády rovněž uvádí mezi živnostmi volnými, a to „poskytování software a poradenství v oblasti hardware a software“, součástí této živnosti je i poradenství v oblasti komunikace a počítačových sítí. Rovněž tedy

lze doporučit, aby tato činnost byla výslovně uvedena ve zřizovací listině jako předmět činnosti např. takto :

➤ ***zavádění nových technologií v oblasti zajištění veřejných knihovnických a informačních služeb, podpora propojení knihoven v síti a poradenská činnost v této oblasti pro evidované knihovny (po účinnosti zákona č.257/2001 Sb.).***

V předmětu činnosti by se naopak rozhodně neměla vyskytovat „správa majetku“, „správa budov“ či pronájem spravovaného majetku. (apod.) Podrobnosti příkázaného způsobu správy majetku a dovoleného nakládání se spravovaným majetkem jsou obsahem dalších pasáží zřizovací listiny. Tyto činnosti nevykonává příspěvková organizace ani jako hlavní činnost, ani jako činnost doplňkovou. Knihovna pouze bezúplatně užívá majetek ve vlastnictví zřizovatele a to způsobem, který vlastník dovolí či přikáže.

vymezení majetku ve vlastnictví zřizovatele předávaného organizaci do správy

Pokud jsou do správy předávány budovy či pozemky (nemovitý majetek), pak lze doporučit, aby jeho přesná identifikace byla uvedena přímo ve zřizovací listině. Poznámám, že zákon vyžaduje, aby majetek byl příspěvkové organizaci svěřen **do správy zřizovací listinou** (nikoliv např. nájemní smlouvou).

Ostatní (movitý) majetek svěřený organizaci do správy je možno uvést s odkazem na přílohu, jejímž obsahem je soupis majetku provedený podle zákona č.563/1991 Sb.

Za majetek ve vlastnictví zřizovatele a svěřený do správy příspěvkové organizaci je nutno považovat i majetek pořízený příspěvkovou organizací po dobu jejího trvání, a to včetně darů věnovaných příspěvkové organizaci třetími osobami.

Tato pasáž zřizovací listiny by měla obsahovat i ustanovení o tom, že knihovna vede příslušnou majetkovou a účetní evidenci ke svěřenému majetku.

Pokud je knihovně svěřeno pouze užití nebytových prostor v nemovitém majetku města, doporučuji, aby ve zvláštní pasáži zřizovací listiny bylo uvedeno (např.) :

➤ ***... k zajištění své činnosti bezplatně užívá nebytové prostory (rozhloha, umístění) v nemovitém majetku města. Knihovna hradí ze svého rozpočtu pouze náklady související s užíváním nebytových prostor.***

vymezení majetkových práv

Vymezení majetkových práv svěřených organizaci by mělo jednak odpovídat tomu, jak jsou závazky územní samosprávy při nakládání s majetkem stanoveny v zákoně (zejména č.128/2000 Sb. a č.129/2000 Sb.), jednak účelu zřízení a souvisejícímu předmětu činnosti. Jinak lze pouze uvést, že v rámci těchto ustanovení je zcela na vůli a rozhodnutí zřizovatele, jak majetková práva vyme-

zí, případně jaké stanoví podmínky pro správu svého majetku. Obecně lze doporučit, aby tato pasáž zřizovací listiny byla formulována přesně a výstižně. Pokud zřizovatel souhlasí s tím, aby jím zřízená příspěvková organizace svěřené nebytové prostory krátkodobě (!!!) pronajímala, uvede se tento souhlas ve zřizovací listině.

okruhy doplňkové činnosti povolené zřizovatelem

S ohledem na podmínky hospodaření příspěvkových organizací, které jsou předepsány zákonem, bude výhodné, aby výběru doplňkových činností předcházela zevrubná analýza jejich ekonomické povahy. Vymezení okruhů doplňkových činností by mělo odpovídat zejména zákonu č.455/1991 Sb.

Jednoduše lze konstatovat, že příspěvková organizace by měla vykonávat doplňkové činnosti pouze tehdy, je-li to nezbytně nutné či je-li doplňková činnost vskutku zisková.

V případě knihoven zřejmě půjde zejména o reklamní činnost, kopírovací práce, specializovaný maloobchod, vázání a konečné zpracování knih (pro třetí osoby za úplatu).

zápis do obchodního rejstříku

Návrh na zápis podává zřizovatel. Do obchodního rejstříku by se měly zapsat všechny příspěvkové organizace zřizované územní samosprávou, a to včetně těch příspěvkových organizací, které byly zřízeny před účinností zákona č.250/2000 Sb., tj. do 31.12.2000.

Pro zápis příspěvkových organizací zřízených do 30.6.2001 byl MF ČR stanoven termín do 15.7.2001. Pro ty organizace, které budou zřízeny po 30.6.2001 platí, že zřizovatel podá návrh na zápis do obchodního rejstříku do 15 dnů ode dne vzniku organizace (viz příslušný pokyn MF ČR).

K zápisu příspěvkových organizací existujících již před 1.1.2001 se váže mnoho výkladů a nejasností. V době psaní tohoto textu se na [www ministerstva spravedlnosti](http://www.ministerstva.spravedlnosti.cz) příslušná stránka stále aktualizuje. Jako sice pragmatický, ale účelný krok lze doporučit písemný dotaz u příslušného rejstříkového soudu. Ten by měl sdělit, zda příspěvkovou organizaci zapíše či nikoliv a za jakých podmínek.

oznámení Ústřednímu věstníku ČR

Vznik, rozdělení, sloučení, splynutí nebo zrušení příspěvkové organizace **je zřizovatel povinen oznámit** Ústřednímu věstníku ČR, a to do 15 dnů ode dne, kdy k uvedené skutečnosti došlo. Oznámení musí obsahovat údaje podle § 27, odst.2 zákona č.250/2000 Sb.

tel.: 02/22513660; e-mail : regis@ipos-mk.cz

VYUŽITÍ INTERNETU VE JMENNÉM ZPRACOVÁNÍ FONDŮ VE STÁTNÍ VĚDECKÉ KNIHOVNĚ V OLOMOUCI

Kateřina Adamová, Státní vědecká knihovna Olomouc

S rozvojem nových informačních technologií a s postupným nástupem Internetu v českých knihovnách dochází k nemalým změnám v knihovnách a v jednotlivých knihovnických agendách. S možností využití Internetu, jakožto celosvětové informační sítě zajišťující přístup k nesčetnému množství informací, se setkáváme jak na vstupu, při samotném zpracování informačního fondu akvizitery a katalogizátory, tak na výstupu, při vyhledávání požadované informace ze strany čtenářů a uživatelů.

První důležitou a podstatnou změnou ve Státní vědecké knihovně v Olomouci (SVKOL) bylo v roce 1998 zakoupení nového již plně integrovaného knihovnického systému ALEPH 500, který nahradil dosavadní systém CDS/ISIS, implementovaný na počátku 90. let. Výhody integrovaného knihovnického systému mnozí z nás nepochybně znají a jako většina ostatních katalogizátorů, taktéž my jsme museli projít zpočátku pro nás nelehkými zkouškami – naučit se pracovat s myší, umět ovládat UNIMARC, pracovat zároveň s několika programy (např. OPAC, Katalogizace, Česká národní bibliografie (ČNB), Internet, telnet) apod. Ve výhodě byli pracovníci, kteří již získali zkušenosti ze společného projektu Národní knihovny ČR (NK ČR), všech státních vědeckých knihoven a Moravské zemské knihovny (MZK) – retrospektivní katalogizace RETROKON. Ti se se strukturovaným formátem UNIMARC a s prací ve Windows museli seznámit již dříve.

Jak zasahuje do jmenné katalogizace našich přírůstků Internet? Umožňuje nám více se zapojit do interpretací nových standardů dle našeho českého prostředí, a to prostřednictvím elektronické konference KATPOL a jejího odkazu DOTAZY KE KATALOGIZACI zpřístupněného na domovské stránce NK ČR. Velmi pozitivní součástí „Dotazů“ spatřujeme v možnosti zeptat se na jakoukoliv problematiku týkající se popisu dokumentů, vyjádřit názory, zkušenosti katalogizátorů jednotlivých knihoven a informačních institucí, a to i těch nejmenších, jež mají přístup k Internetu. Prostřednictvím tohoto významného zdroje katalogizační politiky zjišťujeme, že nejenom u nás, ale i v ostatních zpracovatelských agenturách se potýkají se stejnou či podobnou problematikou. Na druhou stranu se těšíme z toho, že spousta „Dotazů“ je u nás již vyřešena, a to v souladu se schváleným řešením.

Katalogizace u nás probíhá v souladu s pravidly AACR2. Vzhledem k jejich odlišnosti od předchozích pravidel dochází ale k jejich postupné aplikaci. Využití bibliografického formátu UNIMARC v systému ALEPH nám umožňuje přijímat nová pravidla a jejich úpravy snadněji, neboť UNIMARC je svým rozsahem bezpochyby dokonalejším formátem než co nám nabízel CDS/ISIS (výměnný formát MAKIS). Vychází vstříc popisované knihovní jednotce, respektuje zásadu věrohodnosti titulního listu a naopak volbu selekčních údajů.

Zpočátku nám Internet sloužil ke konfrontaci pravidel pro popis jednotlivých druhů dokumentů s ostatními zpracovatelskými agenturami, které svůj katalog dokumentů vystavují na svých domácích stránkách či prostřednictvím telnetu. Nahlížení do elektronických katalogů jiných knihoven a porovnávání záznamů u týchž dokumentů nám přineslo zajímavé postřehy jak z rozdílného výkladu standardů, tak i z odlišného pohledu na daný dokument. Pohledu, jenž začíná u určení hlavního názvu dokumentu, stanovení ediční řady, nakladatele, vydavatele apod. Pokud jsme uznali za vhodné, jednotlivé údaje jsme si zkopírovali, např. název, podnázev, autorské odpovědnosti apod., do našeho pracovního listu. Zhruba před dvěma roky jsme mohli začít využívat downloading záznamů z MZK v Brně a později také z NK ČR. Vzhledem ke společnému odběru celostátního povinného výtisku se procento nalezených záznamů pohybuje mezi 20–30 %.

Vyhledávání a stahování záznamů z MZK v Brně probíhá přes elektronický katalog vystavený na jejich domovské stránce. Záznamy z NK ČR vyhledáváme přímo v OPACu NK ČR – báze NKC. Pro tyto potřeby získali naši katalogizátoři licence do zmíněné báze. Jelikož NK ČR disponuje stejným knihovnickým systémem jako SVKOL, je pro nás vyhledávání a stahování záznamů touto cestou schůdnější. Katalogizátoři pracují ve stejném prostředí. Výhodou je také kvalita takto získaných záznamů, i když úpravy záznamů vzhledem k postupné implementaci pravidel u nás ještě probíhají. Již v tomto okamžiku můžeme hovořit o sdílené katalogizaci. V bázi NKC nenalezneme pouze bibliografické záznamy NK ČR, ale také záznamy ostatních knihoven, které NK ČR patrně získává z ČNB. Při katalogizaci zahraničních dokumentů či dokumentů od zahraničních autorů nahlížíme také do OPACů zahraničních knihoven. Mezi nejsledovanější patří domácí stránka Kongresové knihovny, Německé knihovny ve Frankfurtu nad Mohanem a Lipsku, Britské knihovny a Rakouské národní knihovny, která vlastní také systém ALEPH. Katalogizační činnost se stává pro nás zajímavější, pestřejší a hlavně smysluplnější.

S napětím očekáváme, až budeme moci sdílet záznamy v rámci Souborného katalogu CASLIN (SK), do něhož přispívá 40 knihoven s různými knihovnickými systémy. Zajímalo by nás, kolik procent zpracovatelské produkce se v SK nachází. S možností efektivní sdílené katalogizace v reálném čase počítáme až v roce 2003, po zavedení protokolu Z39.50. Sdílená kata-

logizace ve větším měřítku, než jak je tomu doposud, přinese změnu zavedených pracovních postupů a nepochybně povede k redukci objemu katalogizačních prací ve prospěch jiných knihovnických činností. Ze zkušeností Mary C. Bushing z Univerzity v Montaně v USA ¹ vyplývá, že sdílená katalogizace přinese úsporu finančních prostředků, které můžeme alokovat na jiných místech. Sdílená katalogizace se rovná racionalizaci zpracování knihovních fondů.

V dubnu letošního roku proběhla v konferenci KATPOL diskuse na téma Souborného katalogu CASLIN – „malý a relativně čistý versus velký a špinavý. Anketa se týkala dvou zásadních otázek – jak je SK využíván, a zda knihovny zasílají všechny záznamy, i subminimální. K tomu, abychom mohli sdílet záznamy ze SK, je třeba, aby byly v požadované kvalitě. Otázkou zůstává, co rozumíme požadovanou kvalitou. Domnívám se, že jde o subjektivní úhel pohledu. Některý zpracovatel považuje i subminimální záznam za důvod ke stažení, jiný upřednostňuje záznamy splňující alespoň minimální rozsah bibliografického záznamu. Nejlépe je, když záznam přesahuje minimální rozsah a nedochází k doplnění, ale maximálně k úpravě již uvedených údajů. Pokud mohu hovořit za jmenné zpracovatele SVKOL, zkrácené záznamy by uplatnění nenašly. Důležitá bude přidělená kvalitativní váha záznamům ostatních knihoven. Věřím ale, že až bude sdílení záznamů v CASLINu fungovat, určitě se uplatní v akvizici.

Jak z ankety vyplývá, SK CASLIN je i u nás více využíván v agendě Meziknihovní výpůjční služby (MVS). Oproti potřebám sdílené katalogizace by bylo žádoucí, aby SK obsahoval co možná nejvíce záznamů dokumentů českých knihoven. Abychom zefektivnili, zrychlili a zkvalitnili meziknihovní výpůjční služby v knihovnách ČR, zasíláme samozřejmě jako jedna z dodávajících knihoven záznamy současné zpracovatelské produkce. Zasíláme ale také záznamy starší produkce, záznamy z retrokonverze před rokem 1990.

V oddělení jmenné katalogizace připravujeme import starších záznamů (včetně lokace) do SK dvojím způsobem. Do subminimálního záznamu vytvořeného před výpůjčkou dokumentu zkopírujeme a upravíme záznam z báze NKC. Při neúspěšném vyhledání doplníme subminimální záznam podle generálního nebo místního katalogu a záznam je připraven k importu do CASLINu. Dále při pročišťování rejstříků autorů v rámci souborů autorit dochází ke stažení záznamu z báze NKC do zkráceného záznamu vycházejícího z retrokonverze. Takto získaný záznam obsahuje všechny povinné pole splňující minimální záznam pro souborný katalog CASLIN a je připravený k importu. Pokud záznam v bázi nenalezneme a jsme schopni ho na základě již uvedených údajů rozšířit na úroveň minimálního rozsahu, do SK ho také zašleme. Takový záznam, jak jsem již předdeslala, nám ale nebude splňo-

¹ 8. ročník mezinárodního semináře CASLIN 200, diskusní fórum Akvárium

vat podmínky sdílené katalogizace. Velmi se přikláním k názoru z již zmiňované ankety SK týkající se dvojího vstupu do systému – pro potřeby lokace dokumentu a pro potřeby sdílené katalogizace od požadované kvalitativní váhy bibliografického záznamu.

K tomu, aby se sdílená katalogizace stala skutečně plnohodnotnou a přínosnou, je žádoucí přebírat záznamy bez podstatných úprav. Pravidla AACR2 jsou respektována ve stále větším počtu zpracovatelských agentur, a to ve stále větší míře. Mnoho knihoven a informačních institucí si začíná uvědomovat, že izolace sdílené katalogizaci a unifikaci pravidel nesvědčí. K urychlení unifikace katalogizačních záznamů rozhodně přispívá zpětná vazba ze strany správce příslušného souborného katalogu. Pro příklad bych ráda zmínila např. sdílení dat v systému LANIUS a mezi knihovnami ČVUT. Tvorba katalogizačních záznamů ve stejné kvalitě i zde vyžadovala určitý čas pro vytvoření potřebných nástrojů kontroly dodaných záznamů. Hlubší obsahová analýza o dodaných záznamech by vedla k odstranění problémových oblastí popisu taktéž v rámci SK CASLIN. Počáteční kroky týkající se správného zvolení jmenných selekčních údajů již učiněny byly. V rámci tvorby národního souboru autorit, na kterém se od srpna letošního roku podílíme, bude zcela jistě docházet k redukci chybovosti při tvorbě záhlaví u osobních jmen, postupně také u korporativních autorů či unifikovaných názvů. Prozatím v pravidelných intervalech získáváme zpětnou vazbu o povinné kontrole na bibliografický formát UNIMARC.

Ke zlepšení samotného popisu dokumentů by zcela jistě napomohla jednotná formální úprava knihy ze strany vydavatelů, tak jak jim vyplývá ze zákona o povinném výtisku neperiodických publikací. Nezanedbatelným článkem v důsledku neustálých změn a vývoje standardů se stává permanentní vzdělávání zpracovatelů. Metodických materiálů věnujících se standardům máme k dispozici dostatek (pravidla AACR2, UNIMARCu, konference KATPOL, sekce DOTAZY KE KATALOGIZACI, odborná periodika). Možná mi budete oponovat myšlenkou, že zcela jednotné katalogizace dosáhnout nelze. Ano, souhlasím, určité difference vycházející z dlouholeté katalogizační praxe knihoven budou existovat i nadále, např. v případě více-svazkových děl některé knihovny respektují popis shora, jiné zdola. U odlišně zkatalogizovaných dokumentů, vycházející z jiného úhlu pohledu je ovšem prioritní, aby se klíčové údaje staly součástí selekčních polí (týká se hlavně určení hlavního názvu a podnázvu dokumentu či určení názvu části). Důležitou roli zde budou sehrávat kontroly při importu dokumentů tak, aby nedocházelo k nežádoucím duplicitám. Kooperativní katalogizace více knihoven přispěje k usnadnění implementace standardů pro problémově zkatalogizované druhy a typy dokumentů, mezi které patří elektronické a audiovizuální dokumenty, materiály z konferencí či katalogy výstav.

Sdílení zdrojů zajistí vysoký zpracovatelský standard a povede k poskytování lepších služeb. Kvalita bibliografických záznamů determinuje

jejich využití. Uživatelé budou při vyhledávání v různých knihovnách nacházet stejné záznamy. Ráda bych zde citovala myšlenku paní Lois Mai Chan z Univerzity v Kentucky v USA, která zazněla na 8. ročníku mezinárodního semináře CASLIN 2001. „Standardizace přináší omezení, ale přizpůsobit se je nezbytné, jelikož standardizace je důležitá pro sdílení zdrojů. Výměna záznamů a informací je prostředkem globalizace“. Vždyť unifikace na národní úrovni povede ke snadnější unifikaci se světem.

Už jsem se zmínila o tom, že v našem oddělení probíhají práce se soubory autorit. Tvorba souborů autorit nabývá na významu se zaváděním nových integrovaných knihovnických systémů a s rozvojem moderních informačních technologií v knihovnách a v informačních institucích. Existence souborů autorit slouží prioritně jako prostředek k unifikaci selekčních prvků bibliografických záznamů, tzn. preferované podoby jména a dalších nepreferovaných forem záhlaví. Zdroj autoritních hesel usnadňuje zpracovatelům tvorbu bibliografického záznamu a uživatelům zajišťuje vyhledání relevantní informace.

Při práci se soubory autorit samozřejmě využíváme vedle nezbytných příruček pro stanovení správné formy jmen, Internet. Naše první kroky vedou do České národní bibliografie (ČNB), a autoritní báze NK ČR – AUJ10. Do obou databází máme přímý přístup díky získané licenci. Nevynecháváme taktéž databáze ostatních velkých českých knihoven. U zahraničních autorů nahlížíme do OPACů zahraničních knihoven. Do Kongresové knihovny, Francouzské národní knihovny, Britské knihovny a mnoha dalších (viz seznam internetových adres), kde zjišťujeme také formy zahraničních korporací. Kromě knihoven prohledáváme další internetové zdroje, např. encyklopedii Britannicu, dále využíváme některé vyhledávací služby.

V systému CDS/ISIS jsme pociťovali absenci skutečných souborů autorit v celém katalogizačním procesu a v následném zadávání selekčních dotazů. Systém na jedné straně umožňoval tvorbu autoritních odkazových záhlaví, ale nešlo o řízené soubory autoritních hesel – veškeré změny bylo potřeba udržovat ručně. Nový knihovnický integrovaný systém ALEPH 500 podstatně zefektivňuje činnost katalogizační a selekční a pracuje již se samostatnou bází autorit. Testování funkčnosti souborů autorit proběhlo ve druhé polovině roku 2000. Na jeho konci jsme se po vzájemné dohodě s garantem souborů autorit a dalšími experty z NK ČR rozhodli místo otevření vlastní autoritní báze (SVK10) upravit naši linku zpracování autoritních záznamů na kooperativní model on-line tvorby autoritních záznamů přímo do centrální autoritní báze (AUJ10) v NK ČR, neboť se domníváme, že se takto jedná o maximálně efektivní způsob, jakým můžeme k vytváření souborů autorit přispět.

V květnu proběhlo v naší knihovně třídní školení pod vedením dr. Bartla z oddělení národních autorit NK ČR. Jelikož jsou pro efektivní spolupráci nezbytná shodná katalogizační pravidla a správná volba i forma se-

lekčních údajů, vedle podstatné teorie dle pravidel AACR2 jsme si také ukázali autoritní záznamy ve strukturované podobě ve formátu UNIMARC/AUTHORITY. Základním cílem tohoto formátu je usnadnit mezinárodní výměnu autoritních dat ve strojem čitelné podobě mezi národními bibliografickými agenturami. Probrali jsme autoritní záznamy osobních jmen, korporativních autorů, unifikovaných názvů, geografických jmen a zároveň jsme si nastínili, jak bude vypadat tvorba autoritních záznamů v bázi NKC. Počítáme, že proběhne ještě jedno školení po implementaci upradu, na kterém si vyzkoušíme již ostrý provoz. Do té doby si naši katalogizátoři jmenného a věcného zpracování vytváří kompletní autoritní záznamy v naší testovací bázi SVK03.

Se stejným způsobem nastavení linky zpracování autoritních záznamů se počítá i v MZK v Brně, po dokončení přechodu na novou verzi systému ALEPH 500, který MZK zakoupila ke konci roku 2000. Díky tomuto způsobu nebude třeba, aby SVK Olomouc kupovala licence na lokalizovaného klienta Z39.50 s funkcí UPDATE, neboť se budeme pohybovat v prostředí homogenního systému. To nám umožní pracovat lokálně s bibliografickými záznamy a vzdáleně s autoritními záznamy. Pro případy výpadku serveru NK ČR či přerušení internetového spojení se chystáme uchovávat zálohu národních souborů autorit v lokálním systému.

Zároveň participujeme na kooperativním projektu tvorby národního souboru autorit (zpočátku jmen osob), který bude určen zejména pro jednotlivé zpracovatelské agentury a jejich uživatele. Tvorba národních souborů autorit patří od 70. let mezi základní úkoly národní bibliografické agentury v každé zemi. Základní myšlenkou tvorby národních souborů je povinnost každé národní bibliografické agentury vytvořit a udržovat systém autoritních hesel pro národní jména, a to v souladu s mezinárodními doporučeními.

V projektu se počítá se třemi fázemi. 1. fáze, „revize přístupových rejstříků“ bibliografické báze už u nás probíhala, ale zdaleka ne v takové míře, jak bychom si představovali. Tuto činnost prováděl jeden pracovník. Cílem fáze je sjednotit různé podoby jmen, vytvořit odkazy, doplnit údaje v polích záhlaví, identifikovat dva a více autory vyskytujících se pod jedním záhlavím apod. Revize přístupových souborů je úkolem velmi důležitým a časově náročným, souvisejícím s nutností ověřování a zjišťování podob jmen z interních a externích zdrojů a odvíjejícím se od množství duplicit v našem přístupovém rejstříku bibliografické báze SVK01. V této fázi postupujeme dle praxe NK ČR, která disponuje stejným knihovnickým systémem, a která má již tuto fázi ověřenou. V rámci časových možností a znalostního vybavení vyškolených pracovníků se následující krok projektu „harmonizace národních autorit s lokálními záhlavími“ stane součástí 1. fáze. Při této činnosti dochází k harmonizaci očištěných záhlaví jmen osob přístupových rejstříků báze SVK01 s národní autorizovanou podobou podle zdrojů ČNB či AUJ10. V závěrečné fázi přispějeme svými jmennými autoritami osob do

tvorícího se národního souboru autorit, zejména autoritami regionálních původců. Toho docílíme porovnáním lokálních autoritních záhlaví s národními a následným importem právě těch záhlaví, která nejsou obsahem budoucích národních autorit AUJ10.

Využívání báze národních souborů autorit výrazně zracionalizuje a zefektivní práci jak knihovníků, tak uživatelů. Realizace projektu přispěje k racionalizaci zpracování fondů, např. ke zkrácení doby zpracování, k odstranění multiplicity a k úspoře finančních prostředků. Budování souborů autorit v návaznosti na Souborný katalog CASLIN umožní propojit autority s bibliografickými záznamy, s přístupovými soubory, čímž se docílí snadnější orientace v souborném katalogu. Zpřístupněním lokálních autoritních záznamů v bázi národních autorit přispějeme jak sobě – zkvalitněním vlastních souborů autorit, tak ostatním zpracovatelským agenturám – vytvořením kvalitního národního souboru autorit a též k usnadnění sdílené katalogizace.

Internetové adresy zahraničních knihoven:

- Polska: <http://alpha.bn.org.pl>
- Kanady: www.nlc.-bnc.ca/7/2/
- Švédsko: www.kb.se
- Dánsko: www.kb.dk
- Belgie: www.kbr.be
- Nizozemsko: www.kb.nl
- Maďarsko: www.oszk.hu
- Rakousko: www.onb.ac.at
- Francie: www.bnf.fr
- katalog Library of Congress: <http://catalog.loc.gov/>
- odkazy na další lze najít na: www.kb.nl/gabriel/en/countries.html

INTERNET JAKO REŠERŠNÍ NÁSTROJ (případ jedné rešerše)

Ivo Brožek, Pedagogická fakulta UJEP Ústí nad Labem

Předložený příspěvek má za cíl na konkrétním případě ukázat, jaké jsou možnosti využití internetu jako rešeršního nástroje. Vynechávám tudíž obecně známá tvrzení o vzniku, rozvoji, významu a možnostech internetu, které se opakují v mnoha člancích.

Zadání

Studentka 3. ročníku Farmaceutické fakulty Univerzity Karlovy měla pro předmět Ekologie zpracovat referát o vybrané chráněné rostlině farmaceuticky významné. Vybrala si hlaváček jarní.

Hlaváček jarní, *Adonis vernalis* (synon. *Adonanthus vernalis*), je jedovatá vytrvalá bylina z čeledi pryskyřníkovitých, až 40 cm vysoká, se žlutými květy (vyobrazení ukáží ve své prezentaci). Je rozšířen v jihovýchodní a střední Evropě, v Asii a v Severní Americe; v Čechách roste od Českého Středohoří až po střední Polabí, na Moravě v nejjižnější části. Jméno hlaváček pochází od toho, že nerozvité květy hlaváčku jarního, nad obyčej veliké, tvoří jakési hlávky. Latinské rodové jméno je odvozeno od řeckého oboupohlavního Adónida (1. pád Adónis). Zamilovali se do něj Afrodita a Dionýsos. Aby Arés překazil Afroditinu lásku, poslal proti Adónidovi kance. Když kanec Adónida zabil, vypučely ze země všude tam, kam skanula Adónidova krev, rudé květy hlaváčku letního.

Když studentka hledala v knihovnách příslušnou literaturu, žádnou monografii touto rostlinou se zabývající v předmětovém katalogu nenašla. Získala jen několik atlasů rostlin, kde bylo vyobrazení hlaváčku a základní údaje. [1] Podrobnosti, které potřebovala podle stanovené osnovy (např. fytoecologická charakteristika, populační ekologie, obsah léčivých látek, farmaceutická významnost, chráněnost, výskyt v ČR), tak nezjistila. Obrátila se na mne s žádostí o radu.

Rešerše „tradičním způsobem“

Vzhledem k tomu, že vím o existenci vícesvazkového kompendia Květena České republiky (dříve Květena České socialistické republiky) [2], začal jsem hledání v něm: našel jsem si příslušné heslo hlaváček jarní, kromě podrobných údajů je uvedena základní bibliografie, především monografické zpracování tohoto druhu vyšlé v čas. Preslia v roce 1952 [3], jež bylo tím hlavním hledaným zdrojem pro referát.

Základním zdrojem pro českou produkci je Česká národní bibliografie na CD-ROM. V článkové řadě byl nalezen 1 záznam [4], v knižní řadě je 1 záznam beletrie z retrospektivní konverze české knižní produkce 20. století [5].

Dalším možným zdrojem jsou katalogy velkých knihoven. V předmetovém katalogu Národní knihovny bylo nalezeno několik záznamů francouzských dizertací [6]. V Knihovně Akademie věd ČR žádný záznam. V katalogu Střediska vědeckých informací Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy se vyskytují čtyři záznamy obhájených kvalifikačních prací (diplomová práce F. Starého, jež byla posléze oceněna Českou botanickou společností a publikována v Preslii, bakalářská práce a dvě kandidátské dizertační práce [7]).

Jinou možností bývá obrátit se na odborníka v daném oboru: od předsedy krajské pobočky České botanické společnosti jsem získal několik dalších záznamů, především statí ze sborníků [8].

Pro daný účel (referát na 2 až 3 strany) byly získané podklady dostačující. Pokud by měla být rešerše rozsáhlejší (např. jako východisko diplomové práce), bylo by nutno se zaměřit na analytickou bibliografii, aby byly zachyceny články v periodikách, sbornících včetně regionálních, výročních zprávách škol apod. (hledat ve speciální bibliografii, která mi nebyla momentálně dostupná [9], v jednotlivých ročnících Bibliografického katalogu – Články v českých časopisech, v rejstřících odborných periodik a sborníků); hledat v katalozích a seznamech diplomových prací i dalších přírodovědeckých fakult (popř. též lékařských, farmaceutických, pedagogických fakult); obrátit se na Studijní a informační středisko Agentury ochrany přírody a krajiny ČR, na Botanický ústav Akademie věd ČR, příp. na další odborná pracoviště; prohledat zahraniční bibliografie dostupné v Národní knihovně. (Toto uvádím pro úplnost.)

„Internetová rešerše“

Souběžně jsem se pokusil vyhledat relevantní literaturu pomocí internetu, a to několika způsoby:

Souborné katalogy

Vyhledával jsem v 10 českých souborných katalozích na internetu [10], jedi- ně v souborném katalogu SKAT systému LANIUS jsem byl úspěšný (1 záznam sborníku [11], díky podrobnému věcnému zpracování se lze dostat ke statí [8]). V ostatních souborných katalozích záznamy nebyly, což vyplývá jak z jejich časového vymezení, tak zejména z faktu, že jsou zaměřeny na knižní monografie a ty na dané téma vydány nebyly.

Katalogy velkých knihoven

Vyhledával jsem v katalozích velkých českých knihoven; v Národní knihovně jsem našel totéž, co v České národní bibliografii na CD-ROM, v dalších knihovnách jsem nebyl úspěšný. (Poněvadž jsem vyhledával podle předmětu, a nikoliv podle jména autora, nemohl jsem využít vyhledávání v naskenovaných

lístkových katalogích, které jinak představují významný zdroj.) Další hledání by bylo možné ve veřejně přístupných katalogích knihoven zahraničních.

Internetové vyhledávače

Přístup k miliónům dokumentů uveřejněných na internetu umožňují vyhledávače (jejich posuzováním a porovnáváním se zabývají samostatné články, proto tuto problematiku opomím). Při zadávání termínu pro vyhledávání činí problém homonymie (např. na slovo "adonis" najde vyhledávač google 184 000 záznamů, kde však převažují záznamy týkající se Adonida jako mytologické postavy, jejího literárního či výtvarného zpracování, Adonis je též adaptivní optický systém, systém dodávání dokumentů, název různých firem; na slovo "hlaváček" našel též vyhledávač 4750 záznamů, především o různých osobách toho jména). Proto jsem pro vyhledávání použil latinská druhová jména, a to v obou užívaných variantách, *Adonis vernalis* a *Adonathe vernalis*. Počty získaných odkazů jsou uvedeny v tabulce:

vyhledávač	Adonathe vernalis	Adonis vernalis	poznámka
Archon	21	587 až 1108	zobrazí jen 30
Atlas	9	7	
Centrum	9	20	
Katedrála	3	1	
Klikni	7	23	
Najdi to	8	12	
Quick	13	25	
Redbox	27	2267	z toho české 15/27
Seznam	4	9	
AltaVista	5	1051	
Excite	*	*	nelze sousloví
Google	22	2270	
HotBot	12	1100	
InfoSeek	2	134	
LookSmart	-	71	
Lycos	20	1915	
Mamma	15	23	
Web Crawler	*	*	nelze sousloví
Yahoo	12	1390	

U vyhledávačů Excite a Web Crawler se mi nepodařilo u zadání sousloví, aby bylo vyhledáváno spojení s Booleovským operátorem AND.

Nejvíce záznamů přinesl vyhledávač Google (což odpovídá jeho čelnému místu v různých recenzích). Jedná se o odkazy na databáze a encyklopedie rostlin (některé z nich ukáží při prezentaci), kde lze najít četná vyobrazení, jména hlaváčku jarního v různých jazycích, faktické údaje; odkazy na články popisující lokality, na nichž se kromě jiných rostlin objevuje i hlaváček jarní; odkazy na dokumentografické fondy, např. záznam v knihovně separátů botanického od-

dělení Moravského zemského muzea [12] nebo analytický záznam v katalogu Městské knihovny v České Lípě.

Konsorciální informační zdroje

K vyhledávání jsem využil také několik konsorciálních informačních zdrojů, dostupných v českých akademických knihovnách [13].

informační zdroj	Adonathe vernalis	Adonis vernalis
Proquest	-	4
EIFL	-	6
Science Direct (Elsevier)	-	5
Springer Link	-	1
Web of Science	-	7

I když jsem neměl možnost přístupu do Biological Abstracts, přesto mělo význam vyhledávat i ve výše uvedených všeobecných zdrojích.

Právní databáze

V daném případě mělo význam zjišťovat, v jakých českých právních předpisech je hlaváček jarní uveden. K tomu lze využít databáze právních předpisů, např. Sagit Info Net, LexForum (popř. ASPI – na Intranetu) [14].

Závěr

Ve svém příspěvku jsem se pokusil na konkrétním případě ukázat, jak lze dělat rešerše na internetu. Je mi jasné, že při jiném vyhledávaném tématu by byl výsledek odlišný; pro vědeckou práci by bylo nutno použít i placené specializované informační zdroje. Pro běžného uživatele může však být popsán postup postačující.

Literatura

- [1] AICHELE, Dietmar, GOLTE-BECHTLE, Marianne. *Co tu kvete?* Praha : Ikar, 1996. 430 s.
- KORBELÁŘ, Jaroslav, ENDRIS, Zdeněk. *Naše rostliny v lékařství.* Praha : Avicenum, 1981. 501 s.
- KRESÁNEK, Jaroslav, KREJČA, Jindřich. *Atlas léčivých rostlin a lesných plodov.* Martin : Osveta, 1982. 768 s.
- [2] *Květena České socialistické republiky.* 1. Praha : Academia, 1988. 557 s.
- [3] STARÝ, František. Farmakobotanická monografie Adonis vernalis L. *Preslia*, 24, 1952, č. 1, s. 3-40.
- [4] MÁJSKY, Jozef. Nebezpečný škodca hlaváčka jarného. *Živa*, 40 (78), 1982, č. 4, s. 173.
- [5] LUŽICKÁ, Věnceslava Anna. *Květiny a ženy.* V. Žlutá růže, Adonis, Čemeřice černá, Popelka, Mařinka, Slzičky, Celík. Mladá Boleslav : Vačlena, 1910. 278 s.
- [6] FAGUET, Jean. *Action sur le coeur des glucosides de l ' adonis vernalis.* Paris, 1928. 114 s. Th. méd.

- FONTENAILLE, Philippe. *Etude pharmacodynamique de l' adonidoside (glucoside soluble de l' adonis vernalis)*. Lyon, 1929. 70 s. Th. méd. vétér.
- RIBÉRE, M. *Etude comparée des actions pharmacodynamiquee de l' adonidine et l' extrait aqueuse total d' Adonis vernalis*. Alger, 1929. 184 s.
- SASSARD, Jane. *Essais sur les propriétés et les modes d' application de l' adonis vernalis*. Lyon, 1930, 96 s. Th. méd.
- [7] STARÝ, František. *Farmakobotanická monografie Adonis vernalis L. s poznámkami o ostatních druzích rodu Adonis v ČSR se vyskytujících, vzhledem k jejich použití v lékařství a geografickému rozšíření na území ČSR*. Praha, 1951. 112 s., mapy, příl. Diplomová práce. Přírodovědecká fakulta UK.
- PISKÁČKOVÁ, Lenka. *Ochrana hlaváčku jarního v Českém krasu*. Praha, 1997. 13 s., příl. Bakalářská práce. Přírodovědecká fakulta UK.
- PITRA, Josef. *Kardenolidy hlaváčku jarního (Adonis vernalis L.)*. Praha, 1961. 71 s. Kandidátská dizertační práce. Přírodovědecká fakulta UK,
- POLÁKOVÁ, Alena. *Isolace a struktura kardenolidů z Adonis vernalis L.* Praha, 1964. 45 s. Kandidátská dizertační práce. Přírodovědecká fakulta UK,
- [8] BĚLOHOUBEK, Jiří. *Současné rozšíření Adonanthe vernalis (L.) SPACH v severozápadních Čechách a příčiny jeho ohrožení. Severočeskou přírodou*, 30, 1997, s. 35-54.
- KINSKÝ, Jiří, BURIÁNEK, Jiří. *Současný stav lokalit hlaváčku jarního (Adonis vernalis L.) v okrese Litoměřice. Stipa*, 1979, č.4, s.23-33.
- [9] FUTÁK, Ján, DOMIN, Karel. *Bibliografia k flóře ČSR do roku 1952*. Bratislava, Vydav. SAV, 1960. 883 s.
- [10] BROŽEK, Aleš, BROŽEK Ivo. *Přehled souborných online katalogů českých knihoven na internetu. In Inforum 2001 : 7. konference o profesionálních informačních zdrojích, 29.-31. 5. 2001.* <<http://www.inforum.cz/inforum2001/prispevky/brozek.htm>>
- [11] *Stipa : vlastivědné sešity*. Ústí nad Labem : Kraj. středis. stát. památ. péče, 1979. 118 s., tb., mp.
- [12] FIJALKOWSKI, Dominik. *Milek wiosenny (Adonis vernalis L.) w województwie lubelskim*. 1961.
- [13] BARTOŠEK, Miroslav, ŠILHÁNEK, Jaroslav. *Akademická konsorcia na elektronické informační zdroje: historie a přehled současných aktivit. In Knihovny současnosti 2000 : sborník z 8. konference, konané ve dnech 19.-21. září 2000 v Seči u Chrudimi*. Brno : Sdružení knihoven ČR, 2000, s. 184-200.
- [14] *Vyhláška ministerstva školství a kultury č. 54/1958 Ú. l., kterou se určují chráněné druhy rostlin a podmínky jejich ochrany.*
Vyhláška ministerstva životního prostředí České republiky č. 395/1992 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona České národní rady č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny.
Vyhláška ministerstva zdravotnictví č. 245/1997 Sb., kterou se vydává seznam rostlin využívaných pro farmaceutické a terapeutické účely.
Narizení vlády č. 174/1998 Sb., o technických požadavcích na kosmetické prostředky a o změně narizení vlády č. 173/1997 Sb., kterým se stanoví vybrané výrobky k posuzování shody.
Vyhláška ministerstva zdravotnictví č. 273/2000 Sb., kterou se stanoví nejvyšší přípustné zbytky veterinárních léčiv a biologicky aktivních látek používaných v živočišné výrobě v potravinách a potravinových surovinách.

Příloha:

Web of Science – výsledek rešerše a ukázka jednoho záznamu

Easy Search Results—Summary

Topic=adonis and vernalis; Databases= SCI-EXPANDED, SSCI, A&HCI; Timespan=All Years; (sorted by latest date)

- Johansson JT
[There large inversions in the chloroplast genomes and one loss of the chloroplast gene rps16 suggest an early evolutionary split in the genus Adonis \(Ranunculaceae\)](#)
PLANT SYST EVOL 218: (1-2) 133-143 1999
- JANKOWSKABLASZCZUK M
[MORPHOLOGICAL-DEVELOPMENTAL PROPERTIES AS AN AGENT FORMING SPATIAL STRUCTURE OF ADONIS-VERNALIS \(L\) POPULATIONS](#)
ACTA SOC BOT POL 57: (4) 573-587 1988
- WINKLER C, WICHTL M
[NEW CARDENOLIDES OF ADONIS-VERNALIS](#)
PLANTA MED (1) 68-70 FEB 1986
- WINKLER C, WICHTL M
[NEW CARDENOLIDE GLYCOSIDES IN ADONIS-VERNALIS L](#)
PHARM ACTA HELV 60: (9-10) 243-247 1985
- NEGM FB, MARLOW GC
[PARTIAL-PURIFICATION AND CHARACTERIZATION OF D-RIBOSE-5-PHOSPHATE REDUCTASE FROM ADONIS-VERNALIS L LEAVES](#)
PLANT PHYSIOL 78: (4) 758-761 1985
- GALAMBOSI B
[CULTIVATION EXPERIENCES WITH SOWN ADONIS VERNALIS PLANTS](#)
BOT KOZL 67: (4) 307-312 1980
- JUNIOR P, WICHTL M
[3-EPI-PERIPLOGENIN - A NEW CARDENOLIDE FROM ADONIS-VERNALIS](#)
PHYTOCHEMISTRY 19: (10) 2193-2197 1980

7 of 20723971 documents matched the query.

There large inversions in the chloroplast genomes and one loss of the chloroplast gene rps16 suggest an early evolutionary split in the genus Adonis (Ranunculaceae)

Johansson

JT

PLANT SYSTEMATICS AND EVOLUTION

218: (1-2) 133-143 1999

Document type: Article **Language:** English [Cited References: 46](#) [Times Cited: 1](#)

Abstract:

Detailed chloroplast DNA restriction site maps for two species in the genus *Adonis* (Ranunculaceae), *A. annua* and *A. vernalis*, were constructed using single and double digests and the

sizes of these genomes are 151.3 and 156.5 kilobases, respectively. Three inversions were found in **Adonis**, relative to the gene order in the majority of land plants. These rearrangements represent two different gene orders and mark an ancient split in the evolutionary history of this genus. Gene probes were used in order to map the endpoints of the inversions and the inverted repeat regions. The inverted repeat is approximately 400 base pairs shorter in *A. annua* than in *A. vernalis*. Two inversions, 39 kilobases and 24 kilobases in size, occur in *A. annua* surd one inversion, 42 kilobases in size, is present in the remaining investigated species of **Adonis**. The gene *rps16* is absent from the chloroplast genome in **Adonis annua**. Restriction sites for eleven restriction endonucleases were mapped for *A. annua*, *A. vernalis* and four additional species of **Adonis** and two species of *Trollius*. Eighty-six phylogenetically informative sites were analysed cladistically in order to evaluate the main clades within **Adonis**.

Author

Adonis Ranunculaceae, phylogeny, cladistics, molecular systematics, chloroplast DNA, structural rearrangements, inversions, gene loss, *rps16*

Keywords:

KeyWords Plus:

RICE ORYZA-SATIVA, DNA INVERSION, NUCLEOTIDE-SEQUENCE, INDEPENDENT LOSSES, REARRANGEMENTS, RECOMBINATION, EXPRESSION, PHYLOGENY, LIMITS, INTRON

Addresses:

Johansson JT, Univ Stockholm, Dept Bot, S-10691 Stockholm, Sweden.
Univ Stockholm, Dept Bot, S-10691 Stockholm, Sweden.

Publisher:

SPRINGER-VERLAG WIEN, VIENNA

IDS

255BD

ISSN:

0378-2697

Number:

Copyright © 2001 [Institute for Scientific Information](#)

PRVNÍ ZKUŠENOSTI S PROVOZEM INTERNETOVÉHO CENTRA

Lenka Prucková, Okresní knihovna Olomouc

„Internetové centrum pro integraci minoritních skupin obyvatelstva“ bylo slavnostně otevřeno 11. května 2001. Co bylo před a co potom?

Historie

Evropská unie se snaží podporovat regionální rozvoj prostřednictvím strukturálních fondů. Smyslem této politiky je pomáhat zaostávajícím nebo znevýhodněným regionům dosáhnout životní úrovně srovnatelné s průměrnou úrovní v zemích Evropské unie. Jako součást Národního programu PHARE byl vyhlášen pilotní program pro mikroregion Haná s cílem vyzkoušet mechanismy důležité pro realizaci projektů v rámci regionálního rozvoje.

V těchto velkých programech je vždy velice těžké najít něco vhodného pro knihovny, neboť prioritou jsou podnikatelská sféra, infrastruktura a životní prostředí. Na druhé straně však mají vysoké procento hrazených nákladů projektu (až 75%) a to nás nutilo hledat způsob jak od nich finanční prostředky získat.

Umožnil nám to podprogram „Adaptace lidských zdrojů na měnící se podmínky regionu“ a jeho aktivity jako vzdělávání a zvyšování kvalifikace volných zdrojů pracovních sil aktivitami zvyšujícími dovednosti přenosné mezi povoláními. Právě ta přenosnost mezi povoláními přesně seděla na Internet. Naše původní myšlenka – zvýšit počet míst pro přístup na Internet - dostala novou dimenzi: vybudujeme Internetové centrum, kde kromě internetových služeb budeme školit minoritní skupiny obyvatelstva v práci s Internetem. Do těchto skupin jsme zařadili nezaměstnané, matky s malými dětmi, seniory a slabozraké.

Projekt byl situován do suterénních prostor knihovny, které musely být zrekonstruovány, vybaveny novým nábytkem a 10 počítači + jedním pro nevidomé a slabozraké.

Problém personálního zabezpečení centra jsme řešili jednou naší stálou pracovnící, která bude zajišťovat školení a dvěma stážisty z Úřadu práce, kteří budou mít na starosti provoz.

Při samotné realizaci jsme mohli volit dvě cesty: zadat projekt firmě (téměř žádné starosti, pouze jedno výběrové řízení, jednoduché závěrečné účtování x vysoká cena) nebo sami organizovat veškeré práce (fyzická i psychická náročnost, několik výběrových řízení, problémy s každou položkou v účtu x nižší cena). Jako správní hospodáři jsme šli po té cestě druhé. Navíc termín zněl – 5 měsíců.

Celková hodnota projektu :	1 100 000 Kč
z toho PHARE	370 000 Kč + 70 000 Kč vrácená DPH
státní rozpočet	150 000 Kč
okresní úřad	140 000 Kč
rozpočet OK	370 000 Kč

Současnost

Internetové centrum poskytuje své služby pro zájemce o přístup k Internetu čtyřikrát týdně od 9 – 17 hodin (od září se počítá s prodloužením do 18 hodin). Zbývající den (středa) je věnován školení. Připravujeme je pro čtyři skupiny obyvatel:

1. **nezaměstnaní** – zde spolupracujeme s Úřadem práce v Olomouci. Úřadu jsou pravidelně předávány termíny školení a je třeba, aby se na ně nezaměstnaní dopředu přihlašovali. Do jedné skupiny maximálně 20 uchazečů. Délka 2 hodiny.

Důležité se nám zdá rozdělení do dvou skupin:

- a) ti, kteří ještě s počítačem nepracovali – zde se proškolí základy práce s PC a základy práce na Internetu, zejm. stránky týkající se pracovních příležitostí

- b) pokročilí – založení e-mailové adresy, tvorba inzerátu, posílání nabídek
Naší snahou je, aby se nezaměstnaní naučili efektivně vyhledávat pracovní místa pomocí Internetu. Do centra mohou chodit každý den (půl hodiny denně zdarma) své schopnosti zdokonalovat. V červnu bylo proškoleny 52 nezaměstnaných.

2. **senioři** – při tomto školení je třeba přihlédnout k věku zájemců a zvýšit názornost a srozumitelnost. Nejdůležitější je zvládnutí myši. Osvědčila se asistence více pracovníků.

Náplní je především vyhledávání na Internetu. Za měsíc jsme proškolili 22 účastníků. Setkala se s velkým zájmem a bude vytvořen pravidelný a stále se aktualizující cyklus školení.

3. **matky na mateřské dovolené** – centrum spolupracuje se sdružením Slunečnice, kde se matky scházejí. Zatím jsem proškolili 15 matek, zájem je obrovský. Školí se Internet, postupně i textový editor a dále dle dohody.

4. **knihovníci** – byla přijata zásada „ všichni všechno “, čímž myslíme to, co v knihovně potřebujeme (základy práce s PC, pošta, Internet, LANius, textový editor, postupně vše co obsahuje ECDL). Zahajujeme v září 2001.

Veškerá školení jsou zdarma. Školí dvě naše pracovnice, správce sítě a pomáhají stážisté.

Ostatní služby centra jsou placené. Návštěvníci platí 50 hal./min., naši čtenáři 40 hal./min. a děti bez omezení věku 30 hal./min. K dispozici je 10 počítačů s přístupem na Internet, z toho 2 multimediální se sluchátky a jeden pro nevidomého, 1 počítač je vyčleněn ze sítě a je vyhrazen k psaní textů a vkládání vlastních disket, tiskárna je sdílená. Pracovnice je schopna zvládat individuální

konzultace i pomoc při vyhledávání. Postupně budeme omezovat dobu pobytu, neboť již nyní po šesti týdnech provozu místa přestávají stačit (placené návštěvy 1 391, k tomu 731 nezaměstnaných zdarma).

Budoucnost

Již po krátké době je vidět, že i ve městě s poměrně dobrou internetovou obslužností (dvě další knihovny, universita, střední školy, internetové kavárny) je naše nová služba trefou do černého. Chceme se zaměřit na neustálé zdokonalování a aktualizaci našich školení pro všechny kategorie, navázat spojení s „universitou třetího věku“, jejíž jedna lekce by se mohla konat v našem centru, prohloubit spolupráci s Tyfloservisem a nevidomými. Vypracovali jsme i projekt na zapojení učňovské mládeže a základních škol, které sice mají již počítačové učebny, ale nemají přístup na Internet. Počítáme se zvýšením počtu stážistů věnujících se návštěvníkům. Vizí je získání dalších 10 počítačů. Věříme, že nastoupená cesta spojující v sobě nejen službu, ale i další vzdělávání a zdokonalování lidských dovedností je správná a zdaleka jsme na ní ještě neřekli poslední slovo.

OD INFORMACE K METAINFOURACI

(Systémy automatické podpory vytváření metadat z primárních dokumentů)

Zdeněk Jonák, Výzkumný ústav pedagogický Praha

Úvod

Se vzrůstajícím počtem těch, kteří dosáhnou osvědčení evropského standardu počítačové gramotnosti ECDL (European Computer Driving License) lze očekávat nárůst požadavků uživatelů na hlubší analytictější zpracování knihovních fondů či databází. Instituce pracující s datovými soubory budou výhledově nuceny se orientovat na nadstandardní softwarové vybavení, umožňující dokonalejší správu souborů a to zejména z hlediska schopnosti důkladněji se orientovat v obsahové struktuře dokumentu.

Jestliže jsme dnes schopni sloučit v digitálním dokumentu text, obraz, zvuk či animaci, neznamená to, že s nimi dokážeme pracovat z hlediska jejich rozmanitých, často víceznačných obsahů. Bylo-li dosud centrem zájmu dosáhnout digitalizací informačních zdrojů a katalogů zvýšení jejich uživatelské dostupnosti, potom v další perspektivě vývoje to budou požadavky na schopnost softwaru algoritmizovat proces redukce exponenciálně rostoucího počtu informací, dosáhnout schopnosti odlišení kvalitních informací od nekvalitních, zvýšit přesnost vyhledávání apod.

V perspektivě 5 let, lze očekávat, že již od žáků základních škol se bude požadovat aby dosahovali standardu počítačové gramotnosti a středoškoláci se budou seznamovat se systémy nadstandardními, systémy, které umožňují data nejen ukládat, editovat a přenášet, ale rovněž analyzovat a výsledky vizualizovat.

Při přípravě vzdělávacích programů se již dnes tento trend předvídá. Na absolventech středních škol se bude požadovat schopnost využívat ve své činnosti textové, tabulkové a grafické editory, vytvářet prezentace, využívat bohatou škálu speciálních funkcí softwarového vybavení, zejména orientované na hlubší analýzu dat, digitalizovat data z libovolného média (časopis, fotografie, video, film apod.) a upravit získaný materiál s cílem dosáhnout schopnosti vizualizovat své představy, umění sebevyjádření apod.

Tento trend lze nazvat trendem od informace k metainformaci, od absorbování a kumulace informací k jejich myšlenkovému zpracování pro účely praktického využití. V článku chci představit systém, který podporuje činnost, kterou byl dosud schopen vykonávat pouze lidský intelekt, schopnost abstrahovat

z textu podstatné informace – metainformace, metadata. Pro příklad jsem zvolil systém **ATLAS.ti**.

Předností tohoto systému je schopnost velice široce pojaté správy dat, umožňující pracovat s textovými, grafickými a audiálními daty, vytvářet z uložených informací metadatové údaje s následnou možností provázat tyto údaje vazbami a vzájemnými vztahy nadřazenosti, podřazenosti, kauzálními a časovými vztahy apod.

Funkce a možnosti systému ATLAS.ti

Cílem práce se soubory textů je vytvořit z nahromaděných dokumentů tzv. **hermeneutickou jednotku**. Tento pojem již sám mnohé napovídá o cíli systému. Hermeneutika je věda, usilující o pravdivé, věrohodné, hlubší pochopení textů. Zabývá se zejména procesem interpretace. Systém ATLAS.ti si neklade za cíl činnost tak náročnou jako je interpretace textu, ale snaží se poskytnout nástroje, které umožňují označit vágní, nejasné vícevýznamové prvky textu, doplnit je obsahovou charakteristikou, provázat obsahově příbuzné části textu vazbami a spojit tyto prvky do vyšší jasně identifikovatelné kategorie – hermeneutické jednotky.

Na jednoznačně identifikovatelné datové prvky, lze snadněji aplikovat pro účely dalšího výzkumu statistické a lingvistické metody.

Systém pracuje ve dvou modech: textovém a pojmovém. **Textový** režim realizuje segmentování datových souborů na kratší obsahové úseky, k nimž uživatel přiřazuje metadatové výrazy (hesla, indexy, klíčová slova, obsahové kategorie). **Pojmový** režim umožňuje vytvořené segmenty textů a jim přiřazené metadatové výrazy uspořádat do sémantických sítí a umožňuje tak jejich vizualizaci a přehlednost. Tyto činnosti jsou předpokladem jak pro rychlé a bezetržtové vyhledávání v datových bázích, tak pro dokonalejší správu dat a jejich hlubší analýzu.

Postup od informací v textu k metainformacím umožňují následující funkce: **Quotations** je funkce umožňující označené segmenty textů uložit do zvláštního souboru a zobrazit je v kartě stejného názvu. Označit lze jak jednotlivé věty, tak delší úseky textu.

Codes je funkce sloužící k pojmenování označených úseků textů. K označení codes se doporučuje použít stručné výrazy – slova či krátká sousloví.

Families je funkce umožňující propojení codes vazbami, dle obsahové podobnosti.

K vytvoření hermeneutické jednotky z vytipovaných segmentů textů (quotations) a jejich metavýrazů (codes) slouží následující editory:

Editor pro tvorbu hermeneutické jednotky

Sestává z levého a pravého okna. V levém okně je uložen datový soubor. V pravém okně se umísťují výše zmíněné prvky hermeneutické jednotky, tj.

codes představující metavýrazy, umožňující charakterizovat segment textu (quotations), k němuž se vztahují.

Network editor

Umožňuje propojit textové segmenty a jim přiřazené metavýrazy vzájemnými vazbami.

Relation editor

Poskytuje vazebné operátory pro network editor. (Např. is part of, is cause of, is property of.). Uživatel si může nadefinovat nové operátory (např. je nadřazen, podřazen apod.)

Správa a kódování obrázků a zvuků

Práce s obrázky a zvuky je podobná práci s texty. Tažením označíme část obrázku či zvukový úsek a označenému výseku přiřadíme metavýraz. Díky této vlastnosti je systém prakticky využitelný v řadě oborů, kde dochází k provázání těchto oblastí: v medicíně, výtvarném umění, architektuře, grafologii, kriminologii apod.

Možnosti praktického využití systému

V následujícím textu se pokusím nastínit možnosti praktického využití systému ATLAS.ti.

Systém nabízí dva přístupy:

- a) Rozbor textu s cílem dospět redukcí informací k metainformacím.
- b) Využit připraveného, pokud možno strukturovaného souboru metadat jako podkladu pro hloubkovou obsahovou analýzu textu.

První přístup umožňuje redukcí, sumarizaci textu tím, že vyloučíme informace duplicitní, redundantní a méně významné a nahradíme je metavýrazy (indexy, výrazy selekčního jazyka apod.) a označíme pouze ty úseky textu (slova, věty, odstavce), které vyjadřují důležité myšlenky textu.

Máme-li touto cestou zpracován rozsáhlejší počet datových souborů, dokážeme je snadněji podržet v paměti a porovnávat z hlediska jejich podobnosti. Pokud je touto cestou zpracován celý fond či databáze je uživateli poskytnut hlubší náhled do jejich struktury. Získané metavýrazy mohou rovněž sloužit jako podklad pro tvorbu selekčního jazyka, jako prostředek pro dokonalejší popis fondu či databáze.

ATLAS.ti poskytuje k realizaci těchto cílů celou řadu nástrojů.

V Příloze 1 vidíme ukázkou základní obrazovky pro zpracování hermeneutické jednotky. V levé části obrazovky je zobrazen analyzovaný text. V pravé části je prostor pro metadatové výrazy, které uživatel přiřadí označeným místům v textu. přiřadili úsekům textu. (např. úseku textu „V ratibořickém údolíčku“ jsme přiřadili heslo „prostředí děje“.)

Výsledkem činnosti je seznam metavýrazů s odkazy na místa textu, kde se vyskytují. Seznam (přístupný v kartě codes) slouží jako podklad pro vyhledávání míst jimi označených. K jednomu heslu se může vztahovat několik úseků jednoho textu nebo úseků z několika různých textů. Metavýrazy jsou uložena v kartě codes. Hesla je možné mezi sebou označit vztahy (nadřazenosti, podřazenosti příčiny, účinku a uspořádat do sítě (Ukázka sítě s vyobrazením vazeb je v Příloze č. 3.). Metavýrazy lze podle podobnosti uspořádat rovněž do rodin (families) a dospět tak k obsahovým podobnostem a analogiím, využitelným pro posuzování podobnosti/odlišnosti analyzovaných souborů textů

Druhý přístup představující cestu od metadat k datům či souborům dat pracuje s hermeneutickou jednotkou s opačným cílem – zjistit pomocí předem připravených a strukturovaných metadat, zda a s jakou frekvencí se jednotlivé položky metadat v analyzovaném souboru textů vyskytují. Z dosažených údajů o výskytu a frekvenci výskytů metadat lze formulovat závěry o obsahové struktuře textů, vzájemně je porovnávat apod.

V Příloze č. 2 vidíme v otevřené kartě codes zobrazena předdefinovaná metadata. Cílem výzkumníka je tyto metadata promítnout do textu na levé straně okna. Se souborem textů oklasifikovaným pomocí uvedených metadat, případně s údaji o frekvenci výskytů, lze provádět již velmi odvážné a hluboké analýzy obsahu uložených textů. Možnost uspořádání metadat do sítě, práce s rodinami a analýza podobnosti/odlišnosti textů je shodná jako v předchozím případě.

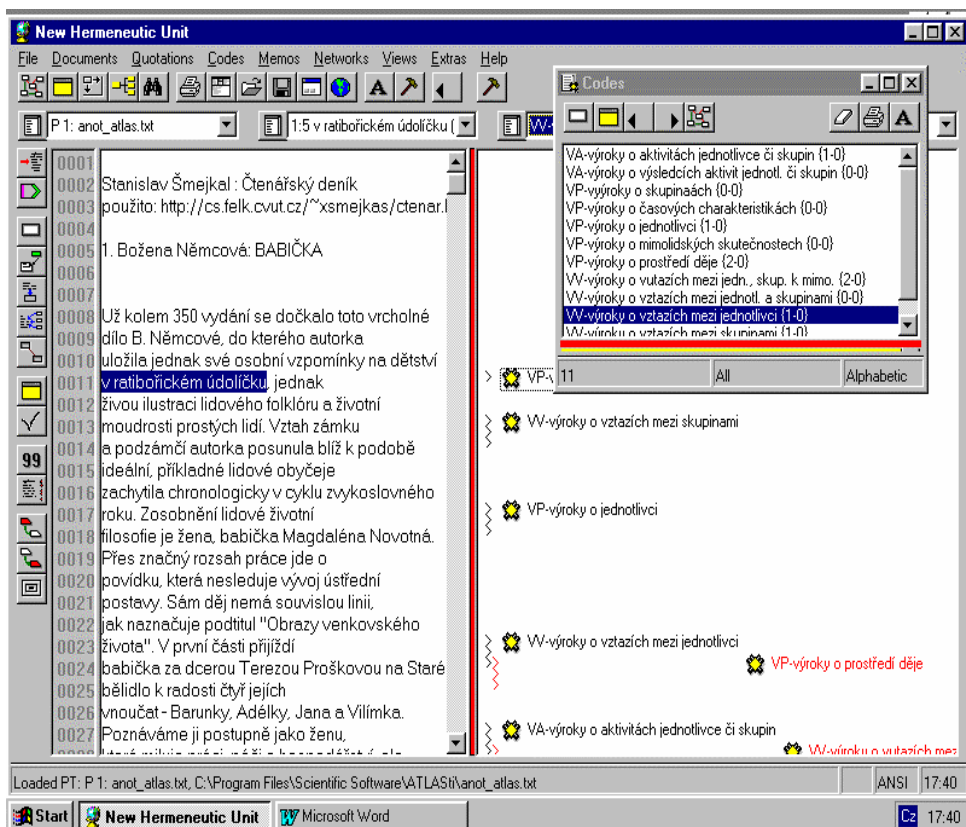
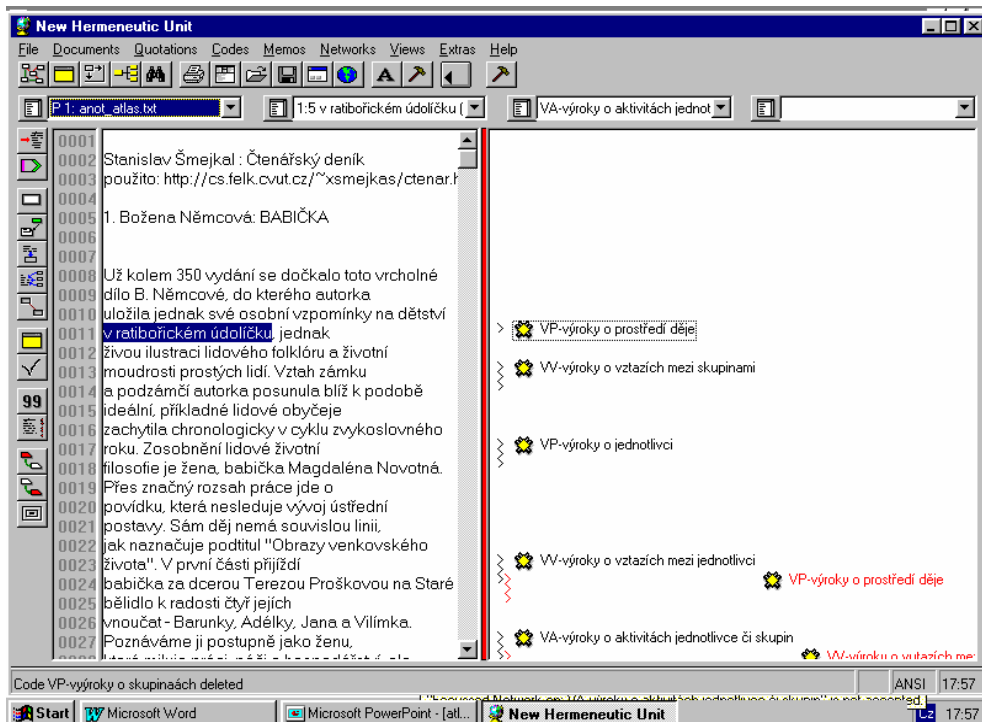
Závěr

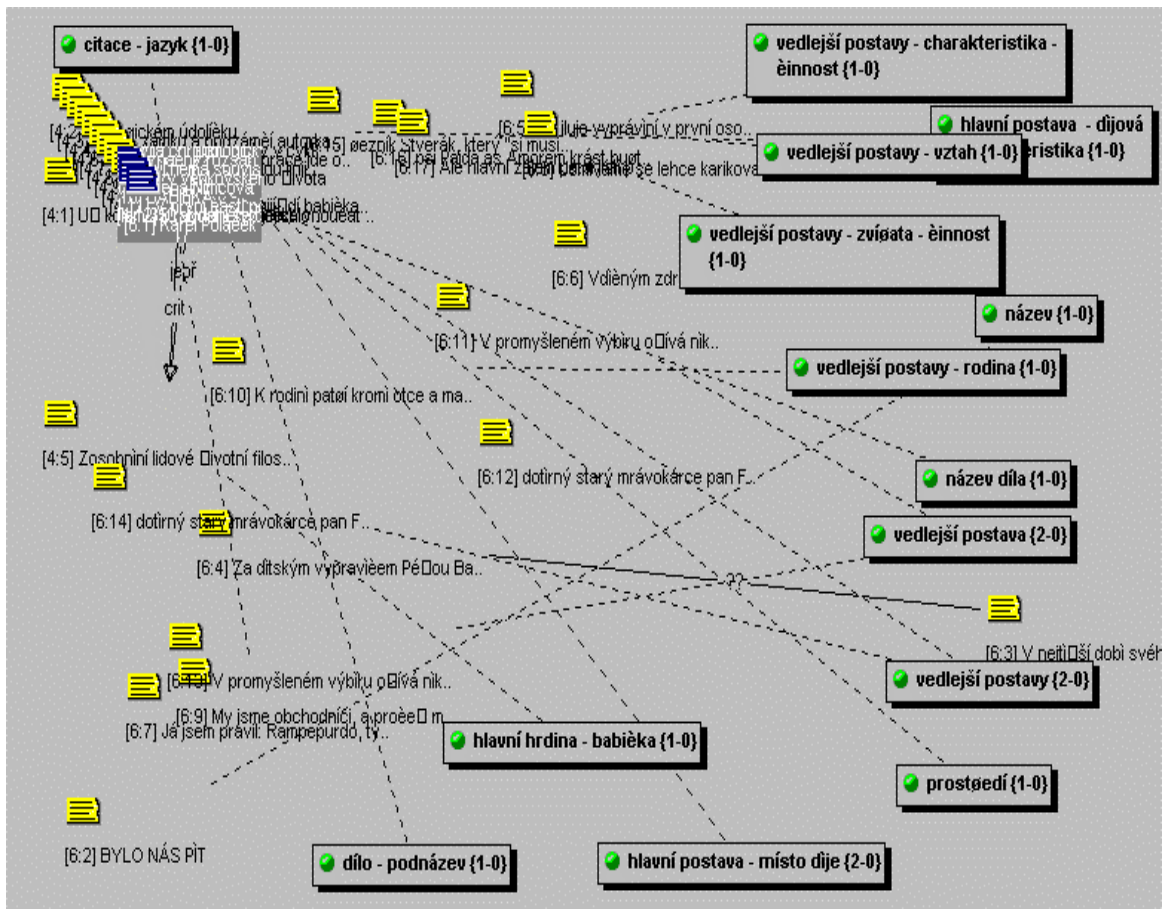
Cílem systému ATLAS.ti je racionalizovat práci s datovými soubory obsahujícími texty, obrázky či zvuky, vizualizovat jejich strukturu a zefektivnit tak jejich zpracování, jako předpoklad pro dosažení větší přehlednosti uložených datových souborů a vytvořit tak předpoklad jejich hlubší analýzy.

Oba výše uvedené přístupy mohou sloužit nejen v knihovnictví a školské praxi pro účely zestručňování, anotování, abstrahování textů, ale mohou nacházet uplatnění ve společenských vědách ke zpracování výsledků terénních výzkumů, jejichž výsledky závisí na schopnosti uspořádat nepřehledný materiál, pracovat s předem danými hypotézami. Pro docílení vyšší kvality výsledků lze aplikovat matematicko-statistický aparát.

System Atlas.ti je dostupný v demoverzi na internetové stránce společnosti ATLAS.ti.

Přílohy č. 1-3

KOPIE ZAHRANIČNÍCH ČLÁNKŮ SNADNO A RYCHLE – systém sciBASE

Jiří Kadleček, Albertina icome Praha

V posledních dvou letech se v ČR zejména díky grantovým programům podpory informačních zdrojů dramaticky zvýšila dostupnost řady elektronických sekundárních zdrojů. Patří mezi ně i takové „megabáze“ jako je EI Compendex, Inspec, Biological Abstracts a další. Toto obecné konstatování exaktně dokazují i uživatelské statistiky.

Tím pochopitelně vzrostla i finální poptávka po plných textech nebo kopiích nalezených článků. Je evidentní, že uživatelé většinou nestačí „pouze“ bibliografická citace a resumé, ačkoliv i tyto základní popisné údaje jsou významné pro mapování aktivit a výsledků daného oboru.

Přímé elektronické propojení databázového záznamu s plným textem již není nijak neobvyklé, a to jak v ryze online systémech, tak i odkazováním z databází na CD-ROM (např. Dialog@Site/Gold-e-Doc, Silverplatter Silverlinker aj.). Velkou bariéru zde ale představuje nutnost mít elektronický časopis předplacen. Varianta přístupu pouze k jednotlivým článkům na bázi „ad hoc“ zobrazení/stažení (a jednorázového zaplacení) není databázovými producenty, vydavateli a agregátory periodik podporována.

Proto pokládáme za důležité informovat o objednávkovém systému kopií časopiseckých článků, který pod názvem sciBASE zahájila firma TheScientificWorld (<http://www.thescientificworld.com>). O sciBASE byla veřejnost informována krátce před prosincovým veletrhem a konferencí ONLINE v Londýně na konci roku 2000. Od jara 2001 je Albertina icome Praha exkluzivním zástupcem TheScientificWorld na území ČR a SR. Firma byla také účastna přednáškou a stánkem na květnové konferenci INFORUM 2001 v Praze.

Systém sciBASE nabízí ad hoc objednání kopie článku z 28 000 časopisů bez předplatného. V tuto chvíli tvoří „jádro“ časopisů (cca 90 %) kmenová kolekce British Library (<http://www.bl.uk/online/inside/intitle.html>). Další cca 3 000 titulů pocházejí z jiných zdrojů. Základní orientace časopisecké kolekce je vědecko-technická, nicméně jsou sledovány i tituly obchodně-ekonomické a jiné. Na uvedené webové adrese si každý zájemce může jednoduše ověřit, zda je určitý titul součástí sciBASE.

Uživatel obvykle hledá plný text na základě externí databázové citace, ovšem může využít i vlastní článkové databáze sciBASE, která monitoruje všech 28 000 titulů. Rešeršní rozhraní scibase je velice jednoduché a umožňuje vyhle-

dávání podle slov názvu, autora, časopisu a ročníku. Tyto údaje slouží k jednoznačné identifikaci článku a později objednavce kopie. Uživatel sci-BASE při registraci do systému musí založit tzv. Personal User Profile a v něm může kromě jiného nastavit i monitorování vybraných časopisů a emailovou signalizaci nových článků podle svého zájmu. Vyhledávání v článkové databázi i signální rešerše jsou bezplatně k dispozici komukoliv.

Po specifikaci článku následuje příkaz k dodání faksimilní kopie, která poté přichází emailem v podobě grafického souboru. S výjimkou zmíněných 3 000 časopisů, kde je článek k dispozici online ve formátu PDF, jsou články dodávány ve formátu TIFF (Arial). K práci s nimi je určen prohlížeč, který si uživatel může zdarma stáhnout z webu producenta (<http://www.thescientificworld.com/pup/docview.asp>). Prohlížeč je velice jednoduchý a intuitivní a kromě listování po stránkách či skokově nabízí rotaci stránek, lupu a možnost finálního tisku. Právě formát TIFF je producentem i poskytovatelem časopisů pokládán za dočasný mezistupeň mezi nascanováním článku a jediným exemplářem vytištěné kopie, což je podmínka všech vydavatelů obsažených časopisů. Po vytištění kopie musí být podle licenčního ujednání prvotní grafický soubor vymazán z počítače.

Objednání kopie vybraného článku systémem sciBASE je typický příklad internetového nakupování: uživatel prostě do nákupního košíku přidá zvolené články (předem na obrazovce vidí jejich přesný popis, ale i cenu a objem v MB). Po potvrzení objednávky uvede své heslo, na jehož konto proběhne úhrada. Okamžitě mu emailem přichází potvrzení objednávky s transakčním číslem, na něž se lze odvolat při event. jednání s producentem. Do 24-48 hod. přichází druhý email s připojenou kopií článku. Za příplatek lze dodání urychlit až na několik hodin. Cena kopie se skládá ze základního poplatku a autorského poplatku (copyright fee). Obě tyto ceny, které se liší titul od titulu, jsou vždy uvedeny v každém článkovém záznamu a uživatel je tedy s nimi seznámen ještě před objednáním kopie.

Dosavadní zkušenosti ukazují, že systém funguje spolehlivě a jednoduše. Po dohodě s producentem jsme usoudili, že ideální forma úhrady bude tzv. „World Account“, kdy uživatel složí na konto producenta depozit v libovolné výši (min. 500 USD). Tento depozit je zcela vratný, převoditelný z roku na rok a jeho hlavní význam je eliminace bankovních poplatků při platbách malých částek. Po složení depozitu uživatel obdrží přístupové heslo, které je provázáno s jeho Personal User Profilem (viz výše) Toto heslo lze využít kdekoli v rámci instituce a shodné IP domény.

SciBase má šanci se stát dobrým pomocníkem knihoven a dosavadní zájem tento předpoklad potvrzuje. Možnost jednorázových kopií bez nutnosti závazných předplatných je pro mnoho uživatelů příjemná a dodavatelské podmínky, tzn. cena a rychlost i charakter depozitu jsou zřejmě přijatelné. Čas ukáže jaký zájem o sciBASE bude v porovnání s ostatními možnostmi získání plných textů.

NELINEARITA HISTORICKÉHO DOKUMENTU V INTERNETOVÉM PROSTŘEDÍ

Zdeněk Uhlíř, Národní knihovna ČR

Čeština nemá trefnou slovní hříčku odrážející dynamické napětí v knihovnicko-informačním povolání v přítomnosti, jako ji vyjadřuje anglická slovní dvojice *librarian – cybrarian*. Nechci tvrdit, že něco analogického není v češtině možné, chci jen říci, že se zatím nic podobného nevžilo a že se pravděpodobně ani nikdo o nic podobného nepokusil. To je ovšem nutno považovat za příznačné, za příznačné pro naše prostředí: současná dynamika knihovnicko-informačního povolání není reflektována tak, aby se jí dostalo lapidárního vyjádření. A to v jiném pohledu znamená, že všeobecně není pokládána za tak důležitou, významnou a závažnou, když se jí nedostává elementárního pochopení vyjádřeného jednoduchým slovem či jednoduchými slovy. A tak tu tedy máme svědectví o tom, že české prostředí tuto dynamiku nejspíše ani vidět nechce. Neznašená to sice, že by se nám jako otázka nekladla, vyjadřuje to však naši obecnou nechuť na ni odpovědět, resp. odpovídat. Je asi těžké se této nechuť zbavovat, protože její kořeny tkvějí hlouběji pod odbornou knihovnicko-informační sférou, protože jde o základní otázku sociálně politickou a sociokulturní, nicméně tím spíše bychom se o to měli usilovně pokoušet, tím spíše bychom se měli snažit hledat nové pohledy. Jeden takový pokus se osmělím na tomto místě předložit.

O internetu se dnes mluví velice často a vehementně. Nezapomíná se ani na otázky informační gramotnosti. Pohříchu však se ztotožňují většinou jen s pouhou počítačovou gramotností, v lepším případě s gramotností funkční. Výsledkem tohoto mnohomluvení tak je, že podstatné otázky zúčastněným namnoze unikají, protože se zaměřuje nástroj nebo prostředek s účelem či cílem. Pouhé technické dovednosti v tomto mluvení zastírají fundamentálnější znalosti. Informační gramotnost v užším smyslu využívání internetu znamená nejenom ovládnutí prohlížečů a vyhledávacích strojů, portálů a bran, nýbrž především orientaci v povaze informačního, komunikačního a znalostního prostředí, které internet prakticky reprezentuje a realizuje. Nadto je záhodno si uvědomit, že prostředí internetu není a ani nikdy nebude jediným prostředím pro práci s informacemi, protože vedle něho přetrvávají i všechna v minulosti vzniklá prostředí. A k tomu všemu je třeba vědět, že nestačí upírat pozornost výhradně na informační kanál, jak se to v knihovnicko-informační sféře zhusta, ba téměř výhradně děje, nýbrž že je nutno věnovat se i oběma jeho koncům – produkci,

tvorbě na jedné a recepci, vnímání na druhé straně. Teprve orientace ve všech zmíněných složkách a vrstvách vytváří informační gramotnost hodnou toho jména. Metaforicky řečeno, nestačí pouze znát písmena, je nutno dosáhnout nesnadného umění čtení a psaní.

Nesnadné umění čtení a psaní místo prostého zvládnutí písmen také znamená, že je záhodno vyhýbat se nemístnému zjednodušování. Mluvíme-li tedy o internetovém prostředí, je mu třeba přiřknout náležité místo v celé sféře jakékoli práce s informacemi a znalostmi v jakémkoli aspektu, zkrátka musíme se pokusit nahlížet problém univerzálně a vyhnout se příliš razantním redukcím. A je nutno ujasnit si, čím je toto internetové prostředí charakterizováno jakožto prostředí informační, komunikační a znalostní a jaké z jeho charakterističnosti plynou důsledky. Musíme internetové prostředí sledovat nikoli jen v něm samém a jako ono samo, tedy jako pouhý kanál, nýbrž v jeho zapojení do kulturní skutečnosti jakožto celku. Zkrátka vidět, že počítače a internet nejsou všechno, poněvadž podstatná je otázka obsahu, který je touto cestou prezentován, a jeho formy, nikoli pouhé techniky sdělení. Jde o nacházení složité rovnováhy mezi artefaktem a komunikátem.

Při takovém přístupu je rozhodující si uvědomit, že pokud mluvíme o internetovém prostředí, nazíráme je v nějakým způsobem zjednodušující abstrakci. To má však jen jaksi pomocný nebo dokonce pouze pedagogický význam. Ve skutečnosti je nenahlížíme jako prostředí jediné, třebaže by k tomu mohl postup abstrahujícího zjednodušování svádět, nýbrž jako prostředí dominantní. I to je ovšem dáno naším soustředivým zaměřením na ně; vpravdě na ně hledíme jako na prostředí směřující k dominantnosti, zkrátka tendenci pokládáme za již hotoovou skutečnost, abychom se v ní lépe vyznali. Dynamická povaha reality se nám jeví ve statické projekci. Pokud na to budeme ustavičně pamatovat, snad to ani nevadí, protože to podstatné nám zůstane jasné: máme-li před sebou prostředí dominantní a nikoli jediné, důsledkem je, že povaha takto vnímané skutečnosti není jedno-jednoznačná, že univerzální pohled tu splývá s pohledem plurálním, odlišným od škály totálního a partikulárního. Úhrnné prostředí je tudíž zásadně hybridní, avšak ve všech svých složkách nesoucí rysy prostředí dominantního.

Zvolíme-li takovýto strukturovanější pohled vyhýbající se frapantním zjednodušením, potom také musíme rozlišit prostředí a médium, jež je pro ně charakteristické, či spíše typické, a jímž se uskutečňuje. Prostředí je záležitostí mentálního diskursu, médium je jeho věcným produktem; objektivuje je tím, že je přenáší z úrovně intrasubjektivní na úroveň intersubjektivní. Médium tak je sice artefaktem ve smyslu technologického produktu, ale tím není dostatečně charakterizováno; médium je zároveň konkrétním modelem skutečnosti ztvářované informačním, komunikačním a znalostním prostředím, je zpředmětněním jejího předrozvrhu. V médiu dosahuje neurčitý rastr vybudovaný informačním, komunikačním a znalostním prostředím jak určité podoby, resp. podob, tak určité hodnoty, resp. hodnot. Médium a prostředí sice nejsou totéž, ale zároveň představují dva různé aspekty téhož. Jsou to různé mody zurčitení původně neu-

rčité skutečnosti. Je tudíž zásadně nemístné chápat je primárně technicky a technologicky, poněvadž to spíše jsou jakési výkladové principy. Prosazování nového dominantního prostředí a typického média tak znamená změnu dosavadních výkladových principů, je transformací paradigmatu, jak se tomu také říká.

Jestliže v tomto smyslu rozlišíme prostředí a médium, staví nás to ještě před další otázkou, totiž jak se k sobě vztahují médium a dokument. Knihovnicko-informační pracovníci o dokumentu obvykle hovoří bez jakékoli reflexe, prostě jej považují za nezpochybnitelný základ vši své činnosti. Je však vcelku zřejmé, že pojem dokumentu a jeho jakési srůstání s pojmem artefaktu souvisí s řešením tzv. první informační krize v podobě metodik jmenného a věcného popisu. Dokument se pak jeví ve dvojitým aspektu: jednak jako abstrakce technologického produktu souvisejícího s informačním procesem, jednak jako objektivace informace, její přenesení z implikátního řádu do řádu explikátního. To ovšem znamená, že dokument je spíše modelem než věcí, je způsobem přístupu ke skutečnosti, nikoli skutečností samou. Knihovnicko-informační sféra se tedy pod vlivem standardního jmenného a věcného popisu obvykle dopouští krátkého spojení: model tištěného dokumentu, charakterizovaného abstraktní totožností exemplářů série v jejich fyzické různosti identifikuje s dokumentem vůbec. Avšak to je nutno považovat za zcela nepřipustnou redukci, neboť jejím výsledkem není ani tak určitost jako spíše rigidnost, protože z jednoznačnosti přístupu dělá tímto způsobem jedno-jednoznačnost skutečnosti. Pokud totiž opustíme přízemní prakticismus a nahlédneme celý problém v dimenzi historického času, vidíme, že takovýmto koncipováním dokumentu, resp. jeho pojmu se minulá – ale nejspíše také budoucí – skutečnost prezentizuje, zesoučasňuje a dějinná skutečnost, která je explikátním modelem implikátní skutečnosti minulé, se nějak mechanickým způsobem aditivně linearizuje. Ačkoli je zřejmé, že minulé informační, komunikační a znalostní prostředí je historicky variabilní, knihovnicko-informační sféra na ně jednotně nahlíží prizmatem dominantního prostředí, pro něž je typický tištěný dokument. Musí být jasné, že toto zjištění je kruciální.

V tomto skrytém vlivu se ukazuje zcela zásadní a rozhodující význam, který dominantní prostředí má tím, že druhotně organizuje i všechna prostředí minulé, jakož i jejich typická média. Za předpokladu, že internetové prostředí, tj. prostředí elektronicko-digitálního quasidokumentu, tenduje k tomu, aby nahradilo prostředí tištěného dokumentu v jeho dominantnosti, si musíme uvědomit, že koncipování dokumentu, resp. jeho pojmu musí doznat radikálních změn. Jelikož však tento proces zdaleka není ukončen, takže se v plné míře nemůžeme opřít o platný konsensus, nezbyvá než se pokusit tuto proměnu anticipovat či předběžně naznačit. Abychom si náležitě ujasnili, o co vlastně v internetovém prostředí jde, je nutné obhlédnout pohyb – teď už bezpříznakově pojímaných – dokumentů na širším historickém panoramatu. Lze doufat, že tím jasněji vyvstanou dynamické kruciální momenty, které pro nás mohou představovat poučení.

Náš navyklý pseudohistorický pohled při tom budeme muset trochu, vlastně značně proměnit. My zpravidla hovoříme o „dějinách knihy“ a rozumíme jim

jako vývoji technologických forem utváření dokumentů za účelem jejich komunikace. V podstatě tak na „dějiny knihy“ hledíme jako na stálé a nepřestávající technické a technologické zdokonalování, přičemž smysl či cíl tohoto zdokonalování vidíme v usnadňování vnější manipulovatelnosti, v umožňování kvantitativního nárůstu vznikajících technologických produktů a následkem obojího ve zvyšování dostupnosti „knih“, tedy v jakési neutuchající „demokratizaci“ kultury a civilizace, resp. naší kultury a naší civilizace. Cesta od hliněných tabulek přes papyrové svitky, rukopisné kodexy a tištěné knihy k elektronicko-digitálním quasidokumentům se tak zdá zcela jasná, přehledná a beze změny prodloužitelná i do budoucna. Je to jakási radikální idealizace, která už z té příčiny je v podstatě ahistorická; vývoj pochopený výhradně v řadě tabulka – svitek – kodex – tisk – elektronický dokument je tak civilizační ideologií, jež se brání přijmout změnu, jež nechce vidět jinakost, která by se vymykala stále stejnému, jež se uzavírá sama v sebe a domnívá se, že představuje podstatný celek světa. Základem tohoto pseudohistorického a pseudoevolucionistického pojetí je chiméra antagonismu mezi civilizovaným člověkem a barbarem, ba mezi civilizací a barbarstvím vůbec. Dnes už asi nebudeme pochybovat o tom, že toto vidění je zcela nedostatečné a že nás zavádí na bludnou cestu, že z košatých dějin dělá *circulus vitiosus*.

Bludný kořen způsobující otáčení v bludném kruhu však už může být odhalen, když jsme nahlédli základní povahu našeho panujícího mýtu. Je jím krátké spojení technologie a demokracie, či přesněji představa technologizace a demokratizace. Následkem toho se přeceňuje formální školská gramotnost a prosazuje se pouhé povrchní zdání. Upozorňuje nás na to problém funkční gramotnosti, kterému se dnes začíná přiznávat stále větší důležitost a který postupně přerůstá do úrovně problému gramotnosti informační. Sice pomalu, ale přece stále naléhavěji zjišťujeme, že pouhá formální „písmenová“ a počítačová gramotnost je pouhou Potěmkinovou vesnicí, že věc, o kterou tu vskutku jde, je gramotnost funkční a informační spočívající nikoli jen ve znalosti písmen-znaků, ale znamenající ovládnout vyjadřování písmem v širším kontextu překračujícím prvoplánový svět formálních znaků. Je to rehabilitace pochopení té skutečnosti, že znalost čtení a psaní je nesnadným uměním a nikoli snadno naučitelnou znakovou manipulací, již v nestejně míře naučí škola ve svých různých stupních. Příčinná souvislost mezi technologizací a demokratizací, dosud považovaná za evidentní, se tak zpochybňuje a vyvrací; ukazuje se, že je jenom hezky malovanou kulisou, která má aspoň zakrýt, když už ne odstranit dynamické napětí při ztvárňování kultury či civilizace, při komunikaci, reprezentaci a reprodukci jejích obsahů. Úhrnem, to, co je tu otázkou, není bobtnání civilizace proti barbarství do šířky i do hloubky, ale proměna podob funkční i informační gramotnosti, transformace způsobů vyjádření kontinuity obsahů a unifikaci vzdorující socio-kulturní diverzifikace. Nejde tu o naši kulturu a naši civilizaci, jež by se vymezovala proti barbarství, ale význačnost funkční gramotnosti oproti anonymitě

prosté formální gramotnosti v samotném jejím rámci. Rozdělení a napětí je uvnitř, nikoli venku.

Změníme-li takto zásadně hledisko, bude se nám vývojová návaznost jednotlivých technologických produktů – hliněných tabulek, papýrových svitků, pergamenových a papírových rukopisných kodexů, tištěných knih a nefyzických elektronicko-digitálních quasidekumentů – jevit jinak. Nebudeme se soustředit na typické médium v jeho věcné podobě, ale na dominantní prostředí, jak už jsem to vyložil. Jednotlivá média nám nebudou vytvářet linii směřující neúchylně a neodvratně ke zjednodušení, unifikaci a nivelizaci, ale jejich následnost pro nás bude akcentem na různé horizonty re-prezentace a re-produkce světa, jakož i způsobem prezentace a produkce umělého, artificiálního prostředí, ať už bychom mu rozuměli jakkoli. Nepůjde nám o produkty samy, ale o jejich postavení v univerzálním a lidském světě, o jejich pragmatický aspekt (ve smyslu pragmatické informace, nikoli nereflektujícího praktikismu), o jejich produkci, komunikaci a recepci zároveň. Nepůjde nám o kulturu jako výsledek, nýbrž jako proces; nepůjde nám o znalost jako vědomost, ale jako schopnost. A pokud pak jde specificky o knihovnicko-informační stránku věci, půjde nám o rozlišení vrstvy znalostní (*knowledge*) a obslužné (*service*), tzn. o pohled přesahující dosud vládnoucí předměty a metody. Zdá se, že to může přinést zajímavé podněty, když už ne bezprostřední výsledky.

Těžkopádnost dominantního prostředí, v němž byla typickým médiem hliněná tabulka, nespočívá jenom, ba ani především v masivnosti materiálu výsledného fyzického produktu. Prostor hliněných tabulek řešilo podstatnou otázkou, zda znakem užívaným při komunikaci má být piktogram, anebo grafém. Rozdíl mezi piktogramem-obrázkem a grafémem-písmenem spočívá ve sdělování buď představ, anebo slov. Komunikace skrze piktogramy a představy je primárně nezávislá na jazyce, lépe konkrétním jazyce, a zdá se tedy být nějak globálnější a univerzálnější. Jenže to je všeobecnost takřka bezobsažná, protože neumožňuje, aby se představa stala základem pro nasouzení pojmu. Původní intence a její postupné naplňování, ztvárňování jejího obsahu – protože bezobsažná intence je neexistujícím nesmyslem – jsou tudíž jen obtížně odlišitelné nebo vůbec neodlišitelné. Užívání piktogramů má tedy pouze mělký význam a omezenou platnost. Je zřejmé, že v této souvislosti je podstatné nikoli vědomí jazyka vůbec, nýbrž vědomí určitého, konkrétního, jakož i reálného jazyka. Jen na základě takové specifikace lze postoupit od piktogramu ke grafému, ať už je založen salybicky či fonematicky. Teprve po převážení grafému nad piktogramem lze hovořit o písmu v pravém a plném smyslu. Písmo tak vyjadřuje relativně určitá slova, nikoli pouze mnohem méně určité představy. Písmo užívající grafémů není jakýmkoli vyjádřením skutečnosti, je vyjádřením razantně zurčitujícím, umožňujícím strukturovaně diferencovat. V důsledku toho písmo přináší spásu i prokletí zároveň; je to cesta posílení možnosti na úkor nutnosti.

Dominantní prostředí s typickým médiem hliněné tabulky tedy odhalilo rozpor mezi ikonicitou a verbalitou. Je to rozpor mezi přirozeností a umělostí, mezi

(blízkým) osvětím a (vzdáleným) světem. Vědomí rozdílu malého a velkého světa je dáno právě písmem spojujícím znaky s jazykem. Tím se prezentovaly a reprezentovaly styky civilizovaných a barbarských národů – abych použil navyklého označení – bez rozdílu. Metaforicky pak můžeme hovořit o rozpoznání rozdílnosti bez rozdílu, čemuž my dnes říkáme vědomí univerzality. Univerzality je tak poprvé dána grafémem, nikoli piktogramem. Zároveň však je od základu nesamozřejmá, poněvadž je v důsledku toho dána aspektem jazyka: chápání univerzality je nemožné bez pochopení partikularity. Počátek písma je tedy zdrojem dynamismu, v němž nejde o znalé a neznalé, civilizované a barbary, o *haves* a *havenots*. Vznikem písma dochází k propuknutí ustavičného potýkání mezi jednotvárností a mnohotvárností, zahajuje se boj o interpretaci jednoznačnosti. Nejde jen o snadnější komunikaci, ale o vydělování určitosti z neurčitosti a její opětovné pohlcování touž neurčitostí. Jinak řečeno, jde o stálé přehodnocování toho, co je hodno poznání a vědění a co ne, jde o průnik prvku zpětné redukce do mentální sféry. Nastoluje se problém písemného dědictví, jež by vyhovovalo přítomnosti a mělo vliv na budoucnost. Nastoluje se problém složitosti jakožto výlučnosti a jednoduchosti jakožto anonymity. Nastoluje se kultura, jež je jako proces sice univerzální, ale jako výsledek je nezbytně partikulární. Čím více se pojetí kultury přechyluje od procesu k výsledku, tím spíše sama kultura přestává být překonáváním primordiální xenofobie a stává se pouhou její racionalizací. *A vice versa*.

Typické médium hliněné tabulky nebylo dostatečně způsobilé na toto napětí odpovídat. Nešlo ani tak o jeho přílišnou fyzickou masivnost vedoucí k manipulační těžkopádnosti a shromažďovací obtížím. Nešlo ani o problematickou a pomalou technologickou produkci, jež by brzdila zvýšenou potřebu sociokulturního šíření. Šlo o nevhodný nosič ve vztahu k potřebám záznamu. Hliněná tabulka byla nosičem příliš rigidním, než aby mohla vyhovovat rostoucí potřebě na flexibilitu vyjádření. Hliněná tabulka mohla dobře odpovídat hromadění předpisů a řekněme faktografických zápisů. Mohla vyhovovat reprodukci něčeho mentálně více méně pevně daného, opakování relativně malého počtu stejných nebo podobných modelů, navíc modelů poměrně konkrétních. Vyjadřovala cestu od představy ke slovu, od užívání k uvědomění slova, od mýtu k *logu*, jak by se řeklo, *logos* sám však nebyla schopna v plné míře vyjádřit. Typickému médiu hliněné tabulky bylo vzhledem k fyzické obtížnosti psaní nedostupné vyjádření modelů abstraktních, nebyla tedy schopna vyjádřit modifikace *logu*, řekněme jeho diskurs. Sofistikovanější myšlenkové přístupy byly v dominantním prostředí, které utvářela, nerealizovatelné. Je tedy iluzí se domnívat, že hliněná tabulka byla opuštěna proto, aby se kultura mohla sociálně šířit, aby mohla sestupovat po sociokulturním žebříčku. Dnešní pohled prizmatem představy masovosti demokracie je naprostým nesmyslem. Hliněná tabulka nebyla opuštěna proto, aby se nevzdělaní mohli stát vzdělanými, ale aby vzdělaní mohli snáze pracovat se svými myšlenkovými modely, aby mohli snáze pokračovat v rozvíjení podnětů, které získali rozlišením, byť možná nereflektova-

ným, anonymní ikoncity a význačné verbality. Technologie je přece pouhým prostředkem, nikoli žádoucím cílem.

Postupně se tedy vytvořilo dominantní prostředí, v němž byl typickým médiem papyrový svitek. Na něj se dalo psát technicky mnohem snáze, tzn. flexibilněji a souvisleji. Řekněme, že psát a myslet se i v nejs sofistikovanejších podobách dalo jaksi souběžně, tzn. mentální modely odpovídající verbálním procesům bylo lze fixovat – a to znamená i petrifikovat – jaksi za chodu. Teprve tak se od sebe mohly zcela odpoutat mentální model a jeho verbální vyjádření, tzn. že opravdové vědomí mentálního modelu v jeho samostatnosti mohlo vůbec vzniknout. Tak se začaly rozlišovat slovo, resp. termín a jemu odpovídající pojem či obdobný méně racionalizovaný obsah. Teprve na tomto stupni procesu psaní verbalita definitivně vytlačila ikoncity, čímž došlo k přesnému ohraničení obou sfér. Verbalita se stala skutečností písma a přinesla s sebou zcela jinou vrstvu otázek. Šlo v nich už výhradně o konkrétní jazyk a mody jeho použití. Je to jen další krok v jakémsi redukcionistickém uchopení skutečnosti: filtruje se tím totiž něco jako předrozvrhovací noze, tj. rastr předurčující vidění skutečnosti, a to tak, že skutečnost mimo jazyk - přičemž se míní konkrétní kulturní jazyk komunikovaný písmem – je vlastně neskutečná, je nepravou skutečností, jako by nebyla. Představa barbara tak získává mnohem jasnější a ostřejší kontury, protože se vymaňuje z proměnlivé každodenní zkušenosti a nabývá ideologických obrysů; konkrétní představě civilizovaného člověka se tak klade jako protějšek neurčitá představa barbara *per se*, jež je tak sama v sobě nesmírně tvárná a schopná proměny. To s sebou nese negativní hodnocení neurčitosti, zároveň však její nezbytnou potřebu. To, co je vně, dobře slouží k sebepochopení a sebezpotvrzení toho, co je uvnitř. Dnes bychom mohli hovořit o racionalizaci obrazu nepřítel, který je dost dobře geograficky, místně přítomen, není nikým vzdáleným. Jednoduchá představa řádného a slušného člověka, který je přehledný a nikoli neurčitý, je na světě. Je to člověk kulturního jazyka, který zakládá civilizovanou etiku. A kulturní jazyk je, porazila-li již verbalita ikoncity, jakoby zcela přirozeně jazykem psaným. Zde jsou hluboké historické kořeny vysokého hodnocení až nadhodnocení byť jen formální „písmenové“ gramotnosti.

Dominantní prostředí s typickým médiem papyrového svitku tedy – už v rámci verbality – odhalilo rozpor mezi oralitou a textualitou. Je to rozpor mezi nešlechtěností a ušlechtilostí, mezi polotovarem a artefaktem. V žádném případě už tu nejde o jazyk vůbec, ba ani o konkrétní jazyk v přirozeném chápání. To by bylo příliš přízemní, nevyužívající možností, které poskytuje koncepce, resp. diskurs verbality. K diferenciaci nyní nedochází mezi různými jazyky, ale v rámci jazyka jediného. Rozlišení mezi kulturou a ne-kulturou, civilizací a ne-civilizací se přibližuje a zároveň s tím zjemňuje. Kultura a civilizace už není jednoduše dána společností jako celkem, je dána spíše užším společenstvím. To znamená, že konkrétnost jazyka se obrací v konkrétnost společenství. Hrůza ne-kulturnosti se už nenachází v dimenzi geografické, ne-kulturnost v tomto smyslu může stát přímo po boku člověka, byť sám by byl sebekulturnějším. Přirozený

jazyk na druhou stranu, i kdyby to nakrásně byl ten správný, řekněme, už nezaručuje nic; a to platí i tehdy, když mezi přirozenými jazyky vzniká hierarchická diferenciaci daná právě hlediskem kultury a civilizace. Zatím je to spíše jen otázka ustavení modelu než jeho širšího uskutečnění, ale prosazující se model je právě tím historicky podstatným. Na rozporu orality a textuality se totiž zakládá predominance spisovného jazyka, který, třebaže vychází ze základů jazyka přirozeného, jazyka mluveného, musí být vyučován, kterému je třeba se učit a naučit. Zdá se, jako by v samé povaze spisovného jazyka tkvělo, že buduje svou výlučnost, že tenduje k nesrozumitelnosti mimo vlastní sféru textuality, že se programově až esotericky odpoutává od prosté sféry orální. V důsledku toho, aby bylo jasno, nejenom v důsledku mocenského ovládnutí spojeného s kulturou a civilizací, jak chtějí někteří, se nejenom vytrácí reálná souvislost mezi kulturním spisovným textuálním jazykem a nekulturním nespisovným jazykem orálním, ale této souvislosti přestává být vůbec zapotřebí. Textualitě je tedy inherentní představa bilingvnosti či dokonce multilingvnosti. Textualita je jak vyumělkovanost a šroubovanost latiny v literární tvorbě zlatého a stříbrného věku, mimo své sociokulturní společenství nesrozumitelné, tak pravda písma, která dokáže pochopit Písmo a svou tradicí je kanonizovat, tj. svým způsobem vytvářet. Textualita komunikuje, prezentuje a produkuje netoliko zjevné sdělení, ale i skrytou myšlenku, v textualitě se skrývá poznání přípustná a aprobovaná pravda.

Papyrový svitek zajisté dobře vyhovoval prezentaci kontinua textu, tomu, čemu dnes říkáme lineárnost a co se nám dnes – s nárokem verbalizované pravdy – jeví jako masivní. Avšak o pravdě v její plnosti tu můžeme mluvit jen v tehdejší symbolickém (pravda symbolu je zároveň tu i tam), nikoli ovšem v dnešním diskurzivně racionalistickém smyslu. Musíme tedy textu v prostředí textuality – to není pouhý pleonasmus – rozumět zároveň jako transparentnímu, totiž od pravdy zapsaných slov k pravdě vůbec či dokonce Pravdě samé. A tu se médium papyrového svitku stává poněkud problematickým; jeho čirá, senzuální, vizuální linearita nedokáže evokovat představu vnitřní transparentnosti ve vnější masivnosti, která vznikala právě v souvislosti s postupující převahou textuality nad oralitou. Aby se dosáhlo zpřítomnění vnitřní transparentnosti, je nutno nějakým nenásilným způsobem narušit vnější masivnost textového kontinua. Papyrový svitek však žádnou snadnou a praktickou možnost v tomto směru nenabízí, a tak se nezbytně vyžil, protože ztratil žádoucí účinnost při komunikaci. Opět tedy můžeme vidět, že uvažovat o nějaké demokratizaci kultury, která by souvisela se zánikem svitku, je pouhou chimérou, že tu jde naopak o cestu záměrného prohlubování a vydělování kultury, která principiálně není ani nemá být pro každého. Jde o to, aby s texty mohli snadněji pracovat právě ti, kdo jsou již kulturní a spisovní.

A tak nastupuje další dominantní prostředí s typickým médiem rukopisného kodexu. Je docela pravděpodobné, že příprava, výroba původního pergamenového kodexu a psaní do něj byly po technické stránce náročnější, než tomu bylo v případě papyrového svitku. To je jen další doklad pro to, že technologie

a gramotnost nejdou spolu pěkně ruku v ruce, jak se domnívají ti, kteří v dějinách naší civilizace vidí cestu pokroku, demokratizace kultury a zevšeobecňování vzdělání. Souvislost technologie a gramotnosti naopak představuje cestu prohlubování a sofistikace, na níž se stále více diferencuje funkčnost písemného záznamu i po formální stránce. To je právě dáno přerodem verbality v textualitu. Slova v textu přestávají být něčím jednotlivým, tedy v podstatě náhodným či kontingentním, a totéž se týká textu jako celku. Slova a záznamy se stávají něčím nejenom důležitým, ale přímo zásadním a podstatným, vlastně autoritativním. Proces a výsledek se od sebe oddělují a více či méně určitě diferencují: nejde už o poznání ani o vědění, ale o znalost. Znalost ovšem není ničím prvoplánovým a jednoduše daným, je opravdovou realizací trvání v proměnlivosti, zároveň však je specializovaným věděním. Jednoznačná dominance textuality tedy s sebou zároveň nese zvyšování důrazu na předmětnost myšlení i jeho reprodukce a komunikace v písmu. Kultura a vzdělání ztrácejí jednolitost a začínají se kvalifikovaně vrstvit: etablojí se svobodná umění, uměny jako zvláštní propedeutické disciplíny a nad nimi se utváří a profiluje znalostní zvládnutí toho pravého textu, Písma ve stabilizovaném výběru perikop a jejich exegeze. Dnešními slovy bychom mohli říci, že se rozvíjí jednak (oborová) předmětovost, jednak (věcná) tematicnost. Už nemůže jít pouze o to, reprodukovat text, ale adaptovat jej a aplikovat cestou využití znalosti v obou jejích aspektech, tzn. jak předmětné vědomosti, tak nepředmětné schopnosti s touto vědomostí náležitě nakládat a pracovat. Do textu samého se tak přenáší napětí mezi jeho zněním a jeho ideou, mezi formou a obsahem. Textuální text není jen sám sebou, musí mít význam, který je jemu i jím reprezentovanému světu transcendentní. Jde teď o to, jak v písemné kultuře vyjádřit tento význam.

Tím dominantní prostředím s typickým médiem rukopisného kodexu odhalilo – právě v rámci výhradní textuality – rozpor mezi rétoričností a literárností. Mezi oběma póly text žije ne tolik slovy jako jejich symbolickými významy. Získání, či lépe získávání, písemné kultury, gramotnost se stává vpravdě nesnadným uměním. Tato nesnadnost byla příčinou průniku pedagogiky a pedagogičnosti do centrálního postavení v rámci kulturního společenství. Lze pak hovořit o tom, že písemnictví se veskrze pragmatizuje, jakkoli tento proces je nesmírně pomalý a trvá celá staletí. Pedagogičnost a pragmatičnost tu znamená, že spíše než čtením textů se žije jejich výkladem, a to výkladem náležitým. Dnes bychom řekli, že v náležitém výkladu splývá pragmaticko-pedagogická správnost s fundamentálnější pravdivostí, jež má transcendentní zakotvení. Řečeno jinak, přestává jít o pouhé psaní textů a začíná jít o práci s nimi. To s sebou nese dvojí důsledek, jeden v aspektu vyhledávání významu, druhý v aspektu výkladu významu. První z aspektů se vztahuje k zápisu textu do rukopisného kodexu, druhý k formulaci samotného textu pro zápis. Nejde-li už o text sám, ale hlavně o jeho význam, je tu nanejvýše zapotřebí orientace, význam v textu musí být vyhledatelný. V dominantním prostředí s typickým médiem rukopisného kodexu se rozvíjejí jednoduché a snadné postupy pro sestavování podrobných obsahů, rejstří-

ků, indexů apod.; druhotně se pak rozvíjejí různé výbory – *florilegia*, encyklopedie, slovníky atd. Snadnost a jednoduchost se zakládá právě na tom, že kontinuum textu se senzuálně, vizuálně rozčleňuje do jednotlivých stránek, resp. dvojstránek otevřené knihy. Stačí vytvořit síť odkazů na tyto senzuální, vizuální jednotky a více méně detailní orientace ve významu textu je zaručena, zvláště je-li zaručena možnost kombinace s grafickým vyjádřením kompozičního členění textu v iniciálách a rubrikách či sofistikovaněji v očekávaném umístění přehledu distinkcí nižší úrovně atp. Na základě znalosti jakožto schopnosti, jakož i na základě masy textů strukturovaných k vyhledávání významu lze postupným rozkládáním a opětovným skládáním (*Zersetzung – Vererbung*) vytvářet pragmaticko-pedagogické texty nové. Podněcuje se tím rozšiřování a zmnožování písemné tvorby, která je ovšem do značné míry pouhou významovou manipulací. Nám se to jeví jako duchamornost scholastického a mystického písemnictví. Zároveň s tím se ovšem masivní text stává jaksi abstraktním; nemusí být nutně dán konkrétními slovy určitého zápisu či záznamu, ale pročišťuje se v pouhou kompozici či strukturu. Podstatou textu přestává být pevné a neměnné sřetení slov a stává se jím významová intence. Jelikož pragmaticko-pedagogická práce s texty inklinovala povýtce k audiálnosti, podklad vzatý z literárního rezervoáru je komunikován, prezentován a reprodukován rétoricky. Tento literárně rétorický proces je tedy ustavičnou adaptací, asimilací v transmisi. Transmitují se nikoli přímo reprodukované texty, nýbrž nadstandardní vzory na jedné či stručné konspekty na druhé straně. Rétoricky prezentovaný text je tak buď zestručňováním nebo naopak rozvedením písemného podkladu. To pak zpětně působí na samu písemnou transmisi, neboť fixace a petrifikace textu se oddělují. Jednotlivý záznam, resp. jeho podoba jsou dány intencí původce, písaře nebo objednavatele, jež zachovávají intenci autorovu, situačně, *ad hoc* adaptuje autorský text. A tak sice v představě vládne pevně daný text, jemuž my dnes říkáme dílo, ale ve skutečnosti se vyskytuje jenom sporadicky.

Rukopisný kodex přinesl snadnou orientaci v textech a jejich významech. Tím rozvinul možnost znalostního zpracování textů, jakož i usnadnil tvorbu textů nových. Tak postupně začalo být problémem, jak si poradit s mnohostí, kterou to přineslo, jak se vyhnout permanentnímu narušování textuální literárnosti rétoričností. Pól rétoričnosti totiž velice dobře umožňoval plynulost a ustavičnost výkladu významu v rámci komunikace jako celku, avšak neustále ohrožoval a narušoval jeho náležitost, která byla nutně považována za základní hodnotu. Otázka, kterou to kladlo, se tudíž jevila ve dvojím světle. Jednak jako úkol stabilizace jednotlivého textu při uchování mohutně vzrůstající plurality těchto textů, jednak ne tak prosazení jako spíše udržení náležitého vědění, jakož i vyloučení vědění, které nesplňuje požadavek náležitosti. Tedy jinak: jak v pluralitě nepřeborných možností objevit, zachovat a dále zpřístupňovat pravé vědění. Je to souboj mezi určitostí a neurčitostí na hlubší rovině, přičemž se začíná rýsovat takové pochopení, že pluralita se valně neliší od neblahé a nebezpečné neurčitosti. K variabilitě se postupně začíná přistupovat s jakousi idiosynkrazií, jež

touží po jistotě a obává se bloudění. Na koncilech v Kostnici a v Basileji doktoři hledali podklady a doklady v textech, avšak ani za použití existujícího znalostního aparátu je nenacházeli. Rozsuzovali mezi pravověrností a kacířskostí myšlenek, přičemž obtížně dohledávali jasná vyjádření a určitou spojitost těchto vyjádření s jejich původcem. Tak alespoň latentně či implicitně dospěli k pochopení, že jim nestačí pouhá jednoznačnost, tj. konciznost či koherentnost konkrétního záznamu textu uvnitř, samého v sobě, ale že potřebují jedno-jednoznačnost, tzn. určitost a soudržnost i navenek, tj. jak k dalším záznamům téhož textu, tak také k textům jiným a dalším. Dominantní prostředí s typickým médiem rukopisného kodexu už tento požadavek nebylo schopno zaručit. Vznikl tlak na vytvoření jiného informačního, komunikačního a znalostního prostředí, na prosazení vhodnějšího a přiměřenějšího média.

Pod tímto tlakem se objevuje a ustaluje tištěná kniha. V jejím případě opravdu můžeme hovořit o kvantitě, dané sériovostí a exemplářovostí, abych tak řekl. Právě z naprosté zjevnosti kvantity spojené s tištěnou knihou vznikl a dodnes se udržuje dojem, že právě rozvoj technologie vázané na médium je příčinou i prostředkem demokratizace kultury. Jenže abychom se neklamali: jde tu možná o masovost kultury jakožto výsledku, kultury jakožto procesu se to primárně nikterak nedotýká. Pokud se jí to dotýká, tak nějak skrytěji: rozšiřuje se možnost ve věcném, obsahovém i sociálním aspektu, možnost však ještě není skutečností. Při hodnocení sériové produkce z hlediska prosté bezobsažné kvantity se však tato záměna přímo nabízí. Vypadá to pak, jako by rostoucí kvantita tištěné produkce *eo ipso* vytvářela kvalitu. Mnohem spíše však jde o něco zcela jiného. Důraz na kvantitu exemplářů série, jak se vskutku realizoval, je řešením problému plurality záznamů textu s ohledem na jejich totožnost; dosahuje se tím nikoli demokratizace, nýbrž jedno-jednoznačnosti. Potíž s nejistým hodnocením vyhledaného a nalezeného je tím odstraněna. Právě vědění je tak zároveň mocí; je sociální kontrolou, které lze využívat už předem, nikoli až následně. S tištěnou knihou tak podstatně souvisí buď cenzura, nebo *copyright*, či obojí zároveň. Zkrátka bez nějaké vnější regulace tištěná kniha není vůbec možná, třebaže leckdy žijeme v iluzi volného plynutí idejí. Od regulace je pak neodmyslitelná odpovědnost (ostatně je příznačné, jak moderní knihovnictví operuje se slovy kontrola a odpovědnost). To má velice závažný důsledek. Spojení kontroly a odpovědnosti, cenzury a *copyrightu* jasně dokládá, že např. autor není primárně ten, který píše či spisuje, ale ten, který odpovídá, resp. se zodpovídá; zkrátka že autor a spisovatel je něco jiného. Podstatou dominantního prostředí s typickým médiem tištěné knihy je tudíž naprostá nadvláda standardizovaného a unifikovaného textu nad původcem i příjemcem. Pragmaticko-pedagogický duch je tím doveden do nejzazšího důsledku. Jen v oblasti tohoto ducha to můžeme nazývat demokratizací kultury; jinak se nám to bude jevit jako tendence k nivelizující masovosti tzv. obyčejného poctivého člověka.

Dominantní prostředí s typickým médiem tištěné knihy tedy vycizelovalo textualitu takřka k dokonalosti. Avšak tím, jak do jedné sítě pravého vědění za-

chytilo pasivitu recepce podřízené kontrole i aktivitu produkce znalostí a jejich kombinace, odkrylo rozpor mezi dokumentovostí a kognitivností. V tištěném prostředí postupně zůstává jen literárnost bez protipólu rétoričnosti. Důsledně se prosazuje pouze autorský text, škála adaptací v různých redaktorských textech je odstraněna, písářská adaptace zcela přirozeně mizí, protože bez náhrady mizí jednotlivý konkrétní, unikátní záznam, jsa pohlcen primárně bezpříznakovou jednotkou série příslušného vydání, z níž se teprve sekundárně, v jakémsi druhém životě stává příznakový exemplář. Exemplář se tak nevztahuje k adaptaci či asimilaci textu nebo záznamu, ale k pouhé recepci, která už nepřináší proměnu. Z textu strukturovaného do jednotlivých diferentních záznamů se tak stává multiplicitně doložený dokument. Působením regulace skrze cenzuru a *copyright* pak různá vydání, tj. různé dokumenty uchovávající týž text v relativně velké stabilitě. Může tak vzniknout koncept díla nebo památky; rozlišení je tu až druhotné podle doby původu (památka je díle vzniklým ve „staré“ době, kterou již nelze chápat jako přítomnost, principiálně jde však o stále stejně destilovaný text-dokument). Koncept dokumentu je tak podroben naprosté formalizaci, může být nazírán zcela bez ohledu na věcný obsah a jeho význam. Ovšem je jisté, že text bez významu by neměl žádný smysl, že by tudíž nebylo lze shledat žádný důvod k jeho existenci. Existují-li texty, existují-li dokumenty, otázka významu a tím i jeho rozdílnosti je stále přítomna, nelze ji odstranit. Tendence k pravému vědění, jež má být indiferentní, tak sice vytvořila formalizovaný bezpříznakový dokument, v druhém plánu tím však zároveň otevřela sféru čistě kognitivní. Klade se tu otázka multiplikace či pluralizace kognitivních obsahů v různých formalizovaných textech-dokumentech. Řečeno jinak, jde tu o originalitu či původnost. Je záhodno zjistit dvojí věc: jednak který z dokumentů je vzhledem ke svému kognitivnímu obsahu původnější než dokumenty jiné, jednak který z kognitivních obsahů je originální a které jsou odvozené; a to všechno za podmínky s časem prudce vzrůstajícího počtu existujících dokumentů. Tak ovšem dochází k tomu, že ke kognitivní dimenzi přistupuje dimenze historická. Za této situace je jediným prostředkem pro strukturaci prostředí takřka výhradní textuality diferenciací formálně koncipovaných dokumentů; na formálních dokumentech, nikoli na jejich kognitivním obsahu a jeho historizaci je nutno hledat signifikantní charakteristiky. Takovými signifikantními charakteristikami mohou být jen vnější fyzické rysy, protože vše ostatní na dokumentu podlehló destilující, formalizující abstrakci.

Médium tištěné knihy a její informační, komunikační a znalostní prostředí tedy ve snaze zachránit univerzalitu před partikularitou vypreparovaly dokument, který realizuje totalitu pravého vědění. Za ní však se skrývá prázdnota, protože skrze vnější formální a fyzické rysy nelze dosáhnout kognitivního obsahu a historická dimenze je nadto prezentizována pohledem na minulost prizmatem textu-dokumentu. Postupně – chtělo by se říci periodicky – tak nastávají situace, které jsou nazývány informačními krizemi. První z nich byla dána nátolik vzrostlou kvantitou dokumentů – dokumentů v dokumentech, řekli bychom,

protože šlo zejména o články v časopisech -, které už nebylo možno ani prostým okem přehlédnout, ani pouhou pamětí obsáhnout. Tehdy se ještě našlo řešení v rámci dominantního prostředí daného tištěnou knihou, tedy řešení vyhovující jedno-jednoznačnosti. Vytvořila se jakási rudimentární představa metadat, jak tomu říkáme nyní: kombinace deskriptivních a selekčních údajů a křížení jmenového a věcného popisu. Vycházelo se z formálně typizovaných rysů dokumentu a pokračovalo se zvnějšku příkládanou předmětovou taxonomií zakládající se na univerzitní pedagogice a z ní se odvíjející socializované vědě. Vše to se zdálo vyhovovat, dokud kultura a civilizace nedosáhly až ke globální dimenzi, čímž se rozlišení mezi civilizací a barbarstvím, na němž byl celý dosavadní provoz písemnictví založen, ukázalo nepřipadným. Vymezování striktních hranic postupně přestává být součástí obrazu světa; a to platí pro jakoukoli kognitivní a intelektuální reprezentaci, tedy i pro oborovou předmětovost. Řešení, které vyplynulo z první informační krize, se ukázalo jako nedostatečné: formální deskriptivní údaje a apriorně taxonomické selekční údaje již nejsou dostatečnou oporou pro orientaci, neřku-li pro něco víc. Obraz pravého vědění, jež mělo být zprostředkováno dokumentem, se nenávratně rozplývá. Tak nastává druhá informační krize, konec éry formalizovaného dokumentu, zánik dominantního prostředí s typickým médiem tištěné knihy, protože již nemůže plnit základní úkol, který si samo položilo.

Je dobré povšimnout si povahy problému, který tištěné prostředí nastolilo, ale nevyřešilo, neboť právě odtud plyne tlak na postupné utváření prostředí jiného, elektronicko- digitálního, jehož počátky dnes zakoušíme. Tištěné prostředí nastolilo otázku tří sfér, vrstev či dimenzí, totiž dokumentové, kognitivní a historické, avšak místo jejich koordinace provedlo pouze jejich totalizaci skrze dokumentovost. Vznikla tak jednoduchá abstraktní referenční síť se souřadnicemi času, místa a osoby, v níž se konkretizuje jednotlivost či jednotlivina. Mezi jednotlivostí či jednotlivinou a onou abstraktní souřadnicovou sítí v pozadí není žádná samostatná vrstva. Jakákoli vrstva by se tam v tomto pohledu ocitla, byla by pouze odvozená, v podstatě vyrobená lineární kumulací či mechanickou adicí jednotlivostí či jednotlivin atribuovaných těmi kterými souřadnicemi. Dimenze historického je tak ztotožňována s dimenzí dokumentového a jestliže toto ztotožnění nastane nejenom potenciálně, ale i aktuálně, reálně, je pochopeno jako dimenze kognitivní. Dá se to říci tak, že namísto univerzality je tu předestřena totalita konkrétního. Otázka pro nás tedy zní tak: jak dimenze dokumentovosti, která je vlastně hlubší specifikací textuality, a dimenze kognitivnosti a historičnosti koordinovat, aniž je totalizujeme a tím také nepřipadně redukuje. V zásadě to znamená jinak pojmout deskriptivní i selekční charakteristiky, protože právě ony jsou racionalizací našeho pohledu, jsou naším předrozvrhem, na němž se zakládá informační, komunikační a znalostní prostředí.

A tak teprve nyní, když jsem se pokusil zevrubněji vyložit, o co vlastně jde, se opravdu dostávám k historickým dokumentům v internetovém prostředí. K tomu je třeba předeslat tři teď už doufám snadno pochopitelná předznamená-

ní. Za prvé, pokud hovořím o internetovém prostředí, míním to jako *pars pro toto*, jako typ dalšího informačního, komunikačního a znalostního prostředí, které má tendenci k tomu, aby se stalo nikoli jediným, nýbrž dominantním. Za druhé, z hlediska pohybu v daném prostředí nevidím podstatného rozdílu mezi dokumenty „moderními“, v tomto prostředí a pro ně vzniklými a dokumenty „historickými“, vzniklými v jiném prostředí a pro ono jiné prostředí, poněvadž všechny aktuálně prezentované a reprezentované dokumenty se řídí pravidly a principy dominantního prostředí, v němž se pohybují. Za třetí, mluvit tu o dokumentech je možno jenom s výhradou či licencí, poněvadž o těch lze ve vlastním smyslu hovořit pouze v prostředí tištěném; nenalezli jsme však zatím žádné jiné vhodné slovo, a tak nezbyvá než užívat nevalně vhodného slova starého. Vzhledem k tomu, že se nyní více méně všichni vydáváme do nových neznámých končin, to ani jinak nejde.

Problém historického dokumentu v internetovém prostředí je problémem prezentace a reprezentace: nikoli technického provedení („jak“), ale určení objektu („co“). Na historickém panoramatu jsme totiž mohli vidět, že to, co je opravdu podstatné na změnách, ke kterým došlo, je právě tento objekt; je to model pohledu na skutečnost. Objekt-model pohledu na skutečnost zásadním způsobem určuje charakter informačního, komunikačního a znalostního prostředí, médium je pouhou jeho technickou a technologickou realizací. Médium v technickém pohledu je pouhým povrchem, pod který je třeba jít pro hledání adekvátní odpovědi. Není to tedy tak, že by technické médium vytvářelo otázky, ono je jejich upřesněním, je částečnou odpovědí na ně. Pokud v „novém“ médiu budeme prezentovat a reprezentovat objekt média „starého“, dosáhneme jenom toho, že nepodáme odpověď žádnou nebo nanejvýše poskytneme odpověď špatnou. Retrokonverze, pokud by se tím měla mínit retrokonverze objektu, je tudíž nebezpečným nesmyslem, protože pouze vyprázdní obsah objektu přítomného ve „starém“ médiu, avšak objektu „nového“ média žádný jiný obsah nedodá. V tom smyslu je klamná i neurčitá řeč o „obsahu“: skrývá se v ní, či spíše ztrácí, to, co je podstatné, totiž právě radikální proměna objektu. Znamená to tolik, že historický dokument v dominantním internetovém prostředí (kterému musíme rozumět jako *pars pro toto* prostředí elektronicko-digitálního) je něco jiného než historický dokument v dominantním prostředí tištěném. To ve svém důsledku znamená, že při prezentaci a reprezentaci historického dokumentu v internetovém prostředí nelze použít stávající metodologii, stávající metodiky a metody. Je nutno hledat a nalézat novou předrozvrhovací nozi a teoretickou koncepci, jež by umožňovala vytvořit novou metodologii, nové metodiky a metody. Bez toho nám zvládnutí nové techniky a nových technologií bude k ničemu.

Prvořadý úkol tedy musíme vidět jako transformaci objektu. To znamená určit, co výsledkem této transformace být nemá, neboť to je první krok k užšímu a přesnějšímu vymezení pole. Znovu opakuji, že „to, co ne“, je objekt, resp. model objektu prostředí tištěného, jakož i všechny objekty, resp. jejich modely pro-

středí dřívějších, neboť ty jsou v něm jaksi geneticky absorbovány, abych tak řekl; v tom ostatně byl a je smysl obhlédnutí historického panoramatu. Historický dokument jakožto objekt internetového prostředí tedy nemůže být nazírán ani jako dokument ve smyslu „díla“ atribuovaného skrze souřadnice abstraktního referenčního pozadí, ani jako dokument ve smyslu „fyzické věci“ určené kumulací jednotlivých racionalizovaných vnějších rysů. Zkrátka nemůže být objektem v tom smyslu, jak jej koncipovala dosavadní věda a odbornost. Musí jít o objekt radikálně odlišný od toho, který je postaven na základním náhledu jednojednoznačnosti. Jaká pak má být intence pro koncipování takového objektu? Je evidentní, že to má být intence před-vědecká ve smyslu filosofickém či laická ve smyslu sociálněvědném; intence, která neobjektivuje, neprojektuje do vnějšího světa dosavadní pojmy, nýbrž která z přirozeně se kladoucího vnějšího světa racionálními postupy vytváří svět uměle daný; intence, která nekumuluje a nelinearizuje pojmy objektivované ve věci, ale která neurčité nebo málo určité vnější věci v různých relativních aspektech třídí do různých horizontů. Tyto aspekty a následné horizonty souvisejí s tím, čemu dnes říkáme vnitřní znaky a čemu bychom měli porozumět jako inherentním, implikátním rysům, tedy skutečností použitelným přímo, bez zprostředkujících zvnějšku přiložených deskriptivních údajů a obdobných explikací. Je žádoucí, abychom začali prověřovat možnosti v tomto směru.

Z povahy věci plyne a není třeba to speciálně zdůrazňovat, že historické dokumenty v internetovém prostředí mohou být pouze dokumenty subsidiárními, nikoli originálními. Půjde nám tedy o jejich charakter jakožto dokumentů subsidiárních. Je sice pravda, že dominantní prostředí působí i na prostředí jiná, která absorbuje tím, že jim vnucuje své modely objektů, a že tedy internetové prostředí ovlivňuje i sféru dokumentů originálních, to je však v této souvislosti až druhotné, takže to mohu pominout; model objektu je tu tak jako tak stejný. Subsidiární dokumenty pak se nám jeví ve třech vrstvách, jež teprve všechny společně prezentují a reprezentují historický dokument v dominantním internetovém prostředí. Právě tato vrstevnatost je zásadní inovací, z níž je třeba vycházet. Primárně jsou to facsimile a edice, sekundárně komentáře, materiálové studie, monografie atp., zkrátka explikace, prostě tzv. literatura, terciárně katalogové záznamy apod. Nové nejsou tyto vrstvy samy o sobě, ale jejich sdružování, propojování, integrování či koordinování skrze hyperlinky. Nepředstavují tedy množinu paralelních lineárních textů jako v tištěném prostředí, nýbrž horizontově utvářený hypertext. Je to virtuální svět, jakési prolínání světa přirozeného a světa umělého, kde nenávratně mizí jedno-jednoznačnost. Kdo na toto prostředí bude hledět okem jedno-jednoznačnosti, uvidí jen chaos. Avšak, jestliže mohli jsme si povšimnout, že právě tištěné prostředí dovedlo jedno-jednoznačnost *ad absurdum* a učinilo ji tím pochybnou, nemůžeme to hodnotit jako negativum, třebaže principiálním problémem to zůstává. Informace plynoucí z tohoto prostředí, není-li jedno-jednoznačná, není ani objektivní, tzn. nestačí aby byla pouze evaluována, ona musí být především interpretována. Interpretace

stojí tedy na samém počátku procesu recepce, nikoli až na jeho konci při jeho zvratu v proces produkce, jak to předpokládá model platný v tištěném prostředí. Hypertext tedy není pouze výsledkem techniky značkování, ani pouhou metodikou distribuce jakýchsi parciálních dokumentů, nýbrž je základním rastrem tohoto prostředí. Dokument se nevykládá sám sebou, není sám sebou, tzn. není žádným dokumentem, třebaže mu tak říkáme. To ovšem znamená, že není pozitivního vědění, které by bylo možno z tohoto prostředí získat, protože se zmizením dokumentu se vytrácí i bezproblematičnost toho, čemu se říká fakt a co je pokládáno za objektivně dané a jako takové za základ pozitivního vědění.

Hypertext ruší dokument tím, že jej otevírá, zbavuje pevně vymezených hranic. Tím ovšem akcentuje problematiku kontextu, a to bez ohledu na konkrétní realizaci. Kontextem je skupina objektů jakožto hromadný jev, jakožto multiobjekt, nikoli mechanická adice jednotlivých objektů na základě kvalitativních typů nebo kvantitativních dimenzí. Takto pojatý kontext tedy neprezentuje historické dokumenty jako příčinné faktografické řady, pragmatické, dekriptivní nebo komparativní historie, nýbrž jako volné shluky podle inherentních či implikátních rysů v rámci historie dlouhého trvání nebo historie kulturalistické. Má-li tedy být historický dokument v internetovém prostředí prezentován a reprezentován na primární rovině jako edice, cílem tu není archetyp nebo kanonický text, nýbrž shluk zdrojových a obdobných dokumentů. Má-li být na této primární rovině prezentován jako facsimile bez edice, je žádoucí evokovat nikoli „archeologii knihy“, nýbrž „historii čtení“ (*Lektüre*). Má-li být na sekundární rovině prezentován v materiálové studii, monografii atp., cílem v prvním plánu není ani „dílo“, ani „nosič“, ani „záznam“, ani „autor“ či cokoli z této sémantické řady, nýbrž „téma“ a „styl“ jako součást „diskursu“ jak příslušného dokumentu, tak shluku či shluků, kam se zařazuje. Má-li být též dokument na terciární rovině prezentován a reprezentován jako katalogový záznam atp., rozhodujícím cílem není deskripce jeho nosiče v rámci fondové kumulace, nýbrž je žádoucí, aby byla vhodnými selekčními údaji, zakládajícími se na vnitřních znacích či inherentních nebo implikátních rysech naznačena pravděpodobná relevantní tematická (nikoli oborová, nikoli předmětová!) příslušnost. Je však dobře patrné, že právě všude zde je v nynější chvíli kámen úrazu, protože historické bádání v širokém smyslu, jež by tu nepochybně mělo být oporou, na to vůbec není připraveno. Ale to vůbec neznamená, že tyto otázky nenaléhají na své řešení.

Lze snad dokonce říci, že žádný z etablovaných oborů sám o sobě není na tyto otázky a na jejich řešení připraven. Zdá se tudíž, že se jednotlivé obory, jakož i hranice mezi nimi budou muset etablovat jinak než dosud. To nejspíše nepůjde bez hledání interdisciplinární a transdisciplinární inspirace a bez prolnutí základních vědeckých i servisních odborných oborů. Výsledkem patrně bude topologie vědy, výzkumu a služeb odlišná od té dnešní. Doufám, že se brzy seznámíme s prvními výsledky, které nám budou ukazovat cestu dál.

POTŘEBUJEME 11 SOUBORNÝCH KATALOGŮ NA INTERNETU?

Aleš Brožek, Státní vědecká knihovna v Ústí nad Labem

Na loňské konferenci Knihovny současnosti jsme si s bratrem v přednášce položili otázku, zda uspokojí online katalogy českých knihoven na webu naše uživatele (1). Dříve, než jsme se odvážili na ni odpovědět, seznámili jsme přítomné s analýzou 21 systémů, které mají modul OPAC přístupný přes internet nebo pro které byla vytvořena programová nástavba umožňující prohlížet online katalog na internetu. Těchto 21 systémů v té době využívalo 130 českých a moravských knihoven všech typů. Čtenáři, kteří s nimi pracovali, ocenili, že není nutná fyzická přítomnost uživatele v knihovně, že online katalogy jsou dostupné 24 hodin denně, mohou podávat aktuální informaci o tom, zda je kniha momentálně na místě, lze v nich vyhledávat podle více hledisek a lze i kombinovaně vyhledávat.

Zmínili jsme rovněž nevýhodu online katalogů jednotlivých knihoven: pokud čtenář nenašel požadovanou knihu v jednom online katalogu, nezbylo mu, než zkoušet další a další online katalog, dokud neuspěl nebo přestal mít trpělivost a hledání vzdal. Východiskem pro tento případ je souborný katalog, který obsahuje záznamy z fondu nikoliv jedné knihovny, ale několika, takže pravděpodobnost najít požadovaný titul je větší.

Na letošní konferenci Inforum jsem se proto s bratrem pokusil porovnat deset souborných katalogů českých knihoven, které poskytují informace o monografiích (nikoliv o periodikách či jiných druzích dokumentů – to by mohlo být tématem další přednášky) a které jsme našli na internetu. Nerozlišovali jsme přitom rozdíl mezi jednotlivými typy souborných katalogů, tzn. zda se záznamy předávají do centrální databáze z katalogů jednotlivých knihoven (např. CASLIN) nebo zda záznamy vznikají katalogizací v centru a následným odesláním publikací do jednotlivých samostatných knihoven (zčásti katalog knihoven Vsetínska) či dokonce katalogizací v jednotlivých knihovnách propojených do sítě s využitím záznamů v centru (katalog Univerzity Palackého). Rozhodující pro nás bylo, že se uživatel dozvěděl, zda požadovaná monografie je ve fondu některé organizačně samostatné, přispívající knihovny, všech či žádné. Zájemce o výsledky porovnání odkazujeme na tabulky a grafy, které vystoupení ilustrovaly (2).

V dnešním vystoupení vycházíme z výsledků, které jsme doplnili poznatky o dalším souborném katalogu. Jedná se o katalog, který nedávno začal provozovat

Zemědělský výzkumný ústav Kroměříž. Upravená tabulka 1 tak nyní přináší rozdíly i společné rysy dokonce jedenácti souborných katalogů českých knihoven. Je také prostředkem, pomocí něhož se chceme pokusit zodpovědět otázku obsaženou v názvu tohoto vystoupení.

Jak tabulka 1 ukazuje, v současné době lze hledat v jedenácti souborných katalozích českých knihoven. Pod názvem Bruntál jsou souborné katalogy čtyř městských (Bruntál, Krnov, Rýmařov, Vrbno pod Pradědem) knihoven a jedné místní (Albrechtice) knihovny okresu Bruntál (<http://knihovna.inext.cz/bruntal/Knihy.htm>) využívajících systém KP-sys.

Pod zkratkou CASLIN se skrývá souborný katalog nazvaný podle projektu CASLIN a nesoucí nyní název CASLIN – Souborný katalog ČR. Jeho správcem je Národní knihovna ČR, která ho od r. 1995 provozovala v systému Aleph. V r. 1998 však začala vyvíjet vlastní aplikace s využitím databázového systému ORACLE pro správu i provoz souborného katalogu. Ten zpočátku obsahoval pouze údaje o zahraničních monografiích z osmi knihoven, od r. 1997 přijímá i záznamy o českých monografiích a v současné době do něho přispívá 42 knihoven. Polovina záznamů pochází z Národní knihovny ČR, 33 procent z Moravské zemské knihovny a státních vědeckých knihoven. Dalšími relativně většími přispěvateli jsou VŠE, ÚZLK, STK, Ústřední knihovna ČAV a čtyři ústavy AV ČR, Západočeská univerzita a Univerzita Karlova. Katalog najdete na adrese <http://psi.nkp.cz:2200/d/SKK/p210/p10>

Zkratkou ČAV jsme označili souborný katalog knihoven ústavů Akademie věd ČR budovaný v rámci projektu LINCA. Obsahuje veškeré tituly získané základní knihovnou od r. 1993 a postupně je doplňován staršími fondy základní knihovny i knihoven ústavů. Téměř čtvrtina záznamů pochází ze základní knihovny a další čtvrtina pak z knihoven Matematického ústavu, Ústavu teorie informace a automatizace a Historického ústavu. Souborný katalog je uložen pod vyhledávacím systémem Excalibur na adrese http://www.lib.cas.cz/www/cz/frame_souborny_katalog.HTML

Zkratku ČVUT snad není nutné vysvětlovat. Značí souborný katalog fakult Českého vysokého učení technického, který je nejstarším souborným katalogem v naší republice (buduje se od r. 1993). Zpočátku pracoval pod vlastním softwarem nazvaným Automatizovaná knihovna, od r. 1998 je při jeho budování využíván též software KP-sys. Na jeho tvorbě se nejvíce podílí fakulty strojní, stavební, elektro a FJFI (dohromady 89 % záznamů). Jeho adresa je <http://platan.vc.cvut.cz/knihovna/katalog.phtml.cz?charset=iso-8859-2>

Souborný katalog KAKS (Katalogizace v automatizovaném knihovnickém systému) začala v r. 1993 iniciativně budovat Moravská zemská knihovna v Brně za spolupráce SVK v Plzni a SVK v Olomouci. Postupně se přidaly další státní vědecké knihovny s výjimkou SVK v Českých Budějovicích a práce na něm byly ukončeny k 31. prosinci 1998 vzhledem k tomu, že CASLIN – Souborný katalog ČR se v té době stal již plně funkčním. Katalog KAKS dokázal, že je možné budovat souborný katalog ze záznamů pořízených pod různým

softwarem (Aleph, KIMS, ISIS, Tinlib). Dosud je vystavován na webu MZK jako báze ULM (<http://opac.mzk.cz:4000/ALEPH/CZE/ULM/ULM/ULM/START>)

SKAT je souborný katalog knihoven pracujících v systému LANius (většina městských a okresních knihoven). Od r. 1999 však přebírá záznamy i ze dvou státních vědeckých knihoven (v Liberci a Ústí nad Labem), které pracují pod systémem Rapid Library a T-series. Obsahuje pouze záznamy naučné a regionální literatury (nikoliv tedy beletrie) a je budován od r. 1995. Podíl jednotlivých knihoven na jeho budování je dost rovnoměrný, nejvíce záznamů se v něm najde z knihoven v Chomutově (3,5 %), Děčína (2,9 %), Havířova (2,7 %) a Tábora (2,7 %). Katalog je vystavován na dvou serverech, na tábořském (<http://www.vkta.cz/LANius/skona.htm>) a s určitým zpožděním i na prostějovském (<http://www.knihovna.cz/LANius/skona.htm>).

Souborný katalog Univerzity Karlovy (UK) <http://sd.ruk.cuni.cz/tin-bin/k6> je budován v prostředí systému T-series (dříve Tinlib) a Tinweb. V rutinním provozu je od r. 1996. Přispívá do něho 19 knihoven. Téměř polovina záznamů však pochází pouze ze tří fakultních knihoven (Evangelické teologické, Filozofické a Pedagogické).

V prostředí systému T-series je vytvářen i souborný katalog Pedagogické fakulty, Fakulty životního prostředí a Sociálně ekonomické fakulty Univerzity J.E. Purkyně (UJEP) <http://tinlib.ujep.cz/cgi-bin/k6> a Univerzity Palackého (UP) <http://lib.upol.cz/cgi-bin/k6>, kde je pochopitelně zastoupeno fakult více (7).

Také souborný katalog veřejných knihoven okresu Vsetín (<http://www.mvk.cz/Knihy.htm>) je založen na systému KP-sys a přispívá do něho 13 veřejných knihoven, nejvíce vsetínská, valašskomeziříčská a rožnovská.

Nejnovější je souborný katalog budovaný knihovnou Zemědělského výzkumného ústavu Kroměříž (<http://www.vukrom.cz/knihy.htm>). Kromě vlastních záznamů (35 %) se v bázi najdou i záznamy z knihovny AGRITEC, výzkum, šlechtění a služby v Šumperku, z Výzkumného ústavu bramborářského v Havlíčkově Brodě a z veřejné Knihovny Kroměřížska, která poskytla záznamy o zemědělské literatuře ve svém fondu. I tento souborný katalog využívá systém KP-sys.

V souhrnu lze říci, že nejvíce využívaným systémem je KP-sys (4 souborné katalogy) a T-series (3 katalogy). Počet záznamů o monografiích se v těchto souborných katalogích pohybuje od 9 tisíc do téměř 700 tisíc s údaji o 9 000 až 1 600 000 knihovních jednotkách. Do jednotlivých souborných katalogů přitom přispívá od tří knihoven (souborný katalog Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem) až po 127 knihoven (souborný katalog knihoven užívajících systém LANius).

Ten, kdo se zajímá o souborné katalogy v zahraničí, možná bude překvapen poměrně nízkým počtem knihovních jednotek v jednotlivých souborných katalogích. Souborné katalogy CASLIN, ČAV i SKAT se však postupně budou rozrůstat tak, jak bude probíhat retrokonverze fondů přispívajících knihoven (v pří-

padě CASLIN a ČAV) či jak budou vstupovat do souborného katalogu další knihovny (v případě CASLIN a SKAT). Mějme přitom na paměti, že je to proces dlouhodobý. Vždyť i souborný katalog WorldCat, který nyní již překročil hranici 47 milionů záznamů, se vytváří již 32 let.

I v porovnání s online katalogy některých českých knihoven je počet záznamů a počet lokací v českých souborných katalogích nízký. Např. online katalog Státní vědecké knihovny v Olomouci v červenci 2001 vykazoval 520 tisíc záznamů a katalog Městské knihovny v Praze zaznamenával na konci roku 2000 470 000 záznamů v centrální budově a údajně i v některých z 56 poboček. Online katalog Státní vědecké knihovny v Ústí nad Labem na konci července tohoto roku měl téměř 190 000 záznamů (tedy více než souborný katalog Univerzity Palackého). U 330 tisíc knihovních jednotek se však najde 27 různých lokací (v tom pro dvě centrální knihovny a 9 poboček). Protože tyto pobočky nejsou organizačně samostatné, nehovoříme v takových případech o souborných katalogích a jen tím naznačujeme, jak velké rezervy mají naše souborné katalogy.

Je 11 souborných katalogů na tak malou zemi, jakou je Česká republika, příliš? Ano i ne. Nejprve si musíme uvědomit, že jeden souborný katalog (KAKS) se již dále nedoplňuje a není nutné jej započítávat. Dále musíme upozornit, že souborné katalogy pro veřejné knihovny na Bruntálsku a Vsetínsku, ale i pro odborné knihovny, jako je VÚB Havlíčkův Brod či AGRITEC Šumperk, jsou tyto souborné katalogy jedinou možností jak prezentovat svůj fond. Vlastní online katalogy zatím nemají. (Asi by se našly i další knihovny bez vlastních online katalogů vystavených na internetu, které přispívají např. do souborného katalogu ČAV či SKAT, ale u tří výše zmíněných souborných katalogů je to nejvýraznější.) Některé knihovny navíc využívají těchto souborných katalogů na informování o dalších typech dokumentů, o které však jiné souborné katalogy nemají zájem. Nelze tedy předpokládat, že by se snadno dosáhlo dohody mezi producenty souborných katalogů, která by vedla ke snížení počtu souborných katalogů.

Asi nelze předpokládat, že by brzy došlo k začlenění souborného katalogu ČAV či UK do CASLIN – Souborného katalogu ČR, i když některé ústavy akademie a fakultní knihovny do CASLIN přispívají. Uživatel by na jednu stranu přivítal, kdyby nemusel prohlédnout tolik souborných katalogů, na druhou stranu je rád, že existuje souborný katalog SKAT, u něhož ocení počet vyhledávacích hledisek i počet klíčových slov vystihujících obsah publikace, či že CASLIN - Souborný katalog ČR se konečně začal rozrůstat. Zatím uživatel ani moc nemá na vybranou a musí vstupovat do více souborných katalogů, chce-li mít jistotu, že nic nepřehlédl. Většina knihoven totiž přispívá pouze do jednoho souborného katalogu. Výjimkou jsou pouze dvě státní vědecké knihovny (liberecká a ústecká), jejichž záznamy se najdou ve třech souborných katalogích (CASLIN, KAKS, SKAT).

Je nepříjemné, že se však v řadě případů v souborných katalogích najde jen část knihovního fondu přispívající knihovny a o další části se uživatel dozví až

při hledání v online katalogu jednotlivých knihoven (nejsou to jen novinky, ale často záznamy z retrokonverze). Chce-li uživatel nabýt pocitu, že pro vyhledání požadované publikace v českých knihovnách udělal maximum (3), nakonec využívá i online katalogy knihoven, které přispívají do CASLIN nebo SKAT (zejména hledá-li beletrii). Neměli bychom se tedy v budoucnu zabývat pouze otázkou, zda snížit počet souborných katalogů, ale především jak je zkvalitnit. A tím nemyslím pouze otázku úplnosti počtu a kvality záznamů, ale i možností vyhledání, třídění, rezervování, využití nápovědy a jiné jazykové verze, není-li čeština naší mateřtinou.

Poznámky:

(1) Brožek, A. – Brožek, I.: Uspokojí online katalogy českých knihoven na webu naše uživatele? In: Knihovny současnosti 2000, Brno: Sdružení knihoven ČR, 2000, s. 115-122.

(2) Brožek, A. – Brožek, I.: Přehled souborných katalogů českých knihoven na internetu. <http://www.inforum.cz/inforum2001/prispevky/brozek.htm>

(3) Samozřejmě musí uživatel počítat i s eventualitou, že řada záznamů v knihovnách je stále ještě pouze v papírových katalogích a že ne všechny knihovny provedly retrokonverzi veškerých katalogů!

Tab. 1

Přehled souborných katalogů v ČR (k1.5.2001)

Název soub. kat.	Bruntál	CASLIN	ČAV	ČVUT	KAKS	SKAT	UJEP	UK	UP	Vsetín	ZVU
Počet záznamů v tis.	60	686	140 ¹⁾	106	126	161	27	473 ¹⁾	128	57	9
Počet kn. jedn. v tis.	230	896 ²⁾	140	223	259	1 600	42	?	320	172	9
Počet přispívajících knihoven	5	42	29	8	8	127	3	19	7	13	4
Počet vyhl. hledisek	6	8	4	8 ³⁾	4-6 ⁴⁾	19	7	7	7	6	8
Fce listování	N	N	N	N	A	A/N ⁵⁾	A	A	A	N	N
Fce vyhledávání	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A
Výběr ze slovníků	N	N	N	N	N	A/N ⁵⁾	A	A	A	N	N
Upřesnění dotazu	N	A	A	N	N	A	A	A	A	N	N
Pravostr. rozšíření	A	N	N	N	N	A	A	A	A	A	A
Použití zást. znaků	N	A	A	A	N	N	N	N	N	N	N
Booleovské oper.	N	A	A	A	A	N/A ⁵⁾	A	A	A	N	N
Podobná slova	N	N	A	N	N	N	N	A	N	N	N
Třídění	N	A	A	N	N	N	N	N	N	N	N
Údaj o stavu výp.	N	N	N	A	N	A ⁶⁾	A	A	A	N	N
Rezervace/objedn.	N	N	A	N	N	N	N	N	N	N	N
Nápověda	stručná	chybí	kontext.	kvalitní	kvalitní	stručná	kvalitní	kvalitní	kvalitní	kvalitní	kvalitní
Jazyková verze	1	1	1,5	1,5	2	1,5	7	7	7	1	1

Poznámky:

- 1) duplicitní záznamy z různých knihoven se neslučují
- 2) počet lokačních značek (v záznamu se objeví lokační značka jen jednou, i když má knihovna více kn.j. daného titulu)
- 3) formulář má jen 6 polí, jedno pole je však společné pro 3 hlediska
- 4) v případě užití funkce listování lze využít 6 hledisek
- 5) podle toho, zda se jedná o verzi základní nebo profi
- 6) pokud je katalog přispívající knihovny vystaven na internetu (v souborném katalogu je to označeno pomocí symbolu >..

PORTÁLY A SERVERY NA PODPORU INFORMAČNÍCH SLUŽEB A KNIHOVEN

Výběrové 3 příklady projektů za období 2000/2001

*Anna Stöcklová – Richard Papík – Martin Souček, Ústav informačních studií
a knihovnictví FF UK, Praha*

Trendy informačních služeb se budou odvíjet zejména od společenských trendů a ekonomických trendů, které dnes mají charakter globalizace. Společnost, resp. i její ekonomika, se v nejširším slova smyslu digitalizuje a virtualizuje. **Skutečným fenoménem** posledních desetiletí a zejména let je **síťovaný a sdílený svět informací**, a to díky mnoha faktorům, z nichž jeden z nich se dá spojovat **např.** s nejznámější sítí světa - **internetem**. 21.století – je **“stoletím informací”** - ve smyslu Tofflerovy **“třetí vlny”** (1. agrární, 2. průmyslová, **3. informační** - blíže možno v díle: Toffler, Alvin: **The Third Wave**). V závěru 20. století byly položeny základy **novým formám komunikace** technické i lidské dimenze. Je tu celá řada nových faktorů, které ovlivňují informační služby a které knihovny nesmějí přehlédnout:

- vznikají **kooperační** vazby mezi různými odvětvími a oblastmi,
- projevuje se trend informatizace a digitalizace, **“informace se lépe a rychleji transformují do znalostí”** a pojmy jako **“knowledge management”**, **“digital economy”**, **“learning organization”** nebo **“information ecology”** se stávají běžnými i pro informační a knihovní vědu a jejich aplikované výstupy
- směřuje se obecně ke snaze **hodnotit problémy komplexněji ze všech možných aspektů**
- globální aspekty a chování světa skutečně dělá **informační služby** dneška a budoucnosti především **synergickými a hybridními**
- tyto informační služby se již týkají a ještě více budou týkat nejen těch nejpokročilejších **“informačních soustav”**, ale i **“relativně konzervativních”** knihovnických institucí a systémů, také knihoven veškerého typu – od knihoven výzkumných center přes speciální knihovny a knihovny výrobních korporací až po knihovny veřejné na nejnižší regionální úrovni (pochopitelně v různých variantách a **dle reálných možností**)

Pro informační služby bude důležité, zda svět se vydá cestou **“federalizace”** informací či **“monarchizace”**, anebo cestou **“anarchizace”** informací (viz např. řada dnešních procesů odehrávajících se na internetu). Tyto právě uvedené poj-

my **souvisí** dnes především s řízením informačních toků, s **“řízením informací”**.

Přístupy k získávání informací z prostředí internetu se mohou lišit, ale nejčastější jsou asi následující:

- brouzdání po síti, prohlížení, listování, které je více či méně cílené (browsing)
- využívání startovních bodů (starting points)
- využívání výkonných vyhledávacích nástrojů (search engines)

Všechny uvedené způsoby **existují v kombinacích** a můžeme hovořit o vyhledávacích strategiích.

V posledních době nabývají na významu a **popularitě** tzv. portály (**portals**) a servery, které účelně shrnují tematickou problematiku, nabízejí poměrně velké vertikální struktury a členění (**tzv. vortals**) a pochopitelně celou řadu komplexních služeb a vybavení včetně relaizace obchodů, elektronických tržišť a komunikačních fór.

Ne vše se může nazývat portálem. Pak je jistě lepší hovořit o serverech, startovních bodech, tedy podstatně skromněji, např. o serveru, který může pomáhat informačním a knihovnickým službám různého typu (nemusí jít jen o služby referenční a jejich virtualizaci, ale o mnoho dalších: od výpůjčních po tzv. document delivery services, resp. electronic delivery services, či služby elektronického publikování a role knihoven při tomto procesu).

V českém prostředí (světový kontext bude zpracován elektronickou přílohou a bude prezentován na vlastní vystoupení) je k dispozici několik desítek serverů a adres (URL), které se zabývají informačními a knihovnickými problémy nebo upozorňováním na služby a nabídky knihoven. Jejich výčet by byl relativně velký a také nespravedlivý, skutečně jen namátkou uvádíme ty největší nebo celkem známe adresy a webovské prezentace – <http://www.nkp.cz>, <http://www.stk.cz>, <http://www.mzk.cz>, <http://www.nlk.anet.cz>, <http://knihovna.vsb.cz>, <http://www.knihovna.cz>, nebo adresa, na které se nachází knihovny, které šly soutěže o tzv. BIBLIOWEB v roce 2001 http://www.nkp.cz/o_knihovnach/konsorcia/skip/BMI2001Sou.htm, či přehled a postupný vstup do světa **všech VŠ** knihoven <http://platan.vc.cvut.cz>, či vstup do knihovny Akademie věd <http://www.lib.cas.cz> se všemi jejími odkazy a nabídkami, ale také stránky informačních firem jako <http://www.aip.cz>, <http://www.medistyl.cz>, nebo tematicky zaměřené stránky produktů jako <http://www.proquest.cz>, elektronických časopisů jako už nepokračujícího, ale dostupného <http://daidalos.ff.cuni.cz> nebo několik let pokračující elektronický časopis <http://ikaros.ff.cuni.cz>, resp. dnes už <http://www.ikaros.cz>, regionálního, ale profesionálně udržovaného <http://www.svkhk.cz/unas/welcome.html> a mnoho dalších desítek různě rozložených, úrovní a tematikou rozdílných webovských stránek. Problémem je však roztržitost a složitější referenční funkce.

V letech 2000 až 2001 vznikaly další projekty a pokusy napomoci lepší orientaci v knihovnicko-informačním prostředí, a to jak samotným knihovníkům,

tak i laické veřejnosti, která služeb knihoven využívá. Rovněž autoři tohoto příspěvku se koncepčně angažovali ve 3 rozdílných, na sobě nezávislých projektech.

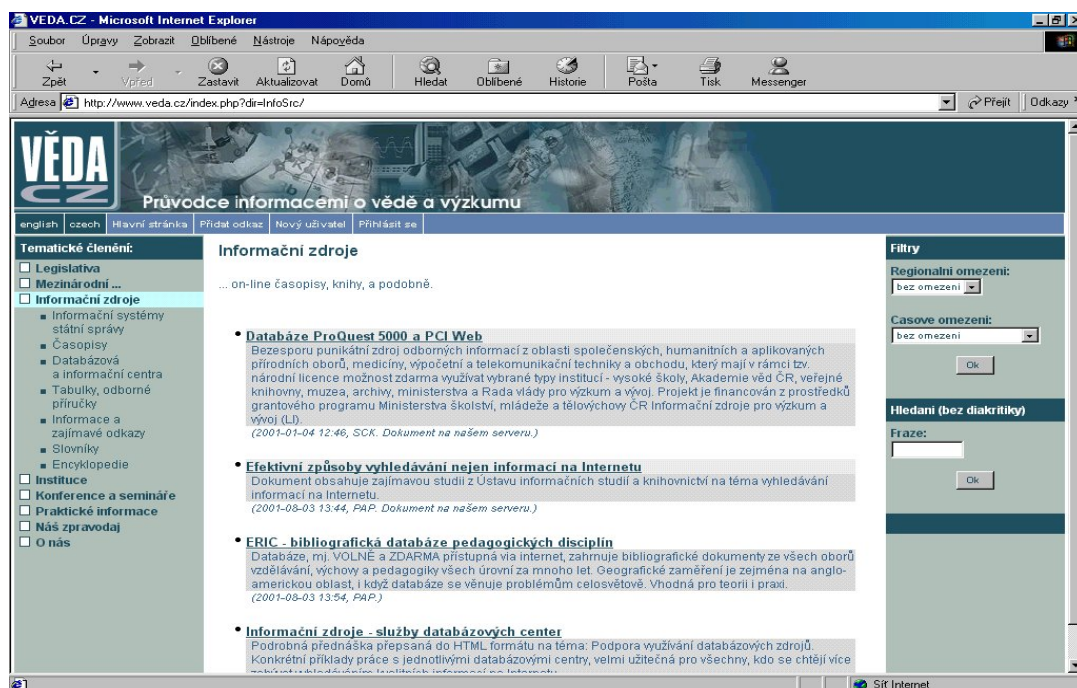
Představení 3 projektů

PORTÁL VEDA.CZ (<http://www.veda.cz>)

Doposud praktické pokusy o vyhledávání a získání odborných informací v oblasti vědy a výzkumu podobají spíše připomínají spíše pohyb v bludišti než jasnou a přímou cestu k relevantní informaci. Pomocí fulltextového vyhledávání lze nacházet s jistou mírou obtížnosti konkrétní informace, ale v žádném případě nejsou indikovány profesionální databázové informační zdroje, anebo jen obtížně a nesystematicky. **K odstranění těchto obtíží**, které mnohé vědecké pracovníky odradí od pátrání po elektronických informačních zdrojích by měl významně přispět náš projekt (v ČR). Jeho primární uživatelskou skupinou je kromě vědecké komunity také **komunita informační a knihovnická** poskytující servis vědecké a výzkumné základně.

Vzhledem k tomu, že informace na internetu jsou **ve velké míře** neúplné, neaktuální a zejména často neověřitelné, odborník velmi rád využije jako hlavní či doplňující zdroj informací komerčních a profesionálně zpracovávaných informačních fondů nebo oborový portál sestavený odborníky v dané vědecké oblasti. Informační chování vědecké komunity má svá specifika.

To byl hlavní důvod proč v rámci programu LI Ministerstva školství vznikl projekt www.veda.cz. Jedná se o **široce pojatý portál**, který si klade za cíl shromažďovat relevantní vědecké metainformace, resp. také **informace o informačních zdrojích** relevantních pro vědeckou sféru v různých oborech.

Obr 1. Grafický design portálu veda.cz

První částí tvoří tematicky členěný **system komentovaných odkazů**, které jsou **dále členěny** oborově, geograficky, časově a jazykově. Podle všech těchto kritérií je možno vyhledávat tak, že se tyto parametry nastaví jako „filtry“. Výsledkem je zobrazení odkazů, které vyhovují zadaným podmínkám. Je možné si tedy například zadat zobrazení odkazů, které se vztahují oborově k historii, regionálně k Jižní Moravě, jsou v anglickém jazyce a byly aktualizovány během posledních dvou měsíců.

Další část tohoto projektu tvoří systém pro shromažďování informací o **připravovaných vědeckých a odborných událostech**. Jedná se o anoncování konferencí, odborných přednášek a seminářů, workshopů, symposií a výstav, které se připravují u nás i v zahraničí. Opět se klade důraz na přehledné časové a oborové uspořádání.

Obr 2. Ukázka části Konference a semináře – mj. týká se informačně-knihovnické problematiky

Poslední částí portálu jsou odborné příspěvky a komentáře, které se týkají získávání vědeckých informací. Tyto příspěvky jsou samozřejmě opět oborově a časově členěny.

Přestože se portál **VEDA.cz** je teprve **ve vývoji**, ukazuje se, že může velmi dobře sloužit k orientaci ve světě vědeckých informací v rámci České republiky

i v zahraničí. Portál **má stoupající návštěvnost** a velmi výrazně se dotýká problematiky, kterou potřebují informační specialisté a knihovníci řešit.

INFORMAČNÍ PODPORA PORTÁLU A DENÍKU

<http://www.VALNEHROMADY.cz>, <http://www.KONJUNKTURA.cz>

Projekt **na podporu informačních institucí a knihoven** ze strany **internetového deníku, portálu a poskytovatele online služeb v oblasti „corporate governance“** <http://www.VALNEHROMADY.cz> se objevil návazně s projektem elektronického magazínu (e-zin) <http://www.KONJUNKTURA.cz> a jejich **přílohou INFOOKNO.cz** věnující se z velké části informačnímu a knihovnickému světu, a to **BEZ OMEZENÍ**. **Nejdříve procházejí články** a příspěvky internetovským deníkem a upozorňují čtenáře **mimo informační a knihovnickou komunitu** na prestiž a funkčnost současného informačně-knihovnického prostředí, povolání a bohatství zdrojů a vlastně na jeho nezbytnou znalost a konkurenční výhodu. Význam to má velký a strategický. Zkuste přijít za nějakou (mocnou) vydavatelskou skupinou a agenturami, aby zprávy, příspěvky, a také např. PR (public relation) aktivity prosazovaly ve svých tiskovinách i elektronických verzích ... A dá se říci také bez omezení rozsahu, na titulní straně, zdarma apod. Odpovědět si můžeme sami.

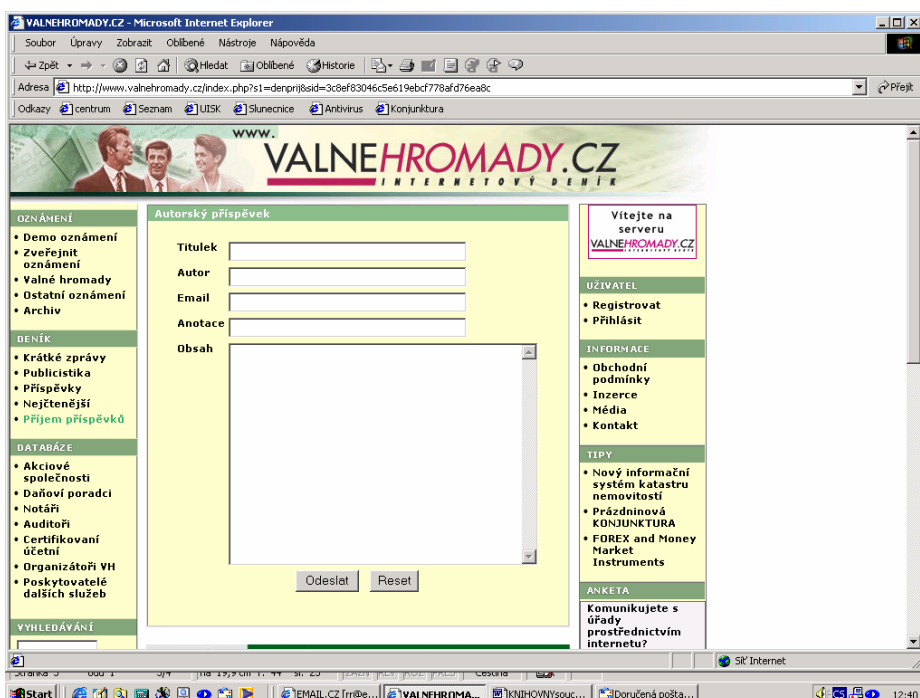
Projekt týmu z www.valnehromady.cz je prost bulvárního pojetí elektronického publikování, rovněž je typický omezením negativního zpravodajství na minimum, resp. nezbytnost, a přesto počet čtenářů výrazně narůstá. Informace o informačně-knihovnickém prostředí a službách se tak dostávají mezi stále větší okruh čtenářů. **Není účelem vysvětlovat** název deníku ValnéHromady, neboť prostudováním webu vše lze pochopit. Tato strategická doména vstoupila do nesmírně vypjatého konkurenčního prostředí, ale zároveň v sobě skrývá několik projektů, které se budou etablovat na internetovském trhu a které mají velkou šanci. Což se v poslední době už projevuje.

Každý si také spočítá, že provozovat server a uveřejňovat nekomerční informace je v současnosti nemožné dělat dlouhodobě pravidelně a v konkurenci institutů, které již „napustily“ své projekty stamilióny korun (přesto výsledky nejsou uspokojivé, už vůbec ne ziskové až na výjimky). Izolované servery, byť někdy i se zajímavě zaregistrovanou doménou, nemají lehký život. Nicméně silná soudržnost týmu a nápady mohou přinášet zajímavé výsledky zamotávající hlavu **mediálním goliášům**.

Projekt INFOOKNO.cz není dalším časopisem v pravém slova smyslu. Naopak bude upozorňovat na stávající mediální struktury v našem oboru. Cíle jsou jiné a je mezi nimi upozorňovat na další servery a portály, byť si mnohý může říci, že jde „konkurenční“ projekty. **Slovo konkurence tu má jinou dimenzi**. Naopak „případná konkurence“ sama může provádět PR na tomto serveru a uveřejňovat to, co jistě zajímá ostatní. Jenže slovo konkurence tu vlastně není na místě a jde o podobné založení filozofie jako u www.VEDA.cz, tedy **záběr, informací a korektnost a spolehlivost**. Podmínkou je, aby článek nesl „sdělení“, „informaci“ a „znalost“ a přínos pro druhé čtenáře. Pokud by šlo vyloženě

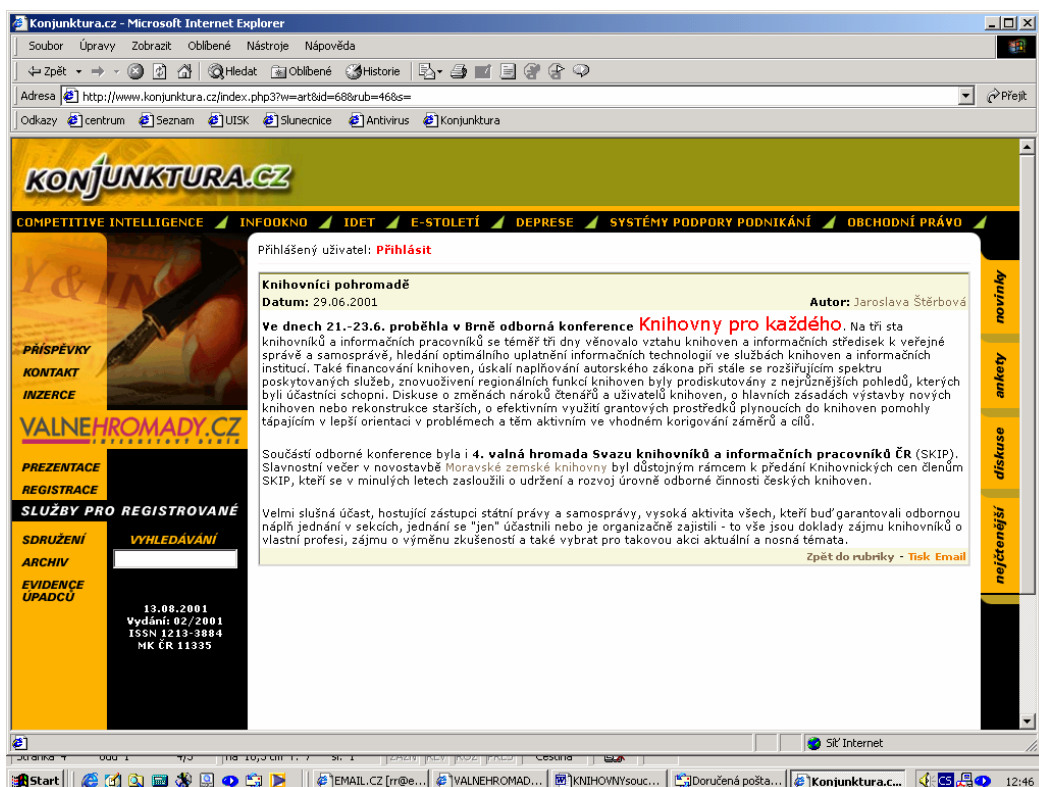
o reklamní záležitost typu např. inzerce je zde možnost jiných, pochopitelně komerčních, podmínek.

Na následujícím obrázku je možno vidět formulář na vyplnění a zaslání jakéhokoliv („etického“) příspěvku, tedy i z prostředí informačních a knihovnických institucí, a to kýmkoliv. Kromě toho má systém **redakční část**, která si systémově všimá informační a knihovnické problematiky, pochopitelně ne v úplnosti, ale ve výběru, ales co největším a nejnovějším kontextem. Pro laika v technologiích je to jednoduché a je možné příspěvek poslat i přímo do redakce. Technickými záležitostmi se není nutno detailně zabývat.

Obr 3. Ukázka formuláře, který může vyplnit např. informační pracovník nebo knihovník za účelem upozornění na akci nebo službu

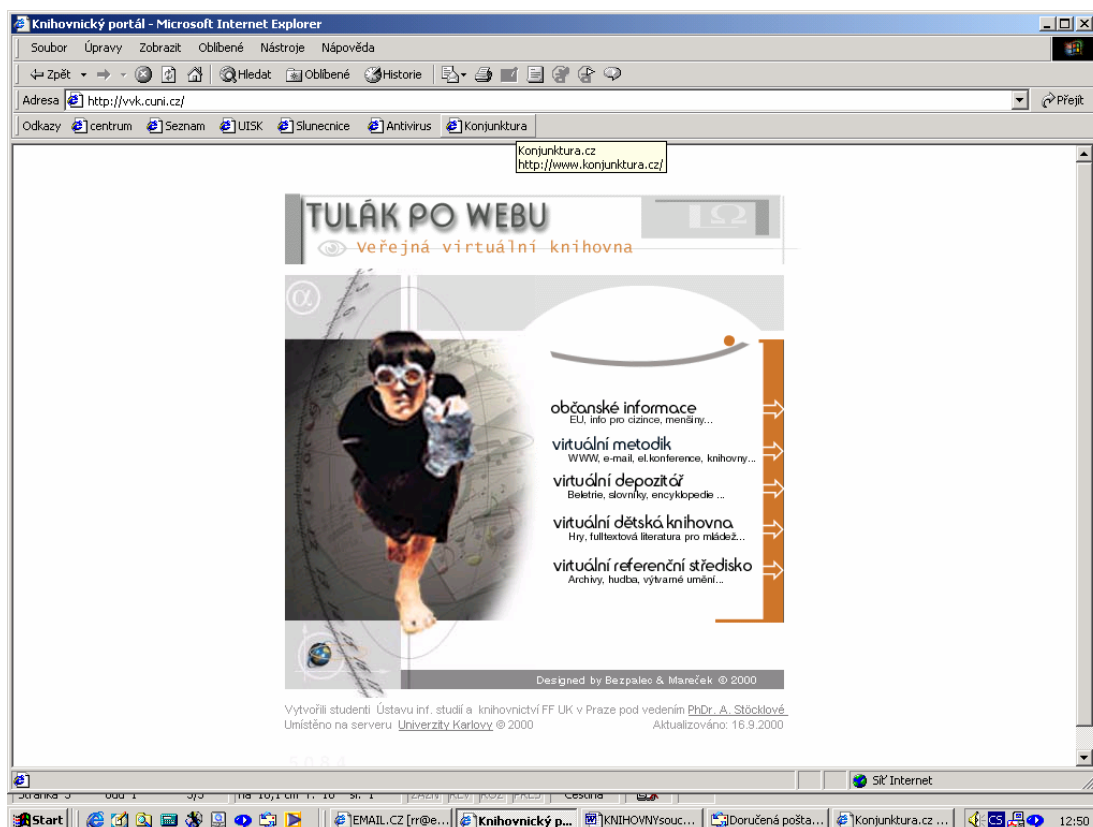
Posláze příspěvek může přejít do archívních a dalších složek, které jsou dostupné na <http://www.KONJUNKTURA.cz> v příloze **INFOOKNO**. V rámci přílohy INFOOKNO se začíná utvářet řada struktur, které budou postupně zviditelňovány a dostupné 24 hodin odkudkoliv. Připravuje se několik dalších podporných projektů.

Obr 4. Grafický design e-zinu www.konjunktura.cz

PROJEKT TULÁK PO WEBU aneb VEŘEJNÁ VIRTÁLNÍ KNIHOVNA (<http://vvk.cuni.cz>)

Studenti Ústavu informačních studií a knihovnictví (<http://www.cuni.cz/ffuisk>) FF UK pod vedením dr. Anny Stöcklové vytvořili již v průběhu roku 2000 dílko **Tulák po webu** (<http://vvk.cuni.cz>), v němž hodlají pokračovat i v letech příštích. Server již teď slouží **jako referenční virtuální příručka** pro knihovny a informační pracoviště. Pochopitelně **jde jen o počátek** a bude třeba odkazy neustále inovovat a celý web programově vylepšovat po obsahové i technologické stránce. Ukazuje se, jak informace prezentované v určitém časovém rozmezí zastarávají a adresy se stávají méně aktuálními. Výhodou je, že zázemí pro redakční práci může vycházet z praxe výuky v rámci některých předmětů, a to prakticky každý školní rok. Technické řešení může být rovněž příležitostí pro realizaci některých studentů, zejména z navazujícího magisterského studia, kteří přicházejí např. z technických škol, a obor informační a knihovní věda je zajímá. Podobné přístupy se uplatňují například na amerických informačně-knihovnických školách.

Obr 5. Grafický design Veřejné virtuální knihovny – Tuláka po Webu

Závěr

Výše uvedené projekty jsou jistě jen výběrem z posledního období a spíše jen počátečním představením a dále seznámením se zázemím projektů, ale mají již dnes praktické výstupy a **snad slibné pokračování v příštím období**. Všechny tři projekty vznikly na sobě nezávisle, mají rozdílné tvůrce a realizátory, nicméně jeví se velmi efektivní spolupráce nejen na referenční a odkazové úrovni. Návštěvnost a použitelnost těchto serverů a portálů stoupá.

ARCHIVACE A ZPŘÍSTUPNĚNÍ ELEKTRONICKÝCH DOKUMENTŮ SE ZAMĚŘENÍM NA WEBOVÉ ZDROJE

Filip Vojtášek, Ikaros Praha

1. Elektronické dokumenty a knihovny

Dávno minula doba, kdy byl Internet považován za ohromující technickou novinku (přelom 80. a 90. let) a kdy byl médiem s omezeným dosahem (polovina 90. let). Internet v současnosti, lépe řečeno služba WWW, představuje univerzální komunikační prostředí. Je evidentní, že význam elektronického publikování, které je s ním neodmyslitelně spojeno (zejména ve vědě, výzkumu a akademické sféře, žurnalistice, v podnikání a také ve veřejné správě), vykazuje neustále rostoucí tendenci – měřeno přinejmenším kvantitativními ukazateli. Odhaduje se, že každý rok na světě vznikají dokumenty v ekvivalentu 1,5 miliardy terabytů (!), z toho 93 procent připadá na dokumenty, které existují pouze v elektronické podobě.¹ Úroveň produktů elektronického publikování se zvyšuje také po kvalitativní stránce. Je však třeba také konstatovat, že navzdory svým přednostem (zkušenosti potvrzují, že elektronické publikování umožňuje minimalizovat stárnutí informací a finanční náklady, a tedy být efektivní) zaujímá – co se týče např. důvěryhodnosti, serióznosti a konečně i trvanlivosti – ve srovnání s tradičním publikováním nerovnocenné postavení.

I přes negativní subjektivní vztah k elektronickému publikování platí, že obecně vzato jsou elektronické dokumenty tvoří část národní publikační produkce – jsou obdobným autentickým svědectvím o civilizaci (či jejich autorech) jako rukopisy jsou cennými informačními prameny pro studium středověku. Z tohoto důvodu jsou postupně začleňovány do knihovních fondů (tzv. hybridní knihovny s automatizovaným provozem) nebo jsou z nich budovány digitální knihovny nabízející vzdálený přístup s jednotným rozhraním. Jinými slovy: ačkoliv se technologie sloužící k zaznamenávání informací mění, základní funkce knihoven (v této souvislosti máme na mysli knihovny depozitní) zůstávají stejné: shromažďovat, zpracovávat, uchovávat a zpřístupňovat různé druhy dokumentů (tuto skutečnost zdůrazňuje i expertní zpráva americké National Acade-

¹ ARMS, William Y [et al.]. Collecting and preserving the web: the MINERVA prototype. *RLG DigiNews* [online]. 2001, vol. 5, no. 2 [cit. 30. 7. 2001]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.rlg.org/preserv/diginews/diginews5-2.html#feature1>>.

my of Sciences sestavená na objednávku pro Library of Congress).² To však ne-
znamená, že by se při těchto činnostech mohly aplikovat tytéž metody jako
v případě tradičních dokumentů.

Elektronické dokumenty lze rozdělovat podle několika hledisek:

1. Podle způsobu zpřístupnění
 - a. off-line (dokumenty přístupné na hmotném nosiči, obvykle lokálně)
 - b. on-line (dokumenty „nehmotné“, přístupné po síti)
 - c. hybridní (dokumenty přístupné off-line, ovšem doplněné o hypertextové odkazy na on-line dokumenty)
2. Podle způsobu uložení
 - a. statické (dokumenty, kterým patří určité místo v adresářové struktuře webového serveru)
 - b. dynamické (dokumenty organizované v SQL databázi, které jsou zobrazovány na základě uživatelského požadavku)
3. Podle původu
 - a. digitalizované tradiční dokumenty
 - b. dokumenty šířené paralelně v tradiční a digitální formě
 - c. dokumenty bez tradičního protějšku (šířené typicky po Internetu)

V tomto příspěvku pod pojmem „elektronické dokumenty“ rozumíme především on-line, statické a výhradně elektronické (konkrétně webové) dokumenty (označované někdy také jako webové zdroje). Jejich charakteristickým rysem je nestálost (průměrná „životnost“ webového zdroje je 45 dní a každé dva roky se obmění polovina všech webových zdrojů), která je zapříčiněna obvykle „lidským faktorem“, méně technickými potížemi (např. vydavatel nahradí daný webový zdroj jiným, přesune ho nebo zcela odstraní). Hrozí tak reálné nebezpečí, že důležité informace zmizí, aniž by knihovny tomu mohly jakkoliv zabránit. Časopis *Library Journal* uvádí jeden alarmující příklad za všechny: po svém příchodu do Bílého domu administrativní prezidenta Bushe byly kompletně „skartovány“ dokumenty pocházející z Clintonovy éry na serveru www.whitehouse.gov, který patří k jednomu z nejnavštěvovanějších na Internetu vůbec! Jejich obsah a formální úpravu se snaží nyní zachránit National Archives and Records Administration (viz <http://clinton.nara.gov>).³

2. Jednotlivé aspekty archivace webových zdrojů

Archivace elektronických dokumentů představuje náležitý a komplikovaný problém, kterému budou muset knihovny v blízké budoucnosti čelit. Při jeho řešení je nutné se zabývat několika samostatnými otázkami technické, knihov-

² *LC21 : a digital strategy for the Library of Congress* [online]. National Academy Press, 2000 [cit. 30. 7. 2001]. Dostupné na World Wide Web: <http://www.nap.edu/html/lc21/index.html>.

³ WIGGINS, Richard. Digital preservation : paradox & promise. *Library Journal*, Spring 2001, s. 12-15.

nické a právní povahy, se kterými se dosud – vzhledem ke specifickým vlastnostem elektronických dokumentů – nesetkaly.

Z technologického hlediska se při **získávání** webových zdrojů uplatňují v praxi dvě metody. Tou první je hromadný automatizovaný sběr webových zdrojů v předem specifikovaném prostoru (např. národní doméně .cz nebo na zvolených serverech, na kterých jsou zpřístupněny zdroje, které jsou pro zpracovatele z nějakého důvodu zajímavé) a v určených intervalech pomocí programu, pro který se vžilo označení harvester (z anglického harvesting, tj. sklizení). Harvester je modifikací tzv. robota, který tvoří jádro webových vyhledávacích služeb. Na rozdíl od něj totiž harvester nejen indexuje stažené dokumenty, ale také má v sobě obsažený archivační modul. Druhou metodou je časově a intelektuálně náročné manuální (resp. poloautomatizované) zpracování vybraných zdrojů podle obsahových a formálních kritérií, jejichž záznamy jsou zařazovány např. do oborových bibliografických systémů nebo národních bibliografií.

Získávání má však také nezanedbatelnou stránku legislativní. Odevzdávání kopií elektronických dokumentů šířených on-line je upraveno (i když nikoliv explicitně) v zákoně o povinném výtisku v malém počtu zemí (např. Dánsko, Norsko, Slovensko). V jiných zemích je připravována novela této normy (např. Finsko, Švédsko a Austrálie). Přehled stavu v této oblasti přináší článek L. Celbové v časopise *Ikaros*.⁴ V případě volného výkladu lze i u nás platný zákon o povinném výtisku monografií (č. 37/1995 Sb.) vztáhnout na elektronické dokumenty. U povinného výtisku periodik, který upravuje tiskový zákon (č. 46/2000 Sb.), je situace obtížnější. Alternativní řešení tohoto problému navrhuje společná iniciativa Conference of European National Librarians (CENL) a Federation of European Publishers (FEP)⁵ z loňského roku: uzavření smlouvy mezi depozitní knihovnou a vydavatelem elektronických dokumentů (resp. vlastníkem autorských práv) zpřístupňovaných zdarma i za úplaty, která by respektovala přirozeně odlišné zájmy obou partnerů a zároveň přinášela oběma užitek. Tento model spolupráce funguje od roku 1996 v Nizozemí, kde tamější Koninklijke Bibliotheek zastává de facto roli depozitní knihovny významných nakladatelů včetně Elsevier Science. Příkladem Nizozemí později následovalo i Německo.

Při **zpracování** elektronických dokumentů mají zásadní význam metadata, tj. v obecném slova smyslu strukturovaná data o jiných (primárních) datech, která je umožňují správně interpretovat. Vedle popisné funkce (metadata reprezentují formální obsahové znaky dokumentu) a funkce rešeršní je u metadat zastoupena – na rozdíl od bibliografických údajů, s nimiž jsou srovnávána – archivační

⁴ CELBOVÁ, Ludmila. Povinný výtisk elektronických publikací, zejména vzdálených elektronických zdrojů. *Ikaros* [online]. 2000, č. 10 [cit. 30. 7. 2001]. Dostupné na World Wide Web: <<http://ikaros.ff.cuni.cz/2000/c10/onlinePV.htm>>. ISSN 1212-5075.

⁵ International declaration on the deposit of electronic publications : conference of European National Librarians/Federation of European Publishers (CENL/FEP). *Dialog mit Bibliotheken*, 2000, vol. 12, no. 3, s. 2-14. ISSN 0936-1138. Dostupné též na World Wide Web: <<http://www.ddb.de/news/epubstat.htm>>.

funkce. Metadata jsou totiž nezbytná pro zachování integrity elektronického dokumentu. K tomu je třeba splnit důležitou podmínku: co nejmenší míra svázanosti metadat s konkrétním digitálním prostředím. Rozeznáváme tři základní kategorie metadat: popisná, administrativní (např. elektronický podpis) a technická (např. hlavičky protokolu HTTP). Metadata jsou nejčastěji uložena buď přímo v elektronickém dokumentu, což je typické pro webový zdroj (zapsaná ve značkovacím jazyce HTML a XML, který perspektivně HTML nahradí), nebo vně dokumentu (v relační databázi), s nímž však tvoří logickou jednotku.

Specifickým typem metadat jsou **identifikátory**, tj. unikátní a v čase stabilní sekvence znaků ve standardizované a široce podporované podobě. Uniform Resource Locator (URL) není svou podstatou pro tento účel vhodný, neboť vyjadřuje pouze aktuální místo uložení webového zdroje (resp. instrukci pro přístup k němu), nikoliv trvale platné označení. Jeho pravděpodobným nástupcem se stane Uniform Resource Name (URN), jehož syntax je definována v internetovém standardu RFC 2141. Při aplikaci URN je možné se opřít – ze sémantického hlediska – o zavedené identifikační systémy v tradičním publikování (ISSN, ISBN). Efektivní nástroj pro vyloučení duplicitních dokumentů či ověření autenticity daného dokumentu představuje tzv. kontrolní součet (MD5), tj. 32znakový (128bitový) automaticky vygenerovaný řetězec v hexadecimálním tvaru. Současné verze prohlížečů však URN nepodporují (pro URN ve spojení s ISSN lze instalovat plug-in, který vyvinulo Mezinárodní centrum ISSN).⁶ Dalšími identifikátory jsou PURL (Persistent URL),⁷ Serial Item and Contribution Identifier (SICI)⁸ či Digital Object Identifier (DOI),⁹ který se hojně využívá v komerčních informačních službách (např. elektronické verze odborných časopisů).

Strategií archivace elektronických dokumentů chápeme soubor technologických, organizačních a autorskoprávních opatření přijímaných s cílem minimalizovat důsledky rychlého morálního stárnutí digitálních technologií, a tak zajistit dlouhodobé (trvalé) uchování těchto dokumentů. V úvahu přicházejí dvě strategie, které jsou založeny na naprosto protichůdných principech: migrace a emulace. V rutinním režimu se využívá pouze první z nich. Migrace je proces opakující se konverze elektronických dokumentů ze staršího digitálního prostředí do nového (pozornost je soustředěna na jejich obsah), zpravidla z jednoho formátu do druhého. Nespornou výhodou jsou praktické zkušenosti, nevýhodou riziko postupné ztráty integrity dokumentu. Emulací se naopak rozumí konzervace dokumentu spolu s příslušným aplikačním softwarem a operačním systémem v původní podobě a specifikace hardwarové platformy pro jejich budoucí „oživení“ (smyslem je tedy uchování nejen obsahu, ale funkčních vlastností). I když

⁶ <http://urn.issn.org>

⁷ <http://purl.org>

⁸ <http://sunsite.berkeley.edu/SICI/>

⁹ <http://www.doi.org>

i kritici připouštějí teoretickou opodstatněnost této strategie (a výsledky jejího testování se ukazují jako slibné), její nedostatek spočívá v tom, že nebyla v reálném provozu ověřena.¹⁰

Nejproblematictějším aspektem archivace (aspoň z pohledu autorů/ vydavatelů) je způsob **zpřístupnění** elektronických dokumentů. Panuje všeobecná shoda v tom (oficiální stanoviska zmíněných projektů a iniciativa CENL/FEP jsou toho důkazem), že archivované dokumenty nelze zpřístupnit plošně na webu, nýbrž omezenému okruhu osob – registrovaným uživatelům depozitní knihovny prostřednictvím její lokální sítě (všechny nebo vybrané počítače) na jejím webovém serveru nebo přes webové rozhraní v magnetopáskové robotické knihovně s extrémně velkou paměťovou kapacitou. Druhou možností je zabezpečený přístup z internetových terminálů knihovny do systému vydavatele. Další informační služby (např. dodávání dokumentů pro uživatele jiných knihoven) lze poskytovat pouze se souhlasem vydavatele za smluvně stanovených podmínek, aby nedocházelo k porušování autorských práv.

3. Zahraniční projekty zaměřené na archivaci webových zdrojů

Dlouhodobé archivaci webových zdrojů se v zahraničí začíná systematicky věnovat pozornost od roku 1996, tedy v době, kdy Internet definitivně ztrácí svůj původní akademický charakter. Dřívější pokus jedenácti amerických univerzit archivovat odborné elektronické časopisy (projekt CICNet), který vzbudil značný zájem, skončil neúspěchem kvůli nedostatku finančních prostředků. Dá se říci, že až na výjimky ani další aktivity v této oblasti nepřekročily hranice experimentu, zejména proto, že se dosud nepodařilo uspokojivě vyřešit příslušné legislativní otázky. Nicméně dosažené výsledky (technologické a metodické) jsou navýsost povzbuzující.

V pravdě průkopnickými se staly tři projekty, které byly zahájeny právě v roce 1996. U dvou z nich hrály (a hrají) příznačně klíčovou roli knihovny. V rámci projektu **Pandora** (Preserving and Accessing Networked Documentary Resources of Australia – National Library of Australia)¹¹ je na vlastním PURL serveru soustředěna sbírka některých jednotlivých webových zdrojů, ale také celých webových sídel, která v červnu 2001 zahrnovala celkem 1250 položek (z produkce akademických, vládních, komerčních a neziskových organizací). Nedávno byla zveřejněna revidovaná verze australské národní strategie archivace elektronických dokumentů. Kromě toho NLA provozuje systém PADI (Preserving and Accessing Digital Information),¹² který nabízí základní informace o této problematice a odkazy na relevantní externí zdroje.

¹⁰ VOJTÁŠEK, Filip. Archivace tradičních a elektronických dokumentů: stejný cíl, různé metody. In *Inforum 2001* [online]. Praha : Albertina icome Praha, 2001 [cit. 30. 7. 2001]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.inforum.cz/inforum2001/prispevky/vojtasek.htm>>.

¹¹ <http://pandora.nla.gov.au>

¹² <http://www.nla.gov.au/padi>

Americká nezisková organizace **Internet Archive** se sídlem v San Francisku spravuje s technologickou podporou firmy Alexa Internet archiv volně přístupných webových zdrojů ve formátu HTML v celosvětovém měřítku.¹³ Datový objem archivu dosáhl 43 terabytů (včetně sbírky 956 digitalizovaných filmů vyrobených v USA v letech 1903 až 1973).

Předmětem zájmu švédského projektu **Kulturarw3** (Královská knihovna)¹⁴ je testování metody globálního automatizovaného sběru dokumentů v rámci národního webu pro archivační účely a dále možnosti využití metadatového schématu Dublin Core (dále viz odst. 4). Dosud bylo uskutečněno sedm kompletních sběrů, přičemž velikost výsledného souboru (před komprimací) se pohybovala mezi 300 až 500 megabyty.

Z dalších projektů, které jsou rozvíjeny na úrovni centrálních knihoven či často na úrovni mezinárodní, je třeba zmínit britský akademický konsorciální projekt **Cedars** (CURL Exemplars in Digital Archives)¹⁵ a **Nordic Web Archive**¹⁶, který je obdobně zaměřen jako projekt Kulturarw3 a který je dalším příkladem úzké spolupráce skandinávských zemí. Na efektivní způsob archivace elektronických dokumentů (off-line i on-line) je kladen značný důraz rovněž ve společném, široce koncipovaném projektu osmi evropských národních knihoven **NEDLIB** (Networked European Deposit Library; 1998–2001)¹⁷, financovaném Evropskou komisí, jehož primárním cílem bylo vytvoření funkčního modelu deponitní digitální knihovny na základě obecné architektury Open Archival Information System. Závěrečná doporučení byla publikována v sérii materiálů, které jsou k dispozici v tištěné i elektronické verzi. Jako reakce na poměrně kritickou výše citovanou zprávu National Academy of Sciences je na půdě Library of Congress realizován pilotní projekt **Minerva** (Mapping the Internet Electronic Resources Virtual Archive),¹⁸ pro jehož účely bylo vybráno 29 webových sídel týkajících se prezidentských voleb v roce 2000 (zvláště důkladně byly sledovány tři z nich: www.whitehouse.gov, www.algore2000.com a www.georgewbush.com). Jejich aktuální stav z obsahového hlediska zachycují snímky, které byly pořizovány po dobu několika měsíců každý den na podobném principu jako v projektu Kulturarw³, díky čemuž má takto vzniklý archiv vysokou informační hodnotu.

4. Projekt WebArchiv

Českým protějškem zahraničních aktivit týkajících se archivace webových zdrojů, jehož realizace probíhá v daleko skromnějších podmínkách, je progra-

¹³ <http://www.archive.org>

¹⁴ <http://kulturarw3.kb.se/html/kulturarw3.eng.html>

¹⁵ <http://www.leeds.ac.uk/cedars/>

¹⁶ <http://nwa.nb.no/nordunet2application.pdf>

¹⁷ <http://www.kb.nl/nedlib>

¹⁸ Prezentace projektu na <http://www.loc.gov/minerva> není volně přístupná.

mový projekt výzkumu a vývoje „Registrace, ochrana a zpřístupnění domácích elektronických zdrojů v síti Internet“, který je zkráceně a výstižně označován WebArchiv. Nositelem tohoto dvouletého pilotního projektu (2000–2001), který je financován Ministerstvem kultury ČR, je Národní knihovna ČR. Na jeho řešení se dále podílejí Ústav výpočetní techniky Masarykovy univerzity v Brně a občanské sdružení Ikaros, které je vydavatelem stejnojmenného elektronického časopisu. Hlavní cíl projektu spočívá ve vytvoření technických a metodických předpokladů pro rutinní zpracování vybraných webových zdrojů (jako výsledků „seriózních publikačních aktivit“) a integrace jejich záznamů do České národní bibliografie.¹⁹

Vzhledem k tomu, že do té doby u nás chyběly jakékoliv zkušenosti s archivací webových zdrojů, bylo přirozené, že se řešitelé projektu WebArchiv v jeho první fázi soustředili na analýzu poměrně bohaté dokumentace zahraničních projektů a oslovení potenciálních partnerských institucí. Byl navázán kontakt s Helsinskou univerzitní knihovnou (rovněž je finskou národní knihovnou), která se intenzivně angažuje v projektech NEDLIB, Nordic Web Archive a Nordic Metadata I a II a která se oprávněně těší pověsti špičkového pracoviště (nejen v evropském měřítku) na tomto poli.

Díky spolupráci s touto knihovnou byly získány dva cenné softwarové nástroje, vyvinuté v rámci projektu Nordic Metadata I, které byly následně lokalizovány pro potřeby projektu WebArchiv a které mohou uživatelé vyzkoušet.²⁰ Obě aplikace běží na serveru s operačním systémem Linux (technické parametry: CPU 900 MHz, 512 MB RAM, 4x45 GB HDD).

Prvním z nich je generátor záznamů v metadatovém schématu Dublin Core (viz obr. č. 1) ve dvou základních formátech – HTML (ve tvaru `<META name="DC.název_prvku" content="hodnota_prvku">` – viz obr. č. 2) a RDF (Resource Description Framework, který je aplikací XML, ve tvaru `<dc:název_prvku>hodnota_prvku</dc.název_prvku>`). Volba Dublin Core byla ovlivněna dvěma faktory: za prvé jde jednoznačně o nejrozšířenější schéma v současnosti. Jeho popularita od roku 1995, kdy se konal úvodní seminář organizovaný OCLC, roste, i když, pohříchu, nachází uplatnění spíše v informačních institucích než u samotných autorů/vydavatelů webových zdrojů, pro něž bylo od počátku určeno. Není bez zajímavosti, že Dublin Core se stal standardem pro popis dokumentů veřejné správy v Austrálii, Dánsku a Velké Británii. Referenční popis Dublin Core byl přeložen do mnoha jazyků (český překlad, jehož garantem je ÚVT MU, byl zveřejněn v červnu 2000). Za druhé má několik důležitých vlastností: jednoduchost, srozumitelnost, flexibilita, opakovatelnost a expando-

¹⁹ Registrace, ochrana a zpřístupnění domácích elektronických zdrojů v síti Internet : souhrnná zpráva za rok 2000 [online]. Praha : Národní knihovna ČR, 2000 [cit. 30. 7. 2001]. Dostupné na World Wide Web: <webarchiv.nkp.cz/zprava2000.pdf>.

²⁰ <http://webarchiv.nkp.cz/formulare.html>

vatelnost.²¹ Záměrem této iniciativy bylo nabídnout možnost lepšího strukturování webových zdrojů a usnadnit jejich vyhledávání (je třeba si uvědomit, že HTML je výhradně formátovací jazyk, který neumožňuje klasifikovat objekty webových zdrojů podle jejich sémantické relevance). Dublin Core (ve své verzi 1.1 schválené v roce 1999) je tvořen patnácti prvky, které je možné upřesnit pomocí množiny atributů-kvalifikátorů (jejich první návrh se objevil v dubnu 2000). Mezi nimi figurují (v prvku *Subject*) také řízené slovníky pro věcné zpracování (kvalifikátor *scheme*). Do lokalizované verze generátoru byla zařazena Předmětová hesla Národní knihovny, Agrovoc, Eurovoc, Český teologický tezaurus, MeSH, Library of Congress Subject Headings a Polytematický strukturovaný heslář a ze systematických třídění MDT (vybrané znaky a Master Reference File), Dewey Decimal Classification a Library of Congress Classification. Pro jejich komfortnější využívání je třeba zajistit propojení generátoru s jejich automatizovanými systémy.

Druhým nástrojem, který byl projektu poskytnut, je generátor URN (viz obr. č. 3). Jako jmenný prostor slouží (stejně jako v Helsinské univerzitní knihovně) číslo národní bibliografie (NBN), které je přidělováno prostřednictvím bibliografické agentury (v našem případě Národní knihovny ČR). S ohledem na sledovaný typ dokumentů jde o relativně výhodný identifikační systém, pro účely dlouhodobé archivace bude pravděpodobně lepším řešením kombinace NBN a MD5. URN má následující syntaktickou podobu:

URN:NBN:kód_státu-bibliografická_agenturarokpořadovéčíslo

Př.: URN:NBN:cz-nk20011279

Vygenerované URN se zapisuje do pole identifikátor ve formuláři pro Dublin Core (samozřejmě vedle URL), z něhož lze rovněž aktivovat okno generátoru URN. Standardně lze maximálně „požádat“ z počítače s touž IP adresou o třicet URN během 24 hodin. Po dohodě se správcem archivu může konkrétní vydavatel pochopitelně obdržet sadu URN v určitém rozmezí.²²

V druhé fázi projektu byla s pomocí kolegů z odborných knihoven, z nichž některé působí v roli vydavatele, vybrána skupina webových zdrojů určených k testování Dublin Core (včetně URN) a harvestingu. Je třeba na tomto místě zdůraznit, že nejde o zcela reprezentativní vzorek současného českého webu (možnosti řešitelů byly limitovány ochotou vytypovaných vydavatelů spolupracovat), i když ve složení této skupiny se odrazila snaha, aby repertoár zastoupených typů webových zdrojů byl co nejpestřejší.

Výběr byl proveden na základě těchto kritérií:

²¹ ŽABIČKA, Petr. *Dublin Core – metadata pro popis elektronických dokumentů*. Předneseno na konferenci DATASEM 2000, konané 21. až 24. října 2000 v Brně. Dostupné na World Wide Web: <<http://webarchiv.nkp.cz/datasem2000.pdf>>.

²² ŽABIČKA, Petr. Nástroje pro tvorbu metadat Dublin Core. In *Automatizace knihovnických procesů - 8 : sborník z 8. ročníku semináře pořádaného ve dnech 24.-25. dubna 2001 v Liberci*. Sest. Barbora Ramajzlová. Praha : ČVUT, 2001, s. 86-91. Dostupné též na World Wide Web: <http://webarchiv.nkp.cz/akp_pz.pdf>.

- **uložení** (primárně zdroje zpřístupněné v doméně I. stupně .cz. V této souvislosti však vyvstává problém definování tzv. národního webu, na což poukázal např. J. Hakala. Při harvestingu švédského webu bylo empiricky zjištěno, že až čtyřicet procent zdrojů je uloženo na serverech mimo doménu .se. Pro identifikaci vlastníka domény II. stupně (např. *.com) je proto zde používán protokol Whois.²³ Analogický problém se vyskytuje i na českém webu – např. fotografický průvodce New Yorkem od M. Baňkové je vystaven na www.nycmap.com).
- **obsah** (odborný nebo umělecký charakter, záměrně jsou pominuty ryze soukromé nebo reklamní publikační aktivity)
- **typ dokumentu** (seriály, konferenční příspěvky, výzkumné zprávy, studie vydané v rámci projektů, akademické práce, dokumenty veřejné správy – jde tedy často o dokumenty, které jsou souhrnně označovány jako šedá literatura)
- **výhradně elektronická forma**
- **otevřený přístup**
- **formáty** (jsou preferovány všeobecné formáty před proprietárními, avšak některé z nich se v průběhu času staly standardy elektronického publikování de facto – HTML/XML, PDF a RTF pro text atd. Na základě švédských, finských a nizozemských zkušeností je možné tvrdit, že navzdory množství formátů zastoupených na webu naprostá většina – až 98 procent – webových zdrojů je uložena ve čtyřech MIME podtypech: text/html, text/plain, image/jpeg a image/gif.)

Svébytnou kategorií v tomto výběru, na kterou se projekt původně zaměřoval, představují elektronické seriály. Vybrány byly tyto tituly: *Elektrorevue*,²⁴ *Chirurgie*²⁵ a *Ikaros*²⁶. Z této trojice pouze *Ikaros* je systematicky excerpován v celostátním měřítku – v oborové databázi KKL (od srpna 1999) a polytematické databázi ANL (od května 1999), která je součástí České národní bibliografie. Vedle těchto statických elektronických časopisů jako podmnožiny elektronických seriálů (vymezených podle mezinárodních norem ISBD(S), ISBD(ER) a AACR2R), které do jisté míry vycházejí z vydavatelského modelu svých tradičních protějšků (např. stanovená periodicitu), roste počet dynamických, průběžně aktualizovaných systémů, které jsou obvykle nazývány zpravodajskými servery (do výběru byly zařazeny Česká škola²⁷ a Instantní astronomické novi-

²³ HAKALA, Juha. Collecting and preserving the web: developing and testing the NEDLIB harvester. *RLG DigiNews* [online]. 2001, vol. 5, no. 2 [cit. 30. 7. 2001]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.rlg.org/preserv/diginews/diginews5-2.html#feature2>>.

²⁴ <http://www.elektrorevue.cz>

²⁵ <http://www.chirurgie.cz>

²⁶ <http://www.ikaros.cz>

²⁷ <http://www.ceskaskola.cz>

ny²⁸) a které někdy mají podobu on-line supplementu tištěných časopisů (tj. po obsahové stránce částečně nezávislého dokumentu – např. EkoList po drátě²⁹). Tyto systémy není možné ignorovat, i když se zpracováním na analytické úrovni jsou spojeny další problémy s archivací.

Automatizovaný sběr webových zdrojů se uskuteční pomocí harvesteru, který byl vyvinut ve finském Center for Scientific Computing ve spolupráci s institucemi podílejícími se na projektu NEDLIB a rovněž národními knihovnami v Estonsku a Islandu (první verze se objevila v lednu a druhá v září 2000). Vývoj harvesteru pokračuje (také s přispěním kolegů z ÚVT MU). Harvester umožňuje archivovat nejen webové zdroje, ale i vložená metadata v databázové aplikaci MySQL. Princip fungování tohoto programu, který je volně šířen (public domain), podrobně vysvětlil P. Žabička.³⁰

5. Závěr

Mají-li se výsledky projektu WebArchiv efektivně využít, je nezbytné, aby nebyl vnímán jako osamocená, jednorázová záležitost, nýbrž v širším kontextu: aby byl za prvé koordinován s dalšími projekty, které jsou řešeny na půdě Národní knihovny ČR a které s ním v některých dílčích okruzích tematicky souvisejí (především „Jednotná informační brána pro hybridní knihovny“ a „Souborná databáze Kooperčního systému článkové bibliografie - optimalizace integrace a správy heterogenních dat“), a za druhé aby archivaci webových zdrojů bylo ve strategickém plánu NK přisouzeno místo odpovídající jejímu významu, jako je tomu u depozitních knihoven v některých vyspělých zemích. V neposlední řadě se nelze obejít bez spolupráce s vydavateli. Připomeňme, že po průtazích způsobených technickými potížemi byla na začátku roku uvedena do provozu (zatím experimentálního) digitální knihovna na půdě NK ČR s fondem digitalizovaných středověkých rukopisů a novin uložených na mikrofilmech.

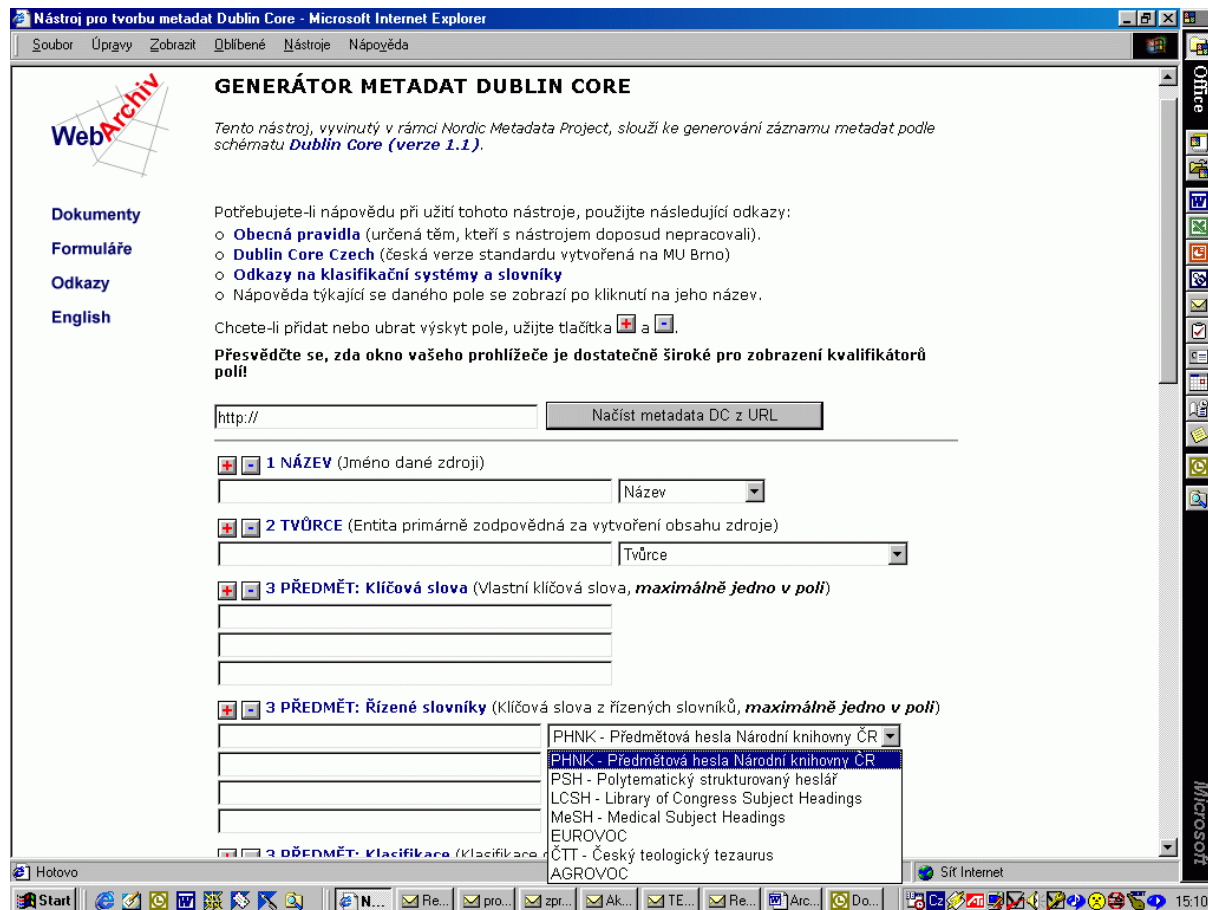
Všechny podstatné informace o projektu jsou zpřístupněny na jeho webovém sídle na adrese <http://webarchiv.nkp.cz>. V sekci Dokumenty lze nalézt souhrnnou zprávu za rok 2000, články, konferenční příspěvky, cestovní zprávy a prezentace ze semináře Dublin Core 2001 (14. června 2001), na kterém byl projekt odborné veřejnosti zevrubně představen.

²⁸ <http://www.ian.cz>

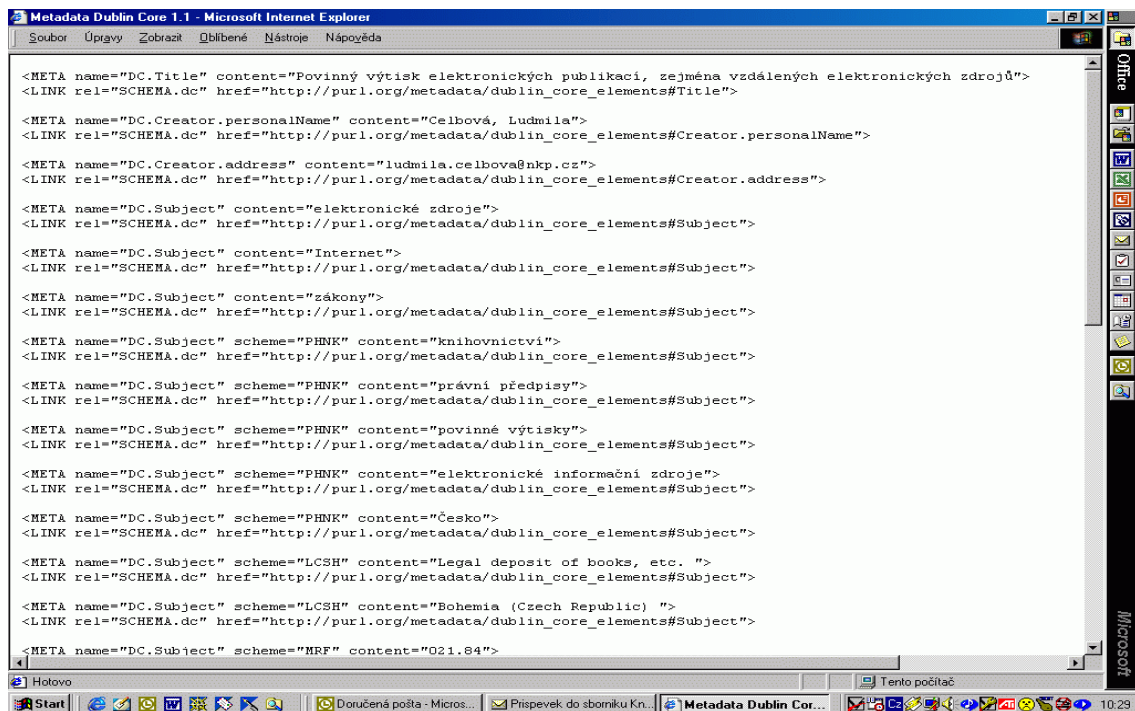
²⁹ <http://www.ekolist.cz>

³⁰ ŽABIČKA, Petr. NEDLIB Harvester - technika "sklizně" informací. *Ikaros* [online]. 2000, č. 10 [cit. 30. 7. 2001]. Dostupné na World Wide Web: <<http://ikaros.ff.cuni.cz/2000/c10/harvest.htm>>. ISSN 1212-5075.

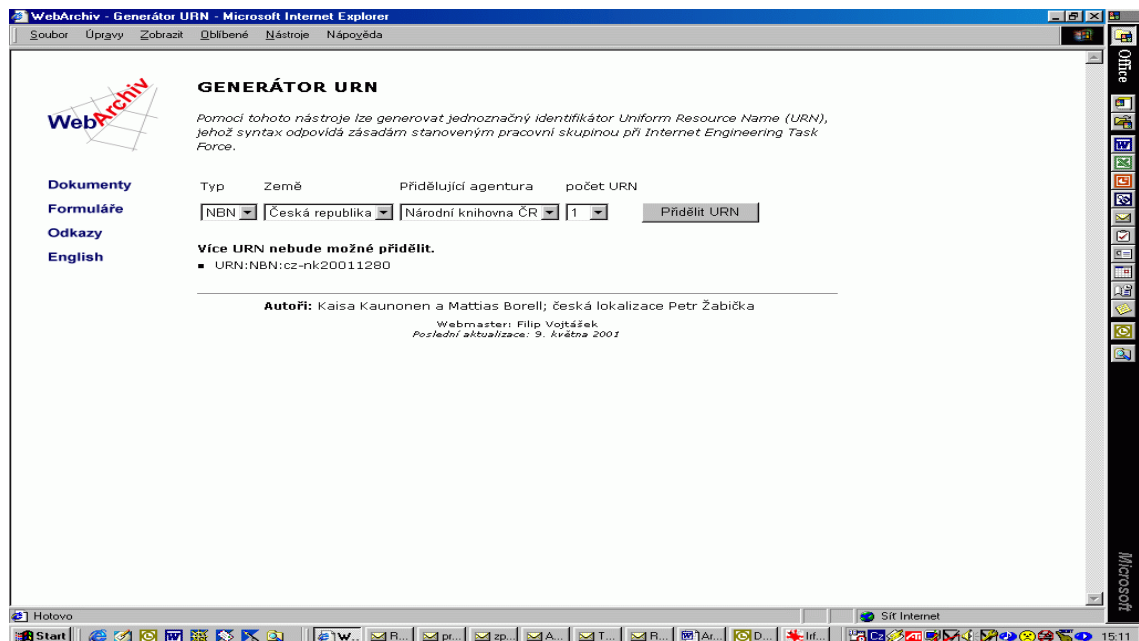
Obr. č. 1: Generátor metadat ve schématu Dublin Core (verze 1.1)

Obr. č. 2: Záznam metadat článku v elektronickém časopisu Ikaros

Obr. č. 3: Generátor Uniform Resource Name

VYUŽITÍ INTERNETU V AKVIZIČNÍ ČINNOSTI KNIHOVEN

Iva Celbová, Ikaros Praha

Akvizice je jedna z nejdůležitějších činností v knihovně, jelikož jejím úkolem, resp. úkolem knihovníka-akvizitéra je plnit knihovnu knihami (a dalšími druhy dokumentů) a zasloužit se tak o spokojenost jejich uživatelů. Proces akvizice nespočívá jen v samotném získávání primárních dokumentů, ale začíná již prohledáváním zdrojů informací o vycházejících titulech. V tomto příspěvku se zaměříme výhradně na akvizici **nových knih** vydávaných **českými nakladatelstvími**; další text tedy bude věnován zdrojům informací zaměřeným na tento typ dokumentů.

K tradičním zdrojům informujícím o knižních novinkách se u nás řadí ediční plány nakladatelů, knižní katalogy distribučních firem, Katalog skladovaných knih v ČR (česká podoba příručky Books in Print vydávaná Svazem českých knihkupců a nakladatelů), odborná periodika (v čele s týdeníky Nové knihy a Knihy), ale také denní tisk, zájmové časopisy, či některé televizní pořady.

Vedle těchto zdrojů můžeme pro získávání informací o aktuální knižní produkci i vlastních titulů využívat také stále více zdrojů přístupných prostřednictvím Internetu. Nejsou to jen webové stránky nakladatelství a dalších subjektů působících na českém knižním trhu, ale také různé databáze a katalogy nebo internetová knihkupectví. Pojďme se těmto zdrojům věnovat podrobněji.

Katalogy knihoven

Naši cestu po českých internetových zdrojích využitelných v akvizici začněme „ve svém“ – v knihovních katalogích přístupných na stránkách knihoven. Jisté informace o knižních novinkách zde získáme pomocí vyhledávání podle aktuálního roku vydání (v rozsáhlých katalogích však můžeme být zahlceni vyhledanými záznamy), kombinací údajů „rok vydání“ a „nakladatelství“ apod. (Bohužel ne všechny knihovní katalogy umožňují uživateli vyhledávat podle těchto údajů.) Takto však vždy získáme jen přehled titulů – „novinek“ vydaných v aktuálním roce. Ideální by byla možnost vyhledávat v katalogích knihoven podle data vzniku katalogizačního záznamu, resp. data, kdy byl záznam přidán do katalogu. Pokud potřebujeme doplnit neznámé bibliografické údaje k určitému titulu, můžeme použít opět vyhledávání v některém katalogu knihovny (resp. souborném katalogu).

Úplný přehled o novinkách (s určitým zpožděním nutným na zpracování dokumentů) by nám zde teoreticky měly poskytnout katalogy tří českých kniho-

ven: Národní knihovny ČR, Moravské zemské knihovny v Brně a Státní vědecké knihovny v Olomouci, které mají ze zákona (č. 37/1995 Sb.) právo celostátního povinného výtisku neperiodických publikací. Avšak vzhledem k tomu, že ne všichni nakladatelé svou povinnost v oblasti povinných výtisků plní, nemůžeme se na katalogy těchto knihoven spolehnout stoprocentně.

Bibliografická databáze týdeníku *Nové knihy*

Týdeník *Nové knihy*, resp. jeho bibliografická rubrika „Knihy v prodeji“ je knihovny nejvyužívanější zdroj informací o novinkách na českém knižním trhu. Vedle této tištěné verze je bibliografie k dispozici také na webových stránkách *Nových knih* na adrese <http://www.noveknihy.cz>, a to prostřednictvím databáze provozované pod systémem Clavius (který je v *Nových knihách* používán při zpracování bibliografické rubriky). K vyhledávání můžeme využít tři formy: 1) jednoduché vyhledávání, 2) vyhledávání podle autora, názvu nebo klíčového slova, 3) rozšířené hledání (kombinování libovolných polí z nabídky). Vyhledané záznamy se zobrazují v podobě katalogizačního lístku ve formátu ISBD; jméno autora v záhlaví a jednotlivá klíčová slova jsou hypertextovými odkazy na další záznamy knih daného autora, resp. s daným klíčovým slovem.

Redakce *Nových knih* má, bohužel, stále problémy s pravidelnou aktualizací této databáze, proto zatím tento zdroj nemůže být plnohodnotným doplňkem k tištěné verzi bibliografie. Významným nedostatkem elektronické databáze je také absence vyhledávacího údaje „číslo *Nových knih*“, který by uživatelům umožňoval vyhledávat skutečně pouze žhavé novinky. (Na obranu pracovníků *Nových knih* je třeba dodat, že náprava obou uvedených nedostatků je v kompetenci především správců systému Clavius.)

Obr. 1: Hlavní stránka týdeníku *Nové knihy*

Hlavní stránka Hledání podle autora, názvu a klíčového slova Rozšířené hledání

Nové knihy

VÍTEJTE NA INTERNETOVÝCH STRÁNKÁCH týdeníku NOVÉ KNIHY

TÝDENÍK ČTENÁŘŮ, NAKLADATELŮ, KNIHKUPCŮ A KNIHOVNIKŮ

Vážení přátelé,
dosud se nám z technických důvodů nepodařilo zprovoznit silněovanou novou podobu webových stránek týdeníku *Nové knihy*. V současnosti máte k dispozici stávající aktualizovanou verzi bibliografie. Děkujeme za pochopení.

Redakce

Prohledání dokumentů

Název

OK Rozšířené hledání

CO VÁM NABÍZÍME?

Databázový soubor české knižní produkce průběžně aktualizovaný o nové výtisky titulů, které jsme ovelhřnli v tištěné podobě na stránkách našeho časopisu. Podstata část nakladatelů při prostřednictvím týdeníku *Nové knihy* povinnost danou zákonem č. 37/1995 Sb. a jím vyhl. 252, nahradit kni kroup 19 knihovnam každý vydávaný titul. Tím se týdeník stává stěžejním informačním zdrojem v České republice.

40 let nejspolehlivější průvodce knižním trhem

Nové knihy
od 3. 1. 2000 časopis

- informace o knihách
- rozhovory
- úvody z knih
- aktuality
- týden v kultuře
- literární pořady na Vitavě
- bibliografie knižních titulů
- formát cca A4 (210 x 280 mm)
- 32 a více stran
- LWC papír
- cena Kč 12,50

Časopis *Nové knihy* žadejte u svých knihkupců, na novinových stáncích a v hypermarketech Globus.

Distribuci zajišřuje: ÚDT, a. s., Transpress, spol. s r. o., Mediaprint Kapa, PressMedia, spol. s r. o., A.L.L. production, spol. s r. o.
Předolátně, Klub NK a inzerci zajišřuje vydavatel Lira agentura, spol. s r. o., Seifertova 6, 130 00 Praha 3, tel. 02/24463517, fax 02/

Obchodní katalog Velkoobchodu knihami Kanzelsberger

Knižní velkoobchod Jan Kanzelsberger je jednou z největších distribučních firem na českém knižním trhu; zároveň tato firma provozuje síť kamenných knihkupectví po celé republice. Tituly ze své nabídky dosud představovala v rozsáhlém tištěném katalogu, jehož obsah je v současné době pravidelně aktualizován také na Internetu – a to na adrese <http://www.kanzelsberger.cz> nebo <http://www.dumknihy.cz>.

Hledat v katalogu můžeme v základním formuláři (pole autor, název, nakladatel, klíčové slovo), nebo můžeme použít “kombinované vyhledávání” (uvedená čtyři pole je zde možné vzájemně kombinovat). Každý záznam titulu obsahuje téměř vyčerpávající výčet bibliografických údajů a stručnou anotaci. Zvláštní rubrika je věnována novinkám velkoobchodu – u každého titulu opět nalezneme všechny potřebné bibliografické údaje, anotaci a na tomto místě také kvalitní fotografii obálky. Také tato databáze využívá hypertext – ze záznamu každého titulu je možné si vyvolat další knihy daného autora, daného nakladatelství anebo další knihy s daným klíčovým slovem.

Ačkoliv se databáze Velkoobchodu knihami svým pojetím podobá internetovému knihkupectví se zásilkovým prodejem (kterým se budeme věnovat dále v textu), katalog tomuto účelu neslouží. Avšak registrovaní zákazníci velkoobchodu (jimiž se mohou stát také knihovny) mají možnost vyplnit elektronickou objednávku a následně si požadované tituly osobně vyzvednout a zaplatit ve zvoleném knihkupectví firmy Kanzelsberger, nebo mohou zásilku obdržet na dobírku.

Obr. 2: Hlavní stránka Velkoobchodu knihami Kanzelsberger

KANZELSBERGER
knihy pro každého

Datum: 18.7.2001

Velkoobchod knihami Knihkupectví Návod Úvodní strana

Obchodní katalog knih

Novinky velkoobchodu

Hledání v katalogu

Objednávka

Přihlášení pro nákup

Software kodex

Návrh a realizace
Lion Teleservices CZ
© 2000

Obchodní katalog knih

- obsahuje více než 20 000 knižních titulů, které jsou v nabídce jak velkoobchodu, tak i knihkupectví firmy Kanzelsberger
- v katalogu jsou zastoupeny knihy prakticky ze všech oborů, od nejaktuálnějších novinek až po skladovanou produkci
- údaje v katalogu jsou denně aktualizovány
- záznam o titulu obsahuje nejen běžné obchodní, ale také podrobné bibliografické údaje. Katalog tedy mohou využívat jak běžní zákazníci, tak i knihovny, školy a odborné instituce
- systém vyhledávání knih je uspořádán podle nejužšíhých hledisek, tak aby zákazník nejen snadno knihu našel, ale zároveň aby byl upozorněn i na další tituly z oboru, který jej zajímá
- katalog je zároveň určen obchodním partnerům Velkoobchodu knihami

Databáze firmy Anopress

Většinu českých knihoven dobře zná firma Anopress, která provozuje svou činnost na internetové adrese <http://www.anopress.cz> (nebo též <http://www.tamtam.cz>), zpřístupňuje na svých stránkách několik databází obsahujících plné texty domácích sdělovacích prostředků, encyklopedie, texty zákonů a další informační zdroje. Jelikož sdělovací prostředky lze využít jako další zdroj informací o novinkách na knižním trhu, může tento zdroj (nejen) akvizitě-řům pomoci právě v prohledávání médií a zjišťování tohoto typu informací. (Společnost Anopress je od dubna 2001 v konkurzním řízení, v době přípravy tohoto příspěvku nebyl nový majitel firmy známý. Podmínkou prodeje však je mj. povinnost pokračovat v dosavadní činnosti Anopressu.)

Internetové stránky vypadají na první pohled jako zpravodajský server typu iDnes, vedle aktuálního agenturního zpravodajství umožňuje tento server uživateli vyhledávat informace v již zmíněných databázích. Obsahy médií nalezneme v „Mediální databázi TamTam“, která obsahuje zprávy publikované v českém celostátním i regionálním denním tisku, českých tištěných (ale i některých elektronických) časopisech, na stanicích Českého rozhlasu a pěti českých televizních stanicích. (Na okraj: databáze TamTam excerptuje také vybraná knihovnická periodika – Daidalos, Ikaros, Národní knihovna; v nejbližší době přibude Čtenář a Bulletin SKIP.)

Zdarma je možné využívat pouze část této databáze – v současné době lze prohledávat jen vybraná média s retrospektivou maximálně 14 dní. Kompletní databázi může využívat jen majitel přihlašovacího hesla, což je díky konsorciu také řada českých knihoven.

Obr. 3: Hlavní stránka firmy Anopress

The screenshot shows the homepage of Anopress. At the top, there's a navigation bar with links to 'MEDIALNÍ DATABÁZE', 'ZPRAVODAJSTVÍ', 'FIRMY', 'ENCYKLOPEDIA', 'ODKAZY WEB', and 'PŘEDPISY FILSOFT'. Below this is a banner for 'Kronika Českých zemí' with a date 'Dnes je středa 18. 7. 01'. The main content is organized into several columns. On the left, there's a sidebar with 'NAŠE SLUŽBY PRO VÁS' listing services like 'Poskytované služby', 'Registrace zdarma', and 'Kontakt na naši firmu'. The middle section features 'UDÁLOST DNE' with a news item about the 'Dio Terminala' and 'POSLEDNÍ AGENTURNÍ ZPRÁVY (ANOPRESS, ČIA)' listing recent news reports. Below that is 'HLAVNÍ UDÁLOSTI' with a headline about 'Eskalace násilí na západu Jordánu'. At the bottom left, there's a 'POČASÍ' section showing weather for various regions. The right sidebar contains a 'PŘIHLÁŠENÍ' (Login) form, 'OPTIMALIZACE' (Optimization) information, 'MIN. KONFIGURACE' (Minimum configuration) details, 'KRONIKY' (Chronicles) section, and 'KONTAKT' (Contact) information for Anopress, including a phone number and address in Prague.

Webové stránky českých nakladatelů a knihkupců

Na fakt, že publikování informací v prostředí World Wide Web je silným marketingovým nástrojem, přichází také stále více českých nakladatelství a knihkupectví. Na svých webových stránkách mají možnost zveřejňovat dva typy údajů: informace o firmě jako takové a informace o svých produktech - tj. vydávaných, resp. prodávaných publikacích. V tomto momentě se webové stránky nakladatelů a knihkupců stávají pro akvizitory knihoven další příležitostí k získání informací o vycházející a dostupné literatuře (ale také zdrojem aktuálních adresných informací o těchto firmách).

Řada nakladatelů a knihkupců také umožňuje zákazníkům prostřednictvím svých webových stránek nabízené publikace přímo zakoupit (podrobněji bude této činnosti označované jako „internetová knihkupectví“ věnován prostor dále).

Mohou však být knihovníci-akvizitěři s úplností a kvalitou údajů o nabízených titulech zveřejňovaných na webových stránkách zmíněných subjektů knižního trhu skutečně spokojeni? Ukažme si tuto skutečnost prostřednictvím hodnocení internetových prezentací vybraných významných českých nakladatelství. (Kromě toho nás bude zajímat, zda daný nakladatel umožňuje návštěvníkovi svých stránek přímo zakoupit nabízené tituly.)

Jako minimum bibliografických údajů je stanoveno uvedení jména autora/ů, názvu publikace, pořadí vydání, roku vydání, počtu stran, ISBN a doporučené ceny. Způsob přidělování bodů je následující:

- všechny požadované údaje - dobrá kvalita 3 body
- většina požadovaných údajů - uspokojivá kvalita 2 body
- menšina požadovaných údajů - špatná kvalita 1 bod
- žádné údaje 0 bodů

stav 22. 6. 2001

název nakladatelství	sídlo	URL	akviz. údaje	obchod
Academia	Praha	http://www.cas.cz/ACADEMIA	2	N
Albatros	Praha	http://www.albatros.cz	3	A
Alpress	Frýdek-Místek	http://www.alpress.cz/	1	A
Argo	Praha	http://www.kosmas.cz/argo	3	N
Aurora	Praha	http://www.aurora-books.cz	3	N
Baronet	Praha	http://www.baronet.cz	2	N
Baset	Praha	http://www.baset.cz	2	A
BB art	Praha	http://www.bbart.cz	3	A
C.H. Beck	Praha	http://www.beck.cz	2	A
Computer Press	Praha	http://www.cpress.cz	2	A
Dona	Č. Budějovice	http://www.dona.cz	1	A

Doplněk	Brno	http://www.doplnek.cz	3	N
Egmont	Praha	http://www.egmont.cz	1	A
Eurom. Group – Knižní klub	Praha	http://www.knizniklub.cz	1	A
Fortuna	Praha	http://www.fortuna.cz	2	A
Fraus	Plzeň	http://www.fraus.cz	2	A
Grada Publishing	Praha	http://www.gradapublishing.cz	3	A
Harlequin Publishers	Praha	http://www.harlequin.cz	1	N
Host	Brno	http://www.hostbrno.cz	3	A
Ivo Železný	Praha	http://www.iz.cz	3	A
Jota	Brno	http://www.jota.cz	2	A
Kartografie	Praha	http://www.kartografie.cz	1	A
Kopp	Č. Budějovice	http://www.kopp.cz	3	A
Leda	Praha	http://www.leda.cz	3	A
Librex	Ostrava	http://www.librex.cz	3	A
Libri	Praha	http://www.libri.cz	3	N
Linde	Praha	http://www.linde.cz	3	A
Maťa	Praha	http://www.kosmas.cz/mata	3	N
Moravská Bastei – MOBA	Brno	http://www.mobaknihy.cz	2	A
Montanex	Ostrava	http://www.montanex.cz http://www.vsechnyknihy.cz	3	A
Motto	Praha	http://www.motto.cz	3	A
Olympia	Praha	http://olympia.gcomp.cz *)	3	A
Paseka	Praha	http://www.paseka.cz	3	N
Petrov	Brno	http://www.ipetrov.cz	3	N
Portál	Praha	http://www.portal.cz	3	A
Pragma	Praha	http://www.pragma.cz	1	N
Sagit	Ostrava	http://www.sagit.cz	3	N
Scientia	Praha	http://www.scientia.cz	1	A
Sloart	Praha	http://www.sloart.cz	2	N
Sociologické na- kladatelství	Praha	http://www.sociologie.cz/slon	2	N
SPN – pedagog. nakl., a. s.	Praha	http://www.spn.cz	1	A
Svojtka Václav & Co.	Praha	http://www.svojtka.cz	3	A
Torst	Praha	http://www.torst.cz	1	N
Vašut Jan	Praha	http://www.vasut.cz	3	N
Volvox Globator	Praha	http://www.volvox.cz	2	A
Vyšehrad	Praha	http://www.ivysehrad.cz	3	A

*) Webové stránky nakl. Olympia zřejmě nejsou udržovány – k dispozici není produkce vydaná v roce 2001.

Tabulka uvádí celkem 46 položek. Po převedení přidělených bodů do celkových tabulek získáme následující výsledky:

1) *akviziční údaje*

počet přidělených bodů	počet výskytů
dobrá kvalita (3 body)	24
uspokojivá kvalita (2 body)	12
špatná kvalita (1 bod)	10
žádné (0 bodů)	0

Pokud jde o uváděné akviziční údaje, nedopadly webové stránky sledovaných nakladatelství nejhůře. Nejvíce stránek (celkem 24) získalo největší počet bodů – tj. 3 body. Je však třeba zdůraznit, že pro akvizitery velice důležité údaje *ISBN, rok vydání a pořadí vydání* jsou nakladateli velmi často opomíjeny.

2) *elektronický obchod*

provozován: ano - ne	počet výskytů
ANO (1 bod)	30
NE (0 bodů)	16

Většina sledovaných nakladatelství (celkem 30) umožňuje návštěvníkům svých stránek objednat a následně zakoupit nabízené tituly prostřednictvím objednávkového formuláře.

Významná česká internetová knihkupectví

Dnes již nikoho nepřekvapí, že jednou z možností sítě Internet je zprostředkování obchodních vztahů. V rámci tzv. elektronického obchodování začal vzkvétat také obchod s knihami - internetová (resp. elektronická) knihkupectví. Tak jako pro ostatní zákazníky, i pro knihovny znamenají internetová knihkupectví novou alternativu ke klasickým (kamenným) knihkupectvím a k tradičním způsobům akvizice vůbec. Vedle nákupu knih mohou internetová knihkupectví sloužit akvizitérům také jako další významný zdroj informací o nově vycházející knižní produkci. Za tímto účelem budeme nejspíše sledovat sekci „novinky“, kterou obvykle v kvalitních elektronických knihkupectvích najdeme – i když zde nemůžeme odhadnout, zda se jedná o skutečnou novinku na knižním trhu, či „pouze“ novinku v daném elektronickém knihkupectví. (Na tomto místě upozorňuji na službu elektronického knihkupectví Kosmas – viz dále - s názvem „Můj Kosmas“: uživatel si vytvoří profil dle svých zájmů a poskytne svou e-mailovou adresu, na kterou dostává dle profilu pravidelný přehled novinek v nabídce knihkupectví.)

Na českém Internetu působí dnes poměrně velké množství elektronických knihkupectví různé kvality, velikosti a zaměření. Prodej knih ze své produkce v rámci svých webových stránek provozuje řada nakladatelů (v tomto případě však nelze hovořit o elektronických knihkupectvích v pravém slova smyslu, je-

likož se zde nabízí produkce právě jen jednoho nakladatelství); v menší míře své stránky a obchod na Internetu provozují také knihkupci. Obsáhlejší nabídku pak nabízejí elektronická knihkupectví provozovaná českými knižními distributory a specializovanými firmami.

Následující tabulka přináší přehled vybraných českých elektronických knihkupectví:

název	URL	provozovatel
123shop.cz	http://www.123shop.cz	123 group s.r.o., Praha
Baset	http://www.baset.cz	Nakladatelství a distribuce Baset, Praha
Bonum	http://www.bonum.cz	Knihkupectví Bonum, Olomouc
Český Amazon	http://www.amazon.cz	Agentura Modré stránky s.r.o., Praha
Educa books	http://www.educabooks.cz	Zásilkové knihkupectví EDUCA Consulting, Vyškov
E-garamond	http://www.e-garamond.cz	Garamond, s.r.o., Praha
Jasminka	http://www.jasminka.cz	zásilkové knihkupectví J. Smičkové, Kralice na Hané
Knihkupectví Beran	http://knihaberan.inshop.cz/inshop	Knihkupectví Beran, Ústí n. Labem
Knihkupectví Fišer	http://www.knihyfisher.cz	Knihkupectví Fišer, Praha
Knihkupectví Hledající	http://www.hledajici.cz	Jan Jelínek - Knihkupectví Hledající, Praha
Knihservis	http://www.knihservis.cz	Velkoobchod Tisk Morava s.r.o., Ostrava
Knihy Trávníček	http://www.czknihy.cz	Knihkupectví Knihy Trávníček, Praha
Knihy.cz	http://www.knihy.cz	Planeta.cz, s.r.o., Praha
Kosmas	http://www.kosmas.cz	Knižní velkoobchod Kosmas, s.r.o., Praha
Levné knihy	http://www.levneknihy.cz	KMa s.r.o. - Levné knihy, Praha
Moudrá sova	http://www.moudrasova.cz	Knihkupectví Moudrá sova, Plzeň
Na můstku	http://www.namustku.cz	Knihkupectví Na můstku, Praha
Slovanský dům	http://www.slovdum.cz	Distribuční firma a nakladatelství Slovanský dům, Praha
Studovna	http://www.studovna.cz	Nakladatelství Portál, Praha
Styria	http://www.styria.cz	Knihkupectví Styria, Brno
SVAN	http://www.knihysvan.cz	Distribuční firma 2AB Svan, Brno
Veselá sova	http://www.veselasova.cz	Radek Veselý, Třebíč
Vltava	http://www.vltava.cz	Nakladatelství Computer Press, a.s., Praha

Seznámili jsme se s některými českými internetovými zdroji, které mohou akvizitérům pomoci při získávání domácí knižní produkce, resp. chybějících bibliografických údajů o knihách. Tyto zdroje jistě alespoň zatím nenahradí zdroje používané dosud, jsou však jejich plnohodnotnou alternativou.

(Zájemce o tuto problematiku dále odkazují na publikaci Zdroje informací o novinkách z produkce českých knižních nakladatelství : příručka pro knihovníky a nakladatele vydané na podzim 2001 Sdružením knihoven ČR, která je přepracovanou a aktualizovanou verzí mojí diplomové práce Role knižních nakladatelství v akviziční činnosti knihoven v České republice, kterou jsem obhájila na Ústavu informačních studií a knihovnictví Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v lednu 2001. V neposlední řadě věnujte pozornost elektronickému časopisu Ikaros na adrese <http://www.ikaros.cz> - ten přináší od letošního srpnového čísla seriál, který se věnuje právě problematice Internetu a českého knižního trhu, resp. internetovým zdrojům informací o novinkách na českém knižním trhu.)

REGIONÁLNÍ FUNKCE VČERA, DNES A ZÍTRA

Ladislava Zemánková, Národní knihovna ČR

Název příspěvku dává tušit jeho rozdělení na tři části. Krátkým ohlédnutím do minulosti bych chtěla připomenout, z čeho a proč se vyvinula část činností, které jsme si zvykli označovat termínem regionální funkce, i co bylo a je jeho obsahem. Tak bych se chtěla v části druhé a třetí vyhnout vysvětlivkám a odbočením.

Regionální funkce jsou souhrnem činností a služeb, jimž velké knihovny pomáhají menším. Tato schematická pracovní definice představuje dlouhý výčet činností a služeb tak, jak jej život knihoven přináší. Oficiální definicí v současné době je znění písm. h) § 2. zákona č. 257/2001 Sb., knihovního zákona, které zní: regionálními funkcemi funkce, v jejichž rámci krajská knihovna a další jí pověřené knihovny poskytují základním knihovnám v kraji především poradenské, vzdělávací a koordinační služby, budují výměnné fondy a zapůjčují výměnné soubory.

Regionální funkce včera

Na přelomu 60. a 70. let minulého století se začalo ve veřejných knihovnách s budováním okresních centralizovaných systémů. Uvnitř pak, v rámci menších území, s budováním systémů střediskových. Přes všechny možné negativní rysy, které ovšem neměly jen tyto systémy ale knihovnictví a celá společnost vůbec, byly vybudovány dobře fungující mechanismy pomoci profesionálních knihoven knihovnám s pracovníkem dobrovolným a mechanismy pomoci větších profesionálních knihoven menším profesionálním knihovnám. Posláním systémů bylo, aby i malé knihovny měly pro své čtenáře dostatečný počet knih a časopisů a služby byly poskytovány odborně. Také soustavná péče odborných pracovníků - metodiků udržovala i nejmenší knihovny na poměrně slušné, velmi často vysoké, knihovnické úrovni (počínaje kvalitou a velikostí knihovního fondu, jeho evidencí, přes katalogy, práci se čtenáři atd. Pravidelné kontakty mezi knihovníky umožňovaly přenos odborných informací a prosazování nových trendů. Vedle čilých osobních kontaktů, umožňujících zkvalitňování profesních předpokladů, schopností a dovedností, měly systémy i nesporné ekonomické přednosti a výhody, které lze plně docenit právě v současné době.

Počátkem 90. let začala, současně s renesancí komunálního života a následně i s obnovou uplatňování komunálního práva, tzv. transformace veřejných knihoven. Uplatňování práva obcí na samosprávné řízení a počínání je neodiskutovatelně správné. Knihovnické systémy již dále nemohly pracovat na

základě direktiv shora, tj. ze strany státu. Právo obcí a zodpovědnost volených zástupců obcí s sebou nese i zodpovědnost vůči občanům zajistit kvalitní knihovnické služby, ovšem z vlastních finančních prostředků, nikoliv z prostředků státu. Knihovny dále mohly fungovat v systémech pouze na základě dohody majitelů knihoven - tedy obcí. Mnohde se rozhodli pro zcela samostatnou existenci a v okresech nebyla vytvořena žádná z forem spolupráce či kooperace. Jinde naopak představitelé obcí prokázali prozíravost a dohodli se na okresních schromážděních starostů o spolupráci, resp. spolupráci svých knihoven (finančně podporované z rozpočtů okresních úřadů). Po několika letech již bylo možné hodnotit obě základní varianty.

Dnes lze již jednoznačně říci, že volili dobře ti reprezentanti obcí a knihovníci, kteří se dali cestou vzájemné spolupráce, kooperace i jednostranné pomoci na území okresů či menších lokalit. Potvrdilo se, že knihovny nemohou existovat samostatně, bez kontaktů, spolupráce, společných projektů a jejich realizace. A tento fakt ještě umocnil překotný vývoj informačních a komunikačních technologií, bez nichž knihovny mohou jen obtížně nebo vůbec splňovat požadavky svých uživatelů. Nerostou jen finanční nároky na provozování knihoven, resp. jejich služeb, ale i nároky na knihovnický personál, jeho schopnosti a dovednosti. Jestliže požadavky na knihovníky profesionální jsou dnes vysoké, pak požadavky na knihovníky dobrovolné jsou ještě daleko náročnější.

Regionální funkce dnes

Jak lze popsat dnešní územní struktury knihoven veřejné správy? Vznikly nejrůznější varianty dobrovolné, a to podtrhuji, spolupráce a pomoci na územích okresů, a nejrůznější varianty vícezdrojového financování, resp. financování ze dvou základních zdrojů: komunálního a státního.

Z hlediska funkčního a organizačního je spektrum systémů ještě širší. Od systémů, které v podstatě, na základě dohod mezi obcemi a okresním úřadem, pokračují v původní organizační podobě, přes systémy v nichž došlo i ke změnám původní okresní knihovny na knihovnu městskou a nově vzniklý systém zahrnuje původní počet spolupracujících knihoven, či jen jeho část, nebo na území okresu vzniklo několik menších systémů, kopírujících zhruba původní střediskové uspořádání. V některých okresech se vytvořil nový model, v němž nositelem regionálních funkcí není knihovna v okresním městě, nýbrž pracoviště v organizaci, kterou zřizuje a financuje okresní úřad (nejčastěji muzea či osvětová zařízení).

Došlo i ke změnám charakteru a intenzity regionálních služeb a způsobů jejich financování. V některých lokalitách se ustoupilo od realizace výměnných knihovnických fondů a jejich sdílení. Naopak se přešlo k centrálnímu nákupu a zpracovávání knihovnických fondů z prostředků, které na ně a pro sebe poskytují obce. Jinde se finanční prostředky obcí sdružují a společně využívají knihovnické fondy za ně pořízené. Existují okresy, v nichž fungují obě varianty současně vedle sebe.

Vzdělávání, porady a semináře se změnilo na nepovinné a účast na nich zcela závisí na zájmu knihovníků, a to nejen dobrovolných ale i profesionálních. Poradenské a konzultační činnosti profesionálních knihoven se často změnilo z „aktivních“ na služby „na vyžádání“ či na služby „za úplatu“. Přitom tato součást regionálních funkcí je stále častěji vyhledávána, nabývá na objemu a vyžaduje stále vyšší kompetence pracovníků, kteří je realizují. (Legislativní změny a s tím související změny pravidel hospodaření, účetnictví, majetkových a daňových otázek, zavádění ICT, jejich využívání v knihovnách a nespočet dalších témat, o nichž se každý z knihovníků musí někde informovat, s nimiž, chtěli je zvládnout a udržet krok s vývojem, se bezpodmínečně musí seznámit a osvojit si je).

V některých okresech se proto, po několikaletém přerušení, znovu navázaly či navazují vztahy mezi knihovnami a systémy se začaly a začínají obnovovat. Obecně lze říci, že v drtivé většině okresů či v menších územích, jsou vykonávány některou z profesionálních knihoven (okresní, městskou či střediskovou) nebo knihovnickým pracovištěm následující regionální funkce:

- pomoc především dobrovolným knihovnám při budování knihovnických fondů, resp. poskytování výměnných souborů,
- poradenská a konzultační činnost,
- vzdělávání, porady,
- fyzická pomoc při revizích knihovnických fondů (i dalších činnostech spojených s ochranou a jejich budováním),
- statistika knihovnických činností,
- knihovny v okresních městech (ať jako okresní nebo městské) pokračují v budování, zpracování, uchovávání a půjčování regionální literatury a budování regionálních bibliografických a faktografických databází a poskytování informačních služeb z této oblasti.

Na financování uvedených činností se různými formami a značně rozdílnými částkami podílel (a dosud i podílí) stát, resp. okresní úřady.

V závěru 90. let došlo k nastartování procesu reformy veřejné správy. Reforma veřejné správy s sebou nese mnoho významných změn nejen pro knihovny zřizované orgány místní samosprávy ale i pro knihovny dosud zřizované a financované orgány státní správy. Zřizovatelské práva (a povinnosti) vůči knihovnám postupně přecházejí na územní a místní samosprávu, tím i financování knihoven. Tak samospráva zajišťuje svým občanům dostupnost knihovnických a informačních služeb. Náklady však značně stoupají a finanční příspěvky od státu jsou čím dál méně možné. To vše se uskutečňuje na základě nových právních předpisů pro oblast veřejné správy.¹

Knihovny, jichž se tento příspěvek týká a kterým jsme si zvykli říkat veřejné, budou pro příště zřizovány samosprávou: krajské knihovny kraji, městské a místní svými městy či obcemi. Pouze dvě knihovny budou zřizovány státem, resp. Ministerstvem kultury ČR - Národní knihovna ČR a Moravská zemská knihovna Brno. To upravuje i nový knihovnický zákon, zákon č. 257/2001 Sb.,

o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon). Podle zákona č. 147/2000 Sb., o okresních úřadech nebudou již existovat od roku 2003 okresní knihovny (ani žádné jiné organizace zřizované okresními úřady). Od roku 2001 nemohou již okresní úřady ani financovat jiné organizace než ty, které samy zřizují.

Jaké tedy jsou výchozí podmínky pro regionální funkce nejbližších let?

- již v letošním roce nemohly okresní úřady tam, kde nezřizují okresní knihovnu, přispět na výkon regionálních funkcí,
- nejpozději od 1.1.2003 nebudou existovat okresní knihovny, nejpozději k tomuto datu musí být převedeny pod místní samosprávu,
- lednem 2003 přestává existovat možnost, aby stát touto cestou, tj. přes rozpočty OkÚ, resp. jimi zřizované organizace, podpořil existenci regionálních funkcí, tj. pomohl zejména knihovnám malých obcí,
- již v současnosti existuje 14 krajů, změnila se rozloha původních a vznikly 4 nové kraje,
- státní vědecké knihovny přecházejí od Ministerstva kultury ČR v polovině roku 2001 pod zřizovatelská práva krajů,
- do konce roku mají přejít OK Karlovy Vary, Pardubice, Havlíčkův Brod a Zlín pod zřizovatelská práva svých krajů a 1.1.2002 začít fungovat jako krajské knihovny,
- 1.1. 2002 nabývá účinnosti knihovní zákon, který krajským knihovnám a Moravské zemské knihovně v Brně ukládá plnit a koordinovat plnění regionálních funkcí,
- od 1.1. 2002 je garantem za realizaci regionálních funkcí na svém území právě kraj jako zřizovatel krajských knihoven.

Podíváme-li se na reformu veřejné správy v záběru širším, tj. budeme-li její počátky vidět již v transformačních procesech od počátku 90. let, pak je zřejmé, že transformace veřejné správy přinesla knihovnám již celou řadu změn, s nimiž se potýkali, tu s větším, tu s menším či dokonce žádným úspěchem. Do současnosti jsme na úrovni okresů nabyli zkušeností a poučení, z nichž jako nejdůležitější jsou obecně vnímány: zhoubnost živelnosti, absence alespoň základních pravidel, definování cílů a jejich zdůvodnění a intenzivní přesvědčování volených orgánů místní samosprávy, v současnosti i územní samosprávy i jejich výkonných orgánů - úřadů, ale Ministerstva kultury ČR a poslanců Parlamentu ČR o správnosti a nezbytnosti předkládaných projektů.

Protože si ředitelé knihoven uvědomují, že na nejbližší léta se musí dobře připravit a předejít živelnostem, vypracovali na dubnovém semináři v Prostějově podrobný plán s časovým harmonogramem, co je třeba učinit, aby i zítra regionální funkce mohly zdárně plnit své poslání, a zveřejnili jej pod názvem **Prostějovská výzva.**

Ta vedle výzvy ke spolupráci na přípravě podkladů pro zpracování návrhu Programu financování regionálních funkcí veřejných knihoven po přijetí vládní-

ho návrhu zákona o veřejných knihovnách, který bude vládě předkládat ministr kultury Pavel Dostál,ⁱⁱ a ve smyslu článku č. 53 Kulturní politiky vládyⁱⁱⁱ reagovat na tam uvedený cíl Podpořit stabilizaci a zefektivnit fungování systému veřejných knihoven ve smyslu vládního návrhu zákona o veřejných knihovnách a podmínkách jejich provozování (knihovní zákon) za tím účelem:

- zpracovat a realizovat koncepci systému veřejných knihoven v rámci jednotlivých krajů; tuto koncepci zpracuje a krajům navrhne ministerstvo kultury, od krajů vláda očekává spolupráci při její realizaci,
- vytvořit standard pro plnění regionálních funkcí krajských knihoven vůči veřejným knihovnám v rámci kraje, standard navrhne ministerstvo kultury,
- otevřít nový program podpory pro zajištění výkonu regionálních funkcí knihoven tak, aby byla zajištěna jejich standardní úroveň ve všech krajích a vytvořit tak předpoklad pro poskytování kvalitních knihovnických a informačních služeb v menších obcích; program vládě navrhne ministerstvo kultury.

Definovala **Základní cíle regionálních funkcí:**

- Účelná dělba práce a koordinace odborných činností
- Efektivní využití veřejných finančních prostředků
- Garance průběžné aktualizace knihovního fondu veřejných knihoven (VK) v regionu
- Udržení odborného standardu služeb v knihovnách regionu
- Garance kvalifikačního růstu pracovníků knihoven (celoživotní vzdělávání)
- Zajištění kvality a kontinuity knihovních a informačních služeb (KIS) v návaznosti na informační potřeby uživatelů
- Zajištění dostupnosti KIS ve všech místech republiky
- Vyrovnání rozdílů v poskytování informačních a knihovních služeb obyvatelům měst a malých obcí
- Odstranění nežádoucích diferencí v úrovni poskytování KIS mezi jednotlivými regiony a kraji.

Stanovila **harmonogram prací v okresech a krajích i úkoly pro NK ČR**, dle kterého většina knihoven postupuje.

Vyjmenovala **hlavní problémy realizace regionálních funkcí v nejbližším období**.

Ustavila **pracovní skupinu pro přípravu standardů regionálních funkcí** pro krajské a pověřené knihovny, resp. **pro určení parametrů povinných i doporučených RF z**

- hlediska obsahového
- hlediska množstevního/ objemového
- stanovit obecně použitelná měřítka
- vyčíslit finančně, resp. stanovit způsob výpočtu eventuální dotace(příspěvku) v závislosti na určených podmínkách

Iniciovala vznik **elektronické konference region^{iv}** místo diskusí, informací a sdílení výsledků příprav a zkušeností v nich získaných.

Stav příprav k 31. 7. 2001^v

Jsou definovány základní a doporučené regionální funkce pro úroveň okresů a v konferenci „region“ předloženy k připomínkování:^{vi}

Základní RF:

- poradenské a konzultační služby,
- statistika,
- vzdělávání knihovníků, semináře, porady,
- tvorba výměnných fondů, jejich distribuce, cirkulace,
- pomoc při revizích, aktualizacích knihovních fondů,

Doporučené RF:

- tvorba a zpřístupňování fondu regionální literatury,
- zpracování regionálních bibliografických a faktografických databází, poskytování informací,
- zpracování knihovních fondů placených knihovnami (obcemi), jejich distribuce.

Standardy jsou konstruovány jako minimum, zhruba pro 80 obsluhovaných knihoven okresu (náklady lze upravovat podle počtu knihoven v konkrétním obsluhovaném obvodu směrem nahoru či dolů),

změny a úpravy jsou možné, a to na základě širokého připomínkového řízení.

Návrh standardů regionálních funkcí krajských knihoven, resp. pro obvod knihoven kraje budou zveřejněny v téže konferenci počátkem srpna.

Mezi základní RF krajských knihoven budou doporučeny:

- poradenské a konzultační služby,
- vzdělávání, semináře, porady,
- statistika.

Doporučené RF:

- tvorba a zpřístupňování fondu regionální literatury,
- zpracování regionálních bibliografických a faktografických databází, poskytování informací.

Jsou zpracovány analýzy současného stavu regionálních funkcí téměř ve všech okresech ČR včetně formulací perspektiv a záměrů a jejich finančního vyjádření, v některých případech i s uvedením časových plánů. Na jejich základě, při společném projednávání knihovníků příslušných okresů a krajské knihovny, i na základě zjištěného zájmu v obcích a městech o tuto službu, jsou představy o struktuře, druzích RF i jejich objemech v rámci krajů na mnoha místech hotovy.

Zhruba 7 krajských knihoven (mezi nimi i některé budoucí KK) zpracovaly k již uvedenému datu koncepcce regionálních funkcí ve svých krajích.

Regionální funkce zítra

Následující nástin nutno chápat jako prvotní představu, ovšem vytvořenou na základě písemných podkladů knihovníků, kteří regionální funkce, resp. služby v praxi vykonávají a knihovníků, kteří za jejich realizaci zodpovídají (ředitelů

knihoven), jako výsledek debat a diskusí nad možným řešením i jednotlivými problémy. Je nutné jej chápat jako obecný rámec, v němž se mohou struktury v rámci krajů pohybovat a přizpůsobit dle vlastních podmínek. Který ani sám není neměnný a během nejbližších měsíců a možná i několika nejbližších letech dozná značných změn tak, jak si to vyžádá praxe i finanční realita. Nejde tedy o konečný či snad závazný materiál, ale o východisko, první podklad pro Konceptci regionálních funkcí v ČR.

Od 1. ledna 2002 je vytvořen právní rámec pro vznik krajských systémů regionálních služeb. Každá krajská knihovna plní ze zákona regionální funkce pro všechny knihovny v kraji, které o to projeví zájem. Vzhledem k mnoha praktickým a s tím souvisejícím ekonomickým důvodům, pověří krajské knihovny výkonem regionálních funkcí ty knihovny, které k tomu mají nejlepší předpoklady, ať již z historického hlediska nebo z hlediska územního a ekonomického. S pověřením musí knihovna a její zřizovatel souhlasit. Tato pověření musí mít formu smlouvy se všemi právními náležitostmi.

Znamená to, že:

I. v každém kraji existuje krajská knihovna, která:

- 1) vykonává koordinátora a smluvně zajišťuje výkon RF resp. existenci pomoci malým knihovnám po celém kraji,
- 2) na základě těchto smluv, analýz a plánů poskytuje pověřeným knihovnám i potřebné finanční prostředky, kontroluje a vyhodnocuje efekt jejich využití,
- 3) sama vykonává další regionální funkce vzdělávacího, poradenského, koordináčního charakteru atd. (viz návrh standardů RF v kraji),
- 4) může vykonávat i RF na úrovni okresní (viz návrh standardů RF pro okresní úroveň, pravděpodobně tradiční knihovny - Kladno, Ústí n.L., České Budějovice, Liberec a 4 nové krajské knihovny),

II. v každém kraji funguje síť knihoven pověřených výkonem regionálních funkcí, které vykonávají regionální funkce pro malé knihovny v rozsahu a výčtu uvedeném ve smlouvě s krajskou knihovnou.

Pověřené knihovny mohou plnit všechny základní regionální funkce pro všechny knihovny na území okresu, nebo jen pro knihovny na menším území (obdobu bývalých středisek, kdy na území okresu může být pověřeno několik knihoven). Pověřenými knihovnami se pravděpodobně stanou i knihovny, které řadu let regionální funkce nevykonávaly, pak i k plné realizaci jednotlivých RF dojde postupně.

Patrně i počet a struktura pověřených knihoven bude v rámci kraje okres od okresu různá, neboť krajské knihovny pravděpodobně navážou na historicky vzniklé struktury a využijí již ověřených dobrých zkušeností.

V republikovém úhrnu činily náklady na regionální funkce zhruba 100 milionů korun získaných od státu, reformou VS se zásadně mění možné zdroje. Tíha nákladů přechází ze státu na samosprávu stejně, jako právo na samosprávné řízení legislativně a koneckonců i morálně.

Vláda a stát však projevily zájem pomoci, a to již citovaným článkem 53 Kulturní politiky 2001 a pro přechodný rok, rok 2002 i vládním usnesením č. 195/2001. -tj. připravit **Programu financování regionálních funkcí veřejných knihoven po přijetí vládního návrhu zákona o veřejných knihovnách**. Část nákladů na RF by měl zajistit stát, část kraje. Finanční částky budou vycházet z kalkulace standardů jednotlivých RF, s přihlédnutím k počtu obyvatel, počtu obcí, resp. knihoven, eventuelně dalším parametrům.

Jako podklady pro další úkol ministerstva kultury ČR totiž vytvoření **standardu plnění regionálních funkcí krajských knihoven vůči veřejným knihovnám** mohou velmi dobře posloužit standardy RF, které zpracovala příslušná odborná skupina.

Vycházejíce ze záměru vlády vytvořit podmínky pro „zajištění výkonu regionálních funkcí knihoven tak, aby byla zajištěna jejich standardní úroveň ve všech krajích a vytvořit tak předpoklad pro poskytování kvalitních knihovnických a informačních služeb v menších obcích“ předpokládáme, že onou částí nákladů, kterou by financoval stát by byly náklady na zajištění tzv. základních RF. Jejich realizace by byla oním standardem, a mohla by vyrovnat rozdíly mezi kraji.

Kraje a oblasti, které tradičně věnují knihovnickým a informačním službám velkou pozornost a chápou jejich financování jako „dobrou investici“, mohou financovat další regionální funkce tzv. doporučené i další aktivity, které nebyly v této souvislosti vůbec jmenovány, či posílit financování základních RF. Takové nadstavby jsou plně v rukou knihovníků toho kterého kraje a oblasti resp v rukou jejich zřizovatelů.

Máme tedy konkrétní představu o tom, co chceme dělat - základní RF, jakou finanční částku na to od státu potřebujeme, podle jakých pravidel jí rozdělíme.

To je základ s nímž bychom měli předstoupit na jednání s MK ČR.

Dílčí problémy:

- V roce 2002 budou ještě vedle sebe fungovat knihovny zřízené samosprávou a okresní knihovny (a regionální knihovnická centra) zřízené okresními úřady. To znamená, že náklady na výkon RF budou v roce 2002 ještě zčásti hrazeny z rozpočtů OkÚ. Je nutné neopomenout nárokovat při přípravě rozpočtů na RF v roce 2003 i náklady na RF, které měly tyto okresy.
- Při převádění okresních muzeí z okresních úřadů, , vyřešit další existenci okresních knihovnických center, jsou-li součástí muzea či jiné organizace okresního úřadu, resp. rozhodnout o jejich zřizovateli a organizačním začlenění tak, aby se mohla zapojit do fungujících knihovnických struktur bez ohrožení nebo oslabení jejich dosavadního působení na příslušném území.
- Financování RF formou programu, tj. grantovým způsobem není zárukou úspěšnosti. Aby regionální funkce byly úspěšné, vyžadují mnohaleté kontinuální úsilí, a to odborně vysoce způsobilého a zkušeného personálu. Možnost

přerušení plnění regionálních funkcí, kterou zakládá „grantový“ způsob financování, je vážnou překážkou a ohrožováním výsledků (tedy i již uplatněných vstupů) předešlých let.

Uzavírám konstatováním, že současně probíhající vývoj regionálních funkcí má dva nejdůležitější body, totiž zorganizovat efektivně fungující krajské struktury regionálních funkcí a získat na jejich realizaci dostatečnou finanční částku. Kvalita základu, který musí být vyřešen během následujícího pololetí, určí výchozí podmínky pro rozvoj regionálních funkcí v letech následujících.

REGIONÁLNÍ FUNKCE V JIHMORAVSKÉM KRAJI

Stanislava Bílková - Jana Nejezchlebová, Moravská zemská knihovna

Vláda ČR přijala usnesení č.195 ze dne 26.2.2001 k zajištění regionálních funkcí veřejných knihoven a podpory regionálních kulturních aktivit. Zabezpečuje tím parag.2 a 11 nového knihovního zákona.

Usnesení již při přípravě vlastní realizace (složitě, diskutované a stále nevyjasněné a nedořešené) má pro knihovny značný význam. Přivedlo knihovníky veřejných knihoven k velmi hlubokému zamyšlení nad jejich knihovnami, jejich řízením, organizací i postavením v regionu a to nejen k vlastnímu zřizovateli, ale i k ostatním knihovnám, vedlo ke zhodnocení uplynulé práce a ujasnění si jaké odborné prestiže u knihoven regionu dosáhli (vztahuje se na knihovny všech typů) a jaké problémy budou řešit při realizaci zmíněného usnesení. Knihovny také zjistily, jak málo o sobě vzájemně ví a pokud mají zpracovat opravdu vypovídající odbornou analýzu, navrhnout řešení a opatření musí se hodně ptát, zjišťovat, upřesňovat. Zejména se to projevilo u krajských knihoven, které sice s knihovnami spolupracovaly, koordinovaly jejich činnost, připravovaly vzdělávání, setkávaly se na řadě knihovnických akcí, ale ...

1 Vývoj sítě knihoven v období 1990 – 2000

Jihomoravský kraj zahrnuje 7 okresů a to Blansko, Brno-město, Brno-venkov, Břeclav, Hodonín, Vyškov, Znojmo. Jednotlivé okresy se od sebe liší rozlohou, největší je Znojmo s 1.637 km², nejmenší Brno-město s 230 km². Rozlohou srovnatelné svou okresy Břeclav, Brno-venkov Hodonín. Počtem obyvatel je největší Brno-město s 383.569 obyvateli, nejmenší Vyškov s 86.721. Okresy se od sebe liší rovněž počtem obcí a jejich částí a počtem obyvatel, kteří v nich žijí. Nejmenší počet obcí s částmi má Brno-město (53). Žije v nich v průměru 7.237,1 obyvatel. Přitom rozlohou druhý nejmenší a počtem obyvatel nejmenší okres Vyškov, má 119 obcí s částmi (80 obcí a 39 částí) s průměrným počtem obyvatel 728,7. Tyto všechny skutečnosti se v určitých souvislostech promítají do veřejného knihovnictví jednotlivých okresů a kraje.

1.1 Sít' knihoven

Vzhledem k tomu, že jsou veřejné knihovny zřizovány po linii státní správy a samosprávy ovlivnily jejich vývoj především:

- nové zákonné normy přijaté pro státní správu a samosprávu po roce 1990 a 2000 (zákon o obcích, okresních úřadech, o krajích, rozpočtová pravidla atd.)
- osamostatňování integrovaných obcí

- nová typologie knihoven pro potřeby statistického zjišťování
- rozpad okresních systémů knihovnické práce budovaných od 70. let
- vytváření nových způsobů kooperace v jednotlivých okresech.

Profesionální a neprofesionální knihovny

V Jihomoravském kraji pracuje 758 veřejných knihoven. Z tohoto počtu je 654 samostatných profesionálních a neprofesionálních knihoven. K nim jsou připojeny 104 pobočky, 103 pobočky jsou součástí samostatných knihoven s profesionálními pracovníky, 1 pobočka je připojena k místním knihovnám s dobrovolným pracovníkem. Porovnáme-li oficiální údaj o počtu obcí v Jihomoravském kraji (645 obcí) s počty samostatných knihoven (654 knihoven), potom uvádíme ve statistickém přehledu o 9 samostatných knihoven více, než je samostatných obcí. V kraji je ze 758 knihoven 80 s profesionálními pracovníky, to je 10,5%. Z počtu samostatných knihoven (654) potom 12,2%. Porovnáme-li počet obcí se statutem města v jednotlivých okresech s počty knihoven, potom v každé takové obci pracuje profesionální knihovna. Nově vzniklý Jihomoravský kraj převzal z původního 50,1% profesionálních knihoven s pobočkami a 47,5% neprofesionálních knihoven s pobočkami.

Podle typů knihoven je síť veřejných knihoven tvořena 1 státní vědeckou knihovnou (Moravská zemská knihovna v Brně), 3 okresními knihovnami (Okresní knihovna Brno-venkov se sídlem v Židlochovicích, Okresní knihovna Hodonín, Knihovna Karla Dvořáčka ve Vyškově), 3 městskými knihovnami v okresních městech (Městská knihovna Blansko, Městská knihovna Břeclav a Městská knihovna Znojmo), 1 vybranou městskou knihovnou, město nad 100 000 obyvatel, (Knihovna Jiřího Mahena v Brně), 72 ostatními knihovnami s profesionálními pracovníky a 574 místními knihovnami s neprofesionálními pracovníky. K těmto všem knihovnám byly připojeny 104 pobočky.

V Jihomoravském kraji jsou zřizovateli veřejných knihoven a) obce a města se svými samosprávnými orgány a b) orgány státní správy (okresní úřady a MK ČR). MK ČR je zřizovatelem Moravské zemské knihovny v Brně, okresní úřady pak Okresní knihovny Brno-venkov, Okresní knihovny Hodonín a Knihovny Karla Dvořáčka ve Vyškově. Ostatní veřejné knihovny v počtu 574 jsou zařízeními obcí a měst. Patří mezi ně 3 městské knihovny v okresních městech, 1 vybraná městská knihovna (Brno-město plní funkci okresního úřadu) a 72 ostatních knihoven s profesionálními pracovníky. Ústředními knihovnami svých regionů jsou Moravská zemská knihovna v Brně, Okresní knihovna Brno-venkov, Okresní knihovna Hodonín, Knihovna Karla Dvořáčka ve Vyškově a Knihovna Jiřího Mahena v Brně. Funkci centrální knihovny okresů na základě dohody mezi zřizovatelem a okresním úřadem plní Městská knihovna Blansko, Břeclav, Městská knihovna Znojmo v rámci vykonávání regionálních funkcí.

V roce 1990, který je zvolen pro srovnání se sítí knihoven v roce 2000, existovalo ve sledovaných okresech celkem 797 veřejných knihoven. Z toho počtu bylo 538 samostatných profesionálních a neprofesionálních knihoven. K nim

bylo připojeno 259 poboček. Profesionální knihovny pracovaly v 88 obcích. Podílely se na celkovém počtu veřejných knihoven 11%, mezi samostatnými knihovnami zaujaly 16,3%. V roce 1990 ještě neexistovala podrobná typologie knihoven z roku 2000. Síť veřejných reprezentovaly okresní knihovny, městské a místní knihovny s profesionálními a neprofesionálními pracovníky a ústřední knihovna kraje a připojené pobočky. Z hlediska tohoto členění pracovalo v 7 okresech 7 okresních knihoven, 531 městských a místních knihoven s profesionálními a neprofesionálními pracovníky a 259 poboček.

Porovnáme-li uvedená čísla s čísly roku 2000, zjistíme tyto skutečnosti. Počet veřejných knihoven se snížil o 39 knihoven (okres Blansko –6, Brno-město –17, Brno-venkov –9, Břeclav –2, Vyškov –1, Znojmo –6, Hodonín +2), o 116 se naopak zvýšil počet samostatných profesionálních a neprofesionálních knihoven. Počet poboček naopak poklesl o 155. Tento pohyb v síti knihoven je výsledkem osamostatňování se částí obcí v průběhu posledních 10 let. Projevil se zvýšením počtu samostatných knihoven a snížením počtu poboček. Tento trend ovlivnil také počet místních knihoven s dobrovolným pracovníkem, který se zvýšil při srovnání roku 2000 a 1990 o 123 (122 samostatných knihoven, 1 pobočka). V roce 1990 bylo na území 7 okresů 452 místních knihoven s dobrovolným pracovníkem, v roce 2000 pak 575.

Kooperační systémy

Řízení a správu veřejných knihoven vykonávaly v roce 1990 obce a města a orgány státní správy. Orgány státní správy byly zřizovateli 7 okresních knihoven a Státní vědecké knihovny v Brně, Brno-město plnilo rovněž funkci okresního úřadu. Okresní knihovny a Státní vědecká knihovna v Brně byly ústředními knihovnami svých regionů, Knihovna Jiřího Mahena v Brně pro Brno-město.

Zákony o obcích a okresních úřadech platné po r. 1990 umožňovaly, aby města v sídlech okresních úřadů požádala o převod zřizovatelské funkce k tehdejšími okresním knihovnám. Ustanovení zákonů postupně využily města Břeclav, Blansko a Znojmo. Se změnou zřizovatele nebyly okresním knihovnám zachovány funkce, které pro ně vyplývaly z tehdy platného zákona o jednotné soustavě knihoven. Rozpadla se i kooperační sdružení knihoven vzniklá pro racionalizaci knihovnických a informačních činností budovaná na bázi ústřední knihovny regionu, popř. střediskových knihoven a ostatních knihoven regionu od 70. let. Tento způsob kooperace v okresech byl zabezpečován na základě smluvních vztahů mezi ústřední knihovnou a městy a obcemi v regionu.

Kooperační systémy ve formě okresních systémů knihovnické práce dosud přetrvávají v okrese Brno-venkov, v okrese Hodonín a v Brně-městě. V případě Brna-města se uskutečňují na bázi ústřední knihovny a jejich poboček. V okrese Vyškov se vztahy spolupráce mezi Knihovnou Karla Dvořáčka a ostatními knihovnami ustanovily na úrovni regionálních funkcí. Představují dobrovolný a smluvně zajištěný vztah mezi knihovnou a městy a obcemi v okrese. Spočívají v odběru určitých knihovnických a informačních služeb. Na existenci této ko-

operace se podílejí Okresní úřad ve Vyškově, města a obce okresu a Knihovna Karla Dvořáčka. Nový způsob kooperace v okrese na bázi nabídky a poptávky po knihovnických a informačních činnostech promýšlela Okresní knihovna ve Znojmě již před změnou svého zřizovatele. Díky této skutečnosti existují formy spolupráce mezi ní a ostatními knihovnami v okrese bez přerušení.

Regionální funkce byly v roce 1999 obnoveny v okrese Blansko a v roce 2000 v okrese Břeclav. Vztahy mezi městskými knihovnami v okresních městech a ostatními městskými a místními knihovnami se rovněž realizují na úrovni nabídky knihovnických a informačních služeb a jejich dobrovolném odběru. Vznik těchto nových forem spolupráce na úrovni knihovnictví v okrese je umožněn dotacemi státu, okresních úřadů a podílem jednotlivých měst a obcí, které jsou však vázány na kalendářní rok.

Zákony o obcích, okresních úřadech a krajích platné od roku 2000 opět ovlivní síť veřejných knihoven v Jihomoravském kraji. K 31. 12. 2002 ukončí činnost okresní úřady a s tím i svoji zřizovatelskou funkci k dosud existujícím okresním knihovnám. Nová rozpočtová pravidla pro obce a kraje umožňují, aby organizace jimi zřizované byly příspěvkovými organizacemi nebo jejich organizačními složkami (bez právní subjektivity). Organizační složkou okresního úřadu se stala Okresní knihovna v Hodoníně.

Současná síť veřejných knihoven Jihomoravského kraje (758) poskytuje knihovnické a informační služby 1,137.284 obyvatelům. Ve vztahu ke 14 okresům bývalého Jihomoravského kraje představují tato čísla 48,9% jeho knihoven a více než polovinu jeho obyvatel (55,4%) Přitom počet obyvatel žijících na území současného Jihomoravského kraje při porovnání s počtem obyvatel ve stejných okresech v roce 1990 poklesl. Vzhledem k úbytku knihoven a tendenci k osamostatňování obcí se zvýšil počet obyvatel v obcích s knihovnami s neprofesionálním pracovníkem.

2 Zajištění regionálních funkcí

V rámci kooperačního systému poskytuje knihovna s regionálními funkcemi knihovnám městským a obecním v rámci své územní působnosti různé druhy služeb a podporuje vzájemnou spolupráci. Je tak umožněna dělba práce, efektivní využívání veřejných finančních prostředků. Zejména v malých knihovnách je garantováno udržení odborného standardu služeb. Je umožněna dostupnost knihovnických a informačních služeb a jsou vyrovnávány rozdíly mezi možnostmi, které mají obyvatelé měst a malých obcí. Shrme-li, jsou tedy regionální funkce ty činnosti, které jsou ekonomicky i odborně nejefektivnější a nejkvalitnější, pokud je jedna knihovna na dobré profesionální úrovni vykonává i pro skupinu dalších knihoven.

2.1 Moravská zemská knihovna v Brně

Moravská zemská knihovna jako ústřední knihovna plnila i po zrušení Jihomoravského kraje směrem ke knihovnám veřejným i odborným v celém regionu

řadu významných funkcí. Přípravovala vzdělávání pro veřejné i ostatní typy knihoven, zpracovávala krajské statistické výkazy, poskytovala odborné poradenství, konzultace, připravovala rozborové a koncepční materiály, zajišťovala koordinaci činnosti knihoven a výměnu zkušeností pro ty knihovny, které projeví zájem.

2.1.1 Rozsah regionálních funkcí krajské knihovny

Konzultační a poradenská činnost. Knihovnám všech typů jsou poskytovány odborné konzultace a poradenství, odborná pomoc při zavádění nových typů služeb, při zavádění a využívání informačních technologií.

Práce odborných sekcí. Moravská zemská knihovna má dobré zkušenosti se systematickou prací s kolegy z profesionálních knihoven v odborných sekcích pracovníků služeb, pracovníků oddělení doplňování a zpracování knihovních fondů, Klubu dětských knihoven.

Porady. Porady ředitelů veřejných knihoven v okresních městech – 2-3x ročně (z toho 1x výjezdni), jejichž programem bude projednávání odborných problémů, společná příprava odborných seminářů, seznamování se změnami a řešení aktuálních odborných problémů, výměna zkušeností.

Porady profesionálních knihoven kraje (s odborným programem a souhrnnou informací od ředitelů knihoven v okresních městech o situaci v okresech) v Brně 1–2x ročně.

Přímé kontakty s neprofesionálními knihovnami půjdou do úrovně okresních (městských v okresních městech) knihoven - zástupce krajské knihovny se zúčastní v případě aktuální potřeby.

Zpracovávání koncepčních, analytických a strategických materiálů. Zpracování projektů (pokud bude záběr širší na několik knihoven nebo na celý kraj). Krajská knihovna bude shromažďovat podklady od veřejných knihoven Jihomoravského kraje. Jako knihovna zodpovědná za rozvoj knihovnických a informačních služeb bude zpracovávat analytické rozborové, koncepční a strategické plány knihovnictví regionu. Jejím úkolem bude i koordinovat a iniciovat zpracovávání projektů.

Vzdělávání. Krajská knihovna bude ze své funkce garantovat systematické odborné vzdělávání knihoven na úrovni celého kraje. Jedná se o odborné knihovnické kurzy a semináře, případně mezikrajové semináře (i vícedenní), aktuální informace pro knihovny v rámci jednodenních instruktáží, prezentací či porad. Krajská knihovna zajišťuje obsahovou náplň a organizaci svého Vzdělávacího centra (počítačová učebna).

Uvažovaný rozsah vzdělávání profesionálních knihovníků cca 30-35 hodin /ročně, neprofesionálních knihovníků 10-15 hodin/ročně (toho dosáhnout bude asi složité).

Informační fondy. Výměnné soubory - nebude zajišťovat v praxi krajská knihovna. MZK tuto funkci bude delegovat (není dořešeno financování) a pře-

vezme odbornou garanci a koordinaci (zvažuje se vytvoření poradní skupiny), zejména pokud bude přímo převádět finanční prostředky na určité knihovny.

Aktualizace fondů a evidence a revize knihovnických fondů bude prováděna na úrovni odborného poradenství, problémy řešeny s pracovníky v odborné sekci, přímá pomoc bude poskytována pouze na vyžádání.

Regionální literatura. MZK je příjemcem povinného výtisku. Regionální literaturu zpřístupňuje uživatelům prostřednictvím MVS, vytvářením databází širšího regionu jako jsou celomoravské databáze apod. Spolupracuje také při vytváření nadregionálních databází a poskytuje tištěné i elektronické výstupy.

Statistické výkaznictví. Zajišťuje sumarizaci výkazů z okresů za celý kraj, vypracovává komentáře a srovnávací charakteristiky, výstupy pro vnitřní práci knihoven. Na základě výsledků předkládá návrhy na zkvalitnění práce knihoven kraje (i MZK).

2.1.2 Úkoly krajské knihovny ve vztahu k regionu

Krajská knihovna je garantem a koordinátorem poskytování regionálních služeb v kraji. Formou smluv s knihovnami může delegovat konkrétní výkon regionálních služeb. Zajišťuje možnosti vícezdrojového financování a pomáhá je knihovnám získávat a užívat. Sama vykonává a je plně zodpovědná za vybrané regionální funkce. Zodpovídá za rozvoj kooperačních systémů knihoven v kraji.

2.2 Současná situace

Okres Blansko

Blanenská knihovna po sedmi letech byla znovu v roce 1999-2000 experimentálně pověřena výkonem regionální činnosti v okrese Blansko. Krátkodobý výkon činnosti byl poznamenán především nejasnými právně organizačními vztahy. Pracovníci pro výkon regionální činnosti museli získat pověření od Okresního úřadu v Blansku pro získávání informací, zplnomocnění k jednání o knihovnické problematice především s většími obcemi v okrese. Jako podklad pro možnost postupného obnovení regionálních funkcí bylo navázání přerušené komunikace s knihovnicí a zřizovateli knihoven. Byly zpracovány tyto materiály: srovnávací studie o činnosti veřejných knihoven za období 1992-1999, porovnání statistických výsledků veřejných knihoven okresu za období 1999 a 2000, přehled o situaci v personálním zajištění práce knihoven okresu. Knihovna začala realizovat výkon přímé konzultační a metodické činnosti v místech, bylo navštíveno 80% knihoven. V Městské knihovně bylo vytvořeno pracoviště po stránce technické a provozní. Tyto kroky byly umožněny dotací MK ČR 560 000,- Kč.

Okres Brno-město

Ústřední knihovnou celookresního systému knihovnické práce v okrese Brno-město je Knihovna Jiřího Mahena. Jejím zřizovatelem je statutární město Br-

no, okres Brno-město. Knihovna je příspěvkovou organizací. Spolupráce se realizuje mezi Knihovnou Jiřího Mahena a 36 dalšími profesionálními knihovnami uvedeného okresu. Tyto knihovny jsou podle dohody se zřizovateli jejími pobočkami. Zřizovací listina Knihovny Jiřího Mahena v Brně a darovací smlouvy jsou dokumenty, které upravují vztahy knihoven v rámci okresního systému knihovnické práce. Finančně je kooperace zabezpečována v rámci rozpočtu Knihovny Jiřího Mahena v Brně. Doplnění knihovního fondu je kromě rozpočtu výše uvedené knihovny zajišťováno rovněž dary úřadů městských částí (výměnné fondy, regionální fond).

Okres Brno-venkov

Okresní knihovna Brno-venkov se sídlem v Židlochovicích je ústřední knihovnou okresního systému knihovnické práce. Jejím zřizovatelem je Okresní úřad Brno-venkov. Knihovna je příspěvkovou organizací. Do okresního systému knihovnické práce je zapojeno 101 knihoven (13 profesionálních a 88 neprofesionálních). Mimo okresní systém je 36 knihoven (29 neprofesionálních a 7 s profesionálními pracovníky), to je 26,2%. Tento způsob součinnosti mezi knihovnami je upraven smlouvami z roku 1989 uzavřenými mezi centrální knihovnou systému a zřizovateli knihoven v okrese. Rozpočet okresní knihovny finančně pokrývá všechny odborné činnosti a služby poskytované knihovnám. Profesionální knihovny nezapojené do kooperace nevykonávají kromě Městské knihovny Rosice odborné činnosti pro knihovny s neprofesionálními pracovníky. Tyto většinou malé knihovny jsou zapojeny do okresního systému knihovnické práce. Součinnost knihoven v odborné práci je kromě okresního systému zabezpečována rovněž formou střediskového systému; deset profesionálních knihoven plní střediskovou funkci.

Okres Břeclav

Ústřední knihovnou kooperace v okrese Břeclav je Městská knihovna v Břeclavi. Spolupráce knihoven v okrese Břeclav na úrovni regionálních funkcí byla v tomto okrese obnovena (zrušení 1993) v roce 2000 na základě smlouvy uzavřené mezi Okresním úřadem v Břeclavi a tamním městským úřadem. Předmětem smlouvy je závazek města Břeclavi zabezpečit prostřednictvím vlastní příspěvkové organizace – Městské knihovny v Břeclavi – činnosti zahrnující regionální funkci knihovny na území okresu Břeclav. V roce 2000 zpracovalo obnovené pracoviště (1 úvazek) podrobný a pro další práci výchozí materiál Zpráva o stavu veřejných knihoven na okrese Břeclav, který analyzoval situaci a negativní dopad uplynulých let bez odborné knihovnické pomoci zejména v neprofesionálních knihovnách. Městská knihovna mohla vykonávat regionální funkce v rozsahu dotace 450 000,-Kč.

Okres Hodonín

Kooperace v oblasti knihovnictví se uskutečňuje v okrese Hodonín prostřednictvím střediskového systému práce v čele s Okresní knihovnou v Hodoníně. Střediskovou funkci vedle okresní knihovny vykonává dalších 8 profesionálních knihoven, z nichž 7 je součástí realizovaného knihovnického systému. Mimo tento systém pracuje dalších 9 profesionálních knihoven, z nichž dvě vykonávají knihovnické a informační služby ve svém knihovnickém obvodu. Okresní knihovna v Hodoníně provádí rovněž pro knihovny stojící mimo knihovnický systém nákup, zpracování a distribuci knihovního fondu. Nemá ve svém rozpočtu finanční prostředky na nákup literatury pro profesionální knihovny Velká nad Veličkou a Moravský Písek. Okresní úřad v Hodoníně přispívá na činnost knihoven nezapojených do knihovnické kooperace dotacemi do rozpočtu jejich zřizovatelů, městským a obecním úřadům.

Okres Vyškov

Ústřední knihovnou kooperačního systému je Knihovna Karla Dvořáčka ve Vyškově. Zřizovatelem knihovny je Okresní úřad ve Vyškově. Knihovna je příspěvkovou organizací. Regionální funkce knihovny je uvedena v hlavní činnosti v její zřizovací listině a je financována schváleným rozpočtem knihovny. Vztahy mezi Knihovnou Karla Dvořáčka a ostatními knihovnami zapojenými do kooperace se uskutečňují na základě Smluv o vzájemné spolupráci v oblasti doplňování a zpracování knihovních fondů a poradenské činnosti. Uzavírá je knihovna s příslušnými městy a obcemi, zřizovateli knihoven.

V okrese Vyškov pracuje 99 profesionálních a neprofesionálních knihoven (7 profesionálních a 92 s neprofesionálními pracovníky). Z tohoto počtu spolupracuje s Knihovnou Karla Dvořáčka v oblasti knihovnických a informačních činností a služeb celkem 66 knihoven (4 profesionální, 62 knihoven s neprofesionálními pracovníky), to je 66,6%. Z počtu 33 knihoven, které stojí mimo kooperační vztahy, je 30 knihoven s neprofesionálními pracovníky a 3 s profesionálními pracovníky.

Okres Znojmo

Městská knihovna ve Znojmě uskutečňuje regionální funkce (kooperaci s knihovnami v okrese) na základě ustanovení ve zřizovací listině v předmětu hlavní činnosti. Ve zmíněném dokumentu jsou jako regionální funkce Městské knihovny Znojmo stanoveny tyto odborné služby, které může knihovna na smluvním základě poskytovat knihovnám znojemského regionu.

V okrese pracuje 157 knihoven (9 profesionálních knihoven, 146 s neprofesionálními pracovníky, 2 pobočky). Smlouvu o poskytování odborných knihovnických služeb uzavřelo s Městskou knihovnou ve Znojmě 109 zřizovatelů knihoven pro 115 knihovnických pracovišť. Do knihovnické kooperace je tedy zapojeno 73% knihoven včetně všech profesionálních. Knihovnická součinnost umožňuje dané knihovně využít na smluvním základě odborné činnosti zabez-

pečované městskou knihovnou ve Znojmě. Knihovna získala dotaci MK ČR ve výši 700 000,-Kč.

Shrnutí

Okresní a městské knihovny kraje v rámci omezených možností (finančních, personálních) v letech 2000 a 2001 poskytovaly knihovnám svých regionů především tyto služby: poradenství, pomoc při aktualizaci a revizi knihovnických fondů (i fyzickou), připravovaly porady, aktivity a semináře, doplňovaly a zpracovávaly regionální literaturu a informační regionální databáze (některé knihovny i tištěné výstupy), zpracovávaly statistické výkazy a sumáře za okres, některé z knihoven zajišťovaly akvizici, zpracování a distribuci knihovnického fondu (KJM, Brno-venkov, Hodonín, Vyškov, Znojmo), výměnné soubory (KJM, Brno-venkov 2 střediska, Vyškov, Znojmo), zajišťování tiskopisů.

Uvedené činnosti vycházejí z dosavadních podmínek knihoven okresních i městských v okresních městech. Knihovny, pokud mají vyčíslit náklady na jednotlivé regionální funkce jsou proto ve velmi problematické situaci, protože vzhledem k dosavadním možnostem nemohly tyto funkce vykonávat, nebo je vykonávaly omezeně.

Mimořádně důležitý je způsob financování regionálních funkcí pro jejich plynulé vykonávání. Prokázaly to zkušenosti několika okresů, kde bylo nutno čekat na příspěvek OÚ a MK ČR. Důsledkem bylo přerušení výkonu regionálních funkcí a propuštění či přeřazení pracovníka na jiné pracoviště.

Jako neoptimálnější vyčíslení potřeb finančního zajištění regionálních funkcí se jeví určení finanční částky na základě počtu obyvatel a počtu obcí (knihoven) daného okresu.

2.2.1 Změny v knihovnickém systému kraje

Dokončení delimitace knihoven v okresech Brno-venkov, Hodonín a Vyškov na města a obce.

Pro rozvoj knihovnictví daných okresů je důležité zachování právní subjektivity nejen bývalých okresních knihoven, ale i ostatních profesionálních knihoven.

Po ukončení činnosti okresních úřadů bude zvažováno s řediteli městských knihoven v bývalých okresních městech a jejich zřizovateli případné delegování regionálních funkcí, dle místních podmínek, na profesionální knihovny v malých okresech.

V roce 2001 se výrazně změnily podmínky pro činnost knihovnictví kraje i v městě Brně. Moravská zemská knihovna zahájila činnost v nové moderní budově 2. 4. 2001 a Knihovna Jiřího Mahena po rozsáhlé rekonstrukci začne pracovat v nových podmínkách na podzim 2001.

3 Závěrem

Zkušenost okresů, kde byly ukončeny regionální funkce, komunikace s knihovníky, odborná spolupráce i přímá pomoc knihovnám, je jednoznačná: zhoršení odborné úrovně malých profesionálních a především neprofesionálních knihoven. Obecní úřady nejsou dostatečně informovány o práci knihoven a náročnosti zajištění jejich služeb veřejnosti. Knihovnách mnohdy chybí kontakt s profesionály, porovnání činnosti vlastní s jinými knihovnami. Není zajišťována v odpovídajícím rozsahu přístupnost knihoven občanům, není doplňován fond a z důvodu nedostatku finančních prostředků nemají občané k dispozici v dostatečném spektru periodický tisk. Ještě jednou je třeba zdůraznit rozdílnost v kvalitě a rozsahu knihovnických a informačních služeb občanům v jednotlivých regionech.

Zkušenosti z praxe tedy prokázaly potřebu veřejných knihoven pracovat v celostátně koordinovaném systému. Požadavky veřejnosti (včetně snahy umožnit volný přístup k informacím všem občanům) je možné zajistit efektivně a na odpovídající odborné úrovni jen formou kooperace a koordinace činnosti knihoven. Současné okresní knihovny i knihovny v okresních městech Jihomoravského kraje mají vůli regionální funkce vykonávat (snaha o automatizaci knihoven, zkvalitňování odborné úrovně pracovníků, práce s informačními technologiemi, zpracovávání projektů). Je však třeba zajistit knihovnám rovnocenné podmínky pro jejich práci.

ⁱ Zákon č. 128/2000 S b., o obcích (obecní zřízení)

Zákon č. 147/2000 Sb., o okresních úřadech

Zákon č. 129/2000 Sb., o krajích (krajské zřízení)

Zákon č. 218/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech

Zákon č. 219/2000 Sb., o majetku ČR a jejím vystupování v právních vztazích

Zákon č. 250/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech územně samosprávných celků

Zákon č. 248/2000 Sb., o podpoře regionálního rozvoje

Zákon č. 157/2000 Sb., o přechodu některých věcí, práv a závazků z majetku České republiky do majetku krajů.

ⁱⁱ Ukládá ministru kultury vládní usnesení č. 195/2001

ⁱⁱⁱ Kulturní politika 2001 viz <http://www.mkcr.cz/cesky/kultpol/kultura.rtf>

^{iv} region@cvut.cz

^v Jednotlivé výsledky patrně dojdou změn a to již k datu konání konference

^{vi} Označení skupin RF se nevztahuje výhradně k významu povinný a doporučený, zřejmé to je zejména u RF krajských knihoven, má i vztah k tomu, z jakého zdroje, dle našich představ by měly být tyto RF hrazeny.

MODRÝ ŠTÍT - SOUČASNÉ AKTIVITY V ZÁCHRANĚ KNIHOVNÍCH FONDŮ V PŘÍPADĚ HAVÁRIE

Františka Vrbenská, Národní knihovna ČR

Mezinárodní úsilí o záchranu kulturního odkazu

Po celé věky lidé vytvářeli a ničili, budovali a ztráceli kulturní hodnoty. Produkty věd a umění nemizely jen šedivě a nenápadně v řece času, ale stávaly se obětí nejrůznějších katastrof působených lidskými i přírodními silami, dokonce objektem záměrné likvidace. Dalo by se očekávat, že na počátku 21. století, kdy si jejich hodnotu uvědomujeme stále naléhavěji, bude lidstvo o své dědictví bedlivě dbát.

Místo toho kulturní památky devastují záplavy, zemětřesení, požáry, havárie, ozbrojené konflikty, sabotáže, loupeže a krádeže. Tristní důsledky přináší například u dokumentů a méně rozměrných artefaktů nevhodné uložení a nesprávná manipulace, a ve větší či menší míře i sama přirozená degradace materiálů tvořících daný objekt.

Prokazatelně a v rozsahu, který začíná být alarmující, se na stavu kulturního dědictví projevují negativní dopady znečištění životního prostředí (oxidy dusíku a síry i jiné polutanty; volné radikály v ovzduší, rizika UV záření) a navazující klimatické změny, které se promítají do nárůstu živelních katastrof.

Jako spolupůsobící faktory ohrožení kulturního odkazu se projevují hospodářské, politické a sociální změny, posun v tradičních hodnotách, odlišná role státu, nerovnováha mezi obecnými a osobními zájmy, vliv globálních ekonomických aspektů, standardizace kultury, nedostatek lidských, finančních a profesních zdrojů, rozvoj turismu (variantu ve sféře knihovnictví představuje tlak na využívání vzácných, ohrožených a historicky cenných dokumentů), ale také nedostatečná ochrana památek a mezery v normách pro oblast restaurování konzervace, atd.

Poprvé před půl stoletím se proti nebezpečí nenahraditelných ztrát kulturního odkazu lidstva spojila mezinárodní společenství. **Haagská konvence o ochraně kulturního dědictví v ozbrojeném konfliktu** (Convention for the Protection of Cultural Heritage in Time of Armed Conflict) z května roku 1954 reagovala na především na nesmírné škody způsobené za druhé světové války, ale i na nepříznivý mezinárodní vývoj počátku padesátých let. Pokusila se chránit významné a historicky cenné budovy nápadným označením v podobě modrobílého štítu, které měly smluvní strany v případném konfliktu respektovat a zabránit zničení dané památky.

Pozdější mezinárodní jednání, např. World Heritage Convention (1972) a UN's International Decade for Natural Disaster Reduction – IDNDR (1990–2000) rozšířila oblast ochrany na ostatní kulturní statky. Dalším významným dokumentem je závěrečné komuniké z NATO-Partnership for Peace (PfP) Conference on **Cultural Heritage Protection in Wartime and in State of Emergency** konané v červnu roku 1996 a v listopadu téhož roku deklarace přijatá v Raddenci (Slovinsko) účastníky semináře o **ochraně kulturního dědictví v naléhavých případech a ve výjimečných situacích**, který byl uspořádán pod dojmem jugoslávské války a konfliktů ve třetím světě, při nichž byly zničeny nenahraditelné kulturní hodnoty. V březnu roku 1999 byl podepsán 84 zeměmi **druhý**, doplňující **haagský protokol o ochraně kulturního dědictví v případě ozbrojeného konfliktu**, který zdokonaluje a rozšiřuje původně přijatá bezpečnostní opatření.

Kulturní dědictví je majetkem nás všech, proto se jejich ochrana a šetrný přístup k nim musí stát součástí politiky a obsahem programů na mezinárodní, národní, regionální i místní úrovni. Každá vláda, všechny úřední orgány a instituce odpovídající za kulturní bohatství by měly dbát na příslušná bezpečnostní a preventivní opatření, která by eliminovaly ztráty a předcházely hrozícím škodám, jak za mimořádných situací, tak v mírových dobách.

Mezinárodní komitét Modrý štít

Proslulý symbol haagského modrobílého pětiúhelníku byl propůjčen jako emblém pro **Mezinárodní komitét Modrý štít - ICBS** (International Committee of the Blue Shield), který vznikl v červenci 1996 s posláním poskytovat ochranu a pomoc při ohrožení světového kulturního dědictví přírodními i válečnými katastrofami jako obdoba Červeného kříže. ICBS je nevládní, nadnárodní, nezávislou a vysoce odborně fundovanou organizací.

Na jeho založení se podílel **ICOM** - Mezinárodní rada muzeí, **ICOMOS** – Mezinárodní rada památkových objektů a lokalit (International Council on Monuments and Sites), **IFLA** - Mezinárodní federace knihovnických asociací, **ICA** – Mezinárodní rada archivů, a **UNESCO**, které je rovněž jeho členem-pozorovatelem.

Hlavní úkoly Modrého štítu, a to jak jeho mezinárodního ústředí, tak i **národních komitétů**, které vznikají po celém světě, lze shrnout do tří zásadních oblastí působnosti:

- prevence před neštěstími
- rychlá opatření během stavu nouze
- pomoc při rekonstrukci po katastrofě.

ICBS spolupracuje s UNESCO, ICCROM, s Mezinárodním komitétem Červeného kříže, a rovněž s dalšími organizacemi ze sféry kulturního dědictví. Tato spolupráce je nezbytná pro plnění cílů ICBS, které představuje zajištění koordinace mezinárodní reakce na ohrožení či stav nouze, vybudování sítě pomoci, ustavení koordináčnických a poradních orgánů a poskytování expertních a konzultač-

ních služeb s využitím propojení špičkových specialistů, mimo jiné restaurátorů, konzervátorů, historiků umění.

Své záměry ICBS naplňuje prostřednictvím shromažďování a sdílení informací z oblasti péče o kulturní dědictví včetně metod a technologií jeho záchrany a ochrany, jeho využívání a zacházení s ním. Neméně důležité je povzbuzování zájmu veřejnosti o stav kulturního fondu a především tlak na postoje zodpovědných subjektů na všech úrovních, od institucí až po národní vlády, k problematice rizik, která ohrožují kulturní dědictví. ICBS usiluje o identifikaci zdrojů potřebných k prevenci pohrom a pro rychlý zásah. Další stupeň záchrany kulturního dědictví zajišťují profesionální týmy, schopné zpracovávat expertizy, rozvíjet preventivní opatření, vést záchranné práce během krize a řídit následnou obnovu s maximální operativností a obeznámením se s reálnými okolnostmi. Proto ICBS podporuje vznik národních komitétů Modrého štítu.

Národní komitáty jsou sice ovlivňovány odlišnými kulturními, legislativními, správními a ekonomickými podmínkami, stejná však zůstává snaha prosazovat přijetí a realizaci mezinárodních konvencí a dohod týkajících se kulturního dědictví. Shoduje se i jejich základní koordinační úkol propojit odborníky, místní úřady, vládu, záchranné služby, školené dobrovolníky, případně i ozbrojené síly, do jednotného systému, který dokáže zhodnotit a využít získané zkušenosti a poznatky, sám naopak bude poskytovat odborné informace. Národní organizace Modrého štítu vytvoří základy pro komplexní prevenci havárií a ohrožení živly, ale především pružně zareaguje v případech katastrof. V letech 2000–2001 tak vznikly mj. národní komitáty ve Francii, Belgii a Velké Británii – a v České republice.

Český komitát Modrý štít - ČKMŠ

Dohoda o založení národního komitátu Modrého štítu byla uzavřena na jaře roku 2000 po několika měsících pečlivých přípravných jednání. Jedním z nich byl "kulatý stůl" uspořádaný v Olomouci v listopadu 1999 se zástupci kulturních institucí, postižených v posledních letech havárií nebo živelní pohromou. Jejich zkušenosti a následná otevřená diskuse, v níž bylo poukázáno na takové problémy, jako je nedostatek finančního zajištění a technického vybavení, potřeba standardizace nápravných postupů, nesrovnalosti v oblasti pravomocí, koordinace a organizace při záchranných pracích, vyplynuly pro další činnost českého komitátu Modrého štítu zásadní podněty.

ČKMŠ sdružuje všechny instituce pečující o různé kategorie kulturního odkazu, takže jej tvoří:

- **Česká archivní společnost a pobočka České informační společnosti při Státním ústředním archivu**
- **Český výbor ICOM**
- **Český výbor ICOMOS**
- **Svaz knihovníků a informačních pracovníků ČR, člen IFLA.**

ČKMŠ nemá vlastní právní subjektivitu a je neziskovou, dobrovolnou a zatím bezpříspěvkovou společností, otevřenou všem právnickým i fyzickým osobám, které by byly ochotny přispět k cílům Modrého štítu. Zůstává v úzkém kontaktu s ICBS, s nímž spolupracuje.

Činnost CKMŠ je soustředěna na řadu záměrů, které však bude nutno realizovat postupně; některé z nich se již daří naplňovat. Základem jeho aktivit je spojit síly zainteresovaných stran pro vytvoření trvalých sítí. Jen touto cestou bude možné vypracovat a uvést do souladu bezpečnostní plány, které stanoví potřeby a priority, mezi nimiž zaujímá čelné místo zainteresovanost řídicích a správních orgánů, postoje odborné veřejnosti a samozřejmě získání finančních zdrojů.

ČKMŠ si vytýčila úkoly, jakými kromě dalších podpůrných aktivit jsou

- spolupráce s místními řídicí orgány i se všemi státními či veřejně prospěšnými organizacemi
- podpora plánů a projektů napomáhajících preventivní ochraně a šetrného přístupu ke všem
- druhům kulturního dědictví
- osvětová a propagační opatření: tématické semináře, školení i praktický výcvik
- zajišťování informovanosti: upozornění na rizika, metodické dokumenty, doporučení,
- konkrétní pokyny, programy prevence
- standardizace péče, výběr a ověření technických prostředků
- budování databází expertů a zprostředkování poradenské služby
- podněcování tvorby inventárních seznamů, soupisů, operativních a krizových plánů, vytvoření
- pohotovostních skladů se záchranným materiálem
- zajištění příslušných zařízení a specifických zdrojů nezbytných pro zajištění ochrany v případě
- výjimečné situace.

Na internetových stránkách ČKMŠ http://www.nkp.cz/o_knihovnach/konsorcia/skip/ModrySt.htm jsou umístěny podstatné dokumenty o Modrém štítu a také informace k prevenci havárií a katastrof, k první pomoci v těchto případech a k dalších nápravným opatřením po destruktivní události. Tištěné manuály o prevenci, o zásazích během katastrofy a bezprostředně po jejím skončení, týkající se jak knihoven, tak archivů a muzeí jsou ve stádiu přípravy. K uskutečněným akcím patří i seminář o ochraně kulturního dědictví pořádaný letošního května v Rožnově p. Radhoštěm.

Na jaře letošního roku uzavřel ČKMŠ dohodu s generálním ředitelstvím **Hasičského záchranného sboru České republiky (HZS)** v souladu se **zákonem o integrovaném záchranném systému**. Tato dohoda o vzájemné spolupráci upravuje zásady jejich součinnosti při provádění a při přípravě záchranných prací při požárech, živelných pohromách a jiných mimořádných událos-

tech v oblasti kulturního dědictví, tzn. movitých i nemovitých památek, dokladů o vývoji přírody i výtvorů člověka, archiválií a dokumentů archivní povahy, audiovizuálních a knihovních fondů.

Těžiště spolupráce tvoří

- pomoc buď odborná nebo ve formě sil a prostředků jednotek PO, kterou HZS poskytne na výzvu kontaktního místa Modrého štítu při záchranných pracích
- vzájemná výměna odborných a operativních informací včetně seznamu sil a prostředků, adresáře operačních a informačních středisek HZS, adresáře kontaktních míst Modrého štítu
- součinnost HZS a Modrého štítu při provádění záchranných prací při záchraně kulturního dědictví ohroženého přírodní katastrofou, selháním člověka, projevem vandalství či ozbrojeným střetnutím.
- pomoc HZS poskytnutá Modrému štítu proškolením v příslušné odborné oblasti
- pomoc Modrého štítu poskytnutá HZS v podobě odborných materiálů, lektorů, plánů a projektů napomáhajících preventivní ochraně a šetrnému přístupu ke kulturnímu dědictví
- konzultace poskytované Modrým štítem na výzvu operačního a informačního střediska HZS
- průběžnou přípravou odborníků z oblasti archivů, muzeí, knihoven a památkové péče k provádění záchranných prací při mimořádných událostech

Tato dohoda ovšem předpokládá vybudování husté sítě kontaktních středisek Modrého štítu, které by měly být sestaveny ze zástupců muzeí, knihoven, památkové správy, galerií a archivů. Zákon č. 239/2000 Sb. o integrovaném záchranném systému nevyčleňuje otázku kulturního dědictví, proto je dohoda s HZS ČR tak významná. Nadále bude zapotřebí usilovat o těsné propojení mezi krajskými, resp. místními krizovými štáby a organizací Modrý štít a v havarijním plánu okresu zakotvit po dohodě s dalšími složkami systému funkci příslušející zástupci Modrému štítu.

Je škoda, že ČKMŠ ani žádný z jeho signatářů nemá dostatečné možnosti účastnit se mezinárodních konferencí zaměřených na problematiku ochrany a záchrany kulturního dědictví, jako např. Prevention 2000, Prevention of Hazards in Storage Areas v letošním roce a International Cultural Heritage Information Meeting 2001: ztráta tohoto informačního přínosu a nedostatek kontaktu s nejnovějšími strategiemi v oblasti ochrany kulturního bohatství se jen obtížně překonávají.

Poslední aktivitou ČKMŠ je zapojení do projektu mezinárodní internetové sítě **CULTIVATE-EU – Cultural Heritage Application Network**. Na adrese **www.cultivate-eu.org**, která umožňuje interaktivní vyhledávání, nacházíme soupisy kulturních struktur jednotlivých států, kompletní adresy, informace o akcích, událostech a projektech, publikace, služby, vystavené významné do-

kumenty z jednání a konferencí, odkazy a kontakty na důležité instituce a kulturní servery.

Cíle Modrého štítu jsou jasné - obtížnější bude naplnit je. Každá ztráta, zničení, poškození, odcizení jakékoliv z částek historického odkazu, který střežíme, nám potvrdí nutnost preventivních opatření a nezbytnost příprav na pohromu v těch nejrůznějších podobách. Zlá událost může, ovšem také nemusí přijít. Abychom nebyli bezradní, pokud k ní přece jen dojde, je posláním Modrého štítu. Ale bez vzájemné součinnosti a společného přispění nás všech jsou i ty nejlépe zamýšlené projekty odsouzeny k živoření. Dokážeme svěřené knihovní sbírky kvalitně zpracovat a vytvořit dobré podmínky pro jejich zpřístupnění; budeme je také umět ochránit?

SOUČASNÉ ZPŮSOBY STABILIZACE KLIMATU V RŮZNÝCH PROSTORÁCH NÁRODNÍ KNIHOVNY ČR

Jan Francl, Národní knihovna ČR

Národní knihovna stejně jako instituce s podobným posláním se neustále potýkají s problémem vhodného uchovávání historických i novodobých fondů. Nevhodné úrovně relativní vlhkosti, teploty vzduchu a jejich rychlé a velké změny, nepřiměřené hladiny a typy osvětlení, přítomnost znečišťujících látek v ovzduší spolu s dalšími vlivy jsou jednou z hlavních příčin rychlejší degradace téměř všech druhů předmětů organické i anorganické povahy a tedy i uchovávaných fondů. Přitom zvýšená péče o prostředí, ve kterém se fondy nacházejí se mnohonásobně vrátí v jejich lepším „zdraví“ a v neposlední řadě i v podstatném snížení nákladů na jejich restaurování. Prvním krokem k zajištění vhodných podmínek při archivaci a vystavování fondů je dlouhodobé a pravidelné měření parametrů prostředí. Výsledky měření je pak možné kromě jiného použít i na realizaci mnohdy celkem jednoduchých metod úprav daného mikroklimatu.

Situace v Národní knihovně ČR v současnosti vypadá následovně. Fondy jsou uloženy v prostorách depozitářů Hostivař a Neratovice a v historickém komplexu budov Klementina. Nedostatek financí však zapřičiňuje, že ne všechny zde umístěné fondy jsou v průběhu celého roku uchovávány ve vhodných klimatických podmínkách a trvalá kontrola parametrů klimatu se vymezuje jen na sledování teploty a relativní vlhkosti a ojediněle na sledování světelných podmínek.

Následující tabulka nám udává doporučené parametry klimatu pro některé druhy fondů :

Druh fondu	Smíšené knihovní sbírky	Černobílé fotomateriály	Barevné fotomateriály	Magnetická média
Teplota (přijatelná) [kolísání]	18±2 °C (do 25 °C) [do 2 °C/24 h]	16±2 °C (do 21 °C) [do 1,5 °C/24h]	5±1 °C (do 7 °C) [do 1,5 °C/24 h]	18±2 °C (do 25 °C) [do 3 °C/24 h]
Rel. vlhkost (přijatelná) [kolísání]	50±5% (40–60%) [do 5%/24 h]	30±5% (20–50%) [do 5%/24 h]	30±5% (20–50%) [do 5%/24 h]	30±5% (20–50%) [do 5%/24 h]
Proudění	do 0,5 m/s	do 0,5 m/s	do 0,5 m/s	do 0,5 m/s
Osvětlenost	do 50 lx	do 50 lx	do 50 lx	do 50 lx

[krátkodobě]	[do 2500lx]	[do 2500lx]	[do 2500lx]	[do 2500lx]
UV-záření	do 75 $\mu\text{W}/\text{lm}$	do 75 $\mu\text{W}/\text{lm}$	do 75 $\mu\text{W}/\text{lm}$	do 75 $\mu\text{W}/\text{lm}$
Roční osvit	do 200000 lx.h	do 200000 lx.h	do 200000 lx.h	do 200000 lx.h
Prašnost	do 50 $\mu\text{g}/\text{m}^3$	do 50 $\mu\text{g}/\text{m}^3$	do 50 $\mu\text{g}/\text{m}^3$	do 50 $\mu\text{g}/\text{m}^3$
NO _x	do 10 $\mu\text{g}/\text{m}^3$	do 10 $\mu\text{g}/\text{m}^3$	do 10 $\mu\text{g}/\text{m}^3$	do 10 $\mu\text{g}/\text{m}^3$
SO ₂	do 10 $\mu\text{g}/\text{m}^3$	do 10 $\mu\text{g}/\text{m}^3$	do 10 $\mu\text{g}/\text{m}^3$	do 10 $\mu\text{g}/\text{m}^3$
CO ₂	do 4,5 mg/m^3	do 4,5 mg/m^3	do 4,5 mg/m^3	do 4,5 mg/m^3
Ozón	do 4,5 $\mu\text{g}/\text{m}^3$	do 4,5 $\mu\text{g}/\text{m}^3$	do 4,5 $\mu\text{g}/\text{m}^3$	do 4,5 $\mu\text{g}/\text{m}^3$

Depozitář Hostivař

Jedná se o novou budovu postavenou v klidném prostředí na okraji Prahy. Objekt slouží jednak jako skladiště pro dlouhodobé uchovávání méně půjčovaných fondů a dále pak se zde nachází pracoviště především odborného a výzkumného zaměření. Skladiště jsou bez oken a není zde proto problém s nadměrným slunečním osvětlením. Skladovací prostory jsou dále klimatizovány pomocí automatického klimatizačního zařízení York od firmy Sauter, které umožňuje kontrolu a úpravu klimatu (teplota, relativní vlhkost), a jehož provoz zajišťují pracovníci specializované firmy. Důležitým faktorem tohoto velmi nákladného způsobu klimatizace daných prostor je správné konstrukční řešení jednotlivých částí klimatizačního zařízení tak, aby byly dodrženy požadované parametry klimatu (teplota, relativní vlhkost). Právě nedostatečné konstrukční řešení (nedostatečná odvlhčovací schopnost) daného klimatizačního zařízení ve skladištích zapříčiňuje přes léto a na podzim nekontrolovatelný růst relativní vlhkosti běžně přes 60% a v některých prostorách (černobílé fotomateriály, magnetická média) i nad 70%. Ke kolísání relativní vlhkosti dochází vždy nárazově a to po jaru a po podzimu. Celoroční hodnoty klimatu (teplota, relativní vlhkost) ve skladovacích prostorách s uloženými knihovními fondy pohybují u teploty v rozmezí 16–19 °C a u relativní vlhkosti v rozmezí 45–63%, ve skladišti s uchovávanými černobílými fotomateriály a magnetickými médii je teplotní rozmezí stejné jako u knihovních materiálů a relativní vlhkost se pohybuje v rozmezí 35–72%.

Na pracovištích nejsou většinou klimatické podmínky upravovány a trvale sledovány. Vyjimku tvoří několik málo pracovišť, která jsou alespoň částečně klimatizována.

Depozitář Neratovice

Jedná se o zděnnou budovu nacházející se v klidném prostředí na okraji Neratovic. Objekt slouží pouze jako úložný prostor pro knihovní materiály. Skladovací prostory jsou bez oken, takže zde nehrozí problém s nadměrným slunečním osvětlením a venkovní prostředí tak výrazným způsobem ovlivňuje pouze vnitřní klima (teplota, relativní vlhkost). Klimatické podmínky v daných prostorách jsou i přesto vcelku stabilní a v některých obdobích roku je možnost jejich vylepšení využitím ventilačního zařízení a nebo zapnutím topného tělesa. Celo-

roční hodnoty klimatu v prostorách se u teploty pohybují v rozmezí 14–22 °C a u relativní vlhkosti v rozmezí 35–64% a k jejich změnám dochází postupně. Sledování klimatických podmínek (teplota, relativní vlhkost) je prováděno pomocí kabelového měřicího systému Testodata 02, který je tvořen řídicí jednotkou Datataker 500 od firmy Data Electronics a snímači teploty a relativní vlhkosti Testo od stejnojmenné firmy. Měřicí systém nám umožňuje trvalé měření klimatu, umí zobrazit právě měřené hodnoty na displeji řídicí jednotky, archiovat data v interní paměti, aktivovat poruchová hlášení (alarmy) v případě překročení limitních hodnot či poruchy systému. Po připojení na počítač můžeme naměřené hodnoty pomocí dodaného speciálního programu stáhnout a vyhodnotit v tabulkové a grafické podobě.

Klementinum

Jedná se o komplex historických budov nacházející se v rušném prostředí ve středu Prahy. Objekt slouží jednak jako úložný prostor pro archivní i novodobé fondy a dále pak jsou zde administrativní, provozní a knihovnická pracoviště.

Největší péče z hlediska klimatu je věnována prostorám, kde jsou umístěny nejvzácnější knihovní fondy. V těchto prostorách v minulosti bývávalo po většinu roku velmi suché klima. Proto byly tyto prostory odsluněny vhodnými zastíňovacími prostředky (žaluzie, UV-folie, okenice, závěsy), byly nainstalovány zvlhčovače vzduchu Defensor od stejnojmenné firmy a bylo provedeno připojení na centrální regulační systém vytápění. Díky těmto opatřením se podařilo zlepšit klimatické podmínky v daných prostorách. Během celého roku tak nedochází u teploty a relativní vlhkosti k rychlým a náhlým změnám, hodnoty teploty se pohybují v rozmezí 10–24 °C a relativní vlhkosti v rozmezí 35–60% v závislosti na směrové orientaci prostoru, využívaném vytápění a ročním období. Trvalé sledování klimatu je zabezpečováno pomocí bezdrátového měřicího systému Hanwell od stejnojmenné firmy, který je tvořen řídicí jednotkou Architect s přijímačem a dále teplotně-vlhkostními a světelnými snímači. Měřicí systém pracuje tak, že čidlo vysílá v 5–minutových intervalech signál ve formě radiových vln, které jsou přijímačem zachycovány a následně transformovány na konkrétní číselné údaje a ukládány do paměti řídicí jednotky. Na připojeném počítači se nám pak v nainstalovaném speciálním programu zobrazují ve vytvořeném půdorysném plánu s jednotlivými sensory právě měřené hodnoty, poruchová hlášení (alarmy) v případě poruchy či překročení limitních hodnot a dále pak možnosti grafického a tabulkového zpracování archivních hodnot.

Naproti tomu ve většině ostatních prostor není výrazným způsobem ovlivňováno klima. V některých prostorách je snaha alespoň částečně zlepšit klimatické podmínky a to instalací zastíňovacích prostředků, činností zvlhčovačů a odvlhčovačů a centrální regulací vytápěných prostor. Celoroční hodnoty klimatu v prostorách se u teploty pohybují v rozmezí 16–25 °C, u relativní vlhkosti v rozmezí 25–68% a to v závislosti na směrové orientaci, podlaží, využití vytápění a ročním období. Ke změnám obou parametrů klimatu přitom dochází po-

stupně. Trvalé sledování klimatu je zabezpečeno prakticky ve většině prostor. Nejčastěji jsou přitom využívány zapisovací termohygrografy, které zaznamenávají archivní i současné hodnoty klimatu na záznamový papír za období 1 týdne. Vyhodnocování naměřených hodnot je prováděno v tabulkové formě a to po pracovním přepsání údajů ze záznamu. Dále jsou používány přenosné záznamníky typu THZ 1 od firmy Comet Systém ze síťovým a bateriovým napájením a digitálním displejem, které umožňují nastavit interval záznamů, archivovat parametry klimatu ve vnitřní paměti přístroje, zobrazit právě měřené hodnoty na displeji a aktivovat alarmy v případě slabé baterie. Po připojení na počítač můžeme naměřené hodnoty pomocí dodaného speciálního programu stáhnout a vyhodnotit v tabulkové a grafické podobě.

Velmi dobře je také postaráno o fondy, které jsou dočasně využity pro výstavní účely. Tyto fondy jsou umístěovány do parotěsných vitrín od firmy Rothstein, kde je pomocí regulačního prostředku ART-SORB udržována konstantní relativní vlhkost kolem 50% nezávisle na kolísání relativní vlhkosti v okolním prostoru. Sledování klimatických podmínek je prováděno pomocí přenosných záznamníků typu L 3120 od firmy Comet Systém s bateriovým napájením, které umožňují nastavit interval záznamů, archivovat parametry klimatu ve vnitřní paměti přístroje a aktivovat alarmy v případě překročení limitních hodnot či přeplnění paměti nebo slabé baterii. Po připojení na počítač můžeme naměřené hodnoty pomocí dodaného speciálního programu stáhnout a vyhodnotit v tabulkové a grafické podobě.

Vzhledem k tomu, že Národní knihovna ČR si je vědoma přímé závislosti parametrů klimatu v prostorách na životnosti fondů, bude snaha i do budoucna neustále tyto klimatické podmínky vylepšovat.

VYUŽITÍ MODERNÍCH TECHNOLOGIÍ PŘI TVORBĚ OCHRANNÝCH OBALŮ NA VZÁCNÉ A OHROŽENÉ DOKUMENTY

Irena Fibichová, Národní knihovna ČR

Knihářství, řemeslo s velmi dlouhou tradicí, je ve svém vývoji ovlivňováno novými technologiemi, materiály a stroji. Po dlouhém období rukodělné umělecké práce se postupně s rozvojem knihtisku mechanizují a automatizují pracovní operace. Knihářství se přizpůsobuje tlakům a požadavkům na rychlou a levnou výrobu. Technika výroby je úzce provázána zdokonalováním strojů a použitím nových prvků. Výsledkem je rozvoj nových, specializovaných a moderní technikou vybavených pracovišť.

Vznik takové knihařské dílny je jedním z úkolů grantového projektu MK ČR „Vývoj ochranných obalů pro ohrožený a vzácný knihovní fondů“, který řeší pracovníci Národní knihovny ČR: pan Jiří Vnouček, ing. Magda Součková, ing. Jan Francel a Irena Fibichová, pod vedením PhDr. Františky Vrbenské v letech 2001 – 2002. Impulsem k nutnosti vytvoření specializované knihařské dílny na výrobu ochranných obalů na knihovní dokumenty byly výsledky průzkumů ohrožených a vzácných knihovních fondů NK ČR. Ze zjištění, že vzácné historické sbírky jsou závažně poškozeny a že přes dodržování pravidel o šetrné manipulaci dochází k dalším poškozením, byl vyvozen závěr o rychlé realizaci jednoho z preventivních opatření – o jejich uložení do speciálních ochranných obalů.

Pro informaci uvádím, že v depozitářích NK ČR mají uživatelé k dispozici cca 6,5 miliónů knihovních dokumentů, z toho v trezorech a depozitářích oddělení rukopisů a starých tisků asi 8 500 rukopisů, 3 000 inkunábulí a přes 300 000 svazků vydaných do roku 1800. Údaje o počtu těchto svazků narůstají nákupy knih na aukcích a dary.

Důvody vzniku projektu mohou shrnout do těchto stručných bodů:

- množství poškozených vzácných písemných kulturních památek
- zvýšená manipulace s fondy – studium, meziknihovní výpůjčky atd
- nutnost okamžitého rychlého řešení problému
- ochranný obal - preventivní ochrana svazku před dalším poškozením do doby jeho restaurování, ale i jako jeho trvalá ochrana
- ochrana po určitou časovou lhůtu v případě havárie či živelní katastrofy před účinky vody či ohně

Tematické okruhy řešeného projektu:

- *testování lepenky z dovozu – zejména z Velké Británie*
- *vývoj a výroba lepenky archivních kvalit i v České republice*
- *specifikace typů poškození knižních svazků a jejich možných následků pro další degradaci*
- *vytvoření návrhů typů a tvarů krabic dle klasifikace poškození*
- *testování prototypové řady ochranných obalů*
- *výběr vzorkovacího vyřezávacího plotru*

Cílem projektu je účinná ochrana vzácných poškozených knihovních svazků před mechanickým poškozením či zmírnění nebo náprava již vzniklého defektu

- *vlivem nevhodných klimatických podmínek*
- *nešetrnou či neodbornou manipulací*
- *nevhodným uložením*

VYBAVENÍ SPECIÁLNÍ KNIHAŘSKÉ DÍLNY A LINKA VÝROBY OCHRANNÝCH OBALŮ

Ochranný obal musí být zhotoven přesně dle rozměrů dokumentu, aby byla zachována jeho funkčnost a nedocházelo k jeho dalšímu poškození vlivem nekontrolovatelného pohybu svazku uvnitř.

Ruční výroba krabic či speciálních pouzder je časově náročná. Technologie výroby, která je založená na vysekávání obalů raznicí, je cenově nepřijatelná. Jediné zařízení, které splňuje nejen požadavky na přesnost, rychlost ale i cenu za zhotovení, je vzorkovací vyřezávací plotr. S výrobou ochranných obalů na knihovní svazky zajišťovanou počítačovou technikou CAD, plotrovou vzorkovací v systému CAM či jinými, má zkušenosti jen málo pracovníků. Prohlídky a seznámení se s technickými daty jednotlivých typů plotrů, jednání s výrobcí a jejich dealery, ověření různých funkcí v praxi, zúžilo náš výběr na čtyři značky vzorkovacích vyřezávacích plotrů:

- 1) *Aristomat - výrobek hamburské firmy Aristo*
- 2) *Zünd M-1600 – výrobek švýcarské firmy ZündSystemtechnik AG*
- 3) *CXD AG/Kasemake KM 503 – Velká Británie*
- 4) *Lasercomb 1317 – německá firma Laser Combination Systems*

Na plotrech byl vyřezán a narilován shodný typ krabice. Při výrobě byla ve všech případech použita lepenka archivních kvalit dovezená z Velké Británie o plošné hmotnosti 1000 g/m² a 1300 g/m², která je vzorem pro výrobu lepenky těchto parametrů v České republice.

Z hlediska výroby různých typů krabic a pouzder byla kvalita rilování rozhodujícím faktorem. Preciznost rilování v místech ohybu je důležitá ze-

jména u tvrdších materiálů, v opačném případě dochází při skládání obalu k nepřesným ohybům nebo k popraskání svrchních vrstev lepenky.

Přiměřená délka záruční doby, pohotový servis oprav v záruční i pozáruční době, technická podpora a dodávání náhradních dílů patřily mezi základní požadavky.

Cenový rozdíl u vyjmenovaných plotrů nebyl tak významný, aby podstatnou měrou ovlivnil výběr.

Nejlépe splnil kladené požadavky a vyhověl kritériím vzorkovací vyřezávací plotr pro výrobu krabic z hladké a vlnité lepenky CXD AG/Kasemake KM 503A z Velké Británie s hlavou vybavenou oscilačním a tangenciálním nožem, rilovacím zařízením a popisovacím perem, s velikostí pracovní plochy 1630 mm x 1020 mm, který také bude pro úkoly projektu zakoupen.

Je již též vytvořen systém sběru a ukládání potřebných dat k výrobě obalů na knihovní materiál. K tomuto účelu bude ve spolupráci s firmou ELSYST Engineering Vyškov vyvinut a zhotoven na zakázku jako *prototyp měřicí stůl* knihovních dokumentů s ručním nastavením a měřicí stůl s automatickým nastavením. Oba budou sloužit k získávání základních požadovaných údajů o poškozeném svazku. Tato digitální zařízení změří a zaznamenají všechny zadané parametry. Společně s nimi zde budou uloženy další potřebné informace: signatura měřeného svazku, poškození, typ obalu, data o uložení, návrhy na jeho ochranu, konzervaci či restaurování, atd. Záznamy v elektronické podobě bude možné přenášet počítačovou sítí či na disketě i ze vzdálených pracovišť na počítač řídicí plotr. K tomuto účelu bude firmou ELSYST Engineering Vyškov vyvinut *kommunikační modul*. Plotr ochranný obal nejen vyřeže, naruluje, ale dle pokynů popisovací pero vyznačí pro snadnou a rychlou orientaci vytypované údaje na jeho vnější straně. K maximálnímu využití celé plochy lepenky při vyřezávání ochranného obalu na vzorkovacím plotru bude sloužit nový *optimalizační modul*.

Předpokládáme, že rozmanité funkce vyřezávacího vzorkovacího plotru nám v budoucnu umožní i výrobu fixačních prvků z různých druhů materiálu, které budou knihovní dokumenty chránit při manipulaci a dopravě proti mechanickému poškození.

Vzhledem k atypickému formátu lepenky, ze kterého budou obaly vytvářeny, musí být jako *prototyp vyvinut i vozík na přepravu lepenky*, aby během manipulace nedocházelo k jejímu mechanickému poškození.

Odborně zaškolené pracovnice (restaurátoři) budou ukládat určené svazky do vyrobených ochranných obalů, vytvářet záznam o uložení svazku, včetně popisu o možnosti manipulace, nutnosti ambulantní opravy či restaurování atd.; tento popis je v současné době dopracováván.

Celý systém, tzn. sběr dat, výroba ochranných obalů, ukládání svazků, popis a případné doplňující činnosti, by měl pracovat plynule jako výrobní linka. Nelze ovšem klást důraz pouze na moderní technologii, vyspělou počítačovou techniku a špičkové programové vybavení, ale především na skloubení řemesl-

ných dovedností a znalostí knihaře, obalového designera, restaurátora, obsluhy počítače či měřících zařízení a přístupu správce fondu – knihovníka.

Význam projektu

Přínosem celého projektu bude rychlé a bezpečné uložení ohroženého a vzácného historického ale i novodobého fondu. Řešení projektu patří do oblasti preventivní ochrany a pasivní konzervace.

Představuje výrazné ochranné opatření pro případ havárie či živelní katastrofy. V neposlední řadě při zamýšlené rekonstrukci Klementina. umožní ochranu vzácného knihovního fondu a jeho případné přesuny.

DIGITALIZACE RUKOPISŮ A STARÝCH TISKŮ V PROJEKTU MMSB

CRUSE – premiéra nové generace digitalizačních pracovišť

Stanislav Psohlavec, Albertina icome Praha

V srpnu 2001 jsme nainstalovali v Klementinu v NKČR již třetí digitalizační pracoviště. Tato událost je příležitostí ke zhodnocení vývoje i k srovnání možností jednotlivých pracovišť.

První kamera, kterou firma AiP Beroun dodala v r. 1996 do NKČR, byla KODAK DCS460 RGB s rozlišením 2000x3000 bodů. Tato kamera byla druhá v Evropě a pracuje ještě nyní. Další kamerou, zakoupenou v roce 1997 byla v té době prakticky neznámá značka BetterLight. Byl to první kus na ‚východě‘ vybraný na základě vlastních testů, vykazujících ve srovnání se zavedenou špičkou na novou, mimořádnou kvalitu. Je potěšitelné, že právě kameru BetterLight na letošní Interkameře zařadila do své nabídky špičkových profesionálních kamer firma KODAK. Toto pracoviště je jediné, které je mobilní, tj. dovoluje ve zdůvodněných případech digitalizaci u zákazníka, což bylo už několikrát využito.

Třetí pracoviště od firmy CRUSE je úplná novinka. Mezi fotografy je to neznámá firma, v oblasti digitalizace historických map a obrazů však již má velmi dobré jméno. Mezi její zákazníky patří například Vatikánská knihovna a pařížský Louvre. Pracoviště v Klementinu je však přesto světovou premiérou. Po několika vzájemných kontaktech a testech navštívil pan Cruse Klementinum. Bylo dohodnuto vytvořit nové zařízení spojující technické zkušenosti a možnosti s našimi praktickými zkušenostmi s digitalizací vzácných knih a rukopisů.

Hlavní důraz byl kladen na splnění specifických požadavků na osvětlení a manipulaci s rukopisy a zachování metody digitalizace stránek ‚během obracení‘. Samozřejmostí je zachování možností standardních scannerů CRUSE, především vynikající ostření (nejde o autofokus) a automatizované nastavení geometrie pracoviště podle volby rozměru a požadovaného rozlišení.

Pracoviště bylo v základních rysech navrženo na počítači během mých dvou pobytů u firmy CRUSE. Rozpracování a vlastní realizace byla náročnější než se předpokládalo, ale výsledek stojí za to. Již první zkušenosti ukazují, že jde o světovou premiéru nové třídy digitalizačních zařízení.

Konstrukce zařízení CRUSE

Scanner CRUSE zachovává geometrii svého vzoru – pracoviště s kamerou BetterLight. Toto starší pracoviště je však složeno z jednotlivých komponent,

proto je i velice variabilní a mobilní. V rutině se však geometrie tohoto pracoviště stabilizovala a právě tento stav je vzorem pro konstrukci scanneru CRUSE.

Základem je pevný rám nesoucí mohutnou kolébku pro knihy, kameru, osvětlení a pohony jejich pohybu. Vše je umístěno tak, že kolébka drží knihu v přirozené poloze a jeden list je fixován pod úhlem 60 stupňů (známé ‚během obracení‘). Kolébku je po vložení knihy třeba umístit tak, že snímaná stránka je v optické ose kamery, paralelně s rovinou snímání a přesně v místě zaostření. Optimální poloha listu je označena červeným laserem. Pro zvolený objektiv a rozlišení je jednoznačně daná poloha kamery a její zaostření. Po volbě požadovaných parametrů kamera najde správnou polohu automaticky. Rychlost, přesnost, reprodukovatelnost tohoto nastavení je dokonalá. V rutinním provozu není třeba kontrolovat zaostření, měřítko, rozlišení. Vlastní scannování je o něco pomalejší než na zařízení BetterLight, takže výkon obou pracovišť je nyní díky tomuto jednoduššímu nastavování srovnatelný.

Po dokončení vývoje a dodání nového interface očekáváme zrychlení cca o čtvrtinu.

Osvětlení

Zatímco osvětlení na pracovišti BetterLight je nutno prakticky vždy individuálně nastavovat při změně velikosti knihy, u zařízení CRUSE tato potřeba odpadá. Veškeré změny geometrie pracoviště se zajišťují automatickým nastavením polohy kamery. Světla jsou podstatně dále od rukopisu, což přispívá k snadnější manipulaci s knihou. Ačkoli je intenzita osvětlení rukopisu stejná jako dříve, je i bez individuálního dostavování velmi rovnoměrná. Novinkou je celoplošné barevné vyrovnání, které kompenzuje bezezbytku barevné vlastnosti objektivu i případné nerovnoměrnosti osvětlení.

Konstrukce osvětlení pamatuje i na náročné nasvícení například při snímání zlacených iluminací. Polohu a intenzitu hlavních světél je možno změnit, k dispozici je i rampa pro zadní osvětlení a rám pro difusní filtry. Přes využití těchto ateliérových možností je přístup k rukopisu pohodlný, protože veškeré osvětlení je zavěšeno se na rámu scanneru na horní rampě rovnoběžné s osou kamery.

Kamera

Vlastní kamera připomíná ateliérové kamery z počátku století, uvnitř však skrývá současnou technickou špičku - CCD chip od firmy SONY. Dovoluje rozlišení cca 7.500 x 10.000 bodů a poskytuje obrazy do velikosti 220 MB. Pro naši oblast to znamená dobrou rezervu i pro nejnáročnější dokumenty. Přesto je k dispozici i alternativa 10.500 x 14.000 bodu (450MB).

Při instalaci byla věnována mimořádná pečlivost počátečnímu nastavení geometrie pracoviště, pohybu CCD pole, paralelnosti plochy předmětu a snímání. Kvalitu nastavení zajistily přípravky využívající laseru. Jsou zaznamenány kalibračních informace využívané pro automatické nastavování. Výsledkem takové-

hoto perfekcionalismu je, že se lze plně spolehnout na automatická nastavení. Veškeré pohyby kamery jsou řízeny z počítače, včetně periodické kontroly nastavení na referenční body. Požadovaného rozlišení není nikdy dosahováno přepočtem obrazu (o této problematice viz <http://www.aip.cz/beroun/digitalizace/clrozliseni.htm>).

Vždy je pro požadované vlastnosti spočítána optimální vzdálenost, vhodný objektiv a automaticky nastavena geometrie pracoviště. Každý bod obrazu je tedy vždy plnohodnotný. Obraz je dle svého informačního obsahu hodnocen jakoby byl pořízen cca s o 50% vyšším rozlišením.

Kolébka pro knihy

Dovoluje skutečně bezpečné scannování libovolně velkých knih, teoreticky až do rozměru A0 a váhy 100kg. Libovolný úhel otevření knihy je ručně nastavitelný. Umístění knihy, stejně jako drobné korekce polohy jsou zajištěny motorovými pohony. Během celé digitalizace je manipulace s knihou omezena na minimum. Je opět použito metody fixace listu na lištu s možností individuální volby podtlaku, která se již osvědčila dříve.

Plocha pro mapy a obrazy

Protože vlastnosti zařízení přímo vybízejí ke kvalitnímu scannování velkých plochých dokumentů, je zachována možnost odstranit kolébku a nahradit ji přísavnou plochou o málo větší než A0. Na této ploše lze podtlakově fixovat mapy, plány, plakáty, ale i koberce nebo zarámované obrazy.

Barevná kalibrace – ICC profily.

Pro zachování informace o barevnosti digitálního obrazu využíváme ICC profilů. U digitálních kamer se na barevnosti výsledku digitalizace podílí vlastnosti osvětlení, jeho spektrální charakteristiky, geometrie, homogenita, polarizace, přičemž jakákoli změna znamená změnu interpretace barev, tedy i ICC profilu. Proto pro uchování informace o iluminovaných rukopisech generujeme ICC profily individuálně pomocí systému GretagMecbeth. Použití ICC profilů dovoluje u kalibrovatelných výstupních zařízení (tiskárny, monitory) dosáhnout maximální shody se vzhledem originálu.

Individuální barevné tabulky rukopisů

Přesto, nejlepší možnost posouzení (nikoli nastavení) věrnosti zobrazení je porovnání snímaného originálu s výslednou interpretací. To však pochopitelně není u vzácných dokumentů možné.

Pro tyto účely jsme využili zkušeností spolupracujících firem, zejména ing. Daneše CSc. (firma Spekta), který pro projekt MoW dodával dříve používané kalibrační tabulky a ing. Korejtka (firma Studiopress). Společně byly navrženy a vytištěny tabulky s vysokou životností. Použitý papír a barviva dávají dobrý předpoklad, že životnost tabulek při dobrém uložení bude několik set let. Tabul-

ka byla vytvořena na základě shromažďování vzorků z digitalizace většího množství rukopisů. Obsahuje část s barvami odpovídajícími běžně se vyskytujícím papírům a pergamenům, část odpovídající vyskytujícím se inkoustům, šedou škálu, uměle vytvořené barevné klíny a plné tiskové barvy hexachromu. Tabulky byly pečlivě vytříděny a jsou k nim vytvořeny fotometrické tabulky popisující jejich aktuální barevnost.

U rukopisů, kde je účelná zvýšená péče o zachování informací o barevnosti v době snímání, budou takto vytvořené tabulky během přípravy digitalizace a kalibrace sejmuty spolu s dokumentem. Tabulka, jejíž obraz bude zdigitalizován spolu s originálem bude přiložena k hotovému disku, proto má formát bookletu. To dovolí nejen posoudit věrnost interpretace digitalizovaných obrazů, ale rovněž upravit nastavení výstupního zařízení (i nekalibrovaného), právě díky možnosti porovnání originálu tabulky s reprodukováným obrazem. Jsme si vědomi úskalí skrývajících se v této cestě, přesto jsme přesvědčeni, že zavedení této praxe přispěje k lepšímu zachování informací o současném vzhledu rukopisů do budoucnosti.

Mikroklimatizace

Digitalizace znamená pro rukopis bezesporu zátěž již jen tím, že jde o prolistování celého dokumentu. Nežádoucí jsou ovšem také rychlé změny klimatu, kterému mohou být vystaveny jednotlivé listy. Zatímco celý zavřený dokument má z hlediska stavu vnitřního klimatu poměrně značnou setrvačnost (dny), jednotlivý list se přizpůsobuje okolnímu klimatu dosti rychle díky své minimální hmotě a velké efektivní ploše (počítáno na minuty). Protože tato doba je již srovnatelná s dobou expozice jednotlivé stránky, dochází u listu během fotografování k přejímání klimatických podmínek prostředí v němž digitalizace probíhá. Integrální mikroklima prolistované knihy je pak dáno příspěvkem z klimatických expozic jednotlivých stran. Tyto problémy řešíme zvýšenou filtrací infračerveného záření, dodatečným odsáváním teplého vzduchu ze světla. Důležitá je samozřejmě i rychlost digitalizace.

Při vyjmutí z trvalého úložiště (obvykle klimatizovaného trezoru) opouští kniha prostředí, které v ustáleném stavu určuje její vnitřní mikroklima. Tento stav by se měl během manipulace s rukopisem (jedno zda kvůli běžnému použití či digitalizaci) změnit co nejméně. Přitom každá činnost, blízkost tepelného zdroje, doteky rukou i obyčejné dýchání, způsobují u listu měřitelné změny teploty a relativní vlhkosti. V reálném prostředí není možné dosáhnout stejného homogenního a neměnného klimatu jako v zavřeném dokumentu uloženém delší dobu v trezoru, lze se mu ale přiblížit.

Scanner CRUSE je vybaven mikroklimatizační jednotkou, produkující laminární proud vzduchu s přesně nastavitelnou teplotou a relativní vlhkostí. To dovoluje určit klima, kterému je list během digitalizace vystaven. Regulace lze využít ke kompenzaci výše uvedených vlivů a k zajištění minimálních změn vnitřního mikroklimatu knihy během digitalizace, případně i k jejich kompenzaci žá-

doucím směrem. Strategie využití této novinky je předmětem projektu, jehož řešení, jak doufáme, přinese vyšší bezpečnost a ochranu vzácných dokumentů.

Na pracovišti v Národní knihovně je trvale k dispozici špičková technika a tým lidí, kteří se aktivně podílejí na jejím vývoji a optimalizaci jejího využívání v tomto specifickém oboru. Díky programu ministerstva kultury VISK 6 – Memoriae mundi series Bohemica - je tato technika dostupná i pro majitele nebo správce menších sbírek i jednotlivých vzácných dokumentů.

POKROČILÉ VYHLEDÁVÁNÍ NA INTERNETU, NEVIDITELNÝ WEB

Martin Lhoták, Knihovna Akademie věd ČR Praha

Velikost internetu podle některých odhadů dosahuje 500 miliard podle jiných až biliónu (1.000.000.000.000) individuálních stránek a dokumentů. Pro porovnání - jeden z nejpoužívanějších vyhledávačů Google jich indexuje „pouze“ 1,3 miliardy.

Web umožňuje přístup k ohromnému množství informací. Často lze dojít k velice dobrým výsledkům prohledáváním volně dostupných zdrojů, bez toho, že by bylo třeba použít placené služby. Problém ovšem je tyto zdroje na Webu nalézt. K tomu slouží celá řada více či méně známých a používaných nástrojů a postupů.

Pokud se provádí vyhledávání na Internetu, nikdy se samozřejmě nevyhledává přímo. To není možné z toho důvodu, že z pracovní stanice nelze provádět přímé prohledávání Web stránek umístěných po celém světě. Je ovšem možné se připojit na některý server, který obsahuje organizovaný výběr dalších Web stránek, který lze prohledávat. Prohledáván je tedy obsah vyhledávacího nástroje, který dále poskytne linky (URL) na další stránky. Po jejich zvolení je tedy teprve možné obdržet dokumenty, grafické soubory, zvukové soubory a další, z individuálních serverů z celého Internetu.

Nástroje pro vyhledávání jsou založeny na různých formách řešení a je třeba zvážit jaký typ nástroje pro daný požadavek zvolit a jakým způsobem ho použít.

Typy nástrojů

Search Engines (vyhledávací stroje) & Meta-Search Engines

- fulltextově prohledávají vybrané Web stránky
- vyhledávají dle klíčových slov, která jsou přesně srovnávána se slovy ze stránek
- nelze si prohlédnout jaké zdroje jsou obsaženy
- neexistuje subjektivní kategorizace
- databáze odkazů je tvořena „spidery“ (programy, které automaticky prohledávají a indexují web), s minimální lidskou kontrolou
- velikost: od malých a specializovaných až po velké, zahrnující více než 90% indexovatelného Webu
- Meta-Search Engines prohledávají rychle a povrchně několika individuálními vyhledávacími stroji najednou a zprostředkovávají výsledek v (někdy) prak-

tickém formátu; zprostředkují cca 10% vyhledaného výsledku z každého vyhledávacího stroje, který navštíví.

Např.: Search Engines - Northern Light (<http://www.northernlight.com/power.html>), Fast Search (<http://www.alltheweb.com/>), Alta Vista, Kompas; Meta-Search Engines - Metacrawler, Dogpile, Metafind

Subject Directories - Subjektové adresáře

- stránky manuálně vybírané více či méně pečlivě editory
- organizováno hierarchicky do kategorií dle subjektů
- někdy se objevuje i anotace s popisem
- možnost prohlížení subjektivých kategorií nebo vyhledávání spíše všeobecnějších termínů
- v adresářích se nedají vyhledávat dokumenty podle fulltextu, vyhledávat je možno pouze podle kategorií a popisu

Např.: Librarians' Index (www.lii.org), Yahoo!, Seznam

Subject Guides - Subjektovní průvodci

- specializovaní průvodci na specifické téma či obor
- sestaveny specializovanými experty, agenturami, asociacemi, zájmovými skupinami, atd.
- lze je nalézt v "guides to guides" - průvodcích průvodců, někdy i ve výsledcích vyhledávacích strojů

Např. "guides to guide" - Argus Clearinghouse (<http://www.clearinghouse.net/>), WWW Virtual Library (<http://conbio.net/vl/database/>)

Specializované databáze - Neviditelný Web (Invisible Web)

viz. níže

Postupy při vyhledávání

Specialisté na vyhledávání dodržují určité postupy a snaží se vyvarovat některým jiným.

Doporučený postup:

1. ANALYZUJTE SVŮJ PROBLÉM A ROZHODNĚTE SE KDE ZAČÍT

- znáte charakteristická slova nebo fráze?
- neznáte charakteristická slova nebo fráze a máte pouze všeobecné termíny, které vrací pouze "špatné" stránky?
- hledáte přehled nebo široké téma?
- chcete specifikovat úzký aspekt širšího nebo všeobecnějšího problému? existují synonyma, ekvivalentní termíny nebo různé druhy zápisu (skloňování)?
- cítíte, že příliš neznáte téma a nevíte, kde začít ?

2. S POUŽITÍM TABULKY VYBERTE SPRÁVNÉ STARTOVACÍ MÍSTO

	Vyhledávací stroje	Subjektové adresáře a vstupní brány, průvodci průvodců	Specializované databáze – Neviditelný Web	Expert	ŠTĚSTÍ
<i>Charakteristické slovo nebo fráze?</i>	Vložte textový řetězec v uvozovkách .	Vyhledávejte v širším pojetí o čem by problém mohl být.			
<i>Žádné charakteristické slovo nebo fráze?</i>	Vyberte vyhledávací stroj, který umožní zúžit dotaz Boolean operátory. (AND nebo +)	Zkuste nalézt charakteristické termíny ve vybraných adresářích nebo vstupních branách			
<i>Hledáte přehled?</i>		Vstupní brána – průvodce průvodci by mohla pomoci.	Hledáte data? Chcete specifické zdroje? Programy, plány, mapy? Těžko říci co vše můžete najít v „Neviditelném Webu“. Nahlédněte tam.	Vždy to nejdříve může zkusit každý sám. Pak je možnost poslat mail autorovi dobré stránky nebo zeptat se experta či diskusní skupiny.	Vždy na Vaší straně. Mějte otevřené oči. Snažte se být nepředpojatí. Učte se při vyhledávání vyhledávat.
<i>Úzký aspekt širšího problému?</i>	Zkuste Northern Light folders nebo AltaVista Advanced				
<i>Synonyma, ekvivalentní termíny, varianty?</i>	Vyberte vyhledávací stroj s Boolean operátory (OR nebo *)				
<i>Neorientujete se v tématu, nevíte kde začít?</i>		Podívejte se do vstupních bran na subjektové průvodce. Pomoci může i encyklopedie (Britannica).			

3. POZNÁVEJTE PŘI VYHLEDÁVÁNÍ NOVÉ VĚCI A MĚŇTE SVŮJ PŘÍSTUP S NOVÝMI ZNALOSTMI

4. NEZABŘEDNĚTE DO STRATEGIE, KTERÁ NEPŘINÁŠÍ VÝSLEDEK

5. VRAŤTE SE K PŘEDCHOZÍM STRATEGIÍM LÉPE INFORMOVÁNÍ

Nedoporučené postupy – i když mohou vést k výsledkům, častěji vedou ke ztrátě času:

1. PROHLÍŽENÍ PROHLEDÁVATELNÝCH ADRESÁŘŮ

Prohlížení může být někdy zábavný, ale ne velmi efektivní způsob využití adresářů. Pojmem adresář je zde míněna jakákoli sbírka zdrojů na Webu organizovaná dle subjektů do kategorií. Prohlížením je míněno přibližování se shora od širokých témat až ke konkrétnímu cíli zužováním vstupem do sub-kategorií. Zvláště u objemných adresářů je členění značné a v mnoha případech lze mluvit o štěstí, že uživatel uvažoval stejně jako editoři, pokud touto cestou najde požadované informace. Např. někde může kategorie „zdraví“ obsahovat dokumenty k lékařství, homeopatii, psychiatrii a fitness a jinde bude třeba kategorie „lékař-

ství“, kde mohou být sub-kategorie zdraví, alternativní lékařství a ne již však psychiatrie. Fitness může být zařazeno do kategorie „životní styl“. Z toho důvodu je doporučeno v subjektivém adresáři zadat klíčová slova do vyhledávacího boxu.

2. POUŽÍVÁNÍ JEDNODUCHÉHO VYHLEDÁVÁNÍ VE VYHLEDÁVACÍCH STROJÍCH S VELKÝMI DATABÁZEMI

Jednoduché vyhledávání je zadání jednoho nebo několika klíčových slov oddělených mezerami do prvního jednoduchého vyhledávacího boxu, který se objeví v každém vyhledávacím stroji. Tímto vyhledáváním se přijímají nastavení systému a výsledek je většinou buď irelevantní nebo se objeví příliš mnoho dokumentů. Při používání strojů s obsáhlými databázemi je doporučeno využívat rozšířené (advanced) techniky. (Neplatí u Google). V menších databázích se ovšem naopak jeví použití jednoduchého vyhledávání jako efektivní.

Neviditelný Web – pokud nemůžete něco najít...

Prohledávání Internetu usnadňuje nespočetné množství vyhledávacích nástrojů. Uživatelé mají většinou oblíbenou určitou sadu, kterou používají při vyhledávání. Ačkoli tyto postupy mohou vést, a v řadě případů samozřejmě vedou, k úspěšnému obdržení vyhledávaných dokumentů, stále může zůstat opomenuto mnoho on-line informací, které běžné vyhledávací nástroje nejsou schopné zpřístupnit.

Oblíbené vyhledávací nástroje (Seznam, Atlas, Kompas, Altavista, Yahoo!, Google, atd.) jsou vytvářeny tak, že jsou schopny získávat a zprostředkovávat informace z "viditelného Webu" ("visible Web"). Příležitostnému surfaři Webu, pravděpodobně zcela unikne, že existuje ještě druhá a podstatně rozsáhlejší část Webu tzv. "neviditelný Web" ("invisible Web", někdy též "deep Web"), kde by mohla být uložena těžce a dlouze hledaná informace.

"Viditelný Web" vs. "Neviditelný Web"

Viditelný Web je část Webu, kterou je možno obsáhnout řadou vyhledávacích nástrojů. Vyhledávací stroje určují obsah Webu tak, že indexují dokumenty, kde je informace uložena. Dle vyjádření různých expertů na tento obor, jsou i ty nejlepší vyhledávací stroje při indexaci stránek na Webu z 80%-85% neúspěšné. Vzhledem k tomu, že Web narůstá přímo exponenciálně, bude se téměř jistě snižovat i procentuelní pokrytí jeho obsahu vyhledávacími stroji.

Neviditelný Web je bohatým zdrojem on-line dokumentů, které nejsou pokryty vyhledávacími nástroji. Tyto dokumenty jsou:

- neindexované stránky
- datábáze

Neindexované stránky

Aby mohly být dokumenty indexovány, musí autor použít vhodné kódování, vytvářet metadata, popř. linky tak, aby je různé vyhledávací stroje byly schopny identifikovat. Dokumenty s textem, grafikou, CGI skripty, Macromedia Flash, nebo soubory PDF nejsou běžnými stroji indexovatelné. Poslední dobou začínají některé stroje rozšiřovat své možnosti a jsou speciálně vytvářeny k indexování Macromedia Flash, PDF, příp. některých typů grafických souborů. I přesto zatím nejsou schopné dát svým uživatelům dokonalou a přesnou informaci.

Databáze

Většina obsahu neviditelného Webu jsou databáze. V databázích jsou uloženy milióny (miliardy) dokumentů, ovšem dříve než začne vyhledávání, musí uživatel vybrat vhodnou databázi, kterou bude prohledávat. Je velmi těžké, ne-li nemožné dojít k dokumentu v databázi přímo z vyhledávacího stroje. Když přijde při indexování spider do databáze, nemá téměř možnost prolinkovat její obsah do vyhledávacího stroje. Stále se zvyšující počet producentů on-line databází stěžují spiderům indexování svých vlastních dokumentů. Na druhou stranu se ovšem snaží vývojáři spiderů vytvořit software, který by umožnil vyhledávacím strojům získat přístup k on-line databázím.

Obsahem neviditelného Webu jsou především tyto databáze:

- lékařské databáze
- diskusní skupiny
- patentové databáze
- telefonní čísla, e-maily, adresy, atd.
- vládní databáze
- vědecké databáze
- právnícké databáze
- slovníky, thesaury, atd.
- znalostní databáze
- katalogy produktů

a mnoho dalších ...

Jak prohledávat Neviditelný Web?

Bylo by nekorektní tvrdit, že neexistují žádné vyhledávací nástroje pro neviditelný Web. Společně s růstem obsahu neviditelného Webu firmy vyvíjející software pro vyhledávání na Webu společně se zkušenými knihovníky zásobují informační specialisty nástroji, které umí získat informace z nejrůznějších databází.

Zde je příklad některých vyhledávacích nástrojů schopných velmi efektivně prohledávat neviditelný Web:

AlphaSearch <http://www.calvin.edu/library/searreso/internet/as/>

– podrobně strukturovaný seznam "gateway sites", které shromažďují a organizují odkazy na Websites zaměřené na partikulární subjekty

CompletePlanet <http://www.completeplanet.com/>

– obsahuje jeden z nejkompletnějších seznamů "povrchových" vyhledávacích strojů a databází pro prohledávání neviditelného Webu

Direct Search <http://gwis2.circ.gwu.edu/~gprice/direct.htm>

– zajišťuje přístup k vyhledávacím rozhraním pro neviditelný Web, které nejsou snadno dosažitelné klasickými vyhledávacími stroji

Fossick.Com <http://www.fossick.com/>

– obsahuje více než 3000 speciálních databází a vyhledávacích strojů pokrývajících většinu akademických disciplín i populárních témat

Infomine <http://infomine.ucr.edu/>

– „akademický“ vyhledávací stroj zaměřený na kolekce vědeckých zdrojů, elektronické knihy a časopisy, lístkové on-line katalogy knihoven a adresáře o výzkumech

Freeality <http://www.freeality.com/>

– vyhledávací formuláře a přímé linky k stovkám vyhledávacích strojů, od všeobecně užívaných adresářů až po úzce zaměřené indexy

InvisibleWeb.com <http://www.invisibleweb.com/>

– adresář více než 10000 specializovaných databází přístupných na webu

Lycos Directory of Searchable Databases

http://dir.lycos.com/Reference/Searchable_Databases/

– seznam databází vědeckého i všeobecného zaměření

The BigHub <http://www.thebighub.com/>

– index více než 3000 prohledávatelných databází ve více než 300 kategoriích

Webdata.com <http://www.webdata.com/webdata.htm>

– databázový portál, specializovaný na hledání, kategorizaci a organizaci on-line databází, opatřuje linky anotací s hodnocením kvality zdroje

Závěrem

Vzhledem k rozrůstání Webu, mají poskytovatelé vyhledávacích služeb (tím se myslí informační pracovníci), stále těžší úlohu dojít k ideálnímu výsledku mezi informacemi a dokumenty, které jsou roztroušeny po celém Internetu. V současné době jsou uživatelé víceméně závislí na použití populárních vyhledávacích strojů a portálů. Tyto nástroje bohužel nejsou vyvinuty tak, aby mohli zpřístupnit databáze, ve kterých se skrývají hodnotná data. Aby byl uživatel schopen dojít k datům z těchto databází, musí být srozuměn se strukturou neviditelného Webu. Neviditelný Web obsahuje obrovskou porci informací a dokumentů, které se ovšem dostávají k uživateli spíše ojediněle. Výše uvedené vyhledávací nástroje jsou schopny poskytnout poměrně dobré výsledky, i když je nutno říci, že samozřejmě ne úplné.

Příklady zdrojů z neviditelného Webu:

1. Real – Time

Flight Tracker –aktuální poloha letadel

http://www.trip.com/trs/trip/flighttracker/flight_tracker_home.xsl

State of California, Highway Patrol

<http://cad.chp.ca.gov/>

2. Rejstřík společností

USA – 10KWIZARD

<http://www.10kwizard.com/>

Kanada – SEDAR

http://www.sedar.com/search/search_en.htm

3. Investice / Finance / Ekonomika

PricewaterhouseCoopers Money Tree Survey

<http://www0.mercurycenter.com/svtech/companies/moneytree/>

Economagic

<http://www.economagic.com/>

4. Adresáře společností/Interaktivní seznamy

Business Credit USA

<http://www.businesscreditusa.com/>

FORBES 500 (Private Companies)

<http://www.forbes.com/private500/>

Industry Week 100

<http://www.industryweek.com/iwinprint/IW1000/2000/database/iw00Enter.asp>

5. Mapy

Map Blast

<http://www.mapblast.com/myblast/index.mb>

6. Knihovní katalogy / Bibliografie

WebCat Directory

<http://www.libdex.com/>

Literature of the Non-Profit Sector

<http://lnps.fdncenter.org/>

7. Právo / Patenty

United States Patent and Trademark Office

<http://www.uspto.gov/patft/index.html>

Canadian Trademarks

http://strategis.ic.gc.ca/cgi-bin/sc_cons/trade-marks/search_e.pl

8. Životní prostředí

NatureServe

<http://www.natureserve.org/>

Safe Drinking Water Database

http://www.epa.gov/enviro/html/sdwis/sdwis_query.html

9. Telefonní adresáře

Anywho.com

<http://www.anywho.com/rl.html>

Carroll Pub Government Phone Database

<http://www.carrollpub.com/CitCenter/citcenter.asp>

10. Jazyky / Překladové pomůcky

Verbix Verb Conjugator

<http://www.verbix.com/index.html>

EuroDicAutom

<http://eurodic.ip.lu/cgi-bin/edicbin/EuroDicWWW.pl>

11. Volební kampaň / Politika – Finance

Campaign 2000 Databases

<http://gwis2.circ.gwu.edu/~gprice/campaign.htm>

Campaign Finance Report and Data

http://www.fec.gov/finance_reports.html

Informace Federální volební komise USA

<http://www.fecinfo.com/>

12. Věda / Technika

Speechbot

<http://speechbot.research.compaq.com/>

ResearchIndex

<http://www.researchindex.com/>

13. Data o trhu práce – (jaký byste měli mít plat?)

Salary – Plat

<http://www.salary.com/>

ECOMP – Kompenzace manažerů

<http://www.ecomponline.com/>

ELEKTRONICKÁ KNIŽNICA VEDECKEJ LITERATÚRY NA SLOVENSKU

Jaroslav Šušol, KKIV Filosofické fakulty UK Bratislava

Úvod

Zrod elektronických dokumentov ako produktov počítačového spracovania dát (textových, obrazových, zvukových...) viedol následne k rozšíreniu praxe elektronického publikovania ako fenoménu, ktorého prednosti oproti tradičnému systému publikovania už boli sumarizované v nespočetnom množstve štúdií. Zásadným spôsobom sa tieto zmeny odrážajú najmä v oblasti sieťového prístupu k elektronickým dátam, kde možno hovoriť o prínosoch spojených s odinštitucionalizovaním a internacionalizáciou publikačného procesu, prehĺbením spoločenského charakteru poznania či zvýšením ekonomickej efektívnosti publikovania. Cieľom tohto príspevku je priblížiť základné teoretické východiská i praktickú realizáciu projektu ELIS (Electronic Library of Scientific Literature), ktorý je jedným z prvých pokusov o aplikáciu princípov elektro-nického publikovania v oblasti odbornej literatúry na Slovensku.

Špecifiká odbornej literatúry v komunikácii

Odborná komunikácia a odborné publikovanie predstavuje špeciálny prípad sociálnej komunikácie, ktorý je špecifický nielen svojím jazykom, ale aj modifikovanými formami a inštitucionálnym zázemím. Zatiaľ čo v bežnom komunikačno-publikačnom cykle majú svoje pevné miesto tvorcovia, vydavatelia a konzumenti a sprostredkovateľskú funkciu plní prevažne knižný obchod, v odbornej komunikácii je informačný cyklus čiastočne modifikovaný – prezentujú sa v ňom:

- výskumníci ako tvorcovia informácií
- vydavatelia ako producenti a distribútori informačných produktov
- knižnice ako primárni sprostredkovatelia
- výskumníci ako používatelia informácií.

Najbežnejšou formou odborného publikovania sú *časopisy*, ktoré sa zameriavajú na aktuálne komunikovanie najnovších vedeckých a odborných poznatkov. Dôležitú úlohu v systéme tradičného publikovania odborného časopisu zohráva *vydavateľ* ako inštitúcia, ktorá na seba berie záväzky spojené najmä s produkciou a šírením časopisu.

Stále častejšie sa však v literatúre objavujú názory, že celý systém odborného časopiseckého publikovania je postavený na nezdravých základoch aj (a najmä?) v ekonomickej oblasti. Odlyzko (Odlyzko, 1997) porovnával viaceré ekono-

mické faktory (napr. cena za jednu stranu) v produkcii tlačených i elektronických odborných časopisov a dospel k záveru, že ide o priemysel s málo efektívnou konkurenciou, keď si vydavatelia môžu ponechať vyše 75% príjmov len za distribúciu výsledných produktov. Paradoxné je tiež to, že časopisy si nekonkurujú cenou, pretože tá v konečnom dôsledku neurčuje ich úspešnosť. V kontexte celého systému dokonca hovorí o *prevrátených hodnotách*, ktoré do značnej miery súvisia aj so slabým zainteresovaním autorov na ekonomickej efektívnosti celého komunikačného cyklu – do popredia tu vystupujú také faktory ako:

- požiadavky vedecko-výskumných pracovníkov na nákup časopisov sa zakladajú na „kvalite“, cena je väčšinou (samozrejme, v daných ekonomických podmienkach) druhoradá
- drahšie sú zväčša časopisy, ktoré sú renomované, resp. v ktorých autori neplatia žiadne poplatky za publikovanie
- rozpočty knižníc a výskumu sú zvyčajne dotované z odlišných zdrojov
- autori dávajú prednosť publikovaniu v renomovaných a teda drahších časopisoch

Autori i samotní vydavatelia si začínajú uvedomovať špecifiká odbornej a vedeckej literatúry v porovnaní s literatúrou komerčnou a silnejú tendencie ústupu od tradičných vydavateľských postupov, najmä *prechodu k elektronickej komunikácii*. Korene týchto tendencií možno nájsť v niektorých špecifických rysoch produkčného i spotrebiteľského prostredia, ako sú:

a. miesto vzniku a spotreby publikovaných informácií

- zväčša ide typovo podobné inštitúcie (výskumné ústavy a univerzity), tu sa výsledky výskumu rodia a knižnice tých istých univerzít ich kupujú späť vo forme časopisov

b. relatívne slabý komerčný prínos odborných publikácií

- na pokrytí nákladov produkcie sa zväčša podieľajú rôzne nadácie, záujmové spolky či profesionálne organizácie

c. vzdelanostná úroveň a technická kapacita tvorcov i príjemcov informácií

- väčšinou ide o okruh ľudí, ktorí majú prístup (univerzity) a znalosti potrebné na prácu s modernými informačnými technológiami

d. charakter publikovaných informácií z hľadiska ich zapojenia do komunikačno-výskumného reťazca

- sieťové technológie umožňujú zredukovať časový posun medzi prípravou komunikátu a samotnou komunikáciou (1–2 roky v tlačenom periodiku!), približujú tento proces ideálu interaktívnej komunikácie – termín „scholarly skywriting“ (Harnad, 1996).

e. špecifiká autorských práv a ich ochrany

- v oblasti odbornej literatúry nie je až taká silná ochranná tendencia, autor má skôr záujem o to, aby si jeho dielo mohlo (aj zadarmo) prečítať čo najväčšie množstvo záujemcov (otázka prestíže).

Projekt ELIS – zámery

Tento projekt bol na Slovensku zrejme prvým pokusom o prepojenie aktivít vydavateľov v oblasti elektronického publikovania a snáh knižníc o rýchly a ekonomicky únosnejší prístup k aktuálnym odborným informáciám. Účastníkmi pilotného štádia projektu, ktoré bolo plánované na rok 1997, boli tri špecializované bratislavské knižnice (Slovenská lekárska knižnica, Ústredná knižnica Lekárskej fakulty UK a Ústredná knižnica SAV) a vydavateľstvo Academic Electronic Press. Už pôvodný zámer projektu vychádzal z predpokladu, že počet účastníkov projektu sa zvýši a participovať na ňom bude môcť vlastne každá knižnica, ktorá má zabezpečený prístup k Internetu.

AEP je vydavateľstvo, ktoré sa špecializuje na vedecké a odborné publikácie a spolupodiel'a sa (hlavne na úrovni elektronickej sadzby) na produkcii časopisov z rozličných akademických disciplín ako sú medicína, etnológia, psychológia, história či politológia. Okrem toho tu vyšlo niekoľko úspešných monografií v tradičnej tlačenej forme (z posledného obdobia napríklad Dejiny Slovenska či dvojzväzková monografia Češi a Slováci ve 20. století), ale aj vo forme elektronickej. Abstrakty časopisov, ktoré vydavateľstvo vydáva, rovnako ako niektoré texty v elektronickej forme bolo možné už od polovice 90-tych rokov nájsť ako súčasť akademického projektu LOGOS.

Výber participujúcich knižníc, samozrejme, nebol náhodný – jeho východiskom bola profilácia publikačnej činnosti vydavateľstva, a teda potenciálna užitočnosť ponúkaných informačných zdrojov pre uspokojovanie potrieb používateľov.

Plán technickej realizácie projektu vychádzal z predpokladu existencie samostatného servera, na ktorom by boli, podobne ako v predchádzajúcom období v rámci LOGOS-u, verejne prístupné abstrakty časopiseckých článkov vo formáte html a v zóne obmedzeného prístupu (na základe kontroly používateľského mena a hesla) plné texty článkov vo formáte PDF, ktorý je čitateľný pomocou programového balíka Acrobat reader. Výber softveru bol jednoznačne determinovaný technologickými podmienkami (väčšina periodík sa pripravuje vo vydavateľstve pre tradičnú tlač a derivácia PDF súborov v prostredí súčasných DTP programov PageMaker či Quark XPress je pomerne jednoduchá) a nahrávala mu aj skutočnosť, že už v tomto období sa presadzoval na internete ako rozšírený a bezproblémový štandard v oblasti prístupu k plným textom.

Verejne prístupná časť údajovej bázy projektu mala okrem uvedených abstraktov časopiseckých článkov obsahovať množstvo informácií, ktoré vznikli či priebežne vznikajú v jednotlivých účastníckych knižniciach (bibliografie, zoznamy periodík a pod.) a perspektívne aj možnosť vstupu do ich katalógov. Celý informačný obsah servera vrátane PDF súborov by mal byť navyše zindexovaný kvôli komfortnejšiemu plnotextovému vyhľadávaniu.

Medzi základné ciele projektu patrilo okrem iného aj overenie možností a základných pravidiel organizačno-finančného fungovania systému v našich podmienkach. Jednou z prekážok rýchleho zavedenia praxe elektronického

publikovania sú určité ekonomické obavy vo vydavateľských kruhoch z toho, že elektronické verzie dokumentov budú predstavovať konkurenciu pre svoje papierové varianty a výsledkom bude nižší predaj tradičných časopisov. Vydávanie odbornej periodickej literatúry však tak či tak nie je mimoriadne lukratívna záležitosť a práve odbúranie tlače je cestou zníženia vydavateľských nákladov. Ak si uvedomíme, že čitateľská (presnejšie odberateľská) obec odborných periodík je početne dosť limitovaná a distribúcia sa realizuje predovšetkým na predplatiteľskej báze, v rámci ktorej podstatnú časť predstavujú knižnice a rôzne výskumné inštitúcie, potom vhodné riešenia budúcnosti vydavateľskej praxe odbornej literatúry treba hľadať najmä na spojnici vydavateľ–knižnica.

Najpravdepodobnejšou metódou prístupu k dokumentom sa s v čase plánovania projektu javil časovo obmedzený paušálny model, v rámci ktorého predplatiteľ dostane prístupové práva na určitú dobu a v jej rozsahu bude môcť dokument komplexne využívať – diaľkovo vstupovať a prezeráť dokument na serveri, dowloadovať ho na svoj lokálny počítač, vytvárať si kópie na lokálnej tlačiarňi. Vzhľadom na to, že z kapacitných dôvodov sa uvažovalo tiež o potrebe nahrádzať na serveri staršie ročníky periodík novšími, ako možná sa javila aj alternatíva vytvárania lokálneho knižničného archívu.

Realizácia projektu

Pilotná fáza projektu prebiehala v rokoch 1998 a 1999 s finančnou podporou *Open Society Institute* a jeho *Electronic Publishing Programme* v Budapešti a tiež s podporou Slovenskej akadémie vied a zastúpenia firmy IBM na Slovensku.

V oblasti *vydavateľskej* sa zabezpečilo vybudovanie web-servera (www.elis.sk) na platforme IBM s využitím voľne šíriteľného softveru Apache; server bol pripojený priamo k sieti SANET v priestoroch výpočtového strediska SAV. Finančná podpora OSI bola podmienená vysporiadaním právnych aspektov vzťahu medzi ELIS a vydavateľom (v prevažnej väčšine prípadov išlo o časopisy, ktoré publikujú jednotlivé ústavy SAV), prípadne redakciami – preto boli podpísané príslušné dohody. Ďalšou etapou bola transformácia časopisov do formátu pdf na úrovni jednotlivých článkov, spracovanie úvodných html stránok projektu, jednotlivých periodík i individuálnych čísiel, ktoré obsahujú zväčša abstrakty a v prípade záujmu sa z nich dá dostať cez adresnú linku k plnému textu.

Participujúce *knižnice* dostali z prostriedkov projektu jedno PC na prístup k systému. V úvodnej etape vydavateľstvo AEP spracovalo na sprístupnenie na serveri niektoré databázy jednotlivých knižníc (prírastky, zoznam špecializovaných periodík v knižnici a podobne), o niečo neskôr boli doplnené aj linky na knižničné katalógy. Webové sídlo bolo teda pôvodne koncipované ako miesto integrovaného prístupu k plným textom primárnych zdrojov i k službám zúčastnených knižníc.

Súčasný stav rozvoja projektu ELIS možno označiť za rutinnú prevádzku s obmedzenými základnými funkciami zameranými najmä na elektronickú pub-

likačnú činnosť. Po dvoch rokoch pilotného štádia, teda od roku 2000, je aktivita financovaná len z prostriedkov SAV, respektíve AEP.

Počet zverejňovaných periodík sa mierne zvyšuje, aj keď záujem zo strany redakcií (aj v prípade akademických titulov) nie je vždy jednoznačný – v tomto roku vstúpilo do hry interné odporúčanie Predsedníctva SAV zverejňovať na internete (či už prostredníctvom ELIS alebo inak), texty časopisov. Ďalším nejednoznačným aspektom v celej veci je záujem, respektíve nezáujem o publikovanie plných textov – opatrnosť kvôli strachu zo straty predplatiteľskej obce pretrváva – paradoxne! – najmä u tých periodík, ktoré veľký príjem z predaja nemajú. Pozitívny a aktívny prístup prejavujú redakcie a vydavatelia najmä z radov lekárskeho periodík, kde si uvedomujú potrebu nových prístupov, rýchleho šírenia a kde ich do takejto pozície čiastočne tlačí aj zahraničný kontext, v ktorom sa pohybujú (zahraničné karentovacie a indexovacie služby a podobne).

Plány na rozvoj projektu ELIS do blízkej budúcnosti rátajú so zavedením prostriedkov *vyhľadávania* aspoň na úrovni html súborov. V súčasnosti je prístup k údajom na serveri plne otvorený, teda ak niektorý časopis ponúka plné texty svojich článkov, sú prístupné verejne. Perspektívne sa tiež uvažuje o možnosti rozšírenia koncepcie služby smerom k plne *kontrolovanému prostrediu*, ktoré by na základe funkcií digitálnej správy autorských práv umožňovalo individuálne riadený prístup k plným textom, čím by redakcie mohli postupne prejsť úplne k režimu elektronického publikovania. Argumenty pre tento krok rozhodne sú!

Záver

Projekt ELIS predstavuje alternatívu k systémom sprístupňovania elektronických zdrojov, ktoré sú založené na vydavateľskom princípe. V tomto prípade ide o službu poskytujúcu prístup k zdrojom odborného a vedeckého zamerania od viacerých „vydavateľov“, ktorí nie sú výhradne komerčne orientovaní. Napriek vyššie uvedeným argumentom, ktoré spochybňujú efektívnosť publikovania tohto typu dokumentov „vydavateľskou“ cestou však treba konštatovať, že existujú aj určité faktory, ktoré prispievajú k argumentácii na *zachovanie úlohy tradičných časopisov* a vydavateľov. Patria sem napríklad:

- úloha vydavateľov pri kontrole kvality materiálu (systém recenzií);
- stabilizácia informačných tokov – zvyk čitateľskej obce na určité tituly;
- archivačné funkcie.

Použité zdroje

Amiran, E. – Unsworth, J.: Postmodern culture: Publishing in the electronic medium. *The Public-Access Computer Systems Review*, 2, 1991, č. 1, s. 67-76.

Franks, J.: What is an electronic journal? Northwestern Univ. Evanston, Illinois 1993.

Harnad, S.: Post-Gutenberg galaxy: The fourth revolution in the means of production of knowledge. *The Public-Access Computer Systems Review*, 2, 1991, č. 1, s. 39-53.

Harnad, S.: Implementing peer review on the net: Scientific quality control in scholarly electronic journals. In: *Scholarly publishing: The electronic frontier*. Cambridge, MIT Press 1996.

Odlyzko, A.M. (1997) The economics of electronic journals.

PROJEKT VIRTUÁLNÍ POLYTECHNICKÁ KNIHOVNA

Mária Kolářová – Zuzana Švastová – Jan Bayer, Státní technická knihovna

1. Úvod

Státní technická knihovna předložila koncem roku 1999 čtyřletý projekt „Multifunkční centrum Virtuální polytechnické knihovny jako zdroj informací pro oblast technických a aplikovaných přírodních věd“ v rámci grantového programu LI – Informační zdroje pro výzkum a vývoj. Projekt byl přijat (pod označením LI200028) a STK spolu s osmi spolunositeli – knihovnami šesti vysokých škol/univerzit (České vysoké učení technické v Praze, Vysoké učení technické v Brně, Vysoká škola chemicko-technologická v Praze, Univerzita Pardubice, Západočeská univerzita v Plzni, Technická univerzita v Liberci) a dvěma státními vědeckými knihovnami (SVK v Ostravě a SVK v Plzni) zahájila v březnu 2000 jeho řešení.

Projekt si stanovil dva základní **cíle**:

- vytvořit věcné, organizační, personální a technologické podmínky pro koordinované a ekonomicky i uživatelsky účelné získávání informačních zdrojů typu periodik v elektronické i tištěné formě – klíčových z hlediska VaV
- a na jejich základě a s využitím meziknihovních služeb národních i mezinárodních zajistit přístup uživatelů k primárním informačním zdrojům v prostředí a technologiemi Virtuální polytechnické knihovny (VPK).

Cíle projektu budou dosaženy prostřednictvím **kooperačního systému VPK**

- s multifunkčním centrem informačních služeb v STK
- na bázi oborově specializovaného a koordinovaně vytvářeného fondu časopisů, doplněného o elektronické verze, příp. o další nové elektronické tituly
- disponujícího informačním aparátem – souborným katalogem pro účely poskytování služeb a koordinované doplňování
- vybaveného potřebnou technikou a technologiemi pro poskytování služeb
- zabezpečujícího kvalitativně vyšší informační služby včetně meziknihovních, reprografických a elektronických jak z fondů účastnických knihoven, tak ze zahraničních knihoven s cílem dodávání dokumentů elektronickou cestou, v jejímž závěru je tištěná (papírová) kopie.

Kooperační systém VPK je budován jako otevřený s možností vstupu dalších účastníků – knihoven i dalších typů institucí podílejících se na realizaci cílů VPK.

V rámci řešení projektu byly v roce 2000 a v 1. pol. roku 2001 realizovány následující činnosti:

- sjednání multilicenčních smluv ohledně přístupu k plným textům časopisů,
- koordinace nákupu tištěných verzí časopisů,
- založení a zprovoznění systému VPK

2. Multilicence pro přístup k plným textům vydavatelství Elsevier Science a Springer

Jako jeden z klíčových úkolů projektu LI200028 byl řešen přístup k elektronickým verzím plných textů, především za účelem rozšíření sortimentu primárních dokumentů, z hlediska potřeb VaV pokrytých nedostatečně nebo vůbec ne. Projekt proto počítal s dojednáním licenčních smluv a s umožněním přístupu k elektronickým plným textům vydavatelství Elsevier Science (ES), Springer a ACS (American Chemical Society). V případě nakladatelství Elsevier Science se počítalo s licencí omezenou na účastníky konsorcia resp. spolunosi-tele projektu LI200028, u ACS se počítalo s licencí pro VŠCHT a UP, která by se v dalších letech rozšířila i na ostatní účastníky projektu. U nakladatelství Springer byla v souladu s jejich nabídkami a jednáním, které probíhalo již v roce 1999, plánována neomezená celostátní licence pro přístup k plným textům.

V rámci projektu užívaný pojem „konsorcium“ zahrnuje v podstatě volné sdružení institucí, které nemá právní subjektivitu a za které vystupoval nositel projektu, Státní technická knihovna. Výběr členů konsorcia byl teoreticky omezen na subjekty z oblasti V a V. V praxi pak zejména u konsorcia Springer došlo v souladu se zvoleným rozsahem licence k rozšíření jeho záběru na prakticky všechny neziskové subjekty. Analogicky chápala tento pojem i nakladatelství, s nimiž STK jednala. Nepožadovala bližší právní zakotvení členů konsorcií, kteří byli v podstatě „bona fide“ identifikováni nositelem projektu. Členové konsorcií museli v obou případech souhlasit s využitím plných textů ke studijním a výzkumným, tedy neziskovým účelům. Tím z konsorcií automaticky odpadly některé kategorie institucionálních uživatelů.

Přesto se jejich přístup v některých aspektech smluvních podmínek lišil: nakladatelství Elsevier Science resp. Science Direct (SD), jejímž prostřednictvím je přístup k plným textům časopisů umožněn, požadovali v uzavřené smlouvě ustanovení, jež zavazovalo STK jako smluvní stranu, podepisující smlouvu za konsorcium, ke přijetí takových právních kroků, jež zaváží jednotlivé členy konsorcia k plnění podmínek uzavřené smlouvy. U ES/SD se rovněž nespolehli pouze na údaje poskytnuté STK a ověřovali si např. budoucích počty uživatelů (a pravděpodobně i další údaje) z vlastních zdrojů.

Odlišný přístup zvolilo nakladatelství Springer: smluvní závazky jsou řešeny v zásadě dvoustupňově. Každý účastník konsorcia musel uzavřít individuální

smlouvu o využití služby LINK. Tím se automaticky zavázal k plnění podmínek LINK uvedených v „*General Terms and Conditions for Online Access (GTC Online Access)*“. Po uzavření této smlouvy obdržel každý člen konsorcia účastnické číslo LINK a byl mu otevřeno uživatelské konto. Vlastní konsorciální smlouvu pak uzavírala STK v rámci nabídky programu nakl. Springer „*Academic Consortia Licence*“. Ta používá pro tento typ licence resp. způsobu využívání služeb LINK termínu „*LINK Test Installation*“. Ve smlouvě jsou pak definovány doba trvání licence, její cena a v příloze jsou uvedeny údaje o všech členech konsorcia v rozsahu a struktuře, v jaké je vyžaduje individuální smlouva LINK. Vlastní konsorciální smlouva tak v zásadě dílčí smlouvy s LINK zastřešuje.

Za účelem zjištění přibližného finančního objemu, nutného k naplánování výdajů na projekt, byla s určitým předstihem kontaktována obě nakladatelství. Nabídka **Elsevier Science** (a cena výsledné licence) byla konstruována na základě odběrů tištěných časopisů členy konsorcia VPK, druhým faktorem byl přibližný počet fyzických uživatelů, kteří budou mít do elektronických verzí plných textů přístup. Přitom se předpokládalo, že po dobu platnosti licenční smlouvy nebude možno odběry „tištěných“ verzí časopisů měnit. Licenční poplatek za přístup k elektronickým verzím plných textů – tzv. „content fee“ – definuje ES jako procentuální podíl z objemu tištěných časopisů předplacených v kalendářním roce členy konsorcia. K tomu přistupuje tzv. „platform fee“, které se odvozuje z počtu potenciálních fyzických uživatelů služby. U licenční smlouvy s VPK se jednalo o cca 87 000 uživatelů. Poplatek v podstatě kryje technologické náklady na zpřístupnění služby. Jako bonus je ve smlouvě zahrnuta i možnost omezeného stažení plných textů z titulů, které nejsou členy konsorcia předplaceny – tzv. „transaction allowances“. Rámcová nabídka ES, vycházející z odběrů na rok 1999 a ze standardního způsobu výpočtu ceny činila 142.000 NLG, v korunovém přepočtu celkem 2 414 tis. Kč. V projektu LI 00028 se počítalo, že 1 200 tis. Kč bude zapláceno z vkladu nositele, zbytek 1 214 tis. Kč pak z dotace projektu.

Obsah a formulace smlouvy samotné byly konzultovány s právníkem, který má zkušenosti z anglosaského obchodního práva a s právníkem STK. Současně se vycházelo maximálně z doporučení [CE@UP/EBLIDA](#) (European Bureau of Library Information and Documentation Associations), týkající se licencování digitálních zdrojů. Standardní licenční smlouvu, kterou ES nabídla, nemohla STK v této podobě akceptovat. Smlouva byla velmi nevýhodně formulována tak, že veškerá odpovědnost byla na STK, přičemž závazky ES resp. SD byly formulovány velmi obecně nebo vůbec ne. Brzy se ukázalo, že uzavření smlouvy plánované do konce března 2000 je nemožné. Navíc do hry v únoru 2000 vstoupila fa SUWECO, která začala budovat konsorcium pro přístup k plným textům ES pro instituce mimo stávající konsorcium VPK. Vzhledem k tomu, že případné spojení obou konsorcií v jedné smlouvě přinášelo výhody, především

možnost přístupu do titulů ES odebíraných členy druhého konsorcia, byla posléze jednáno výhradně o této variantě.

Jednání pak probíhala prakticky až do konce října 2000. Problémem se ukázalo již samotné ověření předplacených titulů ze strany ES. Hladkému průběhu jednání nepřispěl ani fakt, že zástupce ES musel klíčová rozhodnutí konzultovat s vedením společnosti v USA. Během jednání se podařilo smlouvu s ES/SD, která doznala značných změn, modifikovat v následujících bodech:

- smlouva byla koncipována jako trilaterální, přičemž byl náležitě ošetřen případ odstoupení jednoho nebo druhého konsorcia. Smlouva je uzavřena do konce roku 2003 s možností dalšího prodloužení.
- byla zpřesněna definice oprávněných uživatelů a tzv. „remote users“
- procentuální podíl „content fee“ byl snížen z 7,5% na 6%
- byla prosazena garance 7,5% meziročního nárůstu ceny tištěných časopisů bez ohledu na distributora; v případě meziročního nárůstu ceny nižšího než 7,5% platí skutečná cena.
- bylo vyjednáno 1,5% flukuační pásmo pro hodnotu odběru tištěných dokumentů, ve kterém nedochází ke změně „content fee“
- byly doplněny klausule o odpovědnosti ES v případě výpadku služby
- vzhledem k protahujícím se jednáním bylo dosaženo odpovídajícího snížení „platform fee“ pro rok 2000. Navíc byla poskytnuta sleva, o kterou bylo „platform fee“ sníženo v letech 2001-2003. Současně bylo „content fee“ sníženo alikvotně k datu uzavření smlouvy
- byl přesněji definován mechanismus výpočtu „content fee“ a „transaction allowances“ při klesajících odběrech. Bezplatně je umožněn přístup do ročníků zpětně od roku 1995.
- původní výše „platform fee“ pro konsorcium VPK zůstala v platnosti pro obě konsorcia.
- součástí smlouvy jsou dále podmínky pro využívání služby SD pro oblast MMVS, využívání archivních ročníků časopisů v elektronické podobě, seznam všech titulů ES odebíraných oběma konsorcií a jmenovitý seznam jejich účastníků včetně IP adres apod.

Dne 1.11.2000 podepsali zástupci STK, SUWECO a ES/SD v Praze konečné znění smlouvy. Následně proběhlo ve dnech 28.-29.11.2000 ve školicím středisku STK zaškolení účastníků obou konsorcií. Vzhledem k termínu podpisu smlouvy získala STK další bonus: přístup do úplného seznamu časopisů ES do konce roku 2000.

Vlastní přístup k plným textům ES/SD je ze stránky <http://www.sciencedirect.com/>. Identifikace uživatelů se děje na základě IP adres případně jejich kombinaci s heslem. Prostřednictvím volby „group-wide login“, používané právě pro konsorciální přístup, se uživatel dostane na stránku, kde jsou uvedeny tituly všech časopisů z nabídky ES/SD. Ty jsou barevně odlišeny:

- zelenou ikonkou (subscribed journals) jsou označeny tituly odebírané v tištěné verzi členy konsorcií VPK a SUWECO, do nichž je pro individuální uživatele garantován přístup (resp. hrazený v rámci konsorciální smlouvy). Uživatel je povinen dodržovat způsob práce, nakládání se staženými texty apod. v souladu se smlouvou.
- bílou (neprobarvenou) ikonkou (unsubscribed journals) jsou označeny tituly SD, které nejsou předplaceny ani konsorciem VPK ani SUWECO. Na tyto tituly se vztahují tzv. „transaction allowances“ zmíněné výše. Jakékoliv stažení jednoho článku z takto označených titulů odčerpá jednu transakci z „transaction allowances“. Jejich počet, definovaný ve smlouvě (např. pro rok 2001 je to cca 7.7 tis. článků zdarma), je nastaven na serveru SD na „kontě“ obou konsorcií. Uživatelé budou varováni, jakmile se počet volných transakcí bude blížit nule. Jakmile je smlouvou stanovený počet transakcí vyčerpán, každá další transakce je automaticky fakturována k tíži celého konsorcia (resp. STK) poměrně velkou částkou v NLG. S transakcemi je tedy nutno šetřit. Stručně řečeno: přístup do „bílých“ titulů je nutno hlídat, barevně označené tituly jsou pokryty smlouvou a z pohledu koncového uživatele tedy vlastně „bezplatné“.
- kliknutím se uživatel dostane na domovskou stránku konkrétního titulu; z ní pak pokračuje na úroveň ročníku → číslo sešitu → článek, kde má na výběr plný text článku a/nebo v HTML a plný text článku ve formátu PDF. Plný text v HTML obsahuje živé odkazy na literaturu apod., článek v PDF formátu je faksimile z tištěné verze časopisu včetně nákrusů, obrázků, schémat apod.

První nabídka nakladatelství **Springer** resp. služby **LINK** (jejímž prostřednictvím je přístup k plným textům realizován) na konsorciální přístup k jejich plným textům byla učiněna již začátkem roku 1999, zcela nezávisle na pozdějším projektu LI00028. Na základě úvah o zajištění celoplošné licence bylo nakladatelství požádáno o bližší specifikaci, zasláná kalkulace ceny zněla na celkem 115.000 DEM ročně plus VAT. Po schválení projektu v březnu 2000 byl navázán kontakt s pracovníky nakl. Springer, v dubnu však nakl. Springer sdělilo, že přehodnocuje svoji obchodní politiku zejména v oblasti elektronického přístupu ke svým časopisům. Další kontakt se podařilo navázat až v červenci 2000, teprve od té doby probíhaly reálně konzultace o rozsahu a obsahu smlouvy.

V červenci zaslal Springer dvě nabídky: jednu na licenci omezenou na přístup k elektronickým verzím tištěných časopisů odebíraných členy konsorcia VPK, vyžadující registraci odběrů tištěných časopisů, druhou na celoplošnou licenci na neomezený přístup ke všem „elektronickým“ titulům nakl. Springer. Vzhledem k tomu, že cenový rozdíl obou nabídek byl s ohledem na poskytnuté služby nepodstatný, byla po konzultacích se zástupci spolunositelů projektů vybrána varianta druhá, jednoznačně výhodnější. V průběhu července-září t.r. probíhala mailová korespondence, týkající se obsahu smlouvy a formulace jednotlivých

vých článků smlouvy, která zajišťuje pro všechny členy konsorcia neomezený přístup k všem 441 titulům, které Springer elektronicky zpřístupňuje ve službě LINK. I zde bylo do smlouvy nutno doplnit klausule o vypovězení smlouvy, způsob fakturace, změnit délku trvání smlouvy apod. Dlužno říci, že nakl. Springer bylo při projednávání smlouvy podstatně flexibilnější než Elsevier, i když na samém konci jednání se rovněž objevily určité potíže.

Vzhledem k protahujícímu se jednání o uzavření smlouvy byla se nakl. Springer dohodnut odlišný podstatně pružnější způsob placení. Jejich licenční smlouva není vázána na odběry tištěných časopisů, jejichž předplatné se z praktických důvodů kryje s kalendářním rokem (jako v případě ES). Proto bylo možno posunout fiskální období až na termín faktického podpisu smlouvy resp. uvolnění přístupu ze strany Springer/LINK. Smlouva je tedy podepsána na 48 měsíců. Tím je mj. zaručen přesah smlouvy do období po ukončení projektu a odpadají potíže s fakturací zapříčiněné pozdním uzavřením smlouvy, které nastaly u ES. Konečnou částku splatnou vždy za 12 měsíců poskytování služby se podařilo během jednání snížit na 100.000 DEM.

V průběhu září 2000 byla odborná veřejnost informována o možnosti a podmínkách účasti v konsorciu Springer. Byl dohodnut mechanismus registrace a evidence členů konsorcia. Ke zprovoznění služby došlo prakticky v průběhu října t.r. V souladu s programem LI a pravidly nakl. Springer pro produkt „Academic Consortia Licence“, využívaný ve více než dvaceti instalacích po celém světě, je licence omezena na neziskové organizace z oblasti VaV, knihovny, výzkumné ústavy, ústavy AV ČR a na vysoké školy. Do konce roku se přihlásilo a přístup získalo celkem 39 institucí, což jistě není číslo konečné. Účastníky konsorcia eviduje STK, která postupuje LINKu verifikované formuláře smlouvy LINK, vyplněné jednotlivými institucemi. LINK poté sdělí jak členu konsorcia, tak STK přidělené číslo LINK, čímž je smlouva fakticky uzavřena a službu je možno začít využívat.

Koncem října zaslalo nakl. Springer smlouvu k podpisu. Podpis smlouvy bylo bohužel nutno odsunout až na prosinec, neboť v textu smlouvy byla na poslední chvíli vložena klausule pro STK nepřijatelná. Smlouva podepsal ředitel STK dne 5.12. 2000. V konečném znění smlouvy bylo datum plnění posunuto na 1.1.2001, smlouva končí 31.12.2004. Služby Springer/LINK poskytnuté členům konsorcia v období říjen-prosinec 2000 nebyly z rozhodnutí vedení Springer/LINK fakturovány a byly tudíž poskytnuty jako bezplatný bonus.

Vlastní přístup do elektronických časopisů vydávaných nakl. Springer a zpřístupněných službou LINK je z webovské stránky <http://link.springer.de/>. I zde je uživatel identifikován na základě IP adresy, kterou předtím uvedl do smlouvy s LINK. Přístup je zcela nekomplikovaný: uživatel si vybere jednu z jedenácti „Online Library“, obsahující tematicky příbuzné tituly Springer nebo jejich souhrn. Poté se mu otevře nabídka titulů dané tematiky (nebo všech), opatřených barevnými ikonkami. Ty symbolizují sortiment služeb poskytovaných u jednotlivých titulů – tištěnou resp. elektronickou verzi, plný text, abstrakt apod. Z této

nabídky vybere titul, který jej zajímá, a po kliknutí na název titulu otevře stránku tohoto titulu, která obsahuje základní údaje o časopise. Kliknutím na tlačítko „Contents“ se mu otevře struktura běžného a zpřístupněných zpětných ročníků „elektronického“ titulu. Postupně se uživatel „propracuje“ až na úroveň jednotlivých článků, které si poté může „stáhnout“ do svého počítače ve formátu PDF, obsahující faksimile článku v tištěné podobě. Druhou možností je abstrakt ve formátu HTML.

Kromě titulů časopisů jsou v „Online Libraries“ zpřístupněny i knihy, edice evtl. další služby vydávané a elektronicky zpřístupňované nakl. Springer. Přístup do nich však není licenční smlouvou s STK pokryt. Uživatel se tak sice dostane na úroveň jednotlivého příspěvku resp. „Table of Contents“, stažení plného textu však již není možné.

Obě licenční smlouvy resp. obě služby jsou odborné veřejnosti zpřístupněny teprve krátce. Způsob práce s nimi se zásadně neliší. Oba provideři poskytují o využívání měsíční statistické údaje. Přístup k časopisům Springer je stále otevřen; seznam členů konsorcia lze pravidelně aktualizovat. Navíc u členů tohoto konsorcia není povinný odběr tištěných časopisů nakl. Springer.

U SD je možno rozšířit řady konsorcia SUWECO – příjem nových členů ale podléhá schválení ze strany SD. Je třeba si uvědomit, že ES/SD staví přístup ke svým elektronickým verzím časopisů důsledně na odběrech tištěných verzí. Člen konsorcia by tedy měl odebírat alespoň jeden titul z produkce ES. Navíc je nutno si uvědomit, že evtl. zvýšení počtu konsorcia se v konečném důsledku může projevit ve zvýšení licenčních poplatků – bude záležet na konkrétních objemech. Zvláštním případem je oddělení fakult jednoho z členů konsorcia ES – VUT Brno – a faktické vytvoření nové vysoké školy, Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, ke kterému došlo ke dni 1.1.2001. Vzhledem k tomu, že předplatné tištěných časopisů SD se zde fakticky nemění, jde v podstatě o formální změnu.

Americká chemická společnost (ACS)

V rámci řešení této části projektu byl postup rozdělen do dvou kroků a jednáním byl pověřen zástupce VŠCHT. Prvním krokem bylo řešení nestandardní situace v předplatném periodik vydávaných ACS. ACS uplatňuje značně liberální politiku v otázce přijímání členů, a to včetně zahraničních, a poskytuje jim podobné výhody jako občanům USA. Největší výhodou jsou slevy na předplatném časopisů, které představují většinou jen 10 % institucionálního předplatného. Vzhledem k dřívější nedostupnosti devizových prostředků na nákup časopisů byly tyto slevy často využívány k nákupu těchto časopisů knihovnamí prostřednictvím zaměstnanců vysokých škol přesto, že podle podmínek vázaných na poskytnutí slev člen nesměl časopisy takto získané půjčovat dalším osobám ani je předávat knihovně (tato možnost byla až po několika letech). Přes tato podmínky byla z výše uvedených důvodů většina předplatného časopisů ACS na vysokých školách v ČR byla realizována formou členského předplatného a zpřístupnění těchto titulů resp. poskytování kopií z nich bylo nelegální a byla porušová-

na autorská práva. Dalším důsledkem bylo, že elektronické verze časopisů ACS byly přístupné pouze předplácejícím členům, nikoli v rámci vysoké školy či univerzity. Proto VŠCHT jako spolunositel projektu a největší uživatel časopisů ACS v ČR navrhla v první fázi předplatit celý soubor časopisů ACS jako standardní institucionální předplatné ve variantě Web Edition, Site License Only, jako základ postupného budování korektního přístupu k těmto časopisům např. formou konsorciálního přístupu. Pro tento finančně náročný krok, kde celková částka takového předplatného činí cca 1,5 mil. Kč, byla navržena finanční participace VŠCHT za přispění prostředků z projektu LI20028, a to v přibližném poměru 1:2.

Jednání se zástupci vydavatele začalo probíhat ještě před přijetím projektu v roce 1999, pak pokračovalo (již po přijetí projektu) v rámci účasti na kongresuACHEMA 2000 v květnu 2000 ve Frankfurtu nad Mohanem s hlavním reprezentantem ACS pro otázky předplatného periodik a se zástupcem v Evropě (v Anglii). Jednání bylo ovlivněno mj. tím, že VŠCHT odebírá další produkt spojený s ACS, Chemical Abstracts od jeho samého počátku, tj. od r. 1907, tak i tím, že předplácí institucionálně pouze jediný časopis téhož vydavatele, a zároveň i tím, že jednání o předplatném na rok 2000 probíhala až v květnu 2000. Po dosažení jistého kompromisu, který zástupce vydavatele ještě během kongresu konzultoval s vedením ve Spojených státech, bylo jednání uzavřeno s následujícím závěrem: VŠCHT získala předplatné na téměř celý objem časopisů vydávaných ACS ve formě tzv. „balíku“ (packages). V tomto případě byly uplatňovány určité slevy oproti prostému součtu předplatného na jednotlivé tituly. Titul, který VŠCHT předplácí institucionálně, a který na rok 2000 již předplatila, byl odečten.

Vzhledem k pokročilému datu jednání a tudíž ke ztrátě aktuálnosti titulů z 1. pol. roku 2000 byla podstatně zredukována cena za elektronický přístup ve verzi Web Edition Only. To umožnilo, aby současně s elektronickou verzí byla získána i verze tištěná. Dohodnutá částka za kombinované předplatné tištěné a elektronické verze od poloviny r. 2000 činila 35.568 USD.

Možnost získat některé tituly buď zpětně nebo pro další uživatele v rámci konsorcia VPK, plánovaná v projektu, která vyplynula ze značně vstřícného jednání zástupců Americké chemické společnosti, byla odložena s ohledem na stoupající kurz dolaru, díky němuž v době splatnosti dohodnuté částky celková cena pokryla sumu alokovanou projektem LI20028 (kurz se započtenými bankovními poplatky činil 42 Kč /1 USD = 1,496.856 Kč).

Následně po ukončení jednání ACS zahájila odesílání tištěných verzí a po krátkém zkušebním provozu byla od července 2000 zpřístupněna elektronická verze Web Edition, v rozsahu celkem 26 titulů, které jsou v elektronické verzi zpřístupněny ve formátech HTML a PDF se čtyřletou retrospektivou a dále s možností zobrazení pouze abstraktu a standardního vyhledávání vždy v celých souborech jednotlivých titulů. Producent rovněž poskytuje pravidelné statistické

výkazy frekvence přístupů do jednotlivých časopisů, a to ve čtvrtletních intervalech.

Řešení v r. 2001 – ještě v prosinci 2000 byly na konferenci Online Meeting 2000 v Londýně zahájeny rozhovory o postupném rozšíření licence pro další subjekty v České republice, a to především pro instituce participující na projektu LI20028. Zástupcům ACS byl zaslán seznam institucionálně odebíraných titulů členy konsorcia VPK s případným dalším institucionálním předplatným zahájeným v r. 2001. Na tomto základě byly ACS vypracovány dvě nabídky – první na přístup pro všechny členy VPK a druhá na přístup pouze pro VŠCHT, Univerzitu Pardubice a STK jako instituce s největším počtem uživatelů zaměřených na oblast chemie a chemické technologie. Do jednání o možnosti udělení licence na přístup k elektronickým verzím časopisů se kromě STK zapojila rovněž Akademie věd ČR. Základními podmínkami připravované licenční smlouvy s ACS je zpřístupnění elektronických časopisů všem účastníkům v rozsahu odběru tištěných verzí všech účastníků (tzv. křížový přístup) a úhrada finanční částky za přístup k elektronickým verzím časopisů, která činí 15 % ceny všech tištěných časopisů odebíraných zúčastněnými knihovnami (financování této části se předpokládá z účelových prostředků MŠMT). Vzhledem k tomu, že v době přípravy článku jednání stále ještě probíhají, budou aktuální informace k dispozici jednak na konferenci, jednak o nich bude odborná veřejnost informována prostřednictvím konference Knihovna, příp. odborného tisku.

3. Koordinace nákupu tištěných verzí časopisů

Základní cíle koordinace nákupu časopisů byly definovány jako:

- zajištění kvalitních informačních zdrojů pro pokrytí potřeb uživatelů
- účelné vynakládání finančních prostředků (finanční prostředky ušetřené odstraněním duplicitních odběrů budou vynaloženy na nákup vybraných nově vycházejících titulů časopisů)

První podmínkou pro koordinaci nákupu tištěných verzí časopisů, ať v návaznosti na realizované licence přístupu k elektronickým zdrojům nebo bez této návaznosti, bylo vytvoření základního informačního aparátu – Souborného katalogu časopisů VPK, který je zároveň základním „stavebním kamenem“ pro služby VPK.

Souborný katalog Virtuální polytechnické knihovny (dále jen SK VPK) je koncipován jako veřejně přístupný automatizovaný knihovní katalog, který obsahuje záznamy odborných časopisů, tematicky zaměřených na techniku a aplikované přírodní vědy, uchovávaných ve fondech knihoven - účastníků VPK. Provozovatelem a správcem SK VPK je Státní technická knihovna. Katalog v současné době obsahuje záznamy minimálního rozsahu, převzaté z databáze STK, budované pro každoročně vydávaný „Seznam technických a přírodovědných časopisů objednaných do fondu STK, vybraných vysokoškolských knihoven a SVK na rok ...“.

STK v rámci řešení úkolu smluvně dojednala s Národní knihovnou ČR postoupení dat z CASLIN – Souborného katalogu časopisů ČR pro rozšíření (doplnění) stávajících záznamů SK VPK. V současné době jsou tyto záznamy připraveny pro první konverze do SK VPK.

Počátkem roku 2001 byly do SK VPK doplněny informace o účastnických knihovnách, jejich kontaktní údaje a údaje o rozsahu, druhu i termínech služeb (včetně konkrétních parametrů) poskytovaných v rámci služeb VPK. Každý titul (resp. záznam titulu) v SK VPK bude obsahovat kromě bibliografických údajů také údaje o vlastnících požadovaného dokumentu včetně konkrétních parametrů služeb vztahujících se k danému titulu. Účast stávajících a přijímání nových členů VPK je podmíněna účastí na budování a aktualizaci dat v SK VPK a poskytováním reprografických služeb vázaných na tento katalog.

Jak již bylo výše uvedeno, SK VPK se stal nezbytným podkladem pro činnost akviziční komise pro koordinaci nákupu, která vznikla v rámci řešení projektu a kterou tvoří zástupci všech zúčastněných knihoven. Proto je součástí SK VPK speciální stránka pro každou účastnickou knihovnu, kde knihovny mohou klasifikovat potřebnost každého jimi odebíraného titulu. Klasifikování se provádí vyznačením stupně potřebnosti u každého titulu.

Ukázka stránky STK (ABA013)

ABA 013 - odběr 2002:

Seznam obsahuje všechny tituly, u nichž je uložena informace o docházce či předpokládané objednávce ve sledovaném roce nebo v roce předcházejícím. Význam jednotlivých sloupců je následující: 0 ... odběr zrušen, 1-3 ... stupeň potřebnosti, 4 ... již objednáno.

č. titul	odběr: 0	1	2	3	4
1. 150-HOŘÍ [CZ, 0862-8467]	●	●	●	●	●
2. 3 R INTERNATIONAL [DE, 0340-3386]	●	●	●	●	●
3. 3 T [CZ, 1210-6003]	●	●	●	●	●
4. A3 UMWELT [AT, 0000-0000]	●	●	●	●	●
5. ABC MLADÝCH TECHNIKŮ A PŘÍRODOVĚDCŮ [CZ, 0322-9580]	●	●	●	●	●
6. ABI - TECHNIK [DE, 0720-6763]	●	●	●	●	●
7. ABITARE [IT, 0001-3218]	●	●	●	●	●
8. ABSTRACTS IN NEW TECHNOLOGIES AND ENGINEERING [GB, 1367-9899]	●	●	●	●	●
9. ACCESS/OFFICE/VB ADVISOR [US, 1066-7253]	●	●	●	●	●
10. ACH - MODELS IN CHEMISTRY [HU, 1217-8969]	●	●	●	●	●
11. ACM COMPUTING SURVEYS [US, 0360-0300]	●	●	●	●	●
12. ACM TRANSACTIONS ON DATABASE SYSTEMS [US, 0362-5915]	●	●	●	●	●
13. ACM TRANSACTIONS ON GRAPHICS [US, 0730-0301]	●	●	●	●	●
14. ACTA GEOLOGICA HUNGARICA [HU, 0236-5278]	●	●	●	●	●
15. ACTA INFORMATICA [DE, 0001-5903]	●	●	●	●	●
16. ACTA MECHANICA [AT, 0001-5970]	●	●	●	●	●
17. ACTA POLYTECHNICA [CZ, 1210-2709]	●	●	●	●	●
18. ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE. GEOGRAPHICA [CZ, 0300-5402]	●	●	●	●	●
19. ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE. MATHEMATICA ET PHYSICA [CZ, 0001-7140]	●	●	●	●	●

Poznámka: při koordinaci odběru roku 2001 se používalo celkem 5 sloupců. Hodnota „0“ pro *odběr zrušen*, hodnota „4“ pro *již objednáno* a hodnoty „1-3“ pro vyjádření stupně potřeby. Zkušenosti však ukázaly, že pro hodnocení potřeby stačí stupně dva, a proto byl sloupec „3“ pro objednávky roku 2002 deaktivován.

Akviziční komise se schází především v období přípravy objednávek předplatných časopisů na následující rok, cílem její činnosti je:

- dosažení konsenzu v odběrech stávajících titulů časopisů, tzn. odstranění nežádoucích duplicit, resp. multiplicit odebíraných titulů
- výběr a koordinace nákupu nových titulů dle hodnocení jednotlivých titulů a jejich tematického zaměření v rámci jednotlivých účastnických knihoven

V roce 2000 byla rovněž navržena základní pravidla koordinace nákupu, spočívající v:

- oznámení plánovaného odběru titulů (účastnické knihovny budou uvádět u svých dat v SK VPK plánovaný odběr titulů vždy na následující rok)
- hodnocení potřeby titulu (u každého titulu bude uveden stupeň potřeby odběru konkrétního titulu v dané knihovně

Tyto údaje slouží pro rozhodování o zařazení titulu do odběru v rámci koordinované tvorby fondu časopisů.

- zajištění objektivnosti hodnocení potřeby titulu (v průběhu označování jednotlivých titulů stupni potřeby mají jednotlivé knihovny k dispozici pouze vlastní údaje, údaje ostatních knihoven jsou skryty, aby neovlivňovaly hodnocení potřeby vlastních titulů, po označení potřeby titulů všemi účastnickými knihovnami jsou tyto údaje zveřejněny všem účastnickým knihovnám a stávají se podkladem pro jednání akviziční komise)
- vytvoření souboru odebíraných titulů bez neúčelných duplicit a s možností efektivního využití uspořené finanční prostředků na pořízení potřebných nově vycházejících titulů

Tyto základní body pravidel koordinace byly pracovní skupinou přijaty a otestovány v rámci koordinace odběrů tištěných titulů vydavatelství Elsevier Science. V rámci této akce se podařilo eliminovat duplikáty pěti titulů a objednat šest titulů nových (hodnota zrušených duplikátů i nově objednaných titulů byla ve výši cca 30 tis. NLG).

Vzhledem k finančním problémům STK, které byly vyřešeny až koncem roku, a v té době ještě nejasným licenčním podmínkám, se nepodařilo realizovat koordinaci v celém rozsahu cca 2,5 tis. odebíraných titulů, protože v době, kdy došlo k vyjasnění všech problémů, již byly objednávky většinou účastnických knihoven realizovány. Proto se koordinace většího rozsahu uskutečnila až v rámci předplatného na rok 2002. Celkem bylo zrušeno 17 duplicit a 10 titulů nově objednáno, tyto údaje však dosud nejsou konečné vzhledem k probíhajícím objednávkám, přesnější čísla budou zveřejněna na podzim.

4. Virtuální polytechnická knihovna – systém poskytování služeb

Virtuální polytechnická knihovna – základní charakteristiky systému

Virtuální polytechnická knihovna byla vyhlášena deklarácí zúčastněných knihoven dne 28. 3. 2000, bylo vybráno logo VPK a pro členy VPK byla založena uzavřená elektronická konference. Byla rovněž založena www stránka na adrese <http://www.vpk.cz/>.

Virtuální polytechnickou knihovnu lze charakterizovat vůči veřejnosti i realizovaným cílům jako konsorcium. Protože český právní řád nezná tento termín, lze VPK charakterizovat jako sdružení bez právní subjektivity, založené na dvoustranných smlouvách STK jako nositele projektu s ostatními spolunositeli, resp. dalšími účastníky systému.

Základním cílem VPK je poskytovat rychlejší a kvalitnější informační a meziknihovní reprografické služby na základě virtuálního fondu a souborného katalogu, dostupné zejména v prostředí internetu, bez nutnosti fyzické návštěvy knihovny. K tomu jsou účastníky projektu vytvářeny věcné, organizační, personální a technologické podmínky s cílem optimálního využití stávajících finančních prostředků. Základním prostředím, ve kterém VPK pracuje, je internet.

Ústředním uzlem VPK je **Servisní centrum pro techniku a související přírodní vědy** (dále jen Servisní centrum). Servisním centrem se na základě dohody s ostatními knihovnami (institucemi), zúčastněnými v projektu, stala Státní technická knihovna. Formulování záměrů a cílů VPK vycházelo z teoretických, praktických a zejména z autorsko-právních zkušeností získaných v rámci projektu INVIK STK - Integrovaná virtuální knihovna.

Účastníky VPK jsou:

- Servisní centrum (provozovatel a správce systému a zároveň účastnická knihovna)
- ostatní účastnické knihovny (dodavatelé a uživatelé systému).

Byla definována práva a povinnosti účastníků VPK z hledisek přístupu k systému, jeho budování a správy, systému uživatelských kont, spolupráce na budování Souborného katalogu časopisů VPK, finanční výkaznictví a statistiky. Povinností každé účastnické knihovny je odvádět autorské poplatky podle autorského zákona za kopie zhotovené z jejího fondu, které v knihovně v rámci poskytování služeb VPK vznikly.

Vzhledem k tomu, že VPK je budována jako otevřený systém, byly definovány základní podmínky vstupu do VPK: knihovna, která se chce zapojit do VPK, je povinna uzavřít se SC VPK „Smlouvu o účasti na budování Souborného katalogu VPK a o poskytování služeb v rámci VPK“.

Po uzavření smlouvy je knihovna povinna:

- doplnit svá data do SK VPK a zajistit jejich průběžnou aktualizaci
- organizačně zajistit poskytování služeb podle požadavků systému v obvyklých lhůtách a cenách daných Knihovním řádem VPK a Ceníkem služeb VPK a dodržovat i ostatní ustanovení tohoto KŘ VPK.

Uživatelé VPK se může stát fyzická osoba starší 18 let nebo právnická osoba. Uživatelé vstupují s VPK do smluvního vztahu, přesněji se Státní technickou knihovnou jako Servisním centrem (a správcem) VPK.

VPK nabízí **služby** uživatelům VPK (tzn. majitelům uživatelských kont) prostřednictvím

- Servisního centra VPK
- účastnických knihoven
- automatických procesů v rámci funkcí systému pro správu uživatelských kont a pro komunikaci digitalizačních pracovišť

Servisní centrum VPK (STK) poskytuje majitelům uživatelských kont:

- služby reprografické požadované prostřednictvím SK VPK z fondu
- přístup k elektronickým zdrojům na základě sjednaných multilicencí, přístup přitom může být realizován buď prostřednictvím jednotlivých účastnických knihoven nebo – pokud to licence dovolí – přes uživatelské konto
- vyúčtování služeb majitelům uživatelských kont (tj. uživatelům i účastnickým knihovnám)

Účastnické knihovny poskytují prostřednictvím Servisního centra majitelům uživatelských kont:

- služby reprografické požadované prostřednictvím SK VPK z fondů účastnických knihoven
- přístup k elektronickým zdrojům na základě sjednaných multilicencí

Uživatelská konta

- uživatelská konta všech uživatelů zřizuje a vede Servisní centrum VPK (STK), kde zůstává založen jeden exemplář smlouvy o zřízení uživatelského konta
- na samostatném podúčtu Servisního centra VPK jsou deponovány finance vložené uživatelem na uživatelské konto
- údaje o uživateli jsou v Servisním centru VPK chráněny dle předpisů o ochraně osobních údajů
- kopie doručované elektronickou cestou poskytované účastnickými knihovnami jsou těmito knihovnami ukládány na zvláštní vyhrazený prostor na zabezpečeném serveru STK, na uživatelské konto je vkládá systém VPK

V roce 2000 byla řešena technologie přímých reprografických služeb – kopírovacích i typu *electronic document delivery* – a to objednávaných prostřednictvím SK VPK. Od listopadu 2000 probíhal testování a ověřovací provoz služeb VPK. Běžný provoz byl zahájen od 1.6.2001.

Základními dokumenty VPK jsou: Deklarace VPK, Knihovní řád VPK (tzn. pravidla používání služeb), Provozní řád VPK (tzn. pravidla poskytování služeb)

a smlouvy o zřízení uživatelského konta (s fyzickou osobou a s právnickou osobou).

Technologie služeb typu document delivery

Služby jsou poskytovány prostřednictvím softwaru VPK (dále jen SW VPK), který se skládá ze dvou funkčních částí – části pro servisní centrum a části pro účastnickou knihovnu. Účastnické knihovny dostávají po dobu řešení projektu SW VPK zdarma, a to jak základní SW, tak všechny jeho aktualizace.

Základní parametry technologie služeb

- a) účastnická knihovna dostane od Servisního centra VPK objednávku; knihovna je povinna objednávku neprodleně přijmout a vyjádřit se k ní (tzn. zadat systému informaci, zda knihovna s vyřízením objednávky počítá a v jaké lhůtě – obvyklé či prodloužené - nebo co v jejím vyřízení brání a knihovna tudíž není schopna objednávku vyřídit – důvodem může být např. vypůjčený dokument nebo dokument ve vazbě, chybné údaje apod.), toto vyjádření systém poté zobrazí uživateli – musí být zobrazeno nejpozději do 24 hodin od přijetí požadavku; výše uvedené skutečnosti budou systému oznámeny elektronickou “návratkou” – formulářem, kde bude systému sdělen důvod odmítnutí služby; systém se okamžitě pokusí zajistit službu stejné kvality u jiné knihovny VPK - pokud takovou nenajde, oznámí to uživateli a nabídne zajištění služby z jiné české knihovny mimo VPK jako MVS, resp. ze zahraničí (s udáním zvýšené ceny) a pokud uživatel nabídku přijme, je objednávka vyřízena obvyklým způsobem
- b) systém příjmu a distribuce objednávek rozliší objednávku ze SK VPK a objednávku MMS, v případě objednávky ze SK VPK objednávka vždy musí obsahovat údaje o titulu a specifikaci požadovaného formátu služby
- c) objednavatel je v objednávce vždy specifikován objednacím číslem, další údaje jsou zveřejněny pouze u služeb, které je vyžadují; pokud je výsledkem služby xerokopie doručovaná klasickou poštou, obsahuje objednávka také adresu, na kterou má být dokument poslán
- d) pokud dokument vlastní více knihoven, řídí se systém přáním uživatele (ne-li zadáno, vybere se dodavatel služby náhodně)
- e) účastnická knihovna zhotoví kopie a elektronickou cestou je předá domluveným způsobem Servisnímu centru VPK, které automatizovaně zajistí přesun na konto, ze kterého byly kopie objednány; po vložení souborů (kopií) na příslušné konto systém odečte fakturovanou částku z tohoto konta a částku připíše na konto knihovny, která kopie zhotovila
- f) pro zúčtování objednávky vyřízené papírovou kopií zašle vyřizující knihovna do Servisního centra VPK elektronickou “návratku”, na které bude uveden počet zhotovených kopií a informace o dalším poplatku (poštovní, expresní apod.); systém podle návratky uloží dané informace na konto objednavatele služby a provede odečet účtované částky, kterou připíše na konto vyřizující knihovny

g) služby VPK se řídí jednotnou cenovou politikou (s výjimkou knihovny VŠCHT) a jednotnými časovými intervaly pro vyřízení daného typu služby

h) Uživatel je oprávněn reklamovat službu, pokud nebyla provedena v požadované lhůtě, rozsahu či kvalitě. Systém reklamaci (tzn. reklamovanou objednávkou včetně textu reklamace) předá jednak knihovně, která objednávku vyřizovala a která je povinna zajistit nápravu v termínu obvyklém pro daný typ služby, jednak Servisnímu centru VPK, které zkontroluje nejen softwarové přijetí reklamace danou knihovnou, ale zároveň lhůtu a kvalitu vyřízení reklamace. Pokud by reklamace nebyla vyřízena v požadované kvalitě, lhůtě či rozsahu, je SC VPK povinno zajistit nápravu dodáním služby z jiného zdroje uvnitř nebo mimo VPK. Náklady na takové zajištění služby budou účtovány v plné výši (včetně manipulačního poplatku 100 Kč) knihovně, která reklamaci nevyřídila včas nebo ji vyřídila chybně.

Software VPK, potřebný pro zajištění funkcí VPK se skládá z několika částí:

1. Obsluha digitalizačního pracoviště a komunikace tohoto pracoviště se Servisním centrem
2. Programy Servisního centra, komunikace s digitalizačními pracovišti
3. Programy obsluhy databází požadavků, uživatelských kont, komunikace s uživateli
4. Programy pro správu SK VPK
5. Programy pro zprostředkování přístupu uživatel k licencovaným On-line zdrojům
6. Pomocné programy pro rekonstrukci SK VPK z databáze ISIS.

Pro zajištění SW uvedeného v bodech 1 a 2 bylo vypsáno výběrové řízení, avšak vzhledem k vysokým cenám nebo nedostatečnému vyhovění zadání nebyla žádná nabídka vybrána. Proto byla realizována další jednání (v rámci zakázky malého rozsahu pod 0,5 mil. Kč) a z těchto jednání byl vybrán konečný dodavatel zakázky. SW v bodech 3, 4 a 6 byl řešen vlastními kapacitami STK. SW v bodu 5 byl řešen nákupem produktu UltraAccess 2000.

Účetnictví VPK

1. Výdaje

- výdaje účastnických knihoven v souvislosti se zajištěním provozu VPK spočívají
 - ve finančních prostředcích vkládaných na implementaci HW a SW sloužícího k poskytování služeb a souvisejících činností
 - v osobních a režijních nákladech Servisního centra a každé účastnické knihovny za provoz a využívání služeb VPK
- výdaje vzniklé v souvislosti s využíváním služeb VPK jsou hrazeny z finanční zálohy složené na uživatelské konto účastnické knihovny
- účastnické knihovny mají (na rozdíl od běžného majitele uživatelského konta) možnost přečerpat hotovost na kontě do maximální částky –200 Kč s tím,

že jim nebude zastaveno poskytování služeb, avšak jsou povinny částku uhradit nejpozději do 10. dne po skončení měsíce

2. Příjmy

- každá účastnická knihovna, která na základě objednávky poskytne odpovídající službu, dostane za tuto službu dohodnutou (fakturovanou) částku
- částka fakturovaná za službu bude připsána na konto účastnické knihovny
- finanční vyrovnání mezi SC VPK a knihovnami se provádí dvěma způsoby podle potřeb konkrétní knihovny:
 - formou bankovního převodu částky – příjmu za poskytnuté služby na bankovní účet účastnické knihovny. Tento převod provede SC VPK bankovním příkazem k převodu částky, a to vždy do 10. dne po skončení měsíce
 - formou převodu částky – příjmu za poskytnuté služby na zálohovou (výdajovou) částku, vloženou na uživatelské konto formou zálohy na služby
- nedílnou součástí - standardní službou SC VPK pro účastnické knihovny jsou tištěné výpisy příjmů za poskytnuté služby; výpisy jsou automaticky poskytovány jednou měsíčně jako součást vyúčtování příjmů účastnické knihovny; výpisy za delší období jsou poskytovány kdykoli na požádání a za manipulační poplatek, který bude odečten z konta; každý uživatel má zároveň jako standardní službu na kontě k dispozici přehled poskytnutých služeb včetně jejich vyúčtování
- zálohovou částku vloženou na konto je možné kdykoli na základě žádosti účastnické knihovny převést na její bankovní účet s tím, že na kontě zůstane minimální částka ve výši 100 Kč jako záloha na objednané služby; za převod částky je účtován manipulační poplatek

Pokud účastnická knihovna nedodá včas (rozumí se v termínu obvyklém pro daný typ služby) nebo vůbec objednanou službu bez udání závažného důvodu, který jí bránil v poskytnutí služby, a Servisní centrum VPK bude muset objednanou službu zajistit jinak, je tato účastnická knihovna povinna uhradit náklady na náhradní vyřízení objednané služby, příslušnou finanční částku pokrývající náklady SC VPK uhradí (odečte) z uživatelského konta příslušné knihovny, jako by šlo o běžné poskytnutí služby VPK.

Shrnutí současného stavu VPK

Uživatelé mají k dispozici Souborný katalog VPK (dále SK VPK), virtuálně sjednocující časopisecké fondy z oblasti techniky a aplikovaných přírodních a společenských věd účastnických knihoven (i řady dalších knihoven, které se v budoucnu rovněž zapojí do systému poskytování služeb). Na tento katalog navazují kopírovací služby ve formě klasických a elektronických kopií, služby „current contents“ a mezinárodní meziknihovní služby.

System poskytování služeb ze SK VPK je výsledkem vzájemné dohody účastnických knihoven systému VPK a nabízí uživatelům kopie z časopiseckého fondu vybraných knihoven prozatím pouze od roku 1992 do současnosti. Pro zajištění funkčnosti systému všechny účastnické knihovny podepsaly Provozní řád VPK, kterým se zavazují dodržovat dohodnuté postupy a parametry služeb. Pro všechny účastnické knihovny byl vyvinut jednotný software pro poskytování služeb.

Využívání nabízených služeb je vázáno na uzavření **Smlouvy o užívání adresáře**, kde jsou stanovena vzájemná práva a povinnosti uživatele a dodavatele služby (ta jsou upřesněna v Knihovním řádu VPK, který je nedílnou součástí Smlouvy o užívání adresáře) při dodržování patřičných ustanovení zákona č.121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon).

S výjimkou VŠCHT se účastnické knihovny dohodly na jednotné cenové politice (2,- Kč/1 stranu xerokopie nebo elektronické kopie, VŠCHT za 1-10 stran 60,- Kč), všechny knihovny se dohodly na jednotném termínu vyřízení objednávky – elektronická kopie jako standardní služba do 72 hodin, expresní služba do 24 hodin (za 100% příplatek) – elektronicky či faxem, xerokopie dodává uživateli vyřizující knihovna ve vlastních termínech.

Kopírovací služby zajišťuje knihovna, která má primární dokument ve svém fondu. Pokud je žádaný dokument ve více knihovnách, má uživatel možnost volby preference výběru knihovny, pokud ji nevyužije, systém sám volí knihovnu, která službu poskytne.

Mimo služby vázané na SK VPK nabízí systém i objednávání kopií z fondů účastnických knihoven.

Další poskytované služby jsou prozatím vázány pouze na STK – služba typu „current contents“, kdy si uživatel může objednat pravidelné zasílání obsahu jednotlivých došlých čísel vybraného titulu časopisu z fondu STK formou elektronické kopie nebo xerokopie a mezinárodní meziknihovní služba, kterou knihovna poskytuje již tradičně dlouhá léta v oblasti techniky a aplikovaných přírodních a společenských věd.

Jak zajistit kvalitní poskytování nového typu služby

Nezbývá „než“ osvojit si nové pracovní postupy, zrušit zaběhané pracovní návyky, zaškolit pracovníky a uživatele a v neposlední řadě chuť všech zúčastněných pustit se do nového.

Zapojením do VPK vzrostly také nároky na vybavení digitalizačních pracovišť účastnických knihoven. V STK bylo vybavení reprografické laboratoře rozšířeno o další stolní skener, byla zapracována další pracovní síla - v současnosti pracují čtyři pracovníci na čtyřech skenerech (z toho tři stolního formátu A3 a jeden knižní scanner Minolta PS3000P, který umožňuje skenovat větší formáty než A4 a také dokumenty z vázaných předloh a objemných vázaných svazků).

V několika cyklech proběhla v prostorách školicího střediska STK řada školení o práci s elektronickými zdroji pro zájemce z řad uživatelské veřejnosti, především pracovníků knihoven. Tato školení byla zaměřena jak na autor-skoprávní aspekty poskytování elektronických služeb, tak na získávání praktických zkušeností při skenování dokumentů, práci s grafickými formáty, práci s novým systémem VPK včetně ukázek, jak je tento typ služby realizován v zahraničních knihovnách a v STK i využíván. Zájem uživatelské veřejnosti o školení byl značný a tak lze doufat, že přispěl jak k propagaci nového systému VPK, tak ke zvýšenému zájmu o službu typu DDS jako takovou.

A výhody VPK pro uživatele? Po uzavření Smlouvy o užívání adresáře a zaktivování uživatelského konta, kdy je zapotřebí buď navštívit knihovnu osobně a konto si zřídit na počkání nebo využít klasickou poštu a Smlouvu o užívání adresáře v papírové podobě zaslat do STK a počkat na zaslání přístupových hesel a na uhrazení finanční částky na uživatelském kontě, je uživatel osvobozen od jakýchkoliv dalších administrativních úkonů, spojených s klasickou službou poskytování kopií. VPK zpřístupňuje uživatelům časopisecké fondy a na ně navazující služby velmi efektivním způsobem - bez časového omezení, s poměrně jednoduchým způsobem objednávání, získávání kopií a finanční úhradou za poskytnuté služby.

Ukázky obrazovek uživatelského konta:

1. Nabídka poskytovaných služeb ve VPK

Virtuální polytechnická knihovna - Servisní centrum

Uživatel: ABA013

[Objednávka kopie článku z časopisu](#) s využitím Souborného katalogu VPK

[Objednávka kopie z časopisu neobsaženého v Souborném katalogu VPK](#)

[Objednávka Mezinárodní meziknihovní služby](#)

[Služba Current Contents](#)

středa 11.07.2001 16:13:02

© 2001 Státní technická knihovna

2. Ukázka nabídky vybraného titulu v SK VPK

Virtuální polytechnická knihovna - Servisní centrum – Objednávka kopie

Uživatel: ABA013

ISSN 1210-0684

Název CHIP

Podnázev POČÍTAČOVÝ MĚSÍČNÍK

Místo vyd. Praha

Vydavatel Chip

Kód země CZ

Odběr **1991:** [ULD 001] Univerzita J. E. Purkyně, Pedagogická fakulta, Ústí nad Labem

1992: [ABA 013] Státní technická knihovna, Praha

[ULD 001] Univerzita J. E. Purkyně, Pedagogická fakulta, Ústí nad Labem

1993: [ABA 013] Státní technická knihovna, Praha

[ULD 001] Univerzita J. E. Purkyně, Pedagogická fakulta, Ústí nad Labem

1994: [ABA 013] Státní technická knihovna, Praha

[ABD 018] ČVUT, Fakulta jaderná a fyzikálně inženýrská, Praha

[ULD 001] Univerzita J. E. Purkyně, Pedagogická fakulta, Ústí nad Labem

1995: [ABA 013] Státní technická knihovna, Praha

- [ABD 018] ČVUT, Fakulta jaderná a fyzikálně inženýrská, Praha
 [ULD 001] Univerzita J. E. Purkyně, Pedagogická fakulta, Ústí nad Labem
- 1996:** [ABA 013] Státní technická knihovna, Praha
 [ABD 018] ČVUT, Fakulta jaderná a fyzikálně inženýrská, Praha
 [ULD 001] Univerzita J. E. Purkyně, Pedagogická fakulta, Ústí nad Labem
- 1997:** [ABA 013] Státní technická knihovna, Praha
 [ABD 018] ČVUT, Fakulta jaderná a fyzikálně inženýrská, Praha
 [ULD 001] Univerzita J. E. Purkyně, Pedagogická fakulta, Ústí nad Labem
- 1998:** [ABA 013] Státní technická knihovna, Praha
 [ABD 018] ČVUT, Fakulta jaderná a fyzikálně inženýrská, Praha
 [BOD 115] Vysoké učení technické, Fakulta stavební, Brno
 [ULD 001] Univerzita J. E. Purkyně, Pedagogická fakulta, Ústí nad Labem
- 1999:** [ABA 013] Státní technická knihovna, Praha
 [ABD 018] ČVUT, Fakulta jaderná a fyzikálně inženýrská, Praha
 [BOD 115] Vysoké učení technické, Fakulta stavební, Brno
 [ULD 001] Univerzita J. E. Purkyně, Pedagogická fakulta, Ústí nad Labem
- 2000:** [ABA 013] Státní technická knihovna, Praha
 [ABD 015] ČVUT, Fakulta elektrotechnická, Praha
 [ABD 018] ČVUT, Fakulta jaderná a fyzikálně inženýrská, Praha
 [ABD 025] Vysoká škola chemicko-technologická, Praha
 [BOD 115] Vysoké učení technické, Fakulta stavební, Brno
 [PAC 501] Výzkumný ústav organických syntéz, Pardubice-Rybitví
 [ULD 001] Univerzita J. E. Purkyně, Pedagogická fakulta, Ústí nad Labem
- 2001:** [ABA 013] Státní technická knihovna, Praha
 [ABD 015] ČVUT, Fakulta elektrotechnická, Praha
 [ABD 018] ČVUT, Fakulta jaderná a fyzikálně inženýrská, Praha
 [ABD 025] Vysoká škola chemicko-technologická, Praha
 [ABD 159] ČVUT, Masarykův ústav vyšších studií, Praha
 [BOD 115] Vysoké učení technické, Fakulta stavební, Brno
 [PAC 501] Výzkumný ústav organických syntéz, Pardubice-Rybitví
 [ULD 001] Univerzita J. E. Purkyně, Pedagogická fakulta, Ústí nad Labem
 [ZLD 002] Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

středa 11.07.2001 15:56:15

© 2001 Státní technická knihovna

Ukázka objednávky na kopie z SK VPK

Virtuální polytechnická knihovna - Servisní centrum – Objednávka kopie

Uživatel: ABA013

Údaje o žadateli:

ident. číslo uživatele

ABA013

č. obj.

jméno konečného příjemce kopie

Bibliografické údaje:

název článku

Autor

název časopisu

ISSN

Rok

Ročník

Číslo

Strany

způsob doručení

Rychlost

Typ

preferovaný dodavatel

CHIP

1210-0684

2001

Elektronicky

Standardní

Černobílá kopie

bez preference

Komentář

Odeslat

středa 11.07.2001 16:00:08

© 2001 Státní technická knihovna

3. Statistika poskytnutých služeb ve VPK během měsíce července (do 11.7.)

Virtuální polytechnická knihovna - Servisní centrum – Statistika

Uživatel: ABA013

7/2001

Pracoviště	Přiděleno	Vyřízeno	Zamítnuto	Prům. doba vyř.
ABA013	139	111	14	17:11:46
ABD015	2	2	0	8:10:11
ABD018	2	2	0	330:37:22
BOD026	3	0	2	
LID001	1	1	0	2:09:03
PAD001	7	7	0	5:13:49
celkem	154	123	16	21:20:33

[<<< předchozí měsíc](#)

středa 11.07.2001 15:46:13

© 2001 Státní technická knihovna

4. Ukázka nastavení parametrů poskytovaných služeb

Virtuální polytechnická knihovna - Servisní centrum – Nastavení

Uživatel: ABA013

Uživatel: ABA013, **Státní** **technická** **knihovna**

Pracoviště je aktivním poskytovatelem služeb v systému VPK.

Deaktivovat

Pokud chcete zasílat kopie poštou, zadejte svoji úplnou adresu tak, jak má být uvedena na obálce:

Státní technická knihovna	▲
odd. reprografie a digitálních služeb	▲
Mariánské nám. 5	
pošt. příhr. 206	
110 01 Praha 1	▼

Chcete-li využívat možnosti zaslání kopií faxem, uveďte číslo faxu:

FAX

Přejete si, aby Vám systém odeslal elektronickou poštou zprávu v okamžiku, kdy bude Váš požadavek vyřízen?

Ano ▼

Přejete si, aby Vám systém odeslal elektronickou poštou zprávu, pokud Vám bude předán k vyřízení nový požadavek?

Ne ▼

Na jakou adresu elektronické pošty má systém tyto zprávy zasílat?

digi@stk.cz

Nastavit

[Nastavení parametrů poskytovaných služeb](#)

středa 11.07.2001 15:18:54

© 2001 Státní technická knihovna

[\[Virtuální polytechnická knihovna\]](#) [\[Servisní centrum\]](#) [\[Souborný katalog\]](#)

5. Ukázka měsíční statistiky výkonů poskytnutých služeb VPK v STK k 11.7.2001

Virtuální polytechnická knihovna - Servisní centrum – Statistika

Uživatel: ABA013

01.07.2001-31.07.2001

Služba	Vyřízeno požadavků	Počet stran	Celková cena
Kopie článků	89	733	1582.00
Kopie obsahů	24	58	116.00
Xerokopie	2	-	2.00
Zvětšeniny	0	-	0.00
Ostatní	0	-	0.00
Celkem	115	799	1700.00

[<<< předchozí měsíc](#)

středa 11.07.2001 15:53:52

© 2001 Státní technická knihovna

PORTÁL STM KONSORCIA DVANÁCTI KNIHOVEN

Za kolektiv spoluřešitelů: *Bohdan Šmilauer, Státní technická knihovna Praha*

Úvod

Článek podává úvodní informace o úkolu „Informační zdroje pro STM a nástroje pro jejich zpřístupňování“, zkráceně Portál STM (Science, Technology, Medicine), který byl schválen v jako grantový úkol MŠMT v rámci programu LI pod označením LI01018.

Příhláška do programu byla podána 30. 11. 2000 konsorciem dvanácti knihoven, přičemž STK Praha je nositelem a ostatní knihovny jsou spolu-nositelé. Projekt byl schválen počátkem roku 2001 a má být ukončen do konce r. 2003.

Cílem projektu je obohatit nabídku licencovaných on-line zdrojů v ČR a usnadnit zpřístupnění pomocí vyhledávacího portálu. Vyhledávací portál by měl zmapovat všechny licence on-line přístupných zdrojů v ČR nakoupené z veřejných prostředků a usnadnit jejich zpřístupnění, při respektování licenčních podmínek. Tematicky je orientován na oblast vědy, technologie a lékařství (STM).

Pro splnění tohoto úkolu je tedy nutno vyřešit nákup nových licencí na on-line zdroje, které dosud v ČR chybí (v rámci finančních limitů projektu), dále zmapování licencí na on-line zdroje nakoupené z veřejných prostředků ČR v oblasti STM a popis takto zpřístupněných zdrojů a vývoj a implementace vhodné informační technologie pro jejich vyhledání a zpřístupnění. Jako nové licence byly navrženy přístupy do elektronických zdrojů vydavatelství Academic Press a Wiley. Ostatní zajímavé zdroje z důvodů jejich finanční náročnosti nebyly vybrány.

Pro sběr dat o licencích využije konsorcium pověření STK od MŠMT aby STK archivovala a zpřístupnila závěrečné zprávy projektů financované z účelových prostředků na podporu VaV od MŠMT. Sběr dat o licencích v ČR by se prováděl pomocí terciární databáze (databáze o databázích) včetně katalogizace zpřístupněných on-line zdrojů a to popisem v Dublin Core.

Jako technologie sloužící k vyhledání a zpřístupnění on-line informačních zdrojů byla navázána spolupráce s Národní knihovnou a s Univerzitou Karlovou, které řeší projekt MK „Jednotná informační brána pro hybridní knihovny“ a využitím moderního vyhledávacího software „Metalib“ od firmy ExLibris. Tento multivyhledávač „Metalib“ by byl dále v rámci projektu LI01018 rozšířen o doplňkové služby, které poskytuje komponenta SFX od téhož dodavatele ExLibris.

Nákup nových licencí on line zdrojů.

K tomuto účelu budou využity zkušenosti získané v rámci projektu LI00028 „Multifunkční centrum Virtuální polytechnické knihovny (VPK) jako zdroj informací a služeb pro oblast technických a aplikovaných přírodních věd“ a projektu LI00023 „Medicínská virtuální knihovna (MEDVIK) – síťové sdílení informačních zdrojů pro vědu a výzkum. Ze široké nabídky poskytovatelů byly vybrány firmy Academic Press a Wiley. Toto rozhodnutí bylo učiněno s přihlédnutím k současným potřebám uživatelů a finančním omezením projektu.

Academic Press IDEAL Open Consortium umožní přístup k plným textům 175 titulů uživatelům těchto členů konsorcia: Masarykova univerzita Brno, Národní lékařská knihovna Praha, SVK Ostrava, SVK Plzeň, SVK Olomouc, TU Liberec, Univerzita Pardubice, VŠCHT Praha, VUT Brno, Západočeská univerzita Plzeň a STK Wiley Enhanced Access License umožní uživatelům z NLK Praha, SVK Ostrava, TU Liberec, Univerzity Pardubice, VŠCHT Praha, VUT Brno ZČU Plzeň a STK tzv. křížový přístup k těm titulům vydavatelství, které jsou odebírány alespoň jedním členem konsorcia v tištěné formě.

Terciární databáze a její naplnění

Zavedení pojmu „Terciární databáze“

Terciární databáze bude obsahovat data o licencích, poskytovatelích on-line zdrojů a i o vlastních poskytovaných on-line zdrojích. Je to tedy z části databáze o databázích, neboli terciární databáze. Hierarchie informačních zdrojů je následující:

- Primární zdroje
- Sekundární zdroje
- Terciární zdroje

Primární zdroje - popisují universum

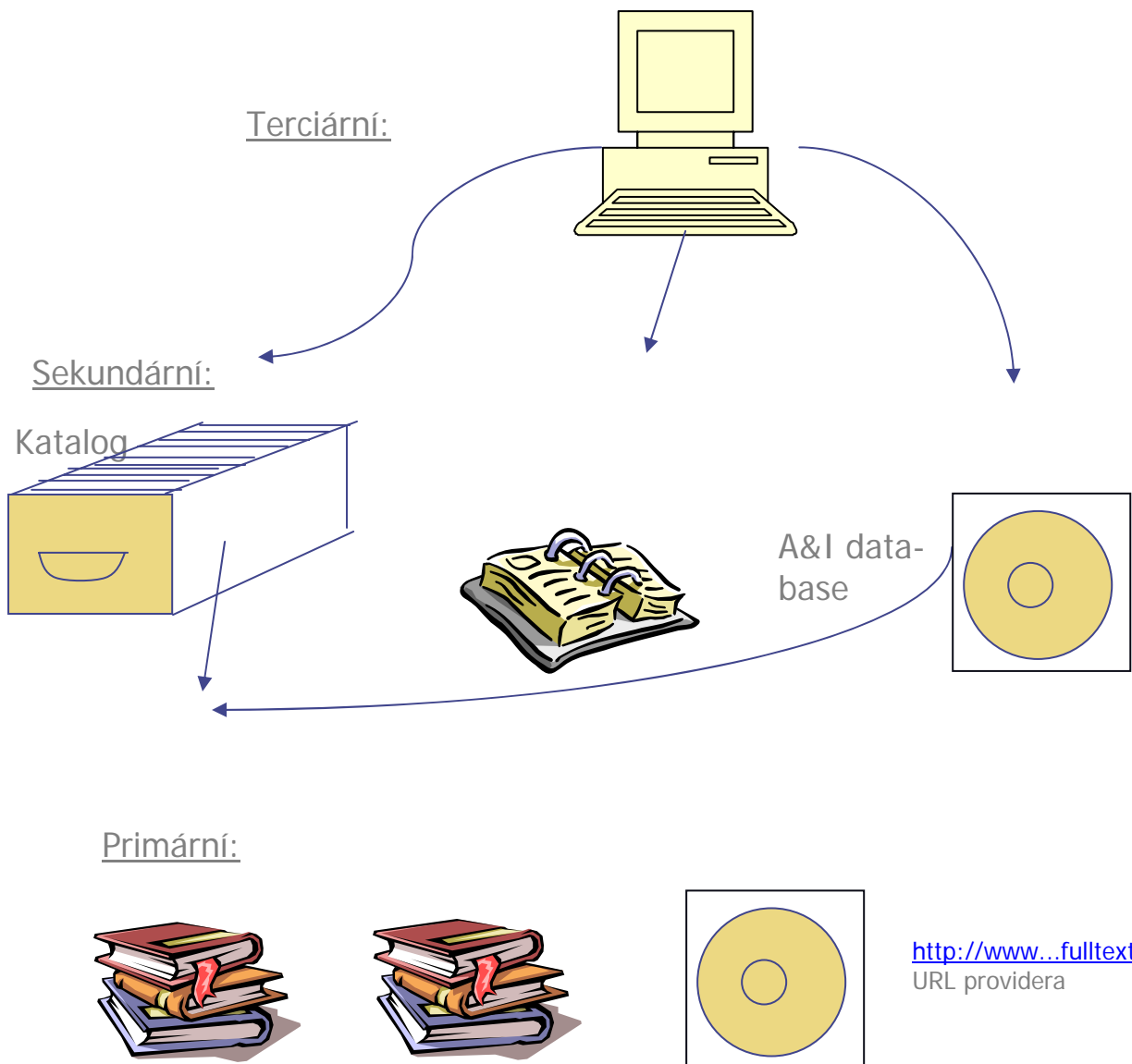
- Monografie
- Periodika
- Firemní literatura
- Encyklopedie, kompendia
- Rukopisy, originály, dokumenty
- Faktografické databáze
- Fulltextové zdroje Web

Sekundární zdroje (soupisy primárních metadat)- popisují primární zdroje

- Katalogy knih a časopisů
- Bibliografie
- Soupisy publikací
- Abstract & Index Databáze
- Abstrakta podle tématu
- Obsahy časopisů
- Místní seznamy knihoven (katalogy)

Soupisy (Ulrich, ISSN,....)
 Terciární zdroje (soupisy sekundárních metadat):
 Databáze databází
 Katalogy katalogů
 Databáze katalogů
 Rozcestníky na webu

Hierarchie databází

Terciární zdroje jsou databáze metadat sekundárních zdrojů a popisují tudíž sekundární zdroje. Sekundární zdroje jsou databáze metadat primárních zdrojů, popisují tudíž primární zdroje.

Pro vysvětlení pojmu terciární databáze je užitečná představa „Superkatalogu“, což je hypotetická databáze popisující primární zdroje informací na celém světě, jde tedy o univerzální sekundární databázi, neboli databázi metain-

formací o primárních datech. Ve světě se realizují pouze fragmenty tohoto „superkatalogu“, např. katalogy knih (databáze primárních zdrojů uložená v místě knihovny), A&I databáze (databáze seskupená podle subjektu – s upřesněním subjektu v abstraktu), a další soupisy, které jsou seskupované podle různých kritérií s různým stupněm pokrytí. Terciární databáze by nebyla třeba, pokud by tento superkatalog byl úplný: Terciární databáze je databází části těchto fragmentů a ukazuje na ně (obsahuje metainformace o sekundárních databázích). Pro potřeby „Portálu STM“ v projektu L01018 je však rozsah superkatalogu omezen pouze na elektronické zdroje, na subjekt STM (Věda, technika, medicína), a na licence financované z veřejných zdrojů ČR. Nicméně je třeba existující databáze doplnit o „Databázi licencí v ČR“ a dále databázi elektronických zdrojů (licencovaných v ČR nebo volných) včetně jejich věcného popisu. Jde o 2 poslední řádky v tabulce „Superkatalogu“. Terciární databáze obsahuje adresy některých užitečných fragmentů „superkatalogu“ a uživatele na ně naviguje (např. na katalogy knihoven, multikatalogy – Metalib, A&I databáze, apod.) Grafické znázornění „superkatalogu“ s příklady je na následujícím obrázku

Data do terciární databáze se budou ukládat především s využitím popisu v Dublin Core, a to s ohledem na jeho transparentnost a standardizaci pro popis el. zdrojů (viz např. projekt Národní knihovny ČR na <http://webarchiv.nkp.cz>, resp. http://webarchiv.nkp.cz/cgi-bin/dc_cz.pl, nebo domovskou stránku DC - <http://dublincore.org/>)

Prvky tohoto standardu jsou:

1. **Název (Title)** - název přidělený zdroji tvůrcem nebo vydavatelem
2. **Tvůrce (Creator)** - osoby nebo organizace, které primárně vytvořily intelektuální obsah zdroje
3. **Předmět (Subject)** - téma obsahu zdroje
4. **Popis (Description)** - popis obsahu zdroje
5. **Vydavatel (Publisher)** - u elektronických zdrojů je to entita (osoba) odpovědná za aktuální zpřístupnění zdroje
6. **Příspěvatel (Contributor)** - další entita (osoba), která významně přispěla k vytvoření zdroje
7. **Datum (Date)** - datum vydání (zpřístupnění) zdroje v aktuální podobě
8. **Typ (Type)** - kategorie zdroje (homepage, technická zpráva, slovník, román, ...)
9. **Formát (Format)** - ASCII, text/html, JPEG, ...
10. **Identifikátor (Identifier)** - číslo nebo alfanumerická řada jednoznačně identifikující zdroj (k identifikaci shody, resp. duplicit)
11. **Zdroj (Source)** - číslo nebo alfanumerická řada jednoznačně identifikující dílo, z něhož byl zdroj získán (k identifikaci shody, resp. duplicit)
12. **Jazyk (Language)** - jazyk intelektuálního obsahu zdroje
13. **Vztah (Relation)** - Vztah zdroje k jiným zdrojům
14. **Pokrytí (Coverage)** - prostorové a/nebo časové charakteristiky zdroje
15. **Práva (Rights)** - copyright, správa práv

Sběr dat pro terciární databázi se skládá z :

- a. soupis licencí zakoupených z prostředků SR v ČR a specifikace licence
- b. soupis vydavatelů dat/agregátorů (providerů), SBIG, + VPK + Medvik
- c. databáze přístupných sekundárních databází, A&I
- d. databáze přístupných elektronických periodik,
- e. databáze přístupných elektronických faktografických databází a plno-textových
- f. databáze přístupných elektronických publikací, jednotlivé monografie

Tyto tabulky budou vzájemně mezi sebou propojeny vazbami, takže bude možno pokládat kombinované dotazy.

Relační vztahy v terciární databázi (s příklady)

Licence v ČR financované z veřejných prostředků

Odběratel	Poskytovatel	Specifikace licence poskytovatele	Licenční podmínky
STK	Elsevier		
KNAV	ISI	WOS	

Poskyvatelé a specifikace licencí (Agregátoři nebo přímí poskyvatelé)

Poskytovatel	Specifikace licence poskytovatele	Seznam poskytovatelem nabízených zdrojů dle specifikace- jméno	Typ zdroje
ISI	WOS		El. sekundární zdroj (A&I databáze)
Elsevier			Elektronické periodikum
EV2			El. databáze faktografická (primární)
EOS			El. monografie

Sekundární databáze (A&I)

Jméno	Věcný popis	Bibliografický popis (minimálně DC)	Další údaje
WOS			

El. Periodikum

Databáze-jméno	Věcný popis	Bibliografický popis (minimálně DC)	Další údaje

Primární databáze (faktografické)

Databáze-jméno	Věcný popis	Bibliografický popis (minimálně DC)	Další údaje

El. monografie (publikace)

Jméno	Věcný popis	Bibliografický popis (minimálně DC)	Další údaje

Naznačené relace jsou pouze schematické, ve skutečnosti půjde o dosti složité struktury, které budou podchyceny v souborech XML a vzhledem k různorodosti mnohojazyčných popisů zdrojů budou v kódu UTF-8 nebo UTF-16. Výše uvedené databáze budou plněny ve spolupráci všemi členy konsorcia a

minimálně pokrývající všechny zdroje dostupné v ČR, které byly zakoupeny z veřejných zdrojů

Popis sledovaných zdrojů:

a) Popis pro licenci.

Jméno poskytovatele

Jméno licence

Typ licence

Plný název instituce, která licenci v současné době spravuje.

Název pracoviště, na kterém je licence umístěna, je-li toto rozlišení možné.

Anotace. Stručný bližší popis, základní charakteristiky nebo parametry

Identifikace programu a číslo projektu podle CEPu, pokud byl prvek pořízen, řešen nebo realizován s podporou ze státního rozpočtu.

Režim zpřístupnění pro potenciální uživatele - výběrem z následující nabídky (číselníku):

Plně veřejný přístup

Přístup po bezplatné registraci

Omezený přístup pro vybrané

Placený přístup

Nepřístupný:

V současné době mimo provoz

Bude zpřístupněno v budoucnosti

Nepodařilo se realizovat

Další poznámky k režimu zpřístupnění pro potenciální uživatele - textové pole.

Pokud je zdroj z jakéhokoliv důvodu nepřístupný, zde se uvedou tyto důvody.

Jméno a příjmení, pro spojení s řešitelem projektu

e-mailová adresa, pro spojení s řešitelem projektu

b) Popis poskytovatele a typu licence

Jméno poskytovatele

Jméno licence

Specifikace licence

Seznam poskytovaných informačních zdrojů

Typ informačního zdroje

c) Popis pro referenční databázi (A&I):

Producent – název, adresa,..

Název

[Abstrakt]

Elektronický archiv (kde uloženo) – hlavní přístup - elektronická adresa (URL)

Bližší označení elektronického archivu (pododdíl archivu)

Retrospektiva

Předmět/tematika
Klíčová slova
Typ zdroje
Lhůty a podmínky přístupu
Aplikace/formát (jednotlivých zpřístupňovaných záznamů/referencí)

d) Popis pro on-line seriálovou publikaci

Název
[Abstrakt]
Elektronický archiv (kde uloženo) – elektronická adresa (URL)
Bližší označení elektronického archivu (pododdíl archivu)
Datum zpřístupnění
Retrospektiva
Předmět/tematika
Klíčová slova
Periodicita
ISSN

e) Popis pro databázi plných textů, faktografickou databázi:

Producent – název, adresa .
Název
[Abstrakt]
Elektronický archiv (kde uloženo) – hlavní přístup - elektronická adresa (URL)
Bližší označení elektronického archivu (pododdíl archivu)
Předmět/tematika
Klíčová slova
Typ zdroje
Aplikace/formát (jednotlivých zpřístupňovaných článků - plných textů)

f) Popis pro dokument (monografie):

Autor
Název
[Abstrakt]
Elektronický archiv (kde uloženo) – elektronická adresa (URL)
Bližší označení elektronického archivu (pododdíl archivu)
Datum zpřístupnění
Předmět/tematika
Klíčová slova
Délka/rozsah
Typ dokumentu

Pozn: [] znamená, že se použije nepovinně

Koordinace a způsob plnění terciární databáze:

1. Licence on-line zdrojů:

- a) Sběr těchto dat se bude probíhat jednak ze všech vlastních licencí uzavřených členy konsorcia
- b) Dále STK vytvoří soupis licencí zakoupených z prostředků MŠMT, neboť STK byla pověřena k archivaci a zpřístupnění výsledků z těchto grantů
- c) Předpokládá se, že NLK vytvoří soupis licencí zaměřených na lékařské a zdravotnické zdroje
- d) Předpokládá se, že VŠCHT vytvoří soupis licencí v oblasti chemie
- e) Předpokládá se, že licence zakoupené z prostředků MK v oblasti STM zmapují SVK Plzeň, SVK Ostrava, SVK Olomouc
- f) Údaje převzaté z metainformačního systému www.vyzkum.cz a www.veda.cz
- g) Dotazovací akcí na pracovištích ČAV, VŠ, resortních knihovnách (ÚZPI, ÚIV, ČSNI, ÚPV), ve významných knihovnách a na odborech pro VaV na ministerstvech

2. Sběr dat o poskytovatelích

- a) Z údajů v licencích
- b) Z firemní literatury
- c) Z internetu

3. Data o on-line zdrojích

- a) Jmenný popis: Nutno rozhodnout o způsobu katalogizace, doporučuje se v Unimarcu minimálně v rozsahu DC a s následným převodem do DC
- b) Věcný popis (Konspekt, PSH, MeSH, vybrané znaky MDT, další hesla – např. chronologická, geografická, biografická, firemní,..)

4. Nepovinná databáze free on-line časopisů, tématických portálů (SBIG) a terciárních databází na internetu, viz soupis referencí na konci článku

Je třeba rozhodnout volbu věcného popisu mezi několika možnými způsoby. Současně se navrhuje úzká koordinace s NK, která řeší úkol popisu knihovny metodou Konspekt, který by se mohl ukázat jako vhodný nástroj pro popis poskytovatelů a polytematických zdrojů. Velice zajímavý by byl především převod mezi třídami či podtřídami Konspektu, PSH a MDT. V příložené tabulce je porovnání nejvyšších tříd některých systémů věcných klasifikací.

Předběžný návrh STK na věcný popis elektronických zdrojů a poskytovatelů

Jako základ věcného popisu navrhuje STK použít PSH nebo MeSH podle zvyklostí a zaměření katalogizačního pracoviště. Popis se provede heslem z tezauru na co nejnižší úrovni obecnosti (tj. s nejvyšší přesností) ale tak, aby nedošlo k zúžení tématu. Dále se navrhuje použít paralelní popis ve vybraných znacích MDT. Vedle těchto dvou typů hierarchických deskriptorů bude podle potřeby ještě doplněn údaj biografický, geografický, chronologický, firemní (firma, korporace, výrobek, ochranná známka, ...)

Conspectus	MDT	DDC	Sigle/Cosati	PSH	Rada vlády ČR pro VaV	Genios	Yahoo	NTIS USA
Agriculture	Sciences and Knowledge Generalities	Generalities. Catalogues. Newspapers. Computing	Aeronautics	Agriculture	Společenské vědy	Markt & Branchen allgemein	Arts & Humanities, Literature, Photography...	Administration & Management
Anthropology	Philosophy, Pchychology	Philosophy. Psychology. The Mind.	Agriculture	Anthropology	Matematika a fyzika	Absatz, Marketing, Werbung	Business & Economy, B2B, Finance, Shopping, Jobs...	Aeronautics & Aerodynamics
Art & Architecture	Religion, Teology	Religion	Environmental Pollution, Protection and Control	Architecture, town planning, territorial planning	Chemie	Agrarwirtschaft, Forst, Fischerei	Computers & Internet, Internet, WWW, Software, Games...	Agriculture & Food
Biological Sciences	Humanities	Social Sciences. Law. Government. Society. Commerce. Education.	Athmospheric Science	Art	Vědy o Zemi, atmosféře, životní prostředí	Automobile & Motoren	Education, College and University, K-12...	Astronomy & Astrophysics
Business & Economics	Mathematics and Natural Sciences	Linguistics. Scientific Study of Language	Humanities, Psychology, and Social Science	Astronomy	Bilologie	Bauen, Wohnen. Immobilien	Entertainment, Cool Links, Movies, Humor, Music...	Atmosphere Sciences
Chemistry	Medicine, Technics	Pure Sciences. Mathematics. Physics. Chemistry.	Biological and Medical Sciences	Biology	Lékařství	Bergbau & Rohstoffe	Government, Elections, Military, Law, Taxes...	Behaviour & Society
Computer Science	Art, Architecture, Music, Sports	Applied Sciences. Engineering. Medicine. Manufacturing.	Chemistry	Civil engineering	Zemědělství	Chemie/Biotechnologie	Health, Medicine, Diseases, Drugs, Fitness... News & Media	Biomedical Technology & Human Factors Engineering
Education	Languages, Literature	The Arts. (Music, Drama etc.) Recreations. Hobbies.	Electronics and Eelectical Enginneering, Computer Science	Communications	Technika a inženýrství	Dienstleistungen	Full Coverage, Newspapers, TV...	Building Industry technology
Engineering & Technology	Geography, Biography, History	Literature	Energy and Power	Computer technology	Vojenství	Druckindustrie, Verlage, Buchhandel	Recreation & Sports, Sports, Travel, Autos, Outdoors...	Business & Economics
Geography & Earth Science		Geography. History. Information about localities	Materials	Consumer industry		Datenschutz & Sicherheit	Reference, Libraries, Dictionaries, Quotations...	Chemistry
History & Auxiliary Science			Mathematics	Economic sciences		EDV & Telekommunikation	Regional, Countries, Regions, US States...	Civil Engineering
Lang, Ling & Literature			Mechanical, Industial, Civil and Marine Engineering	Electronics		Elektrotechnik & Elektronik	Science, Animals, Astronomy, Engineering...	Combustion, Engines, & Propellants
Law			Methods and Equipment	Electrotechnics		Energiewirtschaft	Social Science, Archaeology, Economics, Languages...	Communications
Library Science			Military Science	Food industry		Geld- & Kreditwirtschaft	Society & Culture, People, Environment, Religion...	Computers, Control & Information Technology
Mathematics			Misile Technology	Generalities		Handel & Industrie		Detection & Countermeasures
Medicine			Navigation, Communication, Detection and Countermeasures	Geography		Handwerk		Elektrotechnology

Pozn: řadky v tabulce si věcně neodpovídají

Conspectus	MDT	DDC	Sigle/Cosati	PSH	Rada vlády ČR pro VaV	Genios	Yahoo	NTIS USA
Music			Weapons	Geology		Maschinenbau		Energy
Performing Arts			Physics	Geophysics		Medien & Kommunikation		Environmental Pollution & Control
Philosophy & Religion			Propulsion and Fuels	Chemistry		Messgeräte/Instrumente/Wehrtechnik		Government Inventions for Licensing
Physical Education & Rec.			Space Technology	Information science		Metallwirtschaft		Health Care
Physical Science				Law		Nahrung, Getränke, Genussmittel		Industrial & Mechanical Engineering
Political Science				Linguistics		Pharmazie & Medizin		Library and Information Sciences
Psychology				Literature		Textilwirtschaft/Bekleidung		Manufacturing Technology
Sociology				Local economy		Tourismus/Verkehr/Transport/Verpack.		Materials Science
				Mathematics		Versicherungen		Mathematical Sciences
				Mechanical engineering				Medicine & Biology
				Metallurgy				Military Science
				Military affairs				Natural & Earth resources
				Mining engineering				Navigation, Guidance, Control
				Pedagogy				Nuclear Sciences & Technology
				Philosophy				Ordnance
				Physics				Ocean Sciences & Technology
				Politics				Photography & Recording Devices
				Power engineering				Physics
				Psychology				Problem Solving Information for Government
				Religion				Space Technology
				Sociology				Transportation
				Sport and physical training				Urban & Regional Technology & Development
				Transport				
				Water management				
				Health services				
				History				

Pozn: řadky v tabulce si věcně neodpovídají

Technologie terciární databáze

Portál STM by vycházel technologicky z terciární databáze realizované v STK Praha na technologii Oracle. Tato databáze by umožňovala vyhledávání žádaného zdroje podle prvků popisu v DC.

Výsledek vyhledání by ukazoval na některé z dalších možných rozcestníků nebo portálů on-line providerů.

Tyto portály by byly především:

- Metalib Národní knihovny s databází dostupných dalších katalogů a bází, který navíc by byl doplněn nabídkou vyhledávání v databázi SFX, která by byla umístěna alespoň v SVK Olomouc (a možná i v STK Praha).
- Portály poskytovatelů licencovaných on-line zdrojů, které budou nabídnuty k dalšímu vyhledávání
- WWW stránky on.line zdrojů přímo přístupných na internetu
- Portály poskytovatelů licencovaných A&I databází
- Portál VPK a Medviku
- Klientem Z39.50 dostupným přes Web
- relevantní SBIG portály na Internetu
- relevantní terciární databáze na internetu

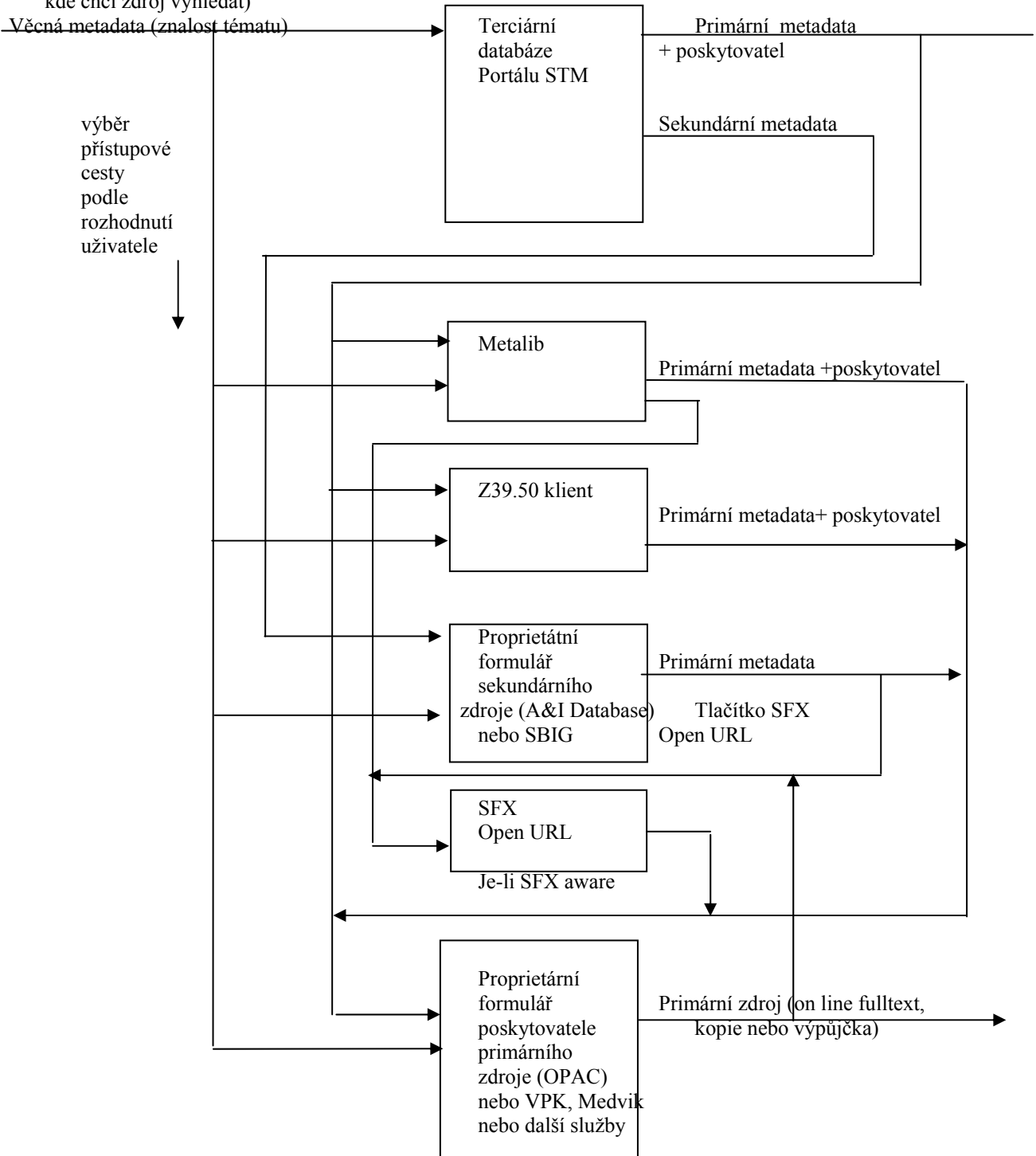
Schéma využití terciární databáze při vyhledávání On-line zdroje

Dotaz:

Primární metadata (bibliograf. citace)

Sekundární metadata (znalost jména sekundární A&I databáze, SBIG),
kde chci zdroj vyhledat)

Věcná metadata (znalost tématu)

Pokud uživatel zná potřebná metadata, může přímo jít do kteréhokoliv bloku (s výjimkou SFX, tam by musel poslat Open URL). Pokud nezná všechna metadata, terciární databáze poskytne metadata o poskytovateli (primárním zdroji), nebo metadata o sekundárním zdroji. Přejechy mezi bloky by měly probíhat podle nabídky na kliknutí.

Příklad vstupního dotazníku portálu STM je na je na následujícím obrázku:

Portál STM

Brána pro vyhledání primárních nebo sekundárních informací z oblasti STM – Science, Technology, Medicine.

Položky pro vyhledání zadejte podle zobrazených deskriptorů Dublin Core. Pro věcnou klasifikaci použijte slovník PSH nebo MeSH. Dále zvolte dostupnost jako přístupová práva (licence v ČR, jiná licence , volný,..).

Chcete-li přidat nebo ubrat pole, použijte tlačítko + nebo -. Pokud více polí v deskriptoru znamená alternativy, stiskněte tlačítko OR, jinak vstupují jako AND. Kombinace OR a AND v rámci jednoho deskriptoru není možná. Všechny vyplněné deskriptory s rámečkem vstupují do vyhledávání jako AND.

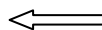
☐ +	☐ -	Název	
<input type="text"/>			
☐ +	☐ -	Autor (Tvůrce)	
<input type="text"/>			
☐ +	☐ -	Vydavatel	
		<input type="text"/>	<input type="text"/>
☐ +	☐ -	Příspěvatel (Entita, která přispěla k vytvoření obsahu zdroje)	
<input type="text"/>			
☐ +	☐ -	Identifikátor (ISSN, ISBN)	
<input type="text"/>			
☐ +	☐ -	Typ	<input type="text" value="OR"/>
		<input type="text" value="periodikum"/>	<input type="text"/>
		<input type="text"/>	<input type="text"/>

+ - Předmět: Řízené slovníky

PSH

MeSH

elektrotechnika et
elektrické instalace
elektrické instalace v budovách
hromosvody

+ - Vybrané znaky MDT

+ - Další hesla (chronologická, biografická, geografická, firemní,..)

+ - Práva (Dostupnost)

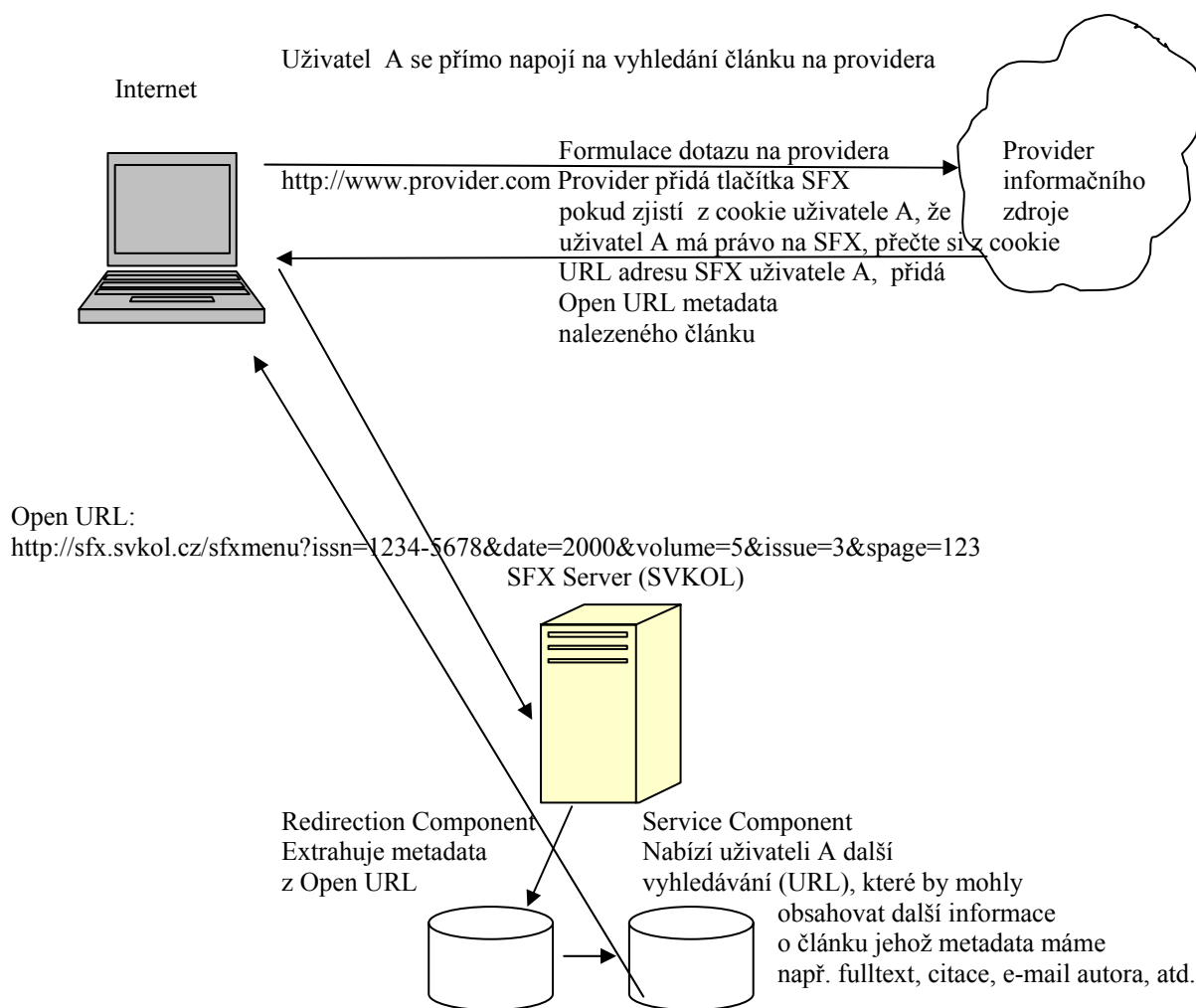
Zvolená technologie:

Terciární databáze bude vybudována v STK na Oracle 9i Database Serveru s využitím AS9i. Data budou ukládána přednostně ve formátech XML. Bude využito proximní vyhledávání pomocí Oracle Intermedia. Pro vývoj bude přednostně využíván jazyk Java. Pro dialog s uživatelem bude využit protokol http s Java Aplety na straně klienta a pro styk s databází Java Servlety.

Začlenění portálů Metalib a SFX.

Předpokládá se, že Metalib bude zakoupen NK a provozován v NK nebo UK. Bude dálkově dostupný uživatelům portálu STM včetně SFX. Uživatel může též používat SFX přímo bez zprostředkování Metalibu za předpokladu, že informační on-line zdroj je „SFX aware“, tj. nabídne službu SFX, která se projeví nabídkou tlačítek SFX v jeho stránkách

1. Postup uživatele A se službou SFX, bez použití multivyhledávače Metalib. (uživatel A se připojuje z místa odběratele licence na SFX a na prodvidera informačního zdroje)

Postup uživatele při vyhledávání v internetu bez Metalibu a s licenci SFX:

Odběratel licence SFX (knihovna z které se napojuje uživatel A) zaregistruje svoji licenci u SFX v SVKOL. SFX Server v SVKOL zašle všem svým zdrojům (providerům, se kterými je smluvně dohodnut, že budou poskytovat metadata– formou Open URL) pokyn, aby ze své IP domény zaslaly do počítačů odběratele licence (knihovna uživatele A) cookie, že má nárok na využívání SFX služeb.

Uživatel A se připojí přímo k nějakému provideru a vyhledává přes proprietární formulář providera. Po vyhledání si provider přečte cookie uživatele A a pokud z něho zjistí, že uživatel A má právo na služby SFX, nabízí tlačítko SFX (šikmé S v kroužku). Pod tímto tlačítkem se schovává URL adresa na SFX server (kam má uživatel A právo přístupu) a za oddělovačem „?“ se nachází tzv. „Open URL“ metadata (např:

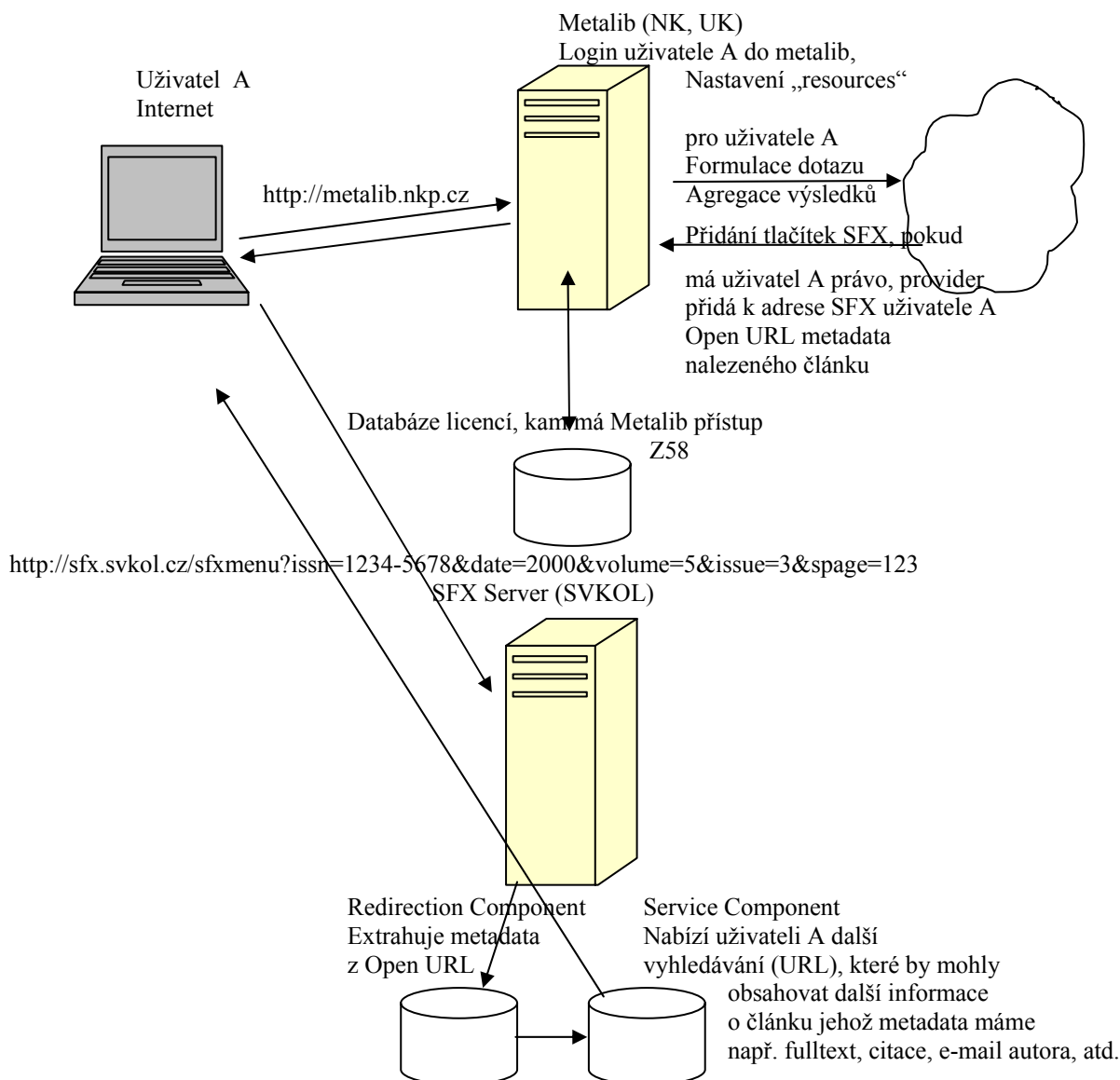
<http://sfx.svkol.cz/sfxmenu?issn=1234-5678&date=2000&volume=5&issue=3&spage=123>)

Přesnou definici syntaxe Open URL lze nalézt na

<http://www.sfxit.com/OPENURL/openurl.html>

Kliknutím na tlačítko SFX se tedy uživatel A napojí na SFX server (Umístěný v SVKOL). tento SFX server extrahuje metadata o článku z vyslané URL (v části nazývané Redirection Component) a v databázi (nazývané Service Component) nabídne k tomuto článku další URL, které by mohly uživatele v souvislosti s tímto článkem zajímat (např. vyhledat e-mail autora, objednat článek v Amazon.com, on-line provider, který poskytuje časopis s článkem ve fulltextu nebo s abstraktem v elektronické podobě, služby EDD, vyhledání podle názvu článku v Google, apod.). Přitom databáze Service Component je budována dynamicky, tj. podle typu časopisu databáze nabídne vyhledání ve fulltextových zdrojích časopisů, takže vyhledání nemusí být úspěšné, protože tyto linky nejsou předem vyzkoušené (to by bylo statické linkování na zdroje – které by muselo se předem provést pro všechny články – prakticky nerealizovatelné). Podle úspěšnosti nebo neúspěšnosti dalších kroků uživatele se tato databáze aktualizuje. Uživatel A si pak vybere ve formuláři dodaném od SFX nabídku, která ho zajímá a kliknutím (hyperlinkem) přechází na nabídnutou www stránku.

2. Postup uživatele A při vyhledávání s použitím Metalib a službou SFX.

Postup uživatele A při vyhledávání s Metalibem a s licenci SFX:

Uživatel A se připojuje k Metalibu (instalovaného v NK Praha nebo UK Praha) a z nabízených zdrojů providerů (tj. zdroje informací, které mají smlouvu s Metalibem na přístup a mají vypracován společný protokol komunikace pro vyhledávání (např. Aleph, Z39.50, domluvený proprietární protokol) si vybere ty poskytovatele informací, které chce prohledávat. Uživatel A zadá dotaz a Metalib průběžně zobrazuje stav vyhledávání. U těch providerů, kde počet Hits není 0 lze pomocí tlačítka More zobrazit detaily vyhledaného článku. Metalib, při styku s uživatelem A si zjistí z jeho cookie, že má právo na službu SFX a nabídne u položek nalezeného článku tlačítko SFX (šikmé S v kroužku). a vytvoří pro nabízenou službu SFX „OpenURL“. Pod tímto tlačítkem se schovává URL adresa na SFX server (kam má uživatel A právo přístupu) a za oddělovačem „?“ se nachází tzv. „Open URL“ metadata (např:

<http://sfx.svkol.cz/sfxmenu?issn=1234-5678&date=2000&volume=5&issue=3&spage=123>)

Přesnou definici syntaxe Open URL lze nalézt na

<http://www.sfxit.com/OPENURL/openurl.html>

Kliknutím na tlačítko SFX se tedy uživatel A napojí na SFX server (Umístěný v SVKOL). tento SFX server extrahuje metadata o článku z vyslané URL (v části nazývané Redirection Component) a v databázi (nazývané Service Component) nabídne k tomuto článku další URL, které by mohly uživatele v souvislosti s tímto článkem zajímat (např. vyhledat e-mail autora, objednat článek v Amazon.com, on-line provider, který poskytuje časopis s článkem ve fulltextu nebo s abstraktem v elektronické podobě, služby EDD, vyhledání podle názvu článku v Google, apod.). Přitom databáze Service Component je budována dynamicky, tj. podle typu časopisu databáze nabídne vyhledání ve fulltextových zdrojích časopisů, takže vyhledání nemusí být úspěšné, protože tyto linky nejsou předem vyzkoušené (to by bylo statické linkování na zdroje – které by muselo se předem provést pro všechny články – prakticky nerealizovatelné). Podle úspěšnosti nebo neúspěšnosti dalších kroků uživatele se tato databáze aktualizuje. Uživatel A si pak vybere ve formuláři dodaném od SFX nabídku, která ho zajímá a kliknutím (hyperlinkem) přechází na nabídnutou www stránku (na obr. již není znázorněno).

Protokol Z39.50

V přihlášce na řešení projektu „Portal STM“ se předpokládá implementace protokolu Z39.50 u nositele (STK) a koordinace zavedení tohoto standardu u spolunositelů.

Metalib mj. pracuje také s využitím protokolu Z39.50 při vyhledávání ve více zdrojích najednou. Aby mohlo na Metalib být zapojeno co nejvíce zdrojů je třeba tyto zdroje vybavit Z39.50.

STK navrhuje zakoupení Z39.50 serveru a klienta od firmy Cosmotron a jeho přizpůsobení na databáze fondů v STK. Formát spolupráce s databází bude předmětem dalšího vývoje, data budou uložena v UNIMARC. Dále bude v STK instalován lokální a vzdálený klient.

Jako profil navrhujeme akceptovat profil Bath v oblastech A, B, C s úrovní shody 0 a 1. Soubor atributů Bib-1 v operacích podle Z39.50-1995. Přehled služeb: Init, Search, Present, Delete, Scan Sort, Extended Services, Explain, Close.

Koordinace zavádění Z39.50 u spolunositelů se předpokládá ve formě zkoušení vestavěných Z39.50 serverů (Aleph, Tinlib), zjišťování úrovně shody s vybraným profilem, případně konzultace při implementaci nových AKS u knihoven které server Z39.50 nevlastní.

Reference:

1. Teoretické práce týkající ve SBIG a popisu on-line zdrojů:

Velmi dobrý přehled SBIG (Subject Based Information Gateways):

<http://www.lub.lu.se/desire/sbig.html>

Přehled SW pro řízení SBIG: http://netlab.lub.lu.se/SBIG_Survey/Survey.html

Elektronické informační zdroje – služby databázových center. Richard Papík, ÚISK FF UK <http://dialog.vc.cvut.cz/docs>

Using Library Classification Schemes for Internet Resources, Diane Vizine Goetz, OCLC <http://www.oclc.org/oclc/man/coloq/v-g.htm>

Traugott Koch: The role of classification schemes in Internet resource description and discovery, Project DESIRE, velice dobrý přehled o klasifikaci on-line zdrojů: <http://www.surfnet.nl/innovatie/desire1/deliver/WP3/D32-3.html>

Internet Resource Newsletter: The free, monthly, non-subscription newsletter for academics, students, engineers, scientists and social scientists. ISSN: 1361-9381. Periodikum On-line zabývající se informačními zdroji na Internetu z výše uvedených oblastí. © 2001 Heriot-Watt University: <http://www.hw.ac.uk/libwww/irn/>

Projekt Webarchiv Národní knihovny ČR: <http://webarchiv.nkp.cz>
http://webarchiv.nkp.cz/cgi-bin/dc_cz.pl

Dublin Core <http://dublincore.org/>

2. Seznamy on-line časopisů nebo www stránek:

Jedním z principů řešení vstupní brány je i současná „vstupní brána“ k on-line časopisům na stránkách STK – stojí za povšimnutí princip informace prostřednictvím zkratk. Na další úrovni (kliknutím myši na některý z oborů) je zkratkami řešena například informace, které odkazy zpřístupňují fulltext (FT) – uživatel to zjistí ihned na „druhé úrovni vstupní brány“ a nemusí tyto stránky sám prozkoumávat. Prozatím zde ovšem není zcela dořešena ta část za „vstupní branou“, která je předmětem řešení projektu LI01018 – a to princip „dalším kliknutím myši se dostat pokud možno přímo k časopisu“

<http://www.stk.cz/zdroje/casopisy/index.htm>

Indiana University On-line Journals and Newsletters:

http://www.indiana.edu/~libej/_Free_from_Internet/

Ilene's Fulltext Journals and Newsletters for Library Science

Available Through the University of South Florida Virtual Library

<http://www.lib.usf.edu/~ifrank/libjournals.html>

University of Zambia Medical Library:

<http://www.medguide.org.zm/journalsfull/jrlsindx.htm>

Free medical journals (cca 1000 journals):

<http://www.freemedicaljournals.com/htm/spec.htm>

Medical Journals Survey:Japan [http://libserve.nms.ac.jp/freeEJBottom\(A-E\).htm](http://libserve.nms.ac.jp/freeEJBottom(A-E).htm)

Blackwell medical Journal

<http://www.blackwell-synergy.com/member/institutions/issuelist.asp?journal=aps>

Ulrich's Periodicals Directory (platí i pro papírové časopisy, cca 250 tis. časopisů) <http://www.ulrichsweb.com/UlrichsWeb/>

BUBL – Bulletin Board for Libraries - Selected Internet Resources Covering all Academic Subject Areas – skotská databáze <http://bubl.ac.uk/link/>

Thomas Parry Library: Thomas Parry Library - Electronic Journals in Librarianship and Information Science <http://www.inf.aber.ac.uk/tpl/ejlib/>

GERHARD- GermanHarvest Automated Retrieval and Directory. Ist automatisch erstellt und daher umfangreicher, ist professionell, ist mehrsprachig, umfaßt 70.000 Klassen <http://www.gerhard.de/>

NTIS - National Technology Information Centre USA, The Central Source for Scientific, Technical, Business Related Government Information

<http://www.ntis.gov/>

3. Terciární databáze (databáze databází):

Welch Digital Library Gateway, Full-Text Journals, též odkazy na 25 agregátorů (terciární databáze) a několik tisíc časopisů:

<http://www.welch.jhu.edu/services/fulltext.html>

Databases With Full-text – Stewart Library (terciární databáze):

<http://library.weber.edu/databases/datafull.htm>

DIGIBIB - Alles unter einem Dach: In der Digibib finden Sie unter einer einheitlichen Oberfläche viele verschiedene Informationsquellen:

1. durchsuchen Sie parallel große Bibliothekskataloge und Literaturdatenbanken aus aller Welt, und
2. stellen Sie in wenigen Augenblicken fest, wie ein gefundener Text verfügbar ist - ob online, per Dokumentlieferung, in einer Bibliothek oder bei einem Online-Bookshop.
3. Und wenn Sie hier nicht fündig werden, führen fachlich geordnete Links zu Online- oder CD-ROM - Datenbanken (z. B. Lexika, Fachdatenbanken) oder zu qualitativ hochwertigen freien Webseiten.

Jede teilnehmende Bibliothek bietet Ihren Nutzern damit einen kostenlosen und einfachen Zugriff auf die freien und lizenzierten Angebote.

Als Gast im "Externen Campus" können Sie die freien Angebote nutzen.

<http://www2.digibib-nrw.de/Digibib>

Fachinformationszentrum (FIZ) Karlsruhe is a non-profit organization set up to provide information and information services for academic and industrial research & development, as well as for business and administration. In cooperation with its partners in the USA and Japan, FIZ Karlsruhe is operating the host STN International, offering public access to databases with scientific, technical, and supplementary business information. In its function as European STN Service Center, FIZ Karlsruhe offers access to more than 200 electronic databases in almost all fields of science and technology, including patents.

<http://www.fiz-karlsruhe.de>

Informace na dlani – Katalog informačních zdrojů 7. vydání, - databáze téměř 2000 zahraničních elektronických informačních zdrojů a produktů ze všech oborů určených pro profesionální použití. Autoři Ing. Vladimír Karen, RNDr. Jiří Kadleček. Na CD ROM Informace na dlani 2001, vydala Albertina Icome Praha
<http://www.aip.cz/ind2001.htm>

GENIOS Německá hospodářské databáze, placený přístup, cca 500 databází

<http://www.genios.de/>

NISS (National Information Services and Systems) is a division of EduServ. Rozcestník na 16 SBIG, podle tříd MDT. <http://www.niss.ac.uk/subject/>

PINAKES - In ancient times, the Library of Alexandria was seen as a universal store of human knowledge. On a far smaller scale, these Web pages hope to provide a similar function for Internet resources, by linking to the major subject gateways. Nabízí 50 databází na webu.

URL: <http://www.hw.ac.uk/libwww/irn/pinakes/pinakes.html>

RDN (Resource Discovery Network) is a free Internet service dedicated to providing effective access to high quality Internet resources for the learning, teaching and research community. The service is primarily aimed at Internet users

in further and higher education. Others will also find the service to be of value for personal and professional development. The RDN is run jointly by staff from UKOLN - the UK Office for Library and Information Networking (University of Bath) and King's College London.

There are currently five hubs, select the hub name below for further information.

BIOME - Health and Life Sciences

EEVL - Engineering, Mathematics and Computing

Humbul - Humanities

PSIgate - Physical Sciences

SOSIG - Social Sciences, Business and Law <http://www.rdn.ac.uk>

The Gale Group (www.galegroup.com), a business unit of The Thomson Corporation, is a world leader in e-information publishing for libraries, schools and businesses. Best known for its accurate and authoritative reference content as well as its intelligent organization of full-text magazine and newspaper articles, the company creates and maintains more than 600 databases that are published online, in print and in microform. <http://www.galegroup.com/servlet/HTMLFileServlet?region=9&imprint=000&fileName=catalog/title.htm>

4. SBIG (Subject Based Information Gateways) – tématicky orientované portály:

ADAM (Art, Design, Architecture & Media Information Gateway)

<http://adam.ac.uk/>

AHDS (Arts and Humanities Data Service) <http://ahds.ac.uk>

Biz/ed – a unique business and economics service for students, teacher and lectures <http://www.bized.ac.uk>

EELS - Engineering E-Library, Sweden, The Swedish Universities of Technology Libraries: Browse engineering resources classified using EI classification. The main part of EELS is structured according to the subject classification scheme produced by Engineering Information Inc, <http://eels.lub.lu.se/>

EEVL - Edinburgh Engineering Virtual Library, The UK Gateway to Quality Engineering Information on Internet. The Guide to Engineering, Mathematics and Computing information on the Internet <http://www.eevl.ac.uk>

GBI Datebanken – podnikání, obchod <http://www.gbi.de/>

HUMBUL - The Humbul Humanities Hub aims to be UK higher and further education's first choice for accessing online humanities resources

<http://humbul.ac.uk>

Chemdex™ has existed on the WWW at Sheffield to maintain a directory of chemistry on the world-wide web. There are 5806 links in the Chemdex™

<http://www.chemdex.org/>

IHR - The IHR offers an Internet service to the history community. We attempt to provide a comprehensive web site for History in the UK and beyond.

<http://ihr.sas.ac.uk/about.html>

INFOMINE - The Regents of the University of California, Search 20,000+ Academically Valuable Resources: <http://infomine.ucr.edu/>

OMNI offers free access to a searchable catalogue of Internet sites covering health and medicine. <http://omni.ac.uk>

RUDI- Resource for Urban Design Information, RUDI is a multimedia Internet resource for teaching, research and professional activity in urban design and its related disciplines <http://www2.rudi.net/rudi.html>

SOSIG - The Social Science Information Gateway (SOSIG) is a freely available Internet service which aims to provide a trusted source of selected, high quality Internet information for students, academics, researchers and practitioners in the social sciences, business and law. It is part of the UK Resource Discovery Network. <http://sosig.ac.uk/>

Virtual Library Pharmacy (Medicine, Biosciences): <http://www.pharmacy.org>

MEDLINEplus Health Information- Home Page,
MEDLINEplus is a Service of the National Library of Medicine and National Institutes of Health: <http://www.nlm.nih.gov/medlineplus/>

VEDA – Průvodce informací o vědě a výzkumu v ČR. Tento web je prezentací řešení projektu LB98265 v rámci projektu Infra2, MŠMT, nositel projektu firma MathAn s.r.o. <http://www.veda.cz>

Portál Rady vlády ČR pro VaV, přehledy projektů, číselníky
<http://www.vyzkum.cz/index.asp>

5. Firemní portály agregátorů (výběr z mnoha, většinou placených portálů):

Dialog - Odkazy na elektronické databáze a knihovny:

<http://www.library.villanova.edu/html2/ref/titles.htm>

The Thomson Corporation: Available in HTML and as a PDF document (see below), the 2001 Worldwide Database Catalog contains detailed descriptions of the databases available on The Dialog Corporation's Dialog and DataStar services. <http://library.dialog.com/dbcat/>

DialogWeb is a powerful search tool that provides access to thousands of authoritative business, scientific, intellectual property, and technical publications.

<http://www.dialogweb.com>

Datastar: Přes 350 databází ze všech oborů (bez hesla lze pracovat s cvičnými podsoubory nejvýznamějších databází) <http://www.datastarweb.com/>

Emerald Journals are published by the renowned management publisher, MCB University Press, established in the UK over 30 years ago. The following journals form part of the Emerald Fulltext database (unless stated otherwise) and may be accessed electronically alongside a hard copy print subscription. For more information on individual journals please click on the relevant link below.

<http://www.anbar.com/journals/index.htm>

OCLC NetFirst – The Authoritative Directory for Internet Resources, placená služba, nabídka vyhledávání v řadě databází www zdrojů (OCLC = On-line Catalog Libray Center) <http://www.oclc.org/oclc/netfirst>

6. Metalib a SFX, DOI, CrossRef

SFX , OpenURL, včetně definice OpenURL, vazeb na DOI a CrossRef, seznamu implementací, seznamu SFX targetů aj. www.sfxit.com

Demo MetaLib a SFX www.metalib.com/V/

Tamar Sadeh: MetaLib and SFX: Managing Heterogeneous, Resources in the Scholarly Environment,

<http://www.caslin.cz:7777/caslin01/sbornik/metalib.html>

Van de Sompel, Herbert and Oren Beit-Arie. 2001. Open Linking in the Scholarly Information Environment Using the OpenURL Framework. *D-Lib Magazine* 7, no. 3, March 2001

<http://www.dlib.org/dlib/march01/vandesompel/03vandesompel.html>

Van de Sompel, Herbert and Hochstenbach, Patrick. 1999a . Reference Linking in a Hybrid Library Environment. Part 1: Frameworks for Linking. *D-Lib Magazine*. 5(4). http://www.dlib.org/dlib/april99/van_de_sompel/04van_de_sompel-pt1.html

Van de Sompel, Herbert and Hochstenbach, Patrick. 1999b. Reference Linking in a Hybrid Library Environment. Part 2:SFX, a Generic Linking Solution. *D-Lib Magazine*. 5(4).

http://www.dlib.org/dlib/april99/van_de_sompel/04van_de_sompel-pt2.html

Van de Sompel, Herbert and Hochstenbach, Patrick. 1999c. Reference Linking in a Hybrid Library Environment. Part 3: Generalizing the SFX solution in the "SFX@Ghent & SFX@LANL" experiment. *D-Lib Magazine*. 5(10).

http://www.dlib.org/dlib/october99/van_de_sompel/10van_de_sompel.html

Tamar Sadeh: SFX and the OpenURL Framework for the Hybrid Library, přednáška na ELAG 2001, <http://www.stk.cz/elag2001/Papers/TamarSadeh.pdf>

DOI a CrossRef: <http://www.crossref.org/faqs.htm>

Martin Vojnar, SVK Olomouc, Metalib a SFX, příspěvek do úvodního projektu LI01018: <http://www.stk.cz/li01018/Metalib.doc>

7. Z39.50

Standard ANSI-ISO Z39.50-1995 Information Retrieval Application Service Definition and Protocol Specification, 162 pages:

<http://lcweb.loc.gov/z3950/agency/>

Definice Bath profilu: The Bath Profile: An International Z39.50 Specification for Library Applications and Resource Discovery, rel 1.1, 26 pages

<http://www.nlc-bnc.ca/bath/bp-current.htm>

Odkazy na mnoho dalších zdrojů o Z39.50:

<http://www.ukoln.ac.uk/dlis/z3950/resources>

Z39.50 for All : <http://www.ariadne.ac.uk/issue21/z3950/>

8. Licence v ČR

Miroslav Bartošek MU, Jaroslav Šilhánek, VŠCHT:

Akademická konsorcia na elektronické informační zdroje: historie a přehled současných aktivit. Knihovny současnosti 2000, Seč u Chrudimi, 19.- 21. 9. 2000.

PROGRAM VEŘEJNÉ INFORMAČNÍ SLUŽBY KNIHOVEN V ROCE 2001 A JEHO FINANCOVÁNÍ

Vít Richter, Národní knihovna ČR

Zákon o státním rozpočtu na rok 2001 stanovil pro realizaci všech programů státní informační politiky (SIP) finanční částku v celkové výši 886,5 mil. Kč. Vedle toho byla přímo v rozpočtu ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy zahrnuta částka 1,7 miliardy Kč na realizaci koncepce SIP ve vzdělávání, která byla určena přímo pro rezort školství, respektive školy. Financování programů SIP v průběhu roku nepříznivě ovlivnilo rozhodnutí vlády o snížení položky na financování programů SIP o 198 mil. Kč s tím, že tato částka byla věnována na budování informačních systémů nových krajských orgánů.

Rozdělení finančních prostředků na realizaci programů SIP v roce 2001

REZORT – PROGRAM	Mil. Kč
341 - Úřad pro veřejné informační systémy	
Zelená kniha o elektronickém obchodu a program legislativních změn na podporu EO	2,0
Portál veřejné správy; Referenční rozhraní; Komunikační infrastruktura; Bezpečnost veřejné správy; Metasystém ISVS atd.)	88,02
314 - Ministerstvo vnitra	
INFORMATIZACE KRAJŮ 1. ETAPA	198
Vzdělávání pracovníků v IS	3,5
Reinženýring VS a Informační systém VS	10,0
Krizové řízení	44,6
Veřejné informační služby	17,5
Základní registr obyvatel	25,1
313 - Ministerstvo práce a sociálních věcí	
Kontaktní místa veřejné správy	10
Elektronické identifikátory	20
336 - Ministerstvo spravedlnosti	
Rejstřík trestů	1,05
Sbírka listin	59,05
322 - Ministerstvo průmyslu a obchodu	
Integrovaný systém pro podnikání a export	24,5
334 - Ministerstvo kultury	

Veřejné informační služby knihoven	105
317 - Ministerstvo pro místní rozvoj	
IS o veřejných zakázkách	1
Monitoring územního plánování	4,5
IS strukturálních fondů	16
315 - Ministerstvo životního prostředí	
Portál životního prostředí	2,5
327 - Ministerstvo dopravy a spojů	
Inteligentní doprava	5
336 - Ministerstvo zdravotnictví	
Zdravotnictví on-line	110
344 - Úřad průmyslového vlastnictví	
IS duševního vlastnictví	9,45
346 - Český úřad zeměměřičský a katastrální	
Národní geografická infrastruktura (Základní báze geografických dat ZABAGED)	46,13
Základní registr prostorové identifikace	10
Základní registr nemovitostí	15
304 – ÚŘAD VLÁDY	
Oběh dokumentů	5,6
374 - Správa státních hmotných rezerv	
Krizový management	10
307 - Ministerstvo obrany	
Elektronický aukční systém	6
345 - Český statistický úřad	
Základní registr ekonomických subjektů	37
CELKEM	886,5

Původně plánovaná částka ve výši 168,2 mil. Kč pro zajištění programu Veřejné informační služby knihoven (dále jen VISK) v roce 2001 byla rozhodnutím Rady vlády pro státní informační politiku o realizaci Akčního plánu SIP v roce 2001 snížena na 120 mil. Kč. Na základě usnesení vlády o financování informačních systémů krajských úřadů došlo potom k další redukci o 15 mil. Kč, takže konečná částka pro rok 2001 na program VISK činila 105 mil. Kč. Z výše uvedené tabulky je zřejmé, že i přes značné snížení původně plánovaných výdajů, zůstává program VISK jednou z hlavních priorit SIP.

Rozdělení finančních prostředků na jednotlivé podprogramy bylo závislé na úrovni připravenosti jednotlivých podprogramů a zejména na počtu a kvalitě došlých projektů. Návrh finančního zajištění programu VISK byl projednán a odsouhlasen Ústřední knihovnickou radou.

První veřejné vyhlášení výběrového řízení se uskutečnilo v listopadu roku 2000 s uzávěrkou k 15. lednu 2001. Pro podprogramy VISK 2, VISK 3, VISK 6 a VISK 7 bylo vyhlášeno ještě druhé kolo výběrového řízení v dubnu 2001 s uzávěrkou k 21. květnu 2001. Ve výběrových řízeních bylo podáno celkem 972 projektů. Došlé projekty byly posuzovány odbornými komisemi složenými z odborníků jak z oblasti knihoven, tak i firem a dalších institucí. Členové komisi byli jmenováni ministrem kultury. Pro zvýšení objektivitu vyhodnocování projektů byl stanoven princip, že hlavní odborný garant podprogramu (tj. pracovník Národní knihovny ČR) nebude členem odborné komise, ale bude pouze přítomen jejímu jednání.

	Plán	Skutečnost 2001	Procento z plánu
VISK 1	695000	613000	88
VISK 2	17910000	12665000	71
VISK 3	110000000	58047000	53
VISK 4	2662000	2998000	113
VISK 5	15000000	10410000	69
VISK 6	8000000	7485000	94
VISK 7	2919000	4688000	161
VISK 8	10000000	0	0
VISK 9	1001000	8094000	809
Celkem	168187000	105000000	62

S ohledem na redukci finančních prostředků a zpoždění procesu jejich přidělování bylo rozhodnuto, že ani v roce 2001 nebude zahájen podprogram VISK 8 – Informační zdroje, jehož cílem je zejména nákup multilicencí na využívání elektronických zdrojů pro potřebu veřejných knihoven. Zahájení tohoto podprogramu bylo také odloženo proto, že došlo k podstatnému zpoždění při realizaci programu Informační gramotnost v rámci rezortu ministerstva školství. V rámci programu ministerstva školství se předpokládá realizace obdobného podprogramu, jehož cílem je vedle vývoje výukových programů i nákup multilicencí na elektronické informační zdroje pro potřebu výuky na školách. Vzhledem k tomu, že obsah obou programů by měl být velmi těsně koordinován, bude podprogram VISK 8 zahájen souběžně s aktivitami v rezortu školství.

Podstatná změna obsahu a cílů byla provedena u podprogramu VISK 9 – Souborný katalog CASLIN. Oblast rozvoje funkcí souborného katalogu byla rozšířena a integrována se systémem kooperativního zpracování autorit. Došlo k podstatnému rozšíření počtu participujících knihoven na tomto projektu, a proto bylo posíleno celkové financování podprogramu, který by měl mít zásadní vliv na zvýšení ekonomické efektivity sdíleného využívání a zpracování knihovních fondů a dalších informačních zdrojů v rámci knihoven České republiky, viz blíže samostatný příspěvek.

VISK 2 – MIMOŠKOLNÍ VZDĚLÁVÁNÍ KNIHOVNÍKŮ

Zlata Houšková, Národní knihovna ČR

Rozhodujícím podprogramem programového komplexu VISK, tedy tím, pro který se především podařilo získat finanční podporu státu, je podprogram **VISK 3**, který sleduje hlavní cíl - vybudování infrastruktury automatizovaných knihovnických center propojených v síti a všeobecnou dostupnost internetu a ICT na veřejně přístupném místě (=ve veřejné knihovně), pohotovost a kvalitu informačních služeb pro všechny skupiny populace, včetně zdravotně i sociálně znevýhodněných menšin.

S tímto podprogramem bezprostředně nejtěsněji souvisí **VISK 2 – Mimoškolní vzdělávání knihovníků** v oblasti **práce s ICT**. VISK 2 je koncipován především jako program podporující rozvoj počítačové a informační gramotnosti ve všech (i nejmenších) veřejných knihovnách. Poprvé se na vládní úrovni realizuje relativně masivním způsobem podpora prohloubení a rozšíření kvalifikace knihovnického personálu -zejména pak v menších lokalitách, a to jako poskytovatele veřejných informačních služeb obyvatelům ČR. Pracovníci veřejných knihoven jsou vnímáni jako potenciální asistenti (instruktoři), kteří budou v knihovnách schopni poskytovat pomoc obyvatelům v obcích při zvládnutí základů práce s ICT a s informacemi (vyhledávání, získávání, třídění, výběr..). Vyhlášení a dotování VISK 2 je téměř revoluční změnou v dosavadním přístupu ke knihovnám a jejich významu pro společnost. Byl totiž akceptován fakt, že sebelepší technika bez kvalifikované obsluhy kvalitní služby veřejnosti nezajistí a že je nutno podpořit zvýšení kvalifikace poskytovatelů těchto služeb.

Ve VISK 2 byly stanoveny některé priority :

1. vyškolit minimálně 1 pracovníka každé veřejné knihovny (v 1. etapě tzv. knihoven profesionálních, perspektivně dalších knihoven v každé obci ČR) **v dovednostech práce s ICT**, aby mohl poskytovat kvalifikovanou asistenci, případně základní uživatelskou instruktáž v ICT ostatním obyvatelům města/obce ve veřejné knihovně jako přirozeném informačním centru. Veřejným knihovnám by se tím otevřela možnost stát se skutečně funkčními centry dalšího vzdělávání, kde by obyvatelé měli možnost získat např. právě dovednosti ve využívání ICT s pomocí erudovaného, zkušeného pracovníka (tuto funkci veřejných knihoven ostatně předpokládá státní informační politika většiny vyspělých zemí). Takto proškolený pracovník může rovněž dále instruovat či školit ostatní pracovníky knihovny. **Cílovou skupinou VISK 2 jsou tedy především kni-**

hovníci z knihoven v menších městech a obcích, a to zejména z knihoven nově připojených k internetu nebo zahajujících automatizaci svých činností v rámci programu VISK 3.

2. vyškolit pracovníky dalších typů veřejných a veřejně přístupných knihoven (Národní knihovna ČR, státní vědecké knihovny (SVK), Moravská zemská knihovna (MZK), ústřední odborné knihovny, vysokoškolské knihovny, knihovny Akademie věd ČR apod.) **v dovednostech práce s ICT**, neboť tyto knihovny zajišťují v oblasti ICT obdobnou službu veřejnosti ve velkých městech a rovněž v souladu se svým posláním poskytují asistované služby vybraným skupinám obyvatel (např. studentům, pedagogům, dětem, znevýhodněným občanům atp.) I zde platí, že proškolení by měli být instruktory či školiteli ostatních pracovníků knihovny tam, kde je to třeba.

3. Podpořit rozvoj nových typů služeb na bázi ICT expertním školením specialistů a školením nových trendů v oblasti využívání ICT ve veřejných informačních službách knihoven.

Jaké budou přínosy zvýšení kvalifikace v této oblasti, je nasnadě: ekonomická efektivita, a tím zlevnění provozu, efektivnější využití zdrojů větším množstvím uživatelů, rychlejší a efektivnější služby apod.

Bylo rozhodnuto vybudovat **v každém kraji jedno vzdělávací centrum**, přesněji počítačovou učebnu, která má primárně sloužit pro školení knihovníků v dovednostech v práci s ICT. Eventuální volná kapacita těchto učeben může být využita pro různé další formy celoživotního vzdělávání knihovníků (rekvalifikační, specializační kurzy apod.), pro školení pracovníků veřejné správy (práce s ICT), dalších neziskových organizací, ev. pro rozšíření nabídky pracovních stanic napojených na internet pro veřejnost - např. ve večerních hodinách apod.

Jako centra byly vybrány **krajské knihovny**, neboť mají většinou dlouhodobé zkušenosti se vzděláváním knihovníků a po desítky let budované vazby (sítě) s ostatními veřejnými i dalšími knihovnami. Toto rozhodnutí je plně v souladu i s novou legislativou (Zákon o knihovnách a podmínkách provozování knihovnických a informačních služeb – knihovní zákon), která pověřuje krajské knihovny metodickým působením, a tedy i vzděláváním pro další knihovny v regionu. V každém kraji tedy bude **do konce roku 2001** pro vzdělávání knihovníků k dispozici vhodná a odpovídajícím způsobem vybavená počítačová **učebna v rozsahu 8 – 15 míst**. Kapacita je dána prostorovými možnostmi příslušné knihovny a také pracovními kapacitami v kraji. Krajské knihovny se zároveň zavázaly zajistit bezproblémový chod centra včetně vlastních pracovních kapacit. Musí dále nabídnout a v případě zájmu garantovat ve svém kraji postupné proškolení pracovníků ve všech veřejných knihovnách, které vlastní ICT či jsou připojeny k internetu, musí **spolupracovat** s dalšími subjekty, zejména pak s těmi, které získají grant na vzdělávací akce v programu VISK 2.

Pro program se podařilo již v roce **2000** získat částku ve výši **téměř 7 miliónů** korun. Byla využita na vybudování prvních vzdělávacích center. Grant získalo 7 institucí a do 31. 12. 2000 byly vybudovány počítačové učebny v Národní knihovně ČR (Praha má v tomto směru specifikum: vybudovány zde budou dvě učebny, což souvisí především s rozsáhlou vzdělávací činností NK ČR, ale mimo jiné i s tím, že více než čtvrtina všech knihovníků z ČR pracuje právě v hlavním městě), dále v Moravské zemské knihovně a státních vědeckých knihovnách v Kladně, Českých Budějovicích, Ústí nad Labem, Hradci Králové a Ostravě. Ve všech centrech se od počátku roku 2001 začalo se vzdělávacími aktivitami.

Pro rok **2001** byla v původním projektu kalkulována na VISK 2 částka cca 18 miliónů korun. Vzhledem k redukcím v celém programu VISK zbylo k dispozici pouze něco přes **13 miliónů** korun. Značná část ještě připadla na vybudování zbývajících 8 center/učeben (knihovna pro Jihlavský kraj v Havlíčkově Brodu, krajské knihovny v Karlových Varech, Pardubicích a Zlíně, SVK v Liberci, Olomouci, Plzni a Městská knihovna v Praze) – kolem 10 miliónů Kč. Přirozeně vyšší byly náklady na učebny v knihovnách nově vzniklých krajů, neboť transformace těchto knihoven na knihovny krajské s sebou většinou nese mimo jiné i rozsáhlejší rekonstrukční zásahy. Přesto významná částka dotace - více než 2 milióny korun byla již poskytnuta na konkrétní vzdělávací projekty. Těch bylo v 1. kole v r. 2001 předloženo dvacet jeden, akceptováno 16, ve druhém kole pak pouze 3, akceptovány 2.

Prioritu měly (a budou do budoucna mít), jak vyplývá z dříve řečeného, kurzy základní počítačové/informační gramotnosti, zejména pro pracovníky malých knihoven, dotovaných v podprogramu VISK 3. V těchto institucích je u pracovníků nejhorší situace v kompetencích využívání ICT, na druhé straně je zde nejvíce patrná vazba projektu na přímé informační služby obyvatelům. Věříme, že pro tyto knihovny a jejich zřizovatele by mělo být rozhodující a motivující skutečností, že kurzy jsou pro jejich pracovníky bezplatné. Podle prvních zkušeností však nelze říci, že by ve všech regionech zájem o kurzy odpovídal výhodnosti nabídky. Rozhodujícím faktorem je samozřejmě stupeň automatizace knihoven, resp. počet knihoven vybavených ICT či připojených k internetu. Pozitivně se však projevuje také např. dlouhodobá metodická a vzdělávací práce některých SVK, které mají velký počet zájemců o kurzy, jenž nestačí v první vlně pravděpodobně ani uspokojit. Knihovny z regionů, kde se s automatizací teprve začíná, případně ty, které do značné míry redukovaly své kontakty s ostatními veřejnými knihovnami, shánějí klientelu obtížněji. Velkou roli hraje v těchto souvislostech kontakt s představiteli obcí a skutečně „osvětová“ činnost.

Jako obsahový model kurzů základní počítačové/informační gramotnosti byla v hrubých rysech převzata koncepce dovedností pro práci s ICT na úrovni evropského standardu European Computer Driving Licence (ECDL). Standardní rozsah kurzů je sedm dvacetihodinových modulů: základní pojmy z oblasti ICT

(jakýsi pojmově teoretický základ), základy práce s počítačem a správa souborů, textový editor, tabulkový kalkulátor, systémy pro uchovávání dat (databáze), prezentace a služby informačních sítí. Knihovny, které získaly grant na vybavení učebny v roce 2000, odučí ve „zkušebním“ r. 2001 minimálně 280 hodin; některé však téměř dvakrát tolik. V příštím roce by se ovšem měl tento počet hodin alespoň zdvojnásobit.

Dlužno ovšem podotknout, že dobré plány a projekty lze dobře realizovat pouze v případě nejen dostatečných, ale také včasných dotací. Např. 400 vyučovacích hodin představuje 80 pětihodinových lekcí, tj. s časovými rezervami na příjezdy účastníků a nutnými přestávkami ve výuce de facto 80 vyučovacích dní. Což jsou 4 měsíce téměř bez přestávky a jakýchkoliv dalších aktivit. Některá centra, která čekala po schválení svého projektu a oficiálním přidělení grantu alespoň do doby, než budou příslušné finance převedeny z MF na MK ČR (nehovoříme vůbec o okamžiku, kdy budou peníze již na jejich kontě), se ocitla v poměrně nepříjemné situaci totiž před otázkou, zda vůbec plánovaný počet hodin stihnou do konce roku odučit. Pokud obdobná situace s přidělováním grantů nastane i v příštím roce, je ohrožena kontinuita kurzů a především jejich rozsah. Zálohování plateb z vlastních rozpočtů knihoven před poskytnutím adekvátní částky odporuje pravidlům, je nekorektní a napadnutelné. Na druhé straně chce-li instituce schválený projekt realizovat, nezbyvá jí při současném přístupu donátora - státu - vlastně nic jiného. Toto zjištění z roku 2001 je vlastně letošním prvním a nejpodstatnějším problémem.

Pomineme-li problémy některých regionů s nedostatečnou nebo naopak příliš velkou klientelou (viz výše), je největším letošním zklamáním podprogramu VISK 2 malý zájem dalších knihoven o získání grantu na vzdělávací projekty. Odečteme-li případy, kdy byly předloženy projekty jednoznačně motivovány snahou získat pro instituci nový hardware či software nebo kdy šlo o zcela nedůvěryhodný projekt, spočítali bychom na prstech jedné ruky projekty, které byly předloženy z knihovny či instituce mimo zmíněná vzdělávací centra. Přitom např. některé vysokoškolské či odborné knihovny jistě pořádají vzdělávací akce pro své knihovníky, které by odpovídaly záměru programu a mohly být dotovány. V těchto souvislostech je naopak třeba konstatovat s velkým zadostiučiněním, že velmi zajímavý projekt předložil (a grant získal) Ústav informačních studií a knihovnictví FF UK. Specifickým problémem, jímž bude třeba se v příštím roce rovněž zabývat, je pak obsahová a formální úroveň předkládaných projektů.

Shrneme-li dosavadní výsledky programu VISK 2 – téměř přesně po roce jeho trvání, můžeme říci, že v téměř desítku učeben vybavených velmi slušnou prezentační a didaktickou technikou získalo základy počítačové gramotnosti několik stovek knihovníků, proběhly zde desítky dalších akcí k prohloubení či rozšíření kvalifikace pracovníků knihoven, některé z nich s mezinárodní účastí lektorů i frekventantů, řada s velmi dobrým ohlasem. Domnívám se, že je to

mnohem více, než jsme si představovali, když jsme před dvěma lety v Seči poprvé poněkud bouřlivě otevírali problematiku odborného oborového vzdělávání.

Není ovšem žádný důvod k sebeuspokojení. Pro příští rok čeká ve VISK 2 velké množství úkolů:

- především samozřejmě odučit tisíce hodin v kurzech základní počítačové/informační gramotnosti a pro tento typ kurzů přesněji definovat další standardy a zajistit srovnatelnou certifikaci lektorů, vyhodnotit průběh kurzů, úroveň testů apod.

- propagovat kurzy v malých knihovnách a u jejich zřizovatelů

- rozšířit spektrum vzdělávacích projektů a zainteresovat více knihoven ad.

- pokusit se řešit problematiku zpoždění financování atd. atd.

Podrobnější informace o podprogramu lze nalézt na níže uvedené adrese včetně plných znění zásadních Usnesení vlády ČR (č. 525 ze dne 31. května 1999 k návrhu státní informační politiky; č. 351 z 10. dubna 2000 o Koncepci státní informační politiky ve vzdělávání; č.527 ze dne 31. května 2000 o Akčním plánu státní informační politiky pro období do konce roku 2002):

http://www.nkp.cz/o_knihovnach/konsorcia/VISK/VISKindex.htm

VEŘEJNÝ INTERNET A KNIHOVNY

K některým otázkám realizace programu VISK 3 – Informační centra veřejných knihoven

Vít Richter, Národní knihovna ČR

Rozvoj a využívání informačních a komunikačních technologií přináší stále hlubší změny v činnosti podniků i orgánů veřejné správy. Rychlé změny kladou nové požadavky na znalosti každého z nás, na organizaci práce ve vztazích mezi podnikateli, občany i orgány samosprávy a státní správy. Nové technologie nás stále více obklopují, nutí nás měnit ustálené postupy a stále více nás vtahují do globálního prostoru.

S rozvojem ekonomiky založené na znalostech se nedostupnost informačních a komunikačních technologií stává stále častěji limitujícím faktorem při využívání ekonomických možností, nabídky volných pracovních příležitostí, sociálních služeb a dalších služeb veřejné správy.

Stále více se v této oblasti prohlubují rozdíly v celosvětovém měřítku, mezi jednotlivými státy, regiony, ale také mezi skupinami jejich obyvatel. Znevýhodněné oblasti a sociální skupiny jsou vystaveny podstatně většímu riziku zaostávání z různých důvodů, včetně nízkých příjmů a chudoby, chybějící informační a komunikační infrastruktury, chybějícího povědomí o nabídce vzdělávání, ale také problémům v přístupu k novým technologiím z důvodu tělesného postižení¹.

Na druhé straně jsou tyto technologie schopné překonat překážky ve vzdálenosti i čase, umožňují snadno přenášet a zpřístupnit zdroje znalostí a nabízet občanům nové služby podstatně aktivněji, pružněji a cíleněji, než je tomu u tradičních forem nabídky. Otázka dostupnosti informačních a komunikačních technologií a rovnosti šancí při jejich využívání je jedním z klíčových prvků rozvoje informační společnosti. To je také důvodem, proč jednotlivé státy včetně České republiky v rámci svých informačních politik různými způsoby cíleně podporují princip rovných příležitostí.

Při prosazování jednotlivých programů do Akčního plánu Státní informační politiky se knihovny aktivně chopily společenské poptávky a v programu **Veřejné informační služby knihoven** nabídly možnost využít knihovny mimo jiné jako místa veřejného přístupu k internetu.

Podprogram **VISK 3 – Informační centra veřejných knihoven** je primárně orientován na podporu vybudování nové infrastruktury veřejných knihoven na

¹ Viz: eEurope+ 2003. Společný program k realizaci informační společnosti v Evropě.

bázi informačních a komunikačních technologií. Jedním z jeho základních cílů je poskytnout prostřednictvím veřejných knihoven veřejně přístupná místa k internetu s kvalifikovanou obsluhou a vytvořit tak nabídku v přístupu všech skupiny občanů k informačním zdrojům a sítím. V bližší specifikaci podprogramu VISK 3 se přímo uvádí:

„Napojením veřejných knihoven na Internet a jejich vybavením ICT umožnit, aby přibližně 90% občanů ČR mělo v místě svého bydliště přístup k Internetu prostřednictvím veřejné knihovny.“

Bariéry využívání internetu

Celá řada sociologických průzkumů potvrzuje silnou dynamiku průniku informačních a komunikačních technologií do všech oblastí české společnosti, ale na druhé straně také identifikuje stále se rozvírající nůžky mezi tzv. informačně chudými a bohatými. V závěru roku 2000 proběhl v okresech Vsetín, Náchod, Český Krumlov a Tachov rozsáhlý průzkum využívání internetu a informačních potřeb občanů v malých městech a obcích do dvou tisíc obyvatel.² Díky tomuto průzkumu máme k dispozici řadu důležitých informací, které byly získány s přímou vazbou na činnost knihoven. Uvedme alespoň některé údaje k našemu tématu:

Občané využívají internet především jako nástroj komunikace (80%) a také k získávání aktuálních informací a zpravodajství (72%), k obchodování (71%), k zábavě (67%), vzdělávání (64%)

- Internet používá přibližně každý čtvrtý občan (27%)
- Pouze každý jedenáctý občan má doma připojení na internet (9 %), naopak 78% občanů neplánuje připojení na internet. Třetina občanů má ve své domácnosti počítač, 57% občanů nepředpokládá, že by si do domácnosti pořídili počítač.
- Přístup k internetu mají lidé převážně v zaměstnání (71%), případně ve škole. Vysoká úroveň využití internetu ve škole přesně koresponduje se zjištěním, že největší skupinu současných uživatelů tvoří mladí lidé a studenti. Ve školním prostředí využívá internet 73% uživatelů internetu ve věku 15-17 let a 95% uživatelů ve věku 18-24 let. Ze studentů je to 82%. 18% respondentů využívá internet u svých známých
- Veřejný internet využívají lidé poměrně málo - 11% lidí využívá internetové kavárny a 19% používá internet ve veřejné knihovně

² Richter, V.: Informační potřeby občanů v obcích a městech do 2000 obyvatel. Čtenář. – Roč. 53, č. 4, s. 98 – 103.

Richter, V.: Využívání Internetu v obcích a městech do 2000 obyvatel. Čtenář. – Roč. 53, č. 5, s. 130 – 136.

Richter, V.: Veřejně přístupný Internet v obcích a městech do 2000 obyvatel. Čtenář. – Roč. 53, č. 5, s. 162 – 167.

- Jen v 17% obcí byla k dispozici veřejně přístupná stanice napojená na internet. Existují výrazné rozdíly mezi jednotlivými okresy v počtu obcí s veřejným internetem: například: Český Krumlov 18%, Tachov a Náchod 11% a Vsetín 27%
- Důvody nepoužívání internetu se koncentrují do tří oblastí:
 - **Ekonomické bariéry** - více než polovina občanů (58%) vnímá náklady spojené s investicí a provozem internetu jako příliš vysoké. Stejně procento občanů neuvažuje o koupi počítače a připojení na internet
 - **Nízká úroveň informační gramotnosti** – čtyři občané z deseti neumí pracovat s počítačem. S počítačem vůbec neumí pracovat každý šestý starosta a každý čtvrtý zástupce firmy. Důležitým faktorem pro úroveň informační gramotnosti je věk: 30% občanů ve věku 30–44 let, 46% občanů ve věku 45–59 let a 79% starších 60 let nemají žádné znalosti pro práci s počítačem. Limitujícím faktorem je také dosažená úroveň vzdělání: 57% občanů se základním vzděláním a 60% občanů bez maturity nemá znalosti pro práci s počítačem. Znalost cizích jazyků všech skupin občanů je nízká. Lze předpokládat, že vyšší dynamika využívání internetu je závislá především na rozvoji nabídky v domácím jazyce
 - **Nedostatečná motivace** – každý pátý občan nepovažuje z různých důvodů internet za užitečný a potřebný - pro 11% nemá internet smysl, 2% neví co internet je a 9% občanů se cítí pro internet jako příliš staří
- 39% občanů preferuje umístění veřejně přístupné internetové stanice ve veřejné knihovně. Naopak 38% občanů navrhuje její umístění na obecním nebo městském úřadě. Jiné varianty umístění mají marginální charakter
- Dvě třetiny starostů sledovaných obcí uvedlo, že zavedou v obci veřejně přístupný internet

Veřejný internet a jeho formy

Veřejným internetem rozumíme veřejně přístupné místo vybavené odpovídajícím technickým zařízením pro přístup k internetu. Typickými představiteli mohou být zejména:

- **Informační kiosky** umístěné na veřejně přístupných místech³. V České republice zatím není k dispozici systém informačních kiosků. V současnosti jsou připravovány dva projekty (Český Internet, Český Telecom), které usilují o vybudování sítě veřejně přístupných terminálů (obdoba telefonních automatů), které by kombinovaly bezplatné zpřístupnění určitého typu služeb a informací (např. kontakt s bankou, nákup zboží u vymezené firmy apod.) s možností placeného přístupu k celému internetu. Největší výhodou tohoto typu zařízení je dostupnost po dobu 24 hodin.

³ Do této kategorie nezařazujeme jednoúčelové terminály pro poskytování informací z určité oblasti, např. městský informační systém, informační systém firmy, organizace, orgánu veřejné a státní správy.

- **Internetové kavárny, kluby, informační a mediální centra**, která uživatelům poskytují volný přístup k internetu na komerční bázi. Uživatel tohoto typu zařízení nemá zpravidla k dispozici odbornou pomoc při využívání internetu. Tento typ zařízení se v ČR zpravidla vyskytuje pouze ve větších městech.
- **Veřejně přístupné knihovny** – poskytují uživatelům volný přístup k internetu buď bezplatně nebo za maximální cenu odpovídající vynaloženým nákladům.⁴ Pracovníci knihovny by měli uživateli poskytnout kvalifikovanou asistenci a pomoc při práci s internetem a vyhledávání informačních zdrojů. Charakteristickým rysem nabídky by měla být orientace na služby související se vzděláváním, zprostředkováním kulturního dědictví, informací z oblasti veřejné i státní správy a také poskytování služeb s využitím integrace klasických i elektronických informačních zdrojů.

Oblasti využití jednotlivých forem veřejného internetu

	Informační kiosk	Internetová kavárna	Veřejná knihovna
Komunikace	Ano	Ano	Ano
<i>Aktuální informace</i>	Ano	Ano	Ano
Speciální informace	Ne	Ne	Ano
Obchod	Ano	Ano	Ano
Styk s úřady	Omezeno	Ano	Ano
Vzdělávání	Ne	Ano	Ano
Zábava	Ne	Ano	Ano

Výhody a nevýhody jednotlivých forem veřejného internetu

	Informační kiosk	Internetová kavárna	Veřejná knihovna
Přístupový bod	Ano	Ano	Ano
Kvalita	Místní podmínky	Ano	Ano
Prostředí pro práci	Ne	Ano	Ano
Provozní doba	Bez omezení	Omezena	Omezena
Odborná pomoc	Ne	Ne	Ano
Přístup ke specializovaným zdrojům	Ne	Ne	Ano
Cena	Bezplatné+tržní	Tržní	Bezplatné+dotované
Oblast použití	Větší úřady a instituce	Větší města	Větší i malé obce

⁴ Podle § 4 (1) zákona č. 257/2001 o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon) budou knihovny od 1.1.2001 poskytovat bezplatně přístup zejména k informacím ze státní správy a samosprávy a také k vnějším informačním zdrojům, ke kterým bude mít knihovna bezplatný přístup.

Dostupnost veřejného internetu v České republice

Jak již bylo konstatováno, v České republice není k dispozici celoplošná síť veřejně přístupných informačních kiosků. Nabídka veřejně přístupného internetu je proto redukována na internetové kavárny a veřejně přístupné knihovny. V červnu 2001 provedla Národní knihovna ČR průzkum českého webu s cílem zjistit informace o počtu internetových kaváren. Podařilo se nalézt celkem 348 zařízení typu internetových kaváren, klubů, heren, multimediálních center apod. Výskyt tohoto typu zařízení však bude zřejmě vyšší, protože ne každá internetová kavárna disponuje vlastní webovou stránkou. Charakteristickým rysem internetových kaváren je skutečnost, že se vyskytují především ve větších městech, přibližně do 8000 obyvatel. Výskyt v menších městech a obcích je spíše výjimkou. Ve velkoměstech působí vždy více internetových kaváren, například v Praze bylo zjištěno 91 internetových kaváren, v Brně 22, Ostravě 16, v Plzni 9. Téměř všude, kde byly zjištěny internetové kavárny, byla k dispozici i veřejná knihovna s internetem. Pouze v 19 obcích byla v provozu internetová kavárna ale místní veřejná knihovna neměla k dispozici internet.

Ve stejném období⁵ mělo 527 měst a obcí k dispozici veřejných internet prostřednictvím místní veřejné knihovny. Kromě toho bylo dalších nejméně 573 odborných knihoven (vysokoškolské knihovny, knihovny z oblasti výzkumu a další odborné knihovny) napojeno na internet. Úloha veřejných knihoven jako garanta rovnosti šancí v přístupu k internetu a informačním zdrojům má v posledních letech mimořádně silnou dynamiku. Zásadní význam má v tomto případě program státní informační politiky Veřejné informační služby knihoven, zejména jeho třetí podprogram VISK 3 – Informační centra veřejných knihoven.

Na základě vyhodnocení projektů předložených v programu VISK 3 lze předpokládat, že do konce roku 2001 bude nově připojeno k internetu 545 veřejných knihoven nebo jejich poboček. Z kvantitativního hlediska tedy počet veřejných knihoven připojených k internetu stoupne během roku o více než sto procent.

Veřejné knihovny napojené na internet v okresech ČR – prognóza prosinec 2001

Okres	Počet knihoven
Tachov, Most, Brno město, Rakovník, Ústí nad Labem, Plzeň, Beroun, Sokolov	do 5
Louny, Mělník, Praha Východ, Česká Lípa, Cheb, Jablonec n Nisou, Kroměříž, Liberec, Teplice, Jihlava, Kolín, Pelhřimov, Mladá Boleslav, Plzeň Jih, Rokycany, Rychnov nad Kněžnou, Trutnov, Havlíčkův Brod, Nový Jičín, Písek, Strakonice, Svitavy	6 až 10

⁵ Podle údajů adresářů Národní knihovny ČR a přehledů přidělených grantů z MK ČR a MMR.

České Budějovice, Český Krumlov, Ostrava, Blansko, Bruntál, Žďár nad Sázavou, Chomutov, Kladno, Klatovy, Náchod, Nymburk, Prachatice, Semily, Hodonín, Litoměřice, Plzeň Sever, Praha město, Příbram, Uherské Hradiště, Ústí nad Orlicí, Domažlice, Chrudim, Kutná Hora	11 až 15
Benešov, Pardubice, Praha Západ, Děčín, Karviná, Karlovy Vary, Vyškov, Zlín, Opava, Prostějov, Tábor	16 až 20
Jeseník, Jindřichův Hradec, Brno venkov, Frýdek Místek, Jičín, Třebíč	21 až 25
Břeclav, Olomouc	26 až 30
Hradec Králové, Přerov, Šumperk, Vsetín, Znojmo	31 až 40

Nejvíce nových připojení k internetu bude realizováno v okresech Znojmo (26), Hradec Králové (24), Třebíč (21) a Šumperk, Břeclav a Vyškov (18). Naopak žádná nová připojení v roce 2002 nevzniknou v okresech Tachov, Sokolov, Trutnov a Mladá Boleslav. Po jednom připojení bude realizováno v okresech Louny, Ústí nad Labem, Praha východ a dalších.

Jiná situace je však z hlediska procenta obsluhované populace. V první polovině roku žilo 65 % obyvatel ve městech nebo obcích, kde veřejná knihovna nabízela veřejně přístupný internet. Připojením výše uvedeného počtu knihoven se procento obsluhované populace zvýší cca o 6 %, tj. celkem na 71 %. K největšímu nárůstu procenta obsluhované populace dojde v okresech Vyškov (+32 %), Domažlice (+31 %), Most (+27 %), Břeclav (+25 %) a dále Benešov, Hodonín a Třebíč (+21 %).

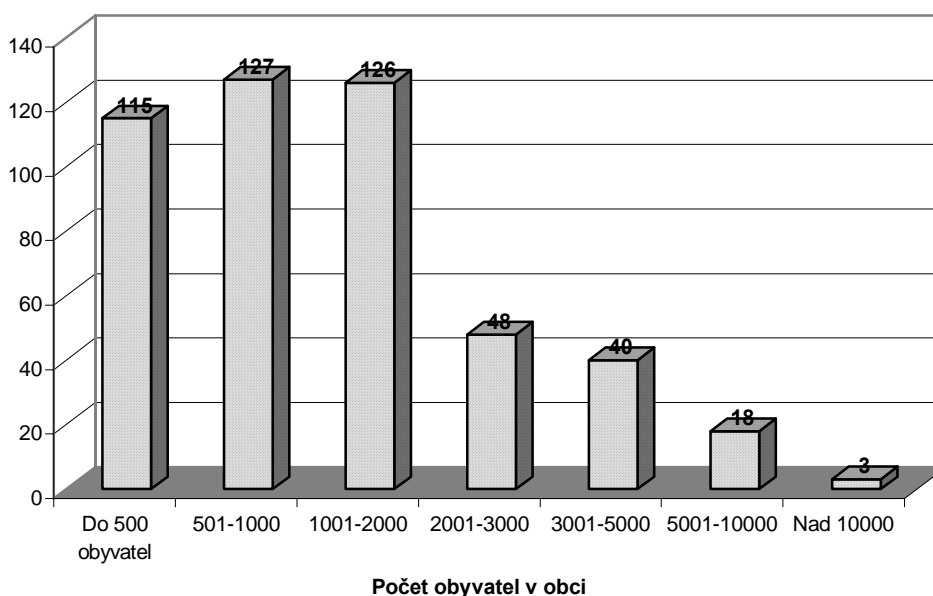
Přístupnost internetu prostřednictvím veřejných knihoven v okresech ČR (řazeno dle procenta obsluhované populace)

Okres	% obyvatel
Brno, Ostrava, Plzeň, Praha	100
Karviná	98
Karlovy Vary, Tábor, Ústí n.L., Hradec Králové, Most, Děčín, Vsetín, Jindřichův Hradec	81 - 90
Pardubice, Zlín, Přerov, Šumperk, Teplice, Chomutov, Liberec, Olomouc, Jablonec n.N., Frýdek Místek, Náchod, Písek, Prachatice, Vyškov, Bruntál, České Budějovice, Jičín	71 - 80
Břeclav, Český Krumlov, Cheb, Česká Lípa, Jihlava, Kladno, Mladá Boleslav, Rokycany, Trutnov, Litoměřice, Opava, Pelhřimov, Prostějov, Strakonice, Klatovy, Kutná Hora, Domažlice, Příbram, Semily, Chrudim	61 - 70
Benešov, Sokolov, Třebíč, Uherské Hradiště, Nymburk, Ústí nad Orlicí, Havlíčkův Brod, Jeseník, Mělník, Louny, Svitavy, Hodonín, Znojmo, Kolín, Nový Jičín	51 - 60
Plzeň Sever, Praha Východ, Kroměříž, Žďár nad Sázavou, Brno-venkov, Blansko, Rakovník, Rychnov nad Kněžnou, Tachov	41 - 50
Beroun, Praha Západ, Plzeň Jih	31 - 40

Poměrně nízké zvýšení procenta obsluhované populace ukazuje, že z hlediska knihoven v podstatě končí připojování k internetu u knihoven ve větších měs-

tech a těžiště se razantně přesouvá na menší obce. V roce 2001 budou připojena pouze tři města s počtem obyvatel nad 10000 – Litvínov (okr. Most), Krupka (okr. Teplice) a Studénka (okr. Nový Jičín). Z níže uvedeného grafu vyplývá, že 68 % všech nových připojení k internetu bude realizováno v obcích do 2000 obyvatel.⁶ Mezi nejmenší připojované obce patří například Ostružno (81 obyvatel, okr. Jičín), Újezd (82 obyvatel, okr. Znojmo) Svatojánský Újezd (85 obyvatel, okr. Jičín).

Počet nově připojených knihoven (obcí) k internetu do konce roku 2001

Závěry

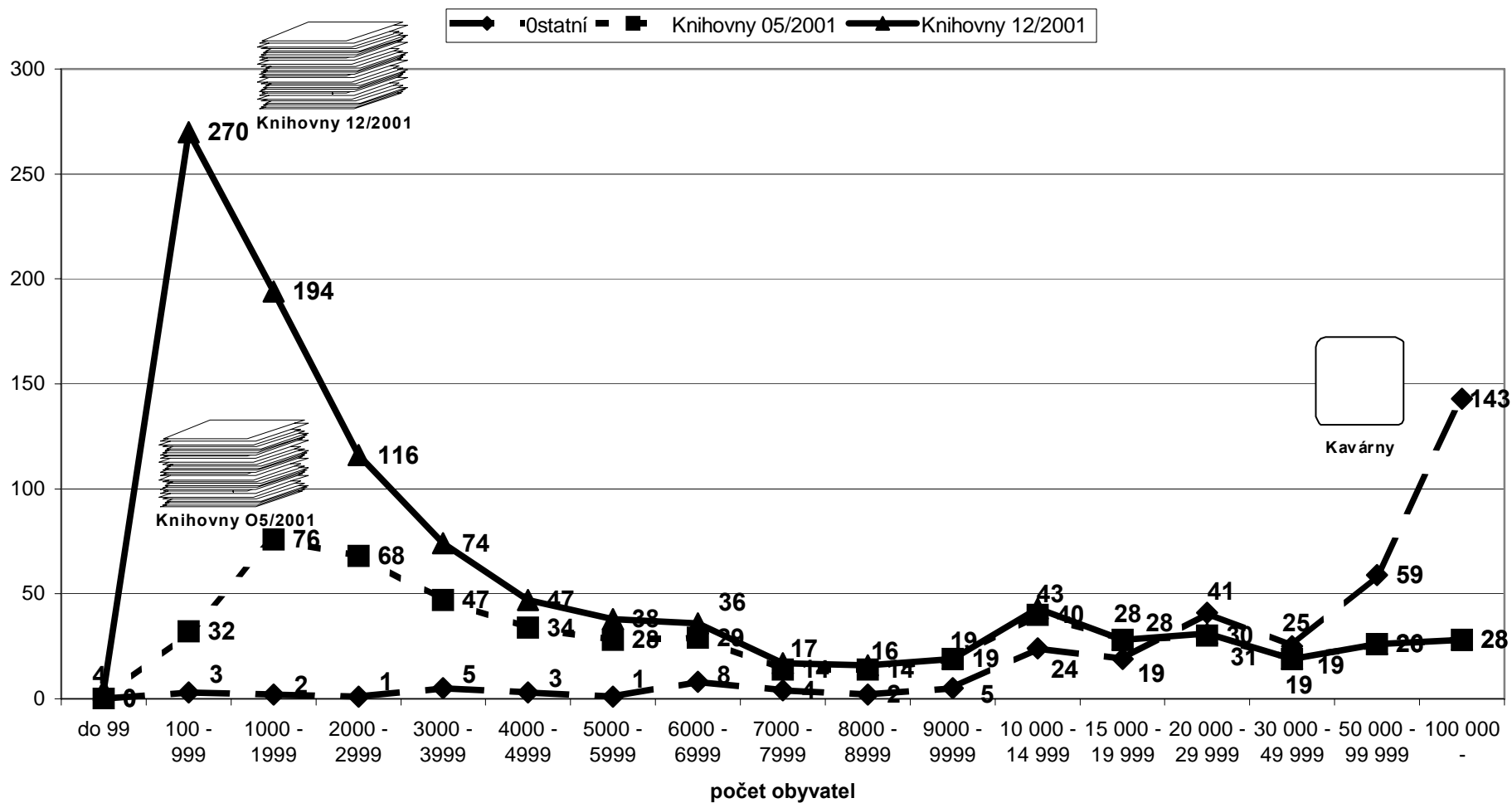
- Knihovny, které poskytují veřejné informační a knihovnické služby tvoří v České republice nejrozsáhlejší síť institucí, která nabízí občanům přístup k internetu. Koncem roku 2001 bude 75 % občanů žít v obci, kde knihovna nabízí veřejný internet.
- Dlouhodobým cílem je, aby všechny veřejné knihovny byly napojeny na internet do 31.12.2006 tak, jak to předpokládá nový knihovní zákon.
- Na rozdíl od jiných institucí nabízejících veřejných internet působí knihovny i v malých obcích. V nejbližším období bude podprogram VISK 3 orientován především na další rozšíření technické infrastruktury knihoven v menších městech a obcích.
- Rozšíření veřejného internetu v knihovnách je zatím velmi nerovnoměrné. Existují značné rozdíly mezi jednotlivými okresy v počtu napojených knihoven a procentu obsluhované populace. V této souvislosti bude nutno

⁶ Podle statistických údajů je v ČR celkem 6244 obcí z toho 5625 má méně než 2000 obyvatel. V obcích do 2000 obyvatel žije 2,6 mil. lidí, což je více než čtvrtina celé populace.

zvýšit informovanost starostů a dalších představitelů veřejné správy o možnostech využití podprogramu VISK 3.

- Významnou úlohu při prosazování internetu do knihoven v menších městech a obcích mají krajské knihovny a knihovny v okresních městech, které zajišťují výkon regionálních funkcí pro knihovny v regionu a disponují kvalifikovaným personálem. Na jejich aktivitách a úrovni podpory menších knihoven bude v budoucnu záviset úspěšná realizace podprogramu VISK 3.
- Rozhodujícím faktorem úspěšné realizace cílů podprogramu VISK 3 je soustavné zvyšování kvalifikace pracovníků knihoven z hlediska potřeb využití nových technologií. V této souvislosti bude nutno usilovat o těsné provázání s realizací podprogramu VISK 2 – Mimoškolní vzdělávání pracovníků knihoven.
- Knihovny musí vyvinout úsilí k postupné integraci klasických knihovnických služeb a služeb na bázi informačních a komunikačních technologií a nabídnout blízkým i vzdáleným uživatelům nové typy služeb.

Počet obcí s veřejným internetem v ČR podle počtu obyvatel

VISK 4

Digitální knihovna a archiv pro informační služby knihoven

Adolf Knoll, Národní knihovna ČR

1. Historie vzniku digitální knihovny

Národní knihovna ČR počala produkovat digitální dokumenty na základě vzácných a ohrožených knihovních fondů relativně velmi brzy, a to i v evropském měřítku. Program Memoriae Mundi Series Bohemica od r. 1996 do konce r. 2000 vyrobil asi 200.000 obrazových stran převážně rukopisů a program Kramerius za rok svého rutinního provozu přibližně totožné množství stran periodik.

Poměrně dlouhou dobu nebylo zřejmé, zda bude ze strany odborníků dostatečně velký zájem o přístup k digitálním kopiím rukopisů po Internetu, protože jde přece jen o řadu velmi speciálních tematik. Nicméně po zkušebním zpřístupnění asi 15 titulů rukopisů se postupně tento zájem objevil a zesílil ještě více po digitalizaci většího množství titulů, které začaly vytvářet jádra určitých virtuálních tematických sbírek..

U novin a časopisů bylo zřejmé hned od počátku, že o ně zájem na Internetu bude, takže již programový projekt výzkumu a vývoje Digitalizace mikromédií položil spolu s dotací Open Society Fund technologický základ Digitální knihovny v Hostivaři.

Lze říci, že v průběhu roku 2000 došlo k integraci nezbytného hardware a v r. 2001 začalo postupné ožívování a optimalizace systému Digitální knihovny. To s sebou přineslo nebývalé nároky na odbornou práci a hlavně na další financování, na které by Národní knihovna ČR sama nestačila. Zároveň stoupl i objem přenášených dat po Internetu.

2. Základy digitální knihovny

Digitální knihovna je budována v Národní knihovně České republiky jako mechanismus archivace a zpřístupňování výsledků těch podprogramů VISK, jejichž cílem je vytvářet data. K jejímu budování došlo především v důsledku potřeby vytvořit silné zázemí pro dva digitalizační programy: Memoriae Mundi Series Bohemica (nyní VISK6) a Kramerius (nyní VISK7); nicméně jako součást technologické základny Národní knihovny České republiky bude sloužit perspektivně pro archivaci dalších dat včetně bibliografických, případně těch pořízených jako ochranné digitální kopie povinných výtisků, a to i v oblasti

zvukových dokumentů. Z pohledu celého programu VISK je pak digitální knihovna jeho archivním, a v případě digitálních dokumentů i zpřístupňovacím, zázemím.

Z výše uvedeného vyplývá, že slouží potřebám účastníků podprogramů VISK. Už dnes zasáhly výše uvedené digitalizační programy řadu knihoven, archivů a muzeí. Množství digitalizovaných stran vzácných dokumentů v programu Memoriae Mundi Series Bohemica se koncem roku 2001 přiblíží asi 300.000 stran, zatím co v rámci Krameria bude k dispozici v digitální podobě asi 400.000 stran převážně novin.

Hlavním metadatovým archivačním formátem je DOBM SGML⁷, t.č. je testován přechod do prostředí XML a k tomu směřuje i přizpůsobení souvisejících nástrojů pro tvorbu a zpřístupnění digitálních dokumentů po síti a v odůvodněných případech i lokálně. Je možné uvést i optimalizaci grafického plug-in pro manipulaci obrazových dat v prostředí webovských prohlížečů (zabudování komprese LZW, vícestránkový TIFF, vyplňování jednobitových dokumentů šedí). Mimo to probíhají práce na testování OCR starých novin (projekt VaV *Optimalizace hybridní technologie reformátování ohrožených knihovních fondů*), práce na archivaci CD a zabezpečení vazeb se souvisejícími zahraničními programy. Digitální knihovna je tak integrální součástí komplexního systému výroby, zpřístupnění a archivace digitálních dokumentů na bázi reformátování převážně ohrožených originálů. Tímto svým posláním se hlásí i k zásadám programu UNESCO Paměť světa.

Z pohledu instalace zásadních technologií digitální knihovny byla v roce 2000 zprovozněna robotická knihovna a vyřešena její komunikace s diskovým polem. Zde se vyskytla řada problémů hardwarové kompatibility, kdy i přes deklarace výrobců spolu některé dílčí komponenty – především karty a jejich ovladače – nekomunikovaly nebo jejich komunikace byla nedostatečně spolehlivá. V prosinci 2000 bylo přistoupeno k instalaci systému AIP SAFE, jehož prostřednictvím komunikuje digitální knihovna s uživateli. Zároveň byla v jiném programu zpracována právní studie, týkající se celého spektra dokumentů, které chceme zpřístupňovat, z pohledu nového autorského zákona. Zkušební provoz digitální knihovny je zahajován v těchto dnech.

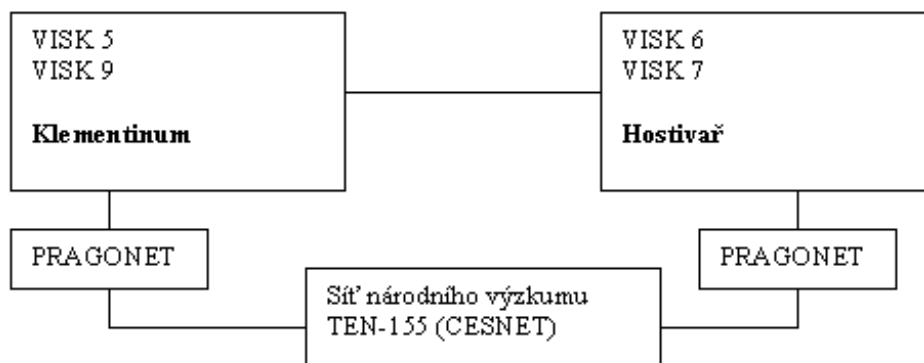
3. Rok 2001

V roce 2001 je třeba zajistit propojení do Sítě národního výzkumu a vzdělávání na dosažené úrovni, technologicky zabezpečit provoz digitální knihovny a rozšířit její kapacitu a funkce.

⁷ Digitization of Rare Library Materials: Storage and Access to Data / Project Management by Adolf Knoll and Stanislav Psohlavec. Authors: Adolf Knoll, Stanislav Psohlavec, Jan Mottl, Jan Vomlel, Tomáš Mayer, ... Prague, National Library – Albertina icome Praha, 1999. 1 CD-ROM; viz též: <http://digit.nkp.cz/rare99/enter.htm>

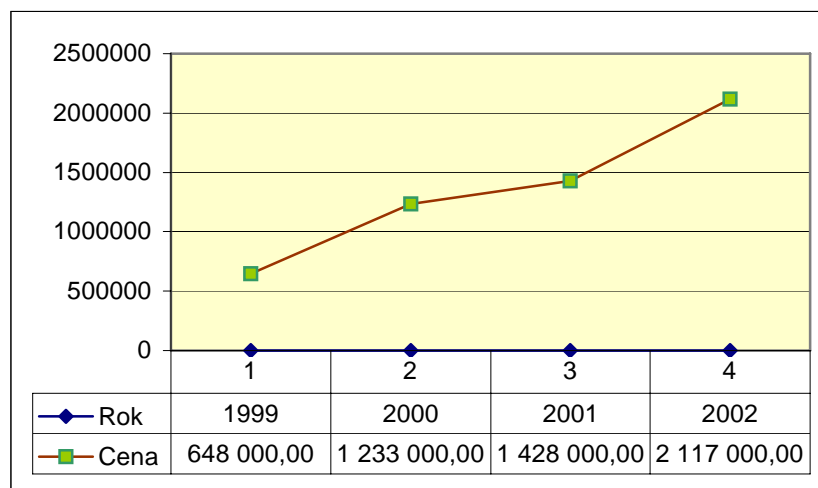
3.1 Propojení do Sítě národního výzkumu a vzdělávání na dosažené úrovni

V současné době lze zpřístupnění rozhodujících digitálních zdrojů z NK, budovaných prostřednictvím jednotlivých podprogramů VISK, prostřednictvím Sítě národního výzkumu a vzdělávání TEN-155 vyjádřit schematicky takto:

V obou budovách NK jsou instalovány výkonné servery a rozsáhlá disková pole; v Centrálním depozitáři Hostivař navíc robotická magnetopásková knihovna o kapacitě cca. 2,3 TB. Kromě tvorby dat a obsluhy zařízení je třeba platit poplatky za připojení, a to za pronájem optického vlákna firmě PRAGONET a za přístup do TEN-155 firmě CESNET.

Vývoj cen za připojení do Sítě národního výzkumu prostřednictvím CESNET je zřejmý z připojeného grafu:

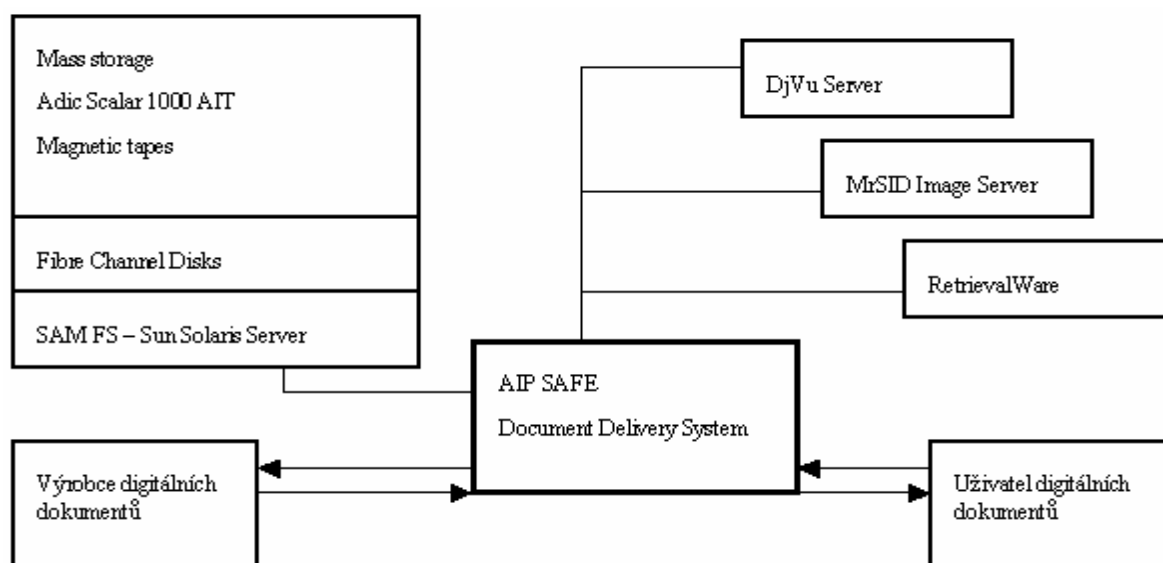
Rok 2000 znamenal zvýšení rychlosti připojení z 10 Mbit/s na 155 Mbit/s a zároveň zrušení omezení objemu přenesených dat. Krátce poté došlo (od poloviny roku 2000) ke změně financování účasti v Síti národního výzkumu a připojené instituce se musely zavázat, že od r. 2002 se budou podílet na provozu Sítě asi 1% veškerých svých ročních nákladů (včetně prostředků získaných z různých grantových programů). Pro Národní knihovnu ČR to bude znamenat další velmi podstatný nárůst poplatků. Spolu s očekávaným a nedávno ohláše-

ným zvýšením poplatků za služby PRAGONET pro připojení Klementina bude celková suma určitě vyšší, než je ta ukázaná v grafu.

Dosavadní rychlost připojení je zatím optimální, nicméně zajímavé bude ji vyhodnotit na základě rutinního chodu digitální knihovny. Poplatek plánovaný na rok 2002 umožní teoreticky Národní knihovně ČR zvýšit rychlost připojení, ale to už by v cenách roku 2000 znamenalo na naší straně rozsáhlé investice v hodnotě cca. 110000 USD.

3.2 Zabezpečení provozu digitální knihovny

V Centrálním depozitáři v Hostivaři jsou instalovány hardwarové a softwarové prostředky v hodnotě blížíci se 15 milionům Kč. Jde o realizaci významných programových projektů výzkumu a vývoje, výzkumného záměru, zabývajícího se problematikou digitální knihovny, a v neposlední řadě také podpory Open Society Fund. Instalovaný soubor zařízení a software je třeba udržovat, což se děje především placením technické podpory příslušných systémů a jejich servisu, update instalovaného software a dalších služeb souvisejících se správou a rozšiřováním systému AIP SAFE, který integruje jednotlivé komponenty digitální knihovny a jehož prostřednictvím s ní komunikuje uživatel.

3.3 Uživatelský komfort Digitální knihovny

Digitální knihovna je odkázána z webových stránek Národní knihovny ČR, zatím pouze z oddílu o projektech a programech, neboť je testována. Ke konci července v ní je již nahráno na 500 jednotek digitalizovaných dokumentů, tj. ročníků novin nebo titulů rukopisů. Po dořešení migrace ze starší verze metadatové struktury bude doplněno několik set rukopisů, ke konci roku jich lze očekávat na 700 i více.

Je třeba však říci, že ne všem uživatelům bude toto množství přístupné, neboť je regulováno stupněm přístupových práv, které zohledňuje výčet titulů i kvalitu zobrazení, případně participaci na doplnění popisných metadat. Je třeba si totiž

uvědomit v této souvislosti i otázky autorského zákona, neboť u některých titulů dosud hrají roli autorská práva, zatím co u rukopisů dochází často k prvnímu vydání díla – byť tímto způsobem – a tudíž k němu vznikají autorská práva.

Každopádně první dvě úrovně jsou velmi volné, jen pro tu vyšší z nich se musí uživatel zdarma zaregistrovat.

Během roku 2001 probíhalo rozsáhlé testování dialogu s Digitální knihovnou. Na jeho základě byla stávající interface – a tím i způsob dialogu – zásadně přepracována. Přitom byla řešena řada dalších technických otázek, neboť je třeba si uvědomit, že tvar digitálního dokumentu v systému AIP SAFE je generován z archivních statických SGML struktur. V návaznosti na prověření nové interface dojde ke zpracování i její anglické verze. Zde se kvalita přístupu k různým digitálním produktům bude lišit. Nejlépe na tom budou rukopisy z fondu Národní knihovny ČR a od roku 2001 i rukopisy ostatních majitelů, neboť k nim existují dva paralelní popisy: český a anglický (tj. angličtina jako katalogizační/popisný jazyk). V ostatních případech až na výjimky bude anglická pouze interface vč. návěští popisných prvků.

Uživatelský komfort je však zvyšován i jinými způsoby. Jde o tři samostatné moduly, které vytvářejí značnou přidanou hodnotu k již existujícím datům a metadatům:

3.3.1 DjVu server

DjVu server je velice zajímavá technologie, neboť jsme jednou z mála institucí, která v oblasti digitálních knihoven věnuje velkou pozornost datům, a ne pouze metadatům podle poslední módy. Zjistili jsme totiž, že vhodnou znalostí a uplatněním kompresních algoritmů a nových technologií v této oblasti můžeme nebývale usnadnit komunikaci.

DjVu je složený obrazový formát, jenž dokáže komprimovat obrazová data do několikanásobně menších souborů, než to dokáží stávající algoritmy, ať již jde o jednobitovou kompresi CCITT Fax Group 4 v TIFF nebo DCT v JPEG pro barevný obraz, vč. 256 odstínů šedi.

Prakticky není třeba pro přečtení jedné strany velkoformátových novin stahovat 1,6 – 2,6 MB JPEG, ale postačí 100-200 KB DjVu.⁸ K dispozici je vhodný plug-in pro manipulaci s obrazem, který pracuje v obou hlavních prohlížečích. Konverze do DjVu se děje v reálném čase na požádání uživatele a je velmi rychlá. Zatím o obdobném řešení nevíme, ale víme, že tvůrci DjVu měli i toto na mysli.

⁸ Viz Knoll, Adolf – Polišínský, Jiří: Document delivery from digital archives. Invited paper of the ELAG 2001 25th Library Systems Seminar on Integrating Heterogeneous Resources, held in Prague, 6 – 8 June 2001

viz též: Knoll, Adolf: New image formats and approaches for document delivery and their comparison with traditional methods. In: Informace na dlani 2001 (English paper at INFORUM 2001, held on 29 – 31 May 2001 in Prague). Praha, Albertina icome Praha, 2001.

3.3.2 MrSID server

MrSID server není ještě implementován, stane se tak pravděpodobně příští rok. MrSID technologie umožní zpřístupňovat prostřednictvím digitální knihovny velmi objemné obrazové soubory, i několik set MB nekomprimovaně. Předností této technologie je ta skutečnost, že obraz existuje v jednom souboru v několika rozlišeních. Používáno je vždy jedno z nich a navíc je po síti posílána jen požadovaná část dat, kterou si definoval uživatel ve výřezu z většího celku.

Tato technologie umožní zpřístupnění digitalizovaných map a dalších velkých souborů, ve kterých je zároveň kladen velký akcent na dobré zpřístupnění detailů.

3.3.3 RetrievalWare

Řada novin a časopisů má velmi zajímavý obsah a bylo by užitečné umožnit uživatelům, aby se v něm lépe orientovali. Toho má být alespoň částečně dosaženo OCR pořizováním dalších textových metadat a vyhledáváním v nich. Tato metadata budou budou uživateli skrytá, protože nebudou dokonalá, což ostatně na základě starých předloh není ani bez značného ručního úsilí ani možné. Slovo *metadata* vyjadřuje právě tu skutečnost, že půjde o zlepšení přístupu k obrazům příslušných stran. Slovo *data* na tomto místě by znamenalo, že uživatel bude mít k dispozici plné texty.

4. Závěr

Digitální knihovna je velmi složitý mechanismus, ke kterému se přiřazuje řada projektů, které mají charakter výzkumu a vývoje a které přispívají k jejímu rozvoji. Digitální knihovna je dovršením našich snah na poli digitálního zpřístupnění dokumentů, je integrovanou součástí celého spektra aktivit. Je založena pro všechny dokumenty na totožných principech; před a za digitální knihovnou je mnoho programových nástrojů a know-how, jež je třeba neustále udržovat v harmonii mezi sebou a zároveň s tímto zastřešujícím celkem.

Naše Digitální knihovna se liší pozitivně od jiných tím, že zahrnuje virtuální zpřístupnění fondů různého druhu a pocházejících ze stále většího počtu institucí, chrání jejich data, zabezpečuje jejich standardní zpracování a připravuje se na komunikaci s dalšími programy. Zároveň začíná značně přispívat k národní standardizaci práce se složitými digitálními dokumenty, ať již jde o jejich tvorbu nebo zpřístupnění. To otvírá velice efektivní cestu k zasazení našich dokumentů do širších prostředí, až budou tato na odpovídající úrovni. Pro správce Digitální knihovny to znamená neustálý kontakt se světovým děním jak v oblasti moderních technologií, tak i v oblasti spolupráce různých typů institucí na zpřístupnění a ochraně kulturního dědictví.

VISK 5

Národní program retrospektivní konverze katalogů knihoven v ČR – RETROKON

Bohdana Stoklasová, Národní knihovna ČR

Príspevek prináša v úvodu základní informace o podprogramu VISK 5 (další informace o podprogramu jsou k dispozici na adrese http://www.nkp.cz/o_knihovnach/konsorcia/VISK/VISK5.htm), analyzuje plnění dílčích úkolů a stanovného harmonogramu a charakterizuje jednotlivé schválené i neschválené projekty. V závěru příspěvku naleznete zhodnocení zkušeností získaných během realizace podprogramu včetně upozornění na pozitivní i negativní momenty a pokus o prognózu vývoje v oblasti retrospektivní konverze katalogů českých knihoven v následujících letech.

Základní informace o podprogramu VISK 5

Hlavním cílem podprogramu VISK 5 je zpřístupnění katalogů a tím i fondů největších českých knihoven prostřednictvím Internetu. Realizace podprogramu umožní široké otevření katalogů i fondů jednotlivých knihoven nejen pro místní, ale i pro vzdálené uživatele včetně online objednávání dokumentů z fondů vzdálených knihoven. Zkvalitnění meziknihovní výpůjční služby povede ke zrovnoprávnění uživatelů bez ohledu na jejich sídlo a k rovnoprávnému přístupu k informacím bez ohledu na místo jejich fyzické uložení. Cílem podprogramu je rovněž vytvoření velkého množství kvalitních bibliografických záznamů, které budou k dispozici ostatním knihovnám.

Podprogram je zaměřen především na **instituce s fondy velkého rozsahu** (nad 200.000 svazků) a zásadního významu pro meziknihovní výpůjční službu a/nebo uchování a zpřístupnění národního kulturního dědictví a s vysokou úrovní katalogizace v přítomnosti i minulosti, která zajistí kvalitní výsledek retrospektivní konverze odpovídající doporučením uvedeným v materiálu Záznam pro souborný katalog : UNIMARC. Konkrétně se jedná především o Národní knihovnu ČR, Moravskou zemskou knihovnu, všechny státní vědecké knihovny a ústřední odborné knihovny, Knihovnu Národního muzea, Knihovnu AV ČR, Parlamentní knihovnu a další knihovny s významnými knihovními fondy, přičemž největší prioritu má Národní knihovna ČR (dále NK).

Základními **podmínkami pro přidělení finančních prostředků** jsou rozsah a význam fondů, vysoká úroveň katalogizace v současnosti i minulosti, respektování standardů, zkušenosti s automatizací, ochota poskytnout výsledné biblio-

grafické záznamy zdarma do CASLIN - souborného katalogu ČR, ochota zpřístupnit primární dokumenty v rámci meziknihovní výpůjční služby, využití existujících bibliografických záznamů a připojení vlastních jednotek k již existujícím záznamům v CASLIN - souborném katalogu ČR, nikoli multiplicitní tvorba záznamů těchto dokumentů, ochota spolupracovat na tvorbě a údržbě záznamů autorit, ochota zapojit se do informačního systému pro retrospektivní konverzi katalogů (koordinace, průběžné informace o postupu).

Dílčí cíle podprogramu a plnění harmonogramu jejich naplňování

Dílčí cíle podprogramu a harmonogram jejich naplňování byly při koncipování podprogramu vyjádřeny v přehledné tabulce.

Č.	Název	Specifikace	Termín
1	Zmapování katalogů velkých českých knihoven určených k retrospektivní konverzi	Rozeslání dotazníků (katalogy určené k retrospektivní konverzi, současná situace a plány) do knihoven s fondy nad 200.000 svazků a jejich vyhodnocení a zveřejnění výsledků na Internetu	Říjen 2000
2	Stanovení a zveřejnění priorit retrospektivní konverze	Na podkladě vyhodnocení dotazníků stanovení priorit retrospektivní konverze v rámci národního programu a plán koordinovaného přidělování finančních prostředků VISK se zvláštním zřetelem na jejich racionální využití, především eliminaci multiplicitních činností. Nejvyšší prioritu budou mít katalogy největších knihoven s univerzálními fondy, kde je riziko duplicit nejvyšší, paralelně může probíhat retrospektivní konverze katalogů knihoven se specializovanými fondy, kde multiplicity nehrozí. Zveřejnění plánu na Internetu	Leden 2001
3	Zahájení provozu retrospektivní konverze katalogů podle stanovených priorit v rámci podprogramu VISK 5	K zahájení provozu retrospektivní konverze v několika velkých českých knihovnách již došlo, probíhá však natolik pomalu, že se jedná spíše o stagnaci, přesto se, přesněji řečeno, bude jednat o její urychlení v závislosti na objemu přidělených finančních prostředků	Březen 2001- -
4	Koordinace postupu retrospektivní konverze ve velkých českých knihovnách a průběžné zveřejňování výsledků	Postup retrospektivní konverze českých knihoven bude koordinován a řízen prostřednictvím informačního systému pro retrospektivní konverzi, který má k dispozici NK. Správné rozfázování a koordinace retrospektivní konverze jsou nutné s ohledem na omezení multiplicitního převodu těchto záznamů. Výstupem z informačního systému bude pravidelná informace o postupu retrospektivní konverze v jednotlivých institucích.	Březen 2001- -

Nyní se zaměříme na analýzu plnění uvedených cílů a stanoveného harmonogramu.

1: Zmapování katalogů velkých českých knihoven určených k retrospektivní konverzi

NK využila výsledků průzkumu OK a obeslala dotazníkem <http://www.nkp.cz/standard/retrokon/DOTAZRTR.doc> dvacet českých knihoven s největšími fondy (nad 200.000 svazků). Dotazník byl rozeslán na jaře roku 2000, návratnost byla v prvním kole velmi nízká (zhruba 30%), proto byla celá akce opakována na podzim roku 2000, čímž NK získala informace zhruba o polovině obeslaných knihoven. Další informace získala z projektů podaných v rámci podprogramu VISK5, kde bylo vyplnění dotazníku povinnou podmínkou. Malá návratnost dotazníků způsobila skluz v plnění stanoveného harmonogramu. Analýza dodaných dat mohla proběhnout až v první polovině roku 2001, nyní dochází k jejich korekcím a formalizaci s ohledem na optimální způsob jejich vyhledávání a prezentace. V posledním čtvrtletí 2001 budou získané údaje i seznam obeslaných knihoven zveřejněny na Internetu. Knihovny budou mít možnost své údaje aktualizovat a/nebo upravit a také bude zřejmé, které knihovny navzdory mnoha urgencím neodpověděly.

2: Stanovení a zveřejnění priorit retrospektivní konverze

Jak již bylo uvedeno, údaje o řadě knihoven stále nejsou k dispozici. Závažná je absence údajů zejména u Knihovny Národního muzea, jejíž fondy patří k největším v Česku. Stanovení priorit pro celou skupinu největších českých knihoven a plánované grafické vyznačení priorit jednotlivých katalogů v rámci všech shromážděných údajů tedy stále není možné. Hodnotitelská komise podprogramu VISK5 vycházela při posuzování projektů a přidělování finančních prostředků z obecných priorit, které byly zveřejněny již při koncipování podprogramu.

3: Zahájení provozu retrospektivní konverze katalogů podle stanovených priorit v rámci podprogramu VISK 5

Přidělení finančních prostředků v roce 2000 (1.200.000 Kč) umožnilo pokračování retrospektivní konverze generálního katalogu univerzálního knihovního fondu NK. V roce 2001 byla k dispozici částka 11.000.000 Kč, která umožnila jak pokračování některých významných projektů zahájených v minulých letech, tak zahájení (a v několika případech i dokončení) projektů nových. Podrobnější informace o jednotlivých projektech budou uvedeny dále.

4: Koordinace postupu retrospektivní konverze ve velkých českých knihovnách a průběžné zveřejňování výsledků

Koordinacním a metodickým centrem celého podprogramu je NK. Pracovníci NK poskytli řadu konzultací a materiálů jak knihovnám, které připravovaly

projekty pro podání v rámci podprogramu VISK 5, tak členům hodnotitelské komise. Rada obecných informací o retrospektivní konverzi je k dispozici na stránce <http://www.nkp.cz/standard/retrokon/retrokonv.htm>, průběžné zveřejňování výsledků NK je možné nalézt na téže stránce, průběžné zveřejňování výsledků všech knihoven zapojených do programu se bude objevovat na stránce http://www.nkp.cz/o_knihovnach/konsorcia/VISK/VISK5.htm. Všeobecná dostupnost informací se výrazně zlepšil po zapojení národního informačního systému pro retrospektivní konverzi v závěru roku 2001.

Analýza předložených projektů

O finanční podporu v rámci VISK 5 se v roce 2001 ucházelo 22 projektů v celkové výši 13.573.990 Kč požadovaných prostředků. 14 projektům byla přidělena částka pokrývající zcela nebo zčásti jejich požadavky. Přiděleno bylo celkem 10.410.000 Kč. Relativně malý „odpad“ (= vyřazené projekty) v rámci VISK 5 byl způsoben rozsáhlou osvětovou a konzultační činností NK. Knihovny, jejichž projekty nevyhovovaly podmínkám podprogramu a byly by s největší pravděpodobností vyřazeny, od jejich podání předem ustoupily. Přidělení/nepřidělení finančních prostředků jednotlivým institucím a projektům ilustruje přehledně následující tabulka:

Výsledky programu VISK 5 v roce 2001				
Č.proj.	Investice	Neinvestice	Suma	Žadatel : Projekt
1		445 000	445 000	Státní vědecká knihovna v Plzni : Naskenování a zpřístupnění muzejního katalogu
2		4 200 000	4 200 000	Národní knihovna ČR, Praha : Retrospektivní konverze generálních katalogů NK
3			0	Ústav pro informace ve vzdělávání, Praha : Zpřístupnění historického katalogu SPK Komenského
4	138 000	596 000	734 000	Národní knihovna ČR, Praha : Retrospektivní konverze SK zahraničních periodik
5			0	Národní zemědělské muzeum, Praha : Retrospektivní konverze knižního fondu NZM
6			0	Národní muzeum Praha – knihovna : Retrospektivní konverze katalogu kramářských tisků
7			0	Národní muzeum Praha – knihovna : Souborný katalog zámeckých knihoven
8		79 000	79 000	Muzeum východních Čech Hradec Králové : Retrokonverze záznamů regionálních seriálů
9	46 000	16 000	62 000	Okresní muzeum a galerie Jičín : Retrokonverze záznamů regionálních seriálů
10	396 000	91 000	487 000	Státní vědecká knihovna Olomouc : Zpřístupnění obrazových katalogů SVKOL
11		252 000	252 000	Kancelář PS, Parlamentní knihovna Praha : Retrospektivní konverze Tobolkova jmenného katalogu
12			0	Státní památkový ústav středních Čech, Praha :

				Souborný katalog zámeckých knihoven středních Čech
13			0	Státní památkový ústav České Budějovice : Souborný katalog zámeckých knihoven jižních Čech
14		147 000	147 000	Ústav zemědělských a potravinářských informací, Praha : Zpřístupnění jmenného katalogu Ústř. zem. knihovny na Internetu
15			0	Státní památkový ústav Brno : Katalog zámeckých knihoven St. pam. Úst. V Brně
16	46 000	167 000	213 000	Státní vědecká knihovna Hradec Králové : Retrokonverze záznamů regionálních seriálů
17	129 000	1 684 000	1 813 000	Národní knihovna ČR, Praha : Národní informační systém pro retrospektivní konverzi
18	47 000	200 000	247 000	Uměleckoprůmyslové muzeum Praha : Rekatalogizace přírůstků knih z let 1985 až 1994
19		871 000	871 000	Státní technická knihovna Praha : Retrokonverze generálního katalogu knih STK – záznamy z let 1913-1977
20	50 000	30 000	80 000	Městská knihovna Náchod : Retrokonverze záznamů regionálních seriálů
21	520 000	260 000	780 000	Moravská zemská knihovna Brno : Zpřístupnění obrazových katalogů MZK v Brně
22			0	Státní památkový ústav Plzeň : Katalog zámeckých knihoven v Plzeňském a Karlov. kraji
Celkem	1 372 000	9 038 000	10 410 000	

Následující komentář nebude detailně analyzovat všechny schválené i neschválené projekty, ale zaměří se na skupiny projektů i vybrané jednotlivé projekty, které mají určité obecně zajímavé rysy a mohou být pro ostatní knihovny inspirací nebo naopak varováním či podnětem k zamyšlení.

Schválené projekty

Skupina koordinovaných projektů využívajících obrazových katalogů.

Do této skupiny patří projekty 1, 2, 10, 11, 17, 21. Společným rysem je využití naskenovaných (obrazových) katalogů jako základu s tím, že jednotlivé instituce jsou si vědomy skutečnosti, že úplné zpřístupnění jejich katalogů ve formě strukturované databáze odpovídající mezinárodním standardům představuje s ohledem na limitované finanční zdroje „běh na dlouhou trať“. Snaží se proto maximálním způsobem využít obrazové katalogy včetně zajištění možnosti objednávání z těchto katalogů především pro účely výpůjček, ale i pro účely retrospektivní konverze jiných knihoven. Koordinace nemusí nutně znamenat naprosto stejný postup ve všech institucích. NK, Státní vědecká knihovna v Plzni a Parlamentní knihovna stejný postup zvolily a původně ho plánovaly i další dvě knihovny – Moravská zemská knihovna v Brně a Státní vědecká knihovna v Olomouci. Nová verze systému ALEPH přinesla nové možnosti využití obrazových katalogů a znamenala modifikaci technologie v těchto institucích. Důležité je, že všechny uvedené instituce jsou v permanentním kontaktu, společně

zvažují pro i proti jednotlivých zvolených řešení, společně využívají i drahou techniku (skenery) a snaží se postupovat tak, aby optimálně využily získané finanční prostředky, minimalizovaly duplicitní činnosti a výsledky své činnosti daly k dispozici čtenářům i kolegům z dalších knihoven. Naskenování silně využívaných katalogů všude tam, kde nelze předpokládat rychlý postup úplné retrospektivní konverze a jejich zpřístupnění na Internetu včetně možnosti objednávání představuje rychlou a levnou cestu pro otevření fondů popsanych v těchto katalozích. Knihovna, která zveřejní své naskenované katalogy včetně možnosti objednávání pak může v klidu a racionálně naplánovat další postup. Může si dovolit počkat a převzít záznamy z externích databází, až budou k dispozici a/nebo propojit zkrácené záznamy s úplnými záznamy ve vlastním, případně i externím obrazovém katalogu, atd.

Skupina koordinovaných projektů Retrokonverze záznamů regionálních seriálů

Jde o kooperativní projekt knihoven, muzeí a galerií Královéhradeckého kraje, který zahrnuje projekty 8,9,16 a 20. Cílem je retrospektivní konverze záznamů seriálů vydávaných na území dnešního Královéhradeckého kraje. Koordinátorem projektu je Státní vědecká knihovna v Hradci Králové (dále jen SVKHK). Z projektu je patrná jasná koncepce, SVKHK v roli koordinátora je garantem respektování standardů a poskytnutí výstupu ve tvaru snadno využitelném v celonárodním i nadnárodním projektu. SVKHK v roli koordinátora se opírá nejen o znalost regionálních fondů, ale i o zkušenosti získané během automatizace knihovnických procesů ve vlastní instituci i během účasti v jiných kooperativních projektech v oblasti retrospektivní konverze. Projekt je důkazem, že zapojení muzeí a galerií do spolupráce, které je u nás i v zahraničí často označováno jako problém, nemusí být v případě jasné koncepce a dobrého, zkušeného koordinátora problémem neřešitelným.

Státní technická knihovna Praha : Retrokonverze generálního katalogu knih STK – záznamy z let 1913-1977

Projekt Státní technické knihovny (dále jen STK) není projektem kooperativním, má však řadu zajímavých a pro ostatní české knihovny inspirativních rysů, proto mu zde bude (na rozdíl od ostatních individuálních projektů) věnována pozornost. Cílem projektu je zpřístupnění záznamů monografií z fondu STK vydaných v letech 1913-1977. Katalog STK obsahuje i záznamy monografií vydaných před rokem 1913 a po roce 1978 a záznamy seriálů a dalších dokumentů. Retrospektivní konverze záznamů monografií vydaných před rokem 1913 a po roce 1978 a retrospektivní konverze seriálů z fondů STK proběhla a/nebo probíhá v rámci jiných grantových programů nebo z prostředků základního rozpočtu STK. STK si tak v provozním měřítku odzkoušela různé technologie – od komplexní rekatalogizace historického fondu až po technologii RETROKON pro seriály, což jí umožnilo provést kvalifikovanou analýzu i rozhodnutí o metodě zvolené pro převod záznamů monografií vydaných v letech 1913-1977. Zvolená

metoda kombinuje ruční přepis záznamů obsažených ve svazkových přírůstkových seznamech s využitím externích zdrojů. Proto mohou být výsledky projektu (zejména analýza externích zdrojů a zkušenost s jejich využitím a otestování programů umožňující přiřazení dat z externích zdrojů k záznamům vzniklým v STK) zajímavé i pro ostatní české knihovny, zejména pro ty, jejichž katalogizační záznamy mají nízkou kvalitu a pro které využití externích zdrojů znamená možnost podstatného zkvalitnění přístupového aparátu k vlastním fondům. Projekt STK je zajímavý také proto, že se jedná o knihovnu s oborově vymezeným, nikoli univerzálním fondem. Malé zapojení ústředních odborných knihoven do podprogramu VISK 5 bylo totiž nepříjemným překvapením.

Neschválené projekty

Skupina koordinovaných projektů Katalog zámeckých knihoven...

Jde o kooperativní projekt zámeckých knihoven, muzeí a památkových ústavů pod vedením Knihovny Národního muzea, který zahrnuje projekty 5,7,12,13,15 a 22. Cílem je retrospektivní konverze záznamů obsažených v katalogích zámeckých knihoven v Čechách, na Moravě a ve Slezsku a vytvoření databáze evropské historické literatury od 9. do 20. století zachované v unikátních jednotlivých sbírkách. Projekt je jakýmsi smutným protipólem výše zmíněného kooperativního projektu knihoven, muzeí a galerií Královéhradeckého kraje. Koordinátorem projektu je Knihovna Národního muzea (dále jen KNM). Projekt je podáván opakovaně a opakovaně je i odmítán vždy ze stejných důvodů: nedostatečné respektování standardů a absence vazby na související projekty, technologie a externí zdroje. Navzdory opakovaným hodnocením a analýzám vznikajících záznamů, které potvrzují nedostatečné respektování standardů, nedochází ke změně postoje ke standardům na straně koordinátora, projekt jakoby znovu a znovu vzniká ve vakuu, bez ohledu na existující standardy, technologie a dostupné externí zdroje. KNM se opírá pouze o znalost fondů, ale nemůže se opřít o zkušenosti získané během automatizace knihovnických procesů ve vlastní instituci ani o zkušenosti získané během účasti v jiných kooperativních projektech v oblasti retrospektivní konverze. Projekt dokazuje, že koordinátor takto rozsáhlého projektu musí napřed získat zkušenosti v oblasti automatizace vlastní knihovny, která vede kromě zvládnutí a pochopení role standardů i k praktickému využívání a tím i znalosti externích zdrojů. Dále je žádoucí, aby získal praktické zkušenosti v projektu retrospektivní konverze katalogů jako řadový účastník.

Zhodnocení zkušeností získaných během realizace podprogramu

Podprogram VISK 5 znamená pro řadu českých knihoven možnost pokračovat v započatých projektech a zároveň naději na jejich dokončení. Pro jiné knihovny znamená šanci na zahájení projektů retrospektivní konverze. Pro uživatele českých knihoven otevírá jejich katalogy a fondy a díky využití Internetu

zrovnoprávňuje čtenáře místní i vzdálené, uživatele sídlící v centrech, kde existují velké knihovny a uživatele sídlící v menších obcích.

Jasně a jednoznačně stanovené podmínky pro získání dotace vedou ke koordinaci činností s cílem omezit multiplicitní převody týchž záznamů, respektování standardů, které je předpokladem vícenásobného využití jednou vytvořených záznamů. Velmi pozitivním rysem je vysoká míra využití záznamů České národní bibliografie, jejíž retrospektiva pokrývá celé dvacáté století. Pokrytí české knižní produkce 20. století se do roku 2003 podstatně zlepšilo doplněním záznamů, které nebyly obsaženy v České národní bibliografii, ale jsou obsaženy v katalozích NK, Moravské zemské knihovny, Státní vědecké knihovny v Olomouci, dalších státních vědeckých knihoven a Parlamentní knihovny. V uvedeném výčtu chybí zapojení fondů Knihovny Národního muzea. Zde je ale nutné napřed zahájit automatizaci knihovnických procesů, neboť právě s ní musí být retrospektivní konverze katalogů svázána.

Praxe českých knihoven ukazuje (a potvrzuje tak zkušenosti zahraniční), že prohledávání a „vytěžování“ více než dvou až tří zdrojů v procesu retrospektivní konverze je neefektivní. Vzhledem k tomu, že prvním zdrojem je vlastní katalog dané instituce, mnoho možností již nezůstává. Proto se ukazuje jako velmi naléhavé zkvalitnění možností pro využití souborného katalogu CASLIN i pro potřeby retrospektivní konverze katalogů – kromě lepších „technických“ možností pro přejímání záznamů to znamená i import maximálního počtu dostupných záznamů do souborného katalogu. Je třeba urychleně rozhodnout o osudu záznamů vzniklých retrospektivní konverzí České národní bibliografie (více než 400.000 záznamů). Je sice pravda, že tyto záznamy jsou dostupné na CD-ROM i online v rámci OPAC NK a dnes již i separátně, jedná se však o další zdroj, který je třeba prohledávat. S ohledem na výše zmíněné pravidlo dvou až tří zdrojů se tak buď Česká národní bibliografie nebo CASLIN – souborný katalog ČR mohou dostat mimo externí zdroje, které budou české knihovny využívat, což je škoda. Prozatím je „mimo“ využívané zdroje souborný katalog. Většina oslovených knihoven uvádí, že při retrospektivní konverzi využívají Českou národní bibliografii. Do CASLIN - souborného katalogu svými záznamy přispívají, ale nevyužívají ho jako externí zdroj pro retrospektivní konverzi. Jak již bylo naznačeno, v souvislosti s CASLIN – souborným katalogem ČR by měly být urychleně vyřešeny otázky technické a „politické“ otázky importu rozsáhlých souborů dat. Je totiž třeba myslet také na otázky ekonomické – zde mám na mysli především ekonomické ztráty plynoucí z nedotažení problémů zde jmenovaných.

Pokus o prognózu vývoje v oblasti retrospektivní konverze katalogů českých knihoven v následujících letech

V následujících letech by mělo dojít k podstatnému zlepšení v otevírání katalogů a fondů českých knihoven. Za vyspělými evropskými zeměmi zaostáváme v této oblasti o 20-30 let, je třeba tento „dluh“ srovnat. O rychlosti postupu

rozhodne do značné míry objem finančních prostředků přidělených v rámci VISK 5.

U katalogů, kde nelze předpokládat dokončení úplné retrospektivní konverze během několika let, dojde k jejich naskenování a zpřístupnění na internetu včetně možnosti vyhledávání. Tato metoda je rychlá a levná, nástroje na uživatelsky vlídné zpřístupnění naskenovaných katalogů včetně možnosti vyhledávání, řízení postupu retrospektivní konverze a napojení na národní informační systém retrospektivní konverze jsou k dispozici, stačí je převzít.

Národní informační systém poskytne kvalitní informace o postupu retrospektivní konverze katalogů českých knihoven i o jejich plánech v této oblasti. Půjde o významný nástroj pro sledování i plánování a koordinaci postupu retrospektivní konverze katalogů českých knihoven a zároveň o cennou pomůcku pro rozhodování o přihlášených projektech na půdě hodnotitelské komise VISK 5.

Zdokonalení nástrojů pro přebírání záznamů z CASLIN – souborného katalogu ČR, jeho obohacení o záznamy vzniklé v procesu retrospektivní konverze katalogů většiny českých knihoven a větší pozornost věnovaná souborům jmených i věcných autorit povedou ke zvýšení využití domácích externích zdrojů v procesu retrospektivní konverze (s masivnějším využitím zahraničních externích zdrojů lze s ohledem na jejich složení a finanční náročnost těžko počítat). Koncentrace většiny dostupných záznamů na jednom místě, propojení bibliografických záznamů a souborů autorit a zvýšení uživatelského komfortu při využívání CASLIN – souborného katalogu ČR povedou k tomu, že se knihovnám jeho využití v procesu retrospektivní konverze vyplatí. Po dosažení potřebných kvalitativních i kvantitativních parametrů bude využití CASLIN – souborného katalogu v procesu retrospektivní konverze nezbytnou podmínkou (stejně, jako je dnes povinné využití české národní bibliografie), čímž dojde k omezení vzniku multiplicitních záznamů týchž dokumentů v různých českých knihovnách. Čím později dojde k dosažení potřebných parametrů na straně souborného katalogu, tím větší budou ekonomické ztráty vzniklé při tvorbě multiplicitních záznamů a následném odstraňování multiplicit v souborném katalogu.

Díky projektům NK a dalších knihoven s univerzálními fondy bude v nejbližších letech dostupný solidní základ pro retrospektivní konverzi katalogů knihoven s univerzálními fondy. Složitější situace bude u oborově specializovaných knihoven. Význam retrospektivní konverze katalogů těchto knihoven v budoucnosti vzroste i v souvislosti s jejich úlohou při budování tematických informačních bran a jejich integraci v rámci jednotné informační brány (viz VISK 8). Žádoucí je kombinované meziresortní financování retrospektivní konverze katalogů těchto knihoven, tj. částečně z prostředků příslušného resortu a částečně z prostředků VISK 5.

VISK 6

Národní program digitálního zpřístupnění vzácných dokumentů

Adolf Knoll, Národní knihovna ČR

Memoriae Mundi Series Bohemica

1. Historie programu

Program *Memoriae Mundi Series Bohemica* vznikl v souvislosti s programem UNESCO Paměť světa. Nejstarším datem vážícím se k tomuto programu je podzim 1992, kdy uzavřela Národní knihovna ČR smlouvu se Všeobecným informačním programem UNESCO o přípravě a výrobě pilotního CD-ROM, který měl představit její nejvzácnější dokumenty. CD-ROM s digitalizovanými ukázkami vzácných dokumentů byl vydán v dubnu 1993 a z pohledu UNESCO představuje počátek tzv. Pražského projektu, který se později vyvinul v *Memoriae Mundi Series Bohemica*.

Paměť světa UNESCO je programem záchrany a ochrany světového dědictví uchovaného v dokumentech včetně zaznamenaných ústních tradic. Protože ochrana dokumentů je uskutečňována za účelem dlouhodobého zpřístupnění informací v nich obsažených, mají v Paměti světa místo i technologie, které tyto informace zpřístupňují jinou náhradní formou, a to ať jde o tzv. reformátování analogové nebo digitální. Z tohoto pohledu jsou stávající programy *Memoriae Mundi Series Bohemica* a *Kramerius* (VISK 7), jakožto i naše další aktivity v oblasti ochrany fondů, významnými příspěvky českých institucí do programu UNESCO Paměť světa.

Od roku 1992 prodělal náš program digitalizace několik etap:

1.1. První kroky a první úspěchy

Tato etapa je vymezena léty 1992-1995. Lze ji charakterizovat hledáním co nejefektivnějšího pořizování obrazových dat, což bylo velice závislé na tehdy dostupné technologii. Kvalitní digitální obraz jednotlivých stran středověkého rukopisu bylo možné získat pouze skenováním profesionálních velkoformátových barevných diapozitivů. Teprve v letech 1994-1995 se počaly objevovat digitální kamery, jejichž rozlišení počínalo být přijatelné pro běžně velké předlohy. Partner programu, firma *Albertina icome Praha s.r.o.*, jich v oněch letech několik otestovala na materiálech z Národní knihovny ČR. V r. 1995 byly vydány jako CD-ROM publikace dva úplné rukopisy. Zatím co pořizování obrazů stran *Antifonáře Sedleckého* bylo provedeno ještě prostřednictvím barevných

diapozitivů, obrazy tzv. Malé Riechentalovy kroniky byl již pořízeny přímou digitalizací předloh. Antifonář Sedlecký byl dalším pilotním projektem UNESCO a také znamenal poslední finanční podporu UNESCO pro naši digitalizaci. Druhý rukopis byl vydán již za podpory Společnosti Národní knihovny ČR. Digitálním vydáním těchto rukopisů byl formálně založen program Memoriae Mundi Series Bohemica. Dá se říci, že tato první etapa hledání vhodných technologií vyvrcholila školením knihovníků ze zemí střední a východní Evropy, které v r. 1995 zorganizovala za podpory Open Society Fund Národní knihovna ČR; školení se týkalo katalogizačních standardů, retrospektivní konverze katalogů a digitalizace a u jeho příležitosti byla také vydána obrazová publikace s CD-ROM, shrnující naše tehdejší poznání.

1.2 Vybudování digitalizačního pracoviště a rutinní provoz

Po ověření základních technologií jsme začali přemýšlet o rutinní digitalizaci dokumentů. Za tímto účelem jsme se rozhodli vybudovat digitalizační pracoviště v Národní knihovně ČR. Podařilo se to rozložením investic do let 1995 a 1996. Srdcem pracoviště se stala digitální kamera KODAK DCS 460, tehdy šlo o druhý exemplář této novinky v Evropě. Kamera byla černobílá (šedá škála) a měla rozlišení 2000x3000 bodů. Pomocí skládání dílčích obrazů pořízených pod barevnými filtry bylo možno pořizovat i barevný obraz o maximální velikosti 18 MB nekomprimovaně, zatím co běžné textové dokumenty se snímaly v šedé škále 256 odstínů. Uvedené rozlišení neumožňovalo snímání větších předloh, ale na druhé straně nás vedlo k zamyšlení nad ostatními aspekty připravované rutinní výroby digitálních dokumentů na základě vzácných originálů. Šlo o základní výstavbu komplexního programu výroby a zpřístupnění digitálních dokumentů a jejich maximální otevřenost a nezávislost na konkrétním prostředí.

Nezbytnost dokonalejší práce s popisnými metadaty byla námi vyslovena také na půdě UNESCO, šlo o regionální setkání zástupců některých středoevropských zemí v Budapešti. UNESCO tyto volání vyslyšelo a pozvalo nás k účasti na práci Subkomise pro technologii. Její další zasedání proběhlo na jaře 1996 v Praze za účasti zástupců evropských programů a představitelů Telematiky pro knihovny. Ze zasedání jsme si odnesli úkol zpracovat návrh na strukturu digitálního dokumentu, vyrobeného na základě vzácných předloh.

Standardizace struktury digitálního dokumentu na požadované úrovni tehdy nebyla, neexistovaly ani využitelné vzory nebo vhodné aplikované platformy. V několika etapách tehdy vznikl na bázi SGML jazyk DOBM; v podstatě šlo o extenzi HTML, z dnešního pohledu o jakousi jednoduchou a ideově spřízněnou obdobu dnešního XML.

Náš návrh byl přijat jako standard vhodný k následování v lednu 1999 UNESCO a dodnes je jedním z doporučených programových dokumentů programu Paměť světa. Rutinní výroba se skutečně v polovině roku 1996 rozběhla a v r. 1998 přibýlo další zařízení, vlastně druhá výrobní linka na základě bezdotykového skeneru Betterlight o rozlišení 6000x8000 bodů.

Od r. 1997 jsme také mohli využívat finančních prostředků v rámci řešení úkolů výzkumu a vývoje, nicméně od r. 1999 vniká akutní problém financování rutinního provozu. Ten se dal částečně řešit v rámci programu RISK (Rozvoj informační sítě knihoven) asi v rozsahu financování jedné pracovní směny.

RISK také přinesl účast dalších českých institucí, zejména šlo v první vlně o Státní vědeckou knihovnu Olomouc, Knihovnu Národního muzea, Moravskou zemskou knihovnu a Státní okresní archiv v Jihlavě. V r. 2000 se k nim připojila i Státní technická knihovna.; v rámci jiných finančních prostředků se mezi digitalizovanými dokumenty objevily i jednotlivosti jiných majitelů. Zároveň byla poskytnuta řada mezinárodních konzultací i školení.

1.3 Národní program

Když v r. 2000 došlo k podfinancování RISK, hrozil velký výpadek ve výrobě digitalizovaných dokumentů. Záchranou se stal nový program Veřejné informační služby knihoven, v němž se Memoriae Mundi Series Bohemica stal jedním z podprogramů. V r. 2000 došlo nejen v případě Národní knihovny ČR, ale i v dalších případech k dofinancování výpadku RISK v rámci nového podprogramu. V r. 2001 pak dochází k plné realizaci podprogramu, což umožnilo účast dalších institucí. I v mezinárodním měřítku jde o zcela výjimečnou událost, kdy skutečně prostřednictvím Ministerstva kultury ČR dochází ke značnému urychlení zpřístupnění vzácných dokumentů. Memoriae Mundi Series Bohemica koordinuje svou činnost s programem Kramerius a oba pak si kladou za cíl zpřístupnit produkované dokumenty prostřednictvím Digitální knihovny.

2. Základní principy programu

2.1 Dodržování předepsaných standardů

Podmínkou účasti v programu je respektování strukturovacího jazyka DOBM, případně jeho nástupců. Definice DOBM jsou dostupné od r. 1999 na Internetu ze čtyř serverů: Národní knihovna ČR, UNESCO v Paříži a zrcadla serveru UNESCO v USA a Japonsku. Prakticky pak dochází k dodržování standardů převážně centralizovanou výrobou dokumentů v Národní knihovně ČR za účasti AIP Beroun s.r.o.

Dodržení standardu má pro účastníky řadu výhod:

- Možnost používání existujících nástrojů pro tvorbu popisných metadat (v případě rukopisů jde o program generování šablon pro zápis údajů a program automatizované strukturace zapsaných dat do předepsané struktury)
- Možnost používání nástrojů pro práci s digitalizovanými dokumenty:
 - ManuFreT pro lokální přístup
 - AIP SAFE pro přístup po Internetu z Digitální knihovny
- Možnost využívání nejnovějších poznatků a výsledků aktivit z oblasti výzkumu a vývoje dotýkajících se aspektů výroby a zpřístupnění digitálních dokumentů (například nový optimalizovaný 32-bitový ManuFreT, nové nástroje na strukturování metadat, nástroje na optimalizaci komprese JPEG, plug-in

pro manipulaci s obrazovými daty ImGear, dynamická konverze do formátu DjVu v prostředí Digitální knihovny, perspektivně možnost využití technologie MrSID atp.)

- Ochrana a trvalé uchování digitálních dokumentů vč. obnovy a migrace dat
- Kompatibilita s případnými novými programy (například evropský katalog rukopisů MASTER)

Uvedené a další prostředky a výhody jsou poskytovány účastníkům programu Memoriae Mundi Series Bohemica zdarma pro nekomerční využití. Kromě toho nejsou účastníkům programu účtovány náklady Národní knihovny ČR, neboť v případě knihovny by šlo jen o přelévání státních prostředků.

Dodržení standardu umožňuje dále kompatibilitu s prostředím Digitální knihovny a využití všech jejích nástrojů. Znamená rovněž kompatibilitu s produkty programu Kramerius a s dalšími druhy digitalizovaných dokumentů, než jsou nyní převážně zpracovávány rukopisy a v některých případech staré tisky a monografie.

2.2 Zpřístupnění dokumentů pro badatelské účely v Digitální knihovně

Podmínkou účasti v programu je souhlas se zpřístupněním digitálních dokumentů v Digitální knihovně provozované Národní knihovnou ČR. Národní knihovna ČR předpokládá několik úrovní přístupu od plně volného k některým titulům až po různě definovaná oprávnění jednotlivých uživatelů k jednotlivým titulům dokumentů.

Oprávnění se týkají nejen titulů, ale i kvality zpřístupňovaného digitálního obrazu. S každým majitelem originálů bude šíře zpřístupnění jednotlivých titulů projednána, rovněž tak i jeho práva v systému AIP SAFE.

3. Perspektivy rozvoje programu

Objem finančních prostředků v programu v r. 2001 ze státních zdrojů je 7,5 milionu Kč, což je o 5 milionů více, než se s největším vypětím dařilo sehnat každoročně na financování výroby digitálních kopií rukopisů.

Tento objem prostředků se ještě v mnoha případech zvyšuje spoluúčastí participujících institucí; podmínkou je nejméně 30% spoluúčast. Ta může spočívat buď přímo v dalších finančních prostředcích přímo věnovaných na digitalizaci nebo v práci s digitalizací související, například vlastní vyhotovení popisů, doprava dokumentů, vlastní vybavení technikou pro zpřístupnění těchto dokumentů atp.

Program je řízen komisí při Ministerstvu kultury ČR, která nejen že posuzuje předkládané projekty, ale také je v živém kontaktu s majiteli vzácných dokumentů a působí na ně tak, aby se v celostátním měřítku dařilo virtuálně pospojovat související dokumenty a vytvářet tak hodnotné virtuální sbírky.

Očekávaná produkce digitálních kopií rukopisů je zhruba až 100.000 stran ročně; k tomu je třeba přidat další dokumenty jako například v r. 2001 hodnotné soubory starých učebnic z Ústavu pro informace ve vzdělávání.

Digitalizovány jsou nejen dokumenty domácí provenience, ale také další vzácné dokumenty, u nichž je předpokládán zájem uživatelů a jež mají být současně prostřednictvím digitální kopie chráněny před poškozením. Jde nejen o evropské rukopisy, ale letos též o rukopisy arabské a perské.

Závěrem letošního roku bude digitálně k dispozici za celou dobu existence programu (tj. od počátku rutinní výroby v r. 1996) na 300.000 stran převážně rukopisů a další desetitisíce stran vzácných monografií.

Potěšující je rovněž rozšiřování programu na další instituce. Kromě již tradičních výše jmenovaných účastníků jde především o muzea. Letos se úspěšně účastní Okresní muzeum Mladá Boleslav, Muzeum východních Čech v Hradci Králové, Okresní muzeum v Klatovech a Západočeské muzeum v Plzni. Archivy jsou zastoupeny již tradičně Státním okresním archivem v Jihlavě, zámecké knihovny knihovnou na zámku Kynžvart a církevní instituce Královskou kano-nií premonstrátů na Strahově. Další instituce se soutěže zúčastnily neúspěšně anebo plánují účast v příštích letech. Rovněž komise programu má v úmyslu vy-zvat další konkrétní majitele vzácných dokumentů v příštím roce.

Program se tak skutečně stává národním a má šanci vytvořit skutečně repre- zentativní digitální knihovnu vzácných dokumentů nacházejících se v českých zemích.

Zároveň se zvyšuje kapacita digitalizačního pracoviště v Národní knihovně ČR, zkvalitňují se jeho parametry, a to nejen výrobní, ale také v oblasti aktivní ochrany digitalizovaných dokumentů během práce s nimi (šetrná fixace, lokální klimatizace).

Program *Memoriae Mundi Series Bohemica* je velmi známý ve světě, dopo- sud byl dokonce mnohem známější v zahraničí než doma. Věříme však, že díky tomuto národnímu programu poroste i jeho popularita a především využití v tuzemsku. To mu naopak dává sílu i pro svou vlastní propagaci na mezinárod- ní scéně a v navazování účelných kontaktů. Program je i nadále zastoupen v Subkomisi pro technologii Paměti světa UNESCO a díky němu je Národní knihovna ČR i signatářem smlouvy vzešlé z prostředí států G7 o světové digitál- ní knihovně *Bibliotheca Universalis*. Nicméně nejdůležitější je zájem o naše zkušenosti a především zájem uživatelů o produkované digitální dokumenty, který neustále roste.

VISK 7 Kramerius

Jiří Polišenský, Národní knihovna ČR

Národní program mikrofilmování a digitálního zpřístupnění dokumentů ohrožených degradací kyselého papíru je určen veřejným knihovnám muzeím, archivům a dalším institucím které vlastní sbírky dokumentů, z nichž některé mohou být ohroženy degradací kyselého papíru. Program by měl zajistit převod těchto dokumentů na trvanlivá média (mikrofilmy) a prostřednictvím digitalizace jejich zpřístupnění uživatelům v knihovnách a to prostřednictvím CD-R médií, lokální sítě, nebo internetu.

Při převodu dokumentů se využívá moderní hybridní technologie reformátování, která spojuje přednosti mikrofilmu i digitálního záznamu a kterou NK ČR získala díky realizaci dvou projektů a to projektu Kramerius I a projektu Digitalizace mikromédií, řešených v letech 1997 až 1999.

Podmínky účasti v podprogramu VISK 7

Pro realizaci projektů financovaných v rámci podprogramu VISK 7 byly stanoveny některé základní podmínky:

- koordinovat svoji práci s činností ostatních pracovišť,
- poskytovat záznamy do společné centrální databáze záznamů reformátovaných dokumentů CZROMM,
- budovat evidenci ohrožených dokumentů a dbát o jejich prioritní převod na náhradní médium
- zpřístupňovat uživatelské kopie reformátovaných dokumentů a zajišťovat služby,
- napomáhat při ochranném reformátování ohrožených titulů např. zápůjčkami dokumentů nebo poskytnutím bibliografických informací,
- dlouhodobě uchovávat archivní kopie reformátovaných dokumentů v souladu s doporučeními normy ISO.

Dále bylo třeba zabezpečit, aby reformátování respektovalo požadavky mezinárodních norem a doporučení, proto v zadávací dokumentaci byla stanovena povinnost žadatele přiložit návrh smlouvy s dodavatelem, ve kterém by již byly zahrnuty požadavky na kvalitu mikrofilmu a jeho formální vybavení. Návrh smlouvy nebyl nutný v případě, že by dodavatelem bylo mikrografické pracoviště knihovny spolupracující v rámci Národního programu ochranného reformátování knihovních fondů (NK ČR, MZK Brno, SVK Plzeň a SVK Olomouc). Uvedená pracoviště jsou schopna produkovat mikrofilmy s požadovanými parametry.

Obdobně i pro digitalizaci mikrofilmů byly zadány podmínky, které bylo nutné uvést v návrhu smlouvy s dodavatelem. Dále byly žadatelé o dotaci zavázáni dodat spolu s projektem seznam titulů navržených k reformátování i se zdůvodněním, uvést způsob přípravy dokumentů pro mikrofilmování a digitalizaci, zpřístupňování reformátovaných kopií i uložení matričních negativů. Všechny knihovny žádající dotaci musí navíc splnit povinnost poskytnutí záznamů do databáze CZROMM. Součástí projektů musel být i úplný rozpis rozpočtu a projekt měl obsahovat další formální náležitosti obecně stanovené MK ČR.

Výše uvedené požadavky byly nezbytné pro rozhodování odborné rady o přidělení finančních prostředků. Při schvalování jednotlivých projektů bylo nutné zabránit vzniku nestandardních produktů, které by nebylo možné obecně využívat a sdílet a neefektivním duplicitám.

Charakteristika schválených projektů

Do podprogramu VISK 7 bylo podáno celkem 9 projektů:

- Moravská zemská knihovna Brno
- Ústav pro soudobé dějiny AV ČR
- Národní filmový archiv Praha
- Muzeum východních Čech Hradec Králové
- Státní vědecká knihovna Hradec Králové
- Knihovna Akademie věd ČR
- Národní knihovna ČR
- Státní vědecká knihovně Plzeň
- Státní okresní archiv Pardubice

Přihlášené projekty je možné rozdělit do dvou skupin. První tvoří projekty zaměřené na provoz mikrografických pracovišť, jsou to projekt MZK, NKČR a SVK v Plzni. Všechna tři pracoviště musí řešit náhradu, nebo základní vybavení vyvolávacího automatu, dále projekt MZK zabezpečí pracoviště mikrografickým materiálem a projekt NK ČR řeší úpravy obrazových souborů zhotovených v rámci realizace ostatních projektů.

Druhou skupinu tvoří projekty zaměřené na reformátování ohrožených dokumentů. Celkem pět institucí zpracovalo projekty mikrofilmování a následné digitalizace významných regionálních, nebo oborových periodik. Na regionální dokumenty jsou zaměřeny projekty Muzea východních Čech v Hradci Králové, Státní vědecké knihovny v Hradci Králové a Státního okresního archivu v Pardubicích. Tyto instituce již před podáním projektu koordinovaly výběr titulů i další vzájemnou spolupráci. Významná oborová periodika budou reformátována v rámci realizace projektů Knihovny Akademie věd ČR a Národního filmového archivu.

Z podaných projektů poněkud vybočuje projekt Ústavu pro soudobé dějiny zaměřený na reformátování zvukových nahrávek pořízených při dokumentaci studentského hnutí v r. 1989. Jedná se o dokumenty na magnetofonových kazetách, které je třeba převést do digitálního formátu a zpřístupnit. Projekt by měl

řešit otázku archivace těchto dokumentů prostřednictvím digitální knihovny NK ČR a jejich zpřístupnění prostřednictvím CD-R médií v dalších institucích, příp. i prostřednictvím internetu. Vzhledem k tomu, že zvukové dokumenty mají podobu seriálu a bude možné pro ně po doplnění využít již vytvořené specifikace pro tvorbu metadat, byl tento projekt zařazen do podprogramu VISK 7. Lze očekávat, že i v dalších letech bude nutné v rámci projektů VISK řešit otázku reformátování dokumentů na jiných než papírových nosičích.

Postup realizace

Realizaci projektů bude zajišťuje Národní knihovna ČR a tři dodavatelské firmy. Celý proces sestává z přípravy pro mikrofilmování, vytvoření metadat, vlastního snímání dokumentů, zhotovení matričního mikrofilmu kopírováním, skenování matričních mikrofilmů, úprav obrazových dat, vytvoření komplexních dokumentů spojením metadat s obrazovými soubory a záznamu digitálních dokumentů na CD-R média. Přípravu dokumentů pro mikrofilmování i tvorbu metadat provádí NK ČR. Mikrofilmování a kopírování mikrofilmů se provádí v NK ČR a dvou dodavatelských firmách. Skenování všech zhotovených mikrofilmů provádí pouze NK ČR, úpravy obrazových dat provádí dodavatelská firma a tvorba komplexních dokumentů a záznam na CD-R média budou také prováděny v NK ČR.

Celý proces komplikuje stav původních dokumentů. Řada z nich je v důsledku degradace křehká, velké množství dokumentů je nevhodně svázáno. U některých titulů budou muset být rozvázány a zpětně svázány téměř všechny svazky. Knihařské práce budou prováděny také částečně v NK ČR a u dodavatelských firem.

NK ČR provádí část prací v rámci své statutární činnosti (digitalizaci), to znamená v rámci vlastních kapacit, část (mikrofilmování) v rámci vedlejší hospodářské činnosti, což umožňuje přijmout další pracovníce navíc mimo limit mzdových prostředků. Smluvní vztahy byly vytvořeny tak, že NK ČR garantuje realizaci všech činností i v těch případech, kdy část projektu realizuje dodavatelská firma, resp. NK ČR si tyto firmy na realizaci sama najímá jako subdodavatele. Tím NK ČR kontroluje dodržení kvalitativních i dalších parametrů.

Výstupy

V r. 2001 bude doplněno technické vybavení tří mikrografických pracovišť, NK ČR, MZK Brno a SVK v Plzni.

V rámci pěti realizovaných projektů bude pro pět institucí, které nemají vlastní pracoviště, reformátováno cca 200 000 stran (463 svazků) ohrožených dokumentů a zpřístupněno v digitální podobě.

Přibližně dalších 500 000 stran ohrožených dokumentů bude mikrofilmováno v NK ČR, MZK a v SVK v Plzni.

Doporučení

Dosavadní zkušenost s realizací projektů ukázala několik problémů: Je třeba zvýšit kapacitu skenování mikrofilmů. Zatímco kapacitu mikrofilmování lze rozšiřovat účastí dalších knihoven a dodavatelských firem, je skenování

mikrofilmu závislé na jediném přístroji v NK ČR. Pro menší instituce je mnohem výhodnější digitální formát pro zpřístupnění reformátovaných dokumentů. Čtecí a zpětně zvětšující přístroje jsou velmi drahé a jsou jednoúčelové. Pořízení skeneru na mikrofilmy pro další instituci předpokládá vybudování rozsáhlého zázemí umožňující archivaci velkého objemu dat a pracovní paměťový prostor. Náklady na jeho vybudování by několikanásobně překročily možnosti financování v rámci projektu VISK 7. Bude proto výhodnější zatím rozšířit kapacitu v NK ČR, kde je již toto zázemí k dispozici.

Velkým problémem je nevhodná vazba, která znemožňuje mikrofilmování. V budoucnosti bude nutné počítat s náklady na knihařské úpravy. Knihařské zásahy umožňující mikrografické zpracování jsou schopny provádět jak NK ČR, tak spolehlivé dodavatelské firmy. Je třeba počítat při navrhování projektu s náklady přibližně ve výši 10% z celkových nákladů na reformátování. V některých případech bude výhodnější před podáním projektu konzultovat objem nutných knihařských prací s odborem ochrany knihovních fondů NK ČR.

Reformátování se neomezuje jen na klasické „papírové“ dokumenty. Je třeba zachraňovat i významné dokumenty na nepapírových nosičích. Řada institucí uchovává ve svých knihovních sbírkách významné dokumenty na gramofonových deskách, magnetofonových kazetách, videokazetách apod., které mají omezenou dobu životnosti, nebo které jsou přímo ohroženy degradací nosiče. Záchranu těchto dokumentů bude třeba řešit v součinnosti s programovými projekty VaV.

Je třeba počítat s vyššími náklady na transport dokumentů, mikrofilmů a počítačových souborů. Dělbá práce mezi knihovnami a dodavatelskými firmami zvyšuje nároky na transport.

Většina institucí není vybavena pro trvalé uchovávání archivních médií v předepsaných mikroklimatických podmínkách. Krátkodobě lze tento problém řešit využitím speciálního skladu NK ČR v Centrálním depozitáři v Hostivaři. Dlouhodobě je však nutné počítat s výstavbou ukládacích kapacit pro tyto účely.

Stejná situace jako u mikrofilmů je i v případě trvalého a dlouhodobého uchovávání digitálních dokumentů. Většina institucí nemá možnost archivovat digitální dokumenty a i tento problém se zatím řeší pomocí digitální knihovny NK ČR. V dlouhodobé perspektivě bude nutné vybudovat kapacity pro centrální archivaci těchto dokumentů.

VISK 8

Jednotná informační brána a integrace heterogenních informačních zdrojů

Bohdana Stoklasová – Hana Nová, Národní knihovna ČR

U podprogramu VISK 8 (původní název Elektronické informační zdroje) dochází k podstatné modifikaci. Komplexnější pojetí podprogramu směřuje k optimalizaci budování i využívání heterogenních informačních zdrojů. V příspěvku je představena koncepce modifikovaného podprogramu VISK8.

Cíle podprogramu

Cíle podprogramu lze rozdělit do tří vzájemně provázaných oblastí:

- 1. Integrace heterogenních informačních zdrojů a jejich kvalitativně nové zpřístupnění prostřednictvím jednotné informační brány*
- 2. Zmapování informačních zdrojů dostupných v českých knihovnách*
- 3. Vytvoření podmínek pro zkvalitnění budování vlastních fondů a zajištění dostupnosti externích informačních zdrojů formou kooperace*

1. Integrace heterogenních informačních zdrojů a jejich kvalitativně nové zpřístupnění prostřednictvím jednotné informační brány

Současné knihovny zpřístupňují svým místním i vzdáleným uživatelům nejen vlastní informační zdroje, ale ve stále větší míře i informační zdroje vzdálené. Prostřednictvím internetu je dnes teoreticky dostupné obrovské množství těchto zdrojů nejrozličnějšího charakteru od metadat až po plné texty, obraz či zvuk. Jejich praktickou využitelnost však velmi komplikuje množství různých uživatelských rozhraní, která musí uživatel překonat, nutnost opakovaného přihlašování se k různým službám a opětovného odhlašování, zbytečné procházení „slepých uliček“ s nulovým výsledkem na konci nebo naopak obtížná orientace v příliš velkém počtu hitů a nutnost procházení duplicitních či multiplicitních záznamů popisujících stejný informační zdroj. Nástrojem pro překonání uvedených problémů a výrazné zvýšení uživatelského komfortu je jednotná informační brána, která je účinným prostředkem pro integraci a kvalitativně nové zpřístupnění heterogenních informačních zdrojů. Jednotná informační brána umožňuje:

- integraci informačních zdrojů – na základě jediného dotazu proběhne paralelní prohledání mnoha informačních zdrojů
- práci v jediném, uživatelsky vlídném rozhraní – práce s různými informačními zdroji nepředstavuje nutnost změny uživatelského rozhraní

- vytvoření „osobní uživatelské brány“
- deduplikaci výsledků vyhledávání
- jednotný formát výstupu

Je-li informační brána navíc obohacena o možnost speciální kontextové navigace, může se uživatel velmi snadno (doslova stisknutím jediného knoflíku) <http://www.sfxit.com/trysfx/index.html> pohybovat mezi nejrůznějšími elektronickými informačními zdroji, které odpovídají jeho dotazu a k nimž má přístup na základě svého uživatelského oprávnění. Odpadá tak nutnost opakovaného přihlašování/odhlašování. Průběžně probíhá sledování míry využití jednotlivých informačních zdrojů a je možné generovat souhrnné i dílčí statistické výstupy.

Jednotná informační brána včetně kontextové navigace bude v roce 2000 zprovozněna v Národní knihovně ČR (NK) - jedná se o společný pilotní projekt NK a Univerzity Karlovy (UK) známý pod názvem „Jednotná informační brána pro hybridní knihovny“, který získal podporu z účelových prostředků VaV. V rámci tohoto projektu bylo zakoupeno programové vybavení pro bránu (MetaLib) <http://www.exlibris.co.il/metalib/overview.html> i kontextovou navigaci (SFX) <http://www.sfxit.com/body.html> včetně základního serveru pro testování a polo-provoz v NK a na UK. K projektu se připojily v rámci navazujícího projektu LI „Informační zdroje pro STM a nástroje pro jejich zpřístupňování“ další knihovny. Vzhledem ke kvalitativně novému (především velmi jednoduchému a uživatelsky vlídnému) zpřístupnění heterogenních informačních zdrojů dojde k podstatně vyššímu využití a tím i zhodnocení informačních zdrojů, proto je žádoucí široké využití jednotné informační brány v českých knihovnách.

2. Zmapování informačních zdrojů dostupných v českých knihovnách

Efekt nasazení jednotné informační brány se výrazně zvýší, existují-li v jejím rámci tzv. tematické (oborové) brány budované jednotlivými knihovnami nebo skupinami knihoven podle jejich oborové gesce. Předpokladem účinné kooperace a delimitace činností v této oblasti je tematické zmapování fondů českých knihoven podle jednotné metodiky a existence jasné a veřejně přístupné akviziční politiky a strategie budování fondů. Právě absence jasné, srozumitelné a veřejně (prostřednictvím internetu) přístupné stávající „tematické mapy“ fondů (popis existujících fondů) včetně krátkodobé prognózy jejich vývoje (akviziční politika) i dlouhodobé prognózy (strategie budování fondů) patří k velkým slabším českého knihovnictví. V porovnání se zahraničím věnujeme této jinde tak akcentované problematice minimální péči. Výjimku tvoří oborově jasně vyhraněné knihovny, jinak ve většině našich knihoven výše uvedené podklady chybí. V zájmu efektivního vynakládání finančních prostředků na nákup klasických i elektronických informačních zdrojů je nezbytné s jejich přípravou začít co nejdříve. NK provedla analýzu nástrojů používaných v zahraničí pro tematické mapování fondů, stanovení strategie budování fondů a akviziční politiky. V mezinárodním měřítku nejrozšířenější a zároveň nejpropracovanější je metoda konspektu <http://ikaros.ff.cuni.cz/2000/c10/konspekt.htm>, <http://www.wln.org/>

wlnprods/aca/conspect.htm, která byla v roce 2000 experimentálně nasazena v NK, s jejím využitím po odzkoušení v NK počítají i další české knihovny. Nejhrubší tematické dělení v rámci konspektu tvoří 24 tematických skupin http://ikaros.ff.cuni.cz/2000/c10/kon_prekl.htm, <http://www.wln.org/wlnprods/aca/conspdiv.htm>, které budou nejen základním dělícím pro odpovědnost za budování tematických bran v jednotlivých knihovnách (skupinách knihoven), ale i základním rozcestím při vstupu do jednotné informační brány. Přehledné informace o současném i pravděpodobném budoucím tematickém rozložení fondů našich knihoven je nutné pro

- jejich správnou klasifikaci v rámci jednotné informační brány
- eliminaci chybného směřování dotazů našich i zahraničních uživatelů
- účinnou kooperaci při budování i využívání fondů

Zkvalitnění budování vlastních fondů i zajištění dostupnosti externích informačních zdrojů formou kooperace.

Elektronické informační zdroje

V posledních letech se především díky programu MŠMT ČR Informační zdroje pro výzkum a vývoj www.msmt.cz/cp1250/skupina3/veda/dompr zásadním způsobem zlepšil přístup k elektronickým informačním zdrojům. V mnoha případech se podařilo zajistit multilicenční přístup - skupinové nebo celostátní licence.

Možnost snazšího přístupu k elektronickým informačním zdrojům prostřednictvím jednotné informační brány a budování tematických informačních bran výrazně zvýší využití stávajících elektronických informačních zdrojů v institucích, které již k nim mají přístup a vyvolá zvýšenou poptávku po

- zpřístupnění dalších elektronických informačních zdrojů
- zpřístupnění elektronických informačních zdrojů v dalších institucích.

Vytvoření koordinovaného a uceleného systému zpřístupnění elektronických informačních zdrojů bude vyžadovat plynulé doplňování a pružnou licenční v návaznosti na vyhodnocování míry využití stávajících elektronických informačních zdrojů a nových uživatelských požadavků. Vzhledem k tomu, že licence jsou časově omezené, bude nutné zajistit jejich pokračování. Předpokladem efektivní licenční politiky i optimálního využití dostupných elektronických informačních zdrojů je úzká kooperace knihoven na bázi konsorcií.

Tištěné informační zdroje

Jednotná informační brána otevírá uživatelům cestu nejen k elektronickým informačním zdrojům, ale prostřednictvím integrace katalogů knihoven i k informačním zdrojům tištěným. Situace v doplňování tištěných informačních zdrojů (monografických i seriálových) je však v českých knihovnách již řadu let kritická. Vznikají nezacelitelné mezery ve fondech našich knihoven, které nejsou schopny zabezpečit potřeby uživatelů v oblasti výzkumu a vývoje, vzdělání, profesní činnosti, podnikání, kulturních a společenských aktivit. Ceny knih a seriálů trvale rostou, přičemž objem prostředků v rozpočtu knihoven

dostupných na jejich pořízení se snižuje. Knihovny musí ze svých nedostatečných rozpočtů pokrýt rostoucí náklady na informační technologie a provoz a na nákup „klasických“ dokumentů je k dispozici minimum prostředků. Nejkritičtější oblastí je doplňování zahraničních odborných monografií a seriálů. Vzhledem k tomu, že většina oborů není adekvátně pokryta dokumenty vydávanými v češtině, představuje nedostatečná dostupnost zahraniční literatury výrazný handicap pro naši integraci do EU a oslabuje možnost dosažení srovnatelné úrovně s vyspělými zeměmi a uplatnění našich pracovníků i výrobků na mezinárodním trhu. Pro řadu oborů jsou právě tištěné monografie i seriály nezbytným základem a elektronické informační zdroje mají menší význam. Po desetileté zkušenosti s internetem se jasně prokázalo, že zdaleka ne všechno lze nalézt na internetu a dochází k určitému vystřízlivění, neboli rehabilitaci role „klasických“ fondů a sbírek. Dával-li 4. rámcový program EC svojí Telematikou pro knihovny „zelenou“ rozvoji informačních technologií, současný 5. rámcový program je jasným návratem „ke kořenům“, neboli k fondům. Podobné signály zaznívají z mnoha stran. To má několik důvodů, jedním z nich je to, že zatímco zprostředkováním informací z internetu se zabývá mnoho dalších subjektů a úloha knihoven zde není nezastupitelná, jejich úloha v oblasti budování a ochrany fondů nezastupitelná je. V rámci kooperativního budování tematických informačních bran je nutné výrazně posílit nákup tištěných periodických i neperiodických informačních zdrojů.

Plánované financování podprogramu v letech 2000-2003 (v mil. Kč)

VISK 8	2000	2001	2002	2003	2000 až 2003
Investice	0,000	0,000	5,000	5,000	10,000
Neinvestice	0,000	0,000	20,000	25,000	45,000
Celkem	0,000	0,000	25,000	30,000	55,000

Vyhodnocení ekonomické efektivity podprogramu

Integrace heterogenních informačních zdrojů a jejich kvalitativně nové zpřístupnění prostřednictvím jednotné informační brány přinese výrazné zvýšení využití místních i vzdálených informačních zdrojů, čímž dojde ke zhodnocení finančních prostředků do nich vložených. Průběžné komplexní monitorování míry využití jednotlivých informačních zdrojů a generování souhrnných i dílčích statistických výstupů umožní dynamické ladění licenční politiky a optimální využití finančních prostředků.

Zmapování informačních zdrojů dostupných v českých knihovnách umožní uživatelům i zřizovatelům knihoven získat přehled o tematickém rozložení jejich fondů v minulosti, současnosti i budoucnosti, o jejich silných i slabých stránkách a návaznostech na fondy dalších českých i zahraničních knihoven. Bude eliminováno chybné a ekonomicky nerentabilní směřování rešeršních požadavků a požadavků na MVS.

Popis fondů českých knihoven metodou konspektu a jasná, veřejně přístupná akviziční politika a strategie budování fondů budou zároveň účinným základem pro koordinaci akviziční politiky českých knihoven na úrovni oborové i regionální. Koordinace akviziční politiky v celonárodním měřítku je nezbytným předpokladem optimálního využití dostupných finančních prostředků.

Zkvalitnění budování vlastních fondů i zajištění dostupnosti externích informačních zdrojů formou kooperace přispěje k lepšímu informačnímu zabezpečení a zlepšení výsledků výzkumu a vývoje, vzdělání, profesní činnosti a podnikání. Větší konkurenceschopnost v mezinárodním měřítku přinese významný ekonomický efekt.

Pravidla pro předkládání žádostí a výběr účastníků a akcí podprogramu V rámci podprogramu VISK 8 lze v rámci jednotlivých okruhů žádat o investiční i neinvestiční prostředky na následující technické a programové vybavení a činnosti:

Integrace heterogenních informačních zdrojů a jejich kvalitativně nové zpřístupnění prostřednictvím jednotné informační brány

- nákup HW a SW nezbytného pro zajištění funkce jednotné informační brány, tematické brány a/nebo připojení k jednotné informační bráně
- úhrada činností nezbytných pro zajištění funkce jednotné informační brány, tematické brány a/nebo připojení k jednotné informační bráně

Zmapování informačních zdrojů dostupných v českých knihovnách

- nákup HW a SW nezbytného pro zajištění popisu fondů metodou konspektu
 - úhrada činností nezbytných pro zajištění popisu fondů metodou konspektu
- Zkvalitnění budování vlastních fondů i zajištění dostupnosti externích informačních zdrojů formou kooperace

- nákup licencí pro přístup k elektronickým informačním zdrojům
- nákup tištěných informačních zdrojů (monografií i seriálů)

Žadatel o finanční podporu z podprogramu VISK 8 musí splňovat řadu podmínek:

- aktivní účast na budování jednotné informační brány nebo tematické informační brány (případně více tematických informačních bran)
- hotový popis fondů metodou konspektu minimálně na úrovni tematických skupin veřejně přístupný prostřednictvím internetu
- strategie budování fondů veřejně přístupná prostřednictvím internetu
- akviziční profil veřejně přístupný prostřednictvím internetu obsahující vazby na další české knihovny (linie tematická i regionální)
- zkušenost s automatizací
- kvalitní technické zázemí včetně kvalitního připojení na internet
- široké a dlouhodobé zpřístupnění získaných informačních zdrojů včetně MVS
- tvorba bibliografických záznamů a metadat podle mezinárodních standardů (AACR2R, UNIMARC, DC, OPENURL) a jejich bezplatné dodávání do

CASLIN-souborného katalogu ČR a zpřístupnění prostřednictvím jednotné informační brány

- možnost zpracování reprografických kopií a kopií dodávaných elektronickou cestou
- koordinace nákupu licencí pro přístup k elektronickým informačním zdrojům s ostatními českými knihovnami
- koordinace nákupu tištěných informačních zdrojů (monografií i seriálů) s ostatními českými knihovnami

Klíčové postavení v celém podprogramu má NK, která bude

- provozovatelem jednotné informační brány
- koordinátorem a metodickým pracovištěm pro popis fondů českých knihoven metodou konspektu
- koordinátorem činnosti tematických informačních bran a jejich napojení na jednotnou informační bránu
- koordinátorem požadavků na celoplošné licence (nebo multilicence)
- koordinátorem a metodickým centrem činnosti konsorcií vznikajících v souvislosti s realizací VISK 8

Odborná garance podprogramu:

PhDr. Bohdana Stoklasová (jednotná informační brána, konspekt, neperiodické zdroje)

PhDr. Hana Nová (periodické zdroje, licenční politika)

VISK 9

CASLIN – SOUBORNÝ KATALOG ČR: ROZVOJ A PROVOZ

Gabriela Krčmařová, Národní knihovna ČR

V úvodu svého příspěvku bych se ráda věnovala té části projektu CASLIN – Souborného katalogu ČR (dále jen souborný katalog nebo SK), která souvisí s jeho provozem a pokusím se shrnout základní informace důležité pro nové účastníky SK.

I. Základní pravidla spolupráce se souborným katalogem

Souborný katalog je z principu **otevřen všem knihovnám** České republiky, odborným i veřejným bez ohledu na to, jaký knihovnický systém používají (téměř všechny knihovnické systémy používané v současné době v ČR garantují možnost exportu a importu záznamů ve formátu UNIMARC). Jedinou podmínkou je nutnost dodržování níže uvedených pravidel spolupráce a přijatých standardů.

Souborný katalog **přijímá záznamy tištěných monografií, speciálních druhů dokumentů a seriálů domácí i zahraniční provenience**. Základním kritériem aktivní spolupráce účastníků souborného katalogu je povinnost respektovat stanovené **standards** zpracování záznamů:

- výměnným formátem je **UNIMARC**,
- základním standardem pro jmenné zpracování je **ISBD(G)**,
- závaznými pravidly pro jmenné zpracování jsou **AACR2**,
- pro věcné zpracování je povinné uvedení **notace MDT**,
- povinný rozsah záznamů pro jednotlivé druhy dokumentů je určen instrukcemi **Záznam pro souborný katalog**, které je nezbytné před zahájením spolupráce prostudovat. Jsou k dispozici na stránkách CASLIN na adrese www.casli.cz a správce k nim zodpoví jakékoliv případné **dotazy** (telefonicky 02/21663206 nebo e-mailem na adrese viz níže bod 2).

Základní desatero spolupráce se souborným katalogem:

1. **Zaslání vzorku záznamů** (cca 50) na disketě nebo přes FTP server.
2. Prvnímu kroku může předcházet **dotaz na správce** souborného katalogu, na adresy: Helena.Wagnerova@nkp.cz nebo Katerina.Hajna@nkp.cz.
3. Výsledky analýzy kvality vzorku záznamů jsou konzultovány s pracovníky knihovny písemně, telefonicky a je možné i osobní jednání.

4. Po ukončení analýzy správce souborného katalogu **přidělí záznamům kvalitativní váhu** (váha je numerická hodnota vyjadřující kvalitu záznamu) a je při každém importu znovu automaticky kontrolována:

váha	kvalita záznamu
4	nestandardní (většinou záznamy získané retrospektivní konverzí starších klasických katalogů)
9	záznam splňuje rozsah minimálního záznamu ve jmenném popisu, chybí MDT
10	záznam splňuje rozsah minimálního záznamu
11	záznam přesahuje rozsah minimálního záznamu ve jmenném popisu
12	záznam přesahuje rozsah minimálního záznamu ve jmenném a věcném popisu
20	záznam Národní knihovny ČR

5. Nyní je knihovna schopna dodávat záznamy do souborného katalogu, proto je dalším nezbytným krokem **podpis smlouvy o spolupráci** mezi Národní knihovnou ČR jako správcem souborného katalogu a knihovnou jako novým účastníkem souborného katalogu (text smlouvy je k dispozici na stránkách CASLIN).
6. Na základě rozhodnutí, které služby souborného katalogu hodlá knihovna využívat si zvolí a konzultuje se správcem souborného katalogu jednu ze tří kategorií účastníků souborného katalogu:

Kategorie A umožňuje:

- vyhledávat záznamy dokumentů,
- využít propojení na meziknihovní výpůjční službu,
- stahovat (přebírat) záznamy dokumentů, o které má zájem,
- připsat svou siglu (u periodik upravit roky odběru) k záznamům dokumentů, které vlastní,
- aktualizovat údaje v záznamech, které již dříve dodal,
- vytvářet nové záznamy přímo v souborném katalogu a následně je stahovat do svého lokálního katalogu.

Kategorie B umožňuje:

- vyhledávat záznamy dokumentů,
- využít propojení na meziknihovní výpůjční službu,
- stahovat (přebírat) záznamy dokumentů, o které má zájem,
- připsat svou siglu (u periodik upravit roky odběru) k záznamům dokumentů, které vlastní.

Kategorie C umožňuje:

- vyhledávat záznamy dokumentů,
- využít propojení na meziknihovní výpůjční službu vlastníka dokumentu,
- připsat svou siglu (u periodik upravit roky odběru) k záznamům dokumentů, které vlastní.

7. Správce prokonzultuje s knihovnou nejvhodnější **periodicitu zasílání záznamů**. Z důvodu maximální aktuálnosti souborného katalogu správce prefe-

ruje dodávání v co možná nejkratších intervalech, avšak je nezbytné vycházet také z velikosti a možností knihovny. Periodicita zasílání záznamů může tedy být velmi individuální: od 1x denně až po 4x za rok. Periodicitu dávkového zasílání záznamů není nutné řešit, pokud se knihovna rozhodne katalogizovat on-line v systému souborného katalogu s využitím vstupního formuláře (záznam následně kopíruje do své lokální báze).

8. Správce provádí přesnou **evidenci dodaných záznamů**, statisticky sice rozlišuje záznamy duplicitní a originální, ale celková evidence počtu dodaných záznamů eliminuje pouze vnitřní duplicity v dávce, ke kterým také někdy dochází. Z toho vyplývá také to, že pokud je původní originální záznam knihovny s nižší vahou přepsán záznamem s vyšší vahou, je stále pro první knihovnu evidován jako dodaný záznam a je převedena její sigla i signatury. Pro uživatele souborného katalogu je stejně důležitá bibliografická hodnota záznamu (především pro knihovníky), jako sigly jednotlivých knihoven, které poskytují informaci o lokalizaci dokumentu nejen knihovníkům – pracovníkům MVS, ale především uživatelům kdekoliv v síti.
9. Knihovna má možnost přebírat ze souborného katalogu vybrané záznamy dokumentů a to e-mailem, přes FTP nebo stažením souboru s vybranými záznamy do svého domovského adresáře.
10. Knihovna má možnost využít odeslání žádanky MVS e-mailem s využitím bibliografických údajů i údajů o lokalizaci dokumentu přímo ze souborného katalogu.

II. Úkoly pro souborný katalog na rok 2001

Již v září 2000 bylo v Národní knihovně ČR (dále jen NK ČR) na poradě náměstků rozhodnuto, že se v roce 2001 správce souborného katalogu soustředí na realizaci dvou základních úkolů:

1. Implementaci komunikačního protokolu Z39.50 v souborném katalogu.
2. Propojení záznamů souborného katalogu s autoritními záznamy v bázi národních autorit (báze je stejně jako souborný katalog budována v NK ČR od roku 1995).

Systémová analýza systému SK jako věcný předpoklad k implementaci Z39.50

Po neúspěšných pokusech dosáhnout u firmy ExLibris úprav programu pro řízení import dat, byla vyvinuta sada externích programů, které pracovaly vně systému ALEPH s využitím pomocné báze SK. S kvantitativním růstem báze SK a s přibývajícím počtem spolupracujících knihoven se tento způsob zpracování dat stával nerealizovatelným (podrobněji viz článek Zpracování dat v Souborném katalogu ČR - <http://www.caslin.cz:7777/caslin/usti.html>)

V září 1997 schválilo vedení Národní knihovny ČR jako řešení dané situace vývoj vlastního systému pro SK a uvolnilo pro potřeby SK jeden ze serverů Národní knihovny. Mellonova nadace poskytla na základě předloženého projektu

finanční prostředky a začátkem roku 1998 byl zakoupen databázový systém ORACLE jako nástroj k vývoji aplikace pro SK. Finanční prostředky na vlastní vývoj aplikací v rámci tříletého projektu VaV se nepodařilo získat v dostatečné výši, a proto nebylo možné provést systémovou analýzu před zahájením vývoje aplikace.

V současné době je SK zpřístupněn pod vlastním systémem: správce má k dispozici komfortní nástroj pro správu dat, uživatelé kvalitní zdroj informací o dokumentech a zdroj bibliografických záznamů (funguje dávkové stahování záznamů, on-line sdílená katalogizace s využitím vstupního formuláře se upravuje – bude v nové verzi zpřístupněna v září 2001).

V souvislosti se záměrem implementovat do SK protokol Z39.50 se ukázalo, že stávající dokumentace k aplikaci SK nepopisuje dostatečně podrobně a strukturovaně datový a procesní model SK, což je zásadní překážkou k realizaci implementace Z39.50.

Dokumentace k aplikaci SK byla zpracována ve formě materiálu **CASLIN – Souborný katalog ČR, Funkční model** (je k dispozici ve studovně knihovnické literatury NK ČR), který obsahuje základní popis systému, jeho funkcí včetně grafických schémat na různé úrovni podrobnosti popisující procesy týkající se funkčnosti SK. Dále byly ve formě strukturovaného textu v různých verzích zpracovány materiály **Zadání pro vývoj aplikací v systému ORACLE** (jsou zpřístupněny na stránkách CASLIN). Tyto materiály obsahují strukturovaný popis požadavků na systém, popis aplikační logiky i popis datových struktur.

Systémová analýza a vytvořené nástroje umožní postoupit v kvalitě dokumentace dále tak, aby systém nebyl příliš závislý na autorském a zpracovatelském týmu. Dalším problémem je to, že použité notace procesních diagramů, které materiály obsahují, nejsou standardní. U procesních diagramů stávající dokumentace dochází někdy k tomu, že diagram obsahuje spolu s popisem obsluhovaných procesů systému SK i vnitřní algoritmy tohoto systému. Tato situace by mohla výhledově způsobit problémy při zachycení změn v systému z důvodu obtížného rozlišení obou typů procesů a jejich dokumentačního zpracování. Rovněž není dopracována dokumentace datové vrstvy aplikace ve formě datového modelu. Z hlediska technologie použité na zpracování dokumentace (prostředky MS Office) je v současné době problematické udržení aktuálnosti a konzistence dokumentace a to, jak jednotlivých částí mezi sebou, tak konzistence mezi aplikací samou a její dokumentací.

Výsledkem systémové analýzy bude:

1. komplexní dokumentace systému, včetně metodiky a techniky pro tvorbu dokumentace
2. metodika údržby a rozvoje systému,
3. vhodné nástrojové vybavení pro správce SK (návrh podpůrné technologie).

Bude provedena reverze stávající aplikace do klasického datového modelu a bude nadále udržována v CASE. Při nové verzi systému se zreviduje stávající datový a procesní model a automaticky se zde promítnou všechny změny.

Popis datové vrstvy aplikace SK pro http protokol i protokol Z39.50 ve formě datového modelu bude jedním z výsledků systémové analýzy systému SK. Popsaný datový model SK je jedním ze základních předpokladů implementace protokolu Z39.50 v SK. Vlastní implementace proběhne v roce 2002.

Budování souboru autorit v SK a kooperativní budování souboru národních autorit

Z jednání expertů významných knihoven ČR a producentů knihovnických systémů dne 5.12.2000 v NK ČR (zápis jednání včetně prezenční listiny je k dispozici na stránkách CASLIN - <http://www.caslin.cz:7777/caslin/authority.html>) vyplynuly dva základní závěry:

1. Je žádoucí preferovat budování souboru autorit (dále jen SA) včetně souboru národních autorit (dále jen SNA) v systému SK a vytvořit tak předpoklady pro správu a budování SK a SA v **homogenním prostředí**.
2. Knihovny proto budou podávat projekty týkající se kooperativního budování SNA v rámci VISK 9.

V průběhu několika dnů ještě do konce roku 2000 formuloval správce SK svou představu kooperativního zpracování a využívání SA v systému SK a vystavil ji na stránkách CASLIN (<http://www.caslin.cz:7777/caslin/autor-zad.html>).

V lednu 2001 byla vytvořena Expertní rada pro Souborný katalog ČR (seznam členů viz <http://www.caslin.cz:7777/caslin/exp-seznam.html>), jejímiž členy se stala většina členů Týmu technického rozvoje Souborného katalogu ČR (od roku 1997 byl tento tým vedle Pracovní skupiny pro Souborný katalog ČR poradním orgánem správce SK). V lednu 2001 se konalo v NK ČR první jednání Expertní rady, kde však zástupce vedení NK ČR konstatoval, že SNA bude i nadále budován v systému ALEPH (viz zápis na stránkách CASLIN: <http://www.caslin.cz:7777/caslin/experti1.html>).

V červnu 2001 se v rámci „elektronické“ diskuse někteří členové Expertní rady znovu vrátili k požadavku budování SA a SK v homogenním prostředí, přičemž vyjádřili názor, že aplikace SK má logické předpoklady zajistit kvalitní budování a využívání SA, poněvadž se jedná o období zpracování bibliografických záznamů pro SK, zároveň nevyžaduje pro široký okruh účastníků SK žádné zvláštní softwarové úpravy.

Největším problémem pro VISK 9 se tak stal rozpor mezi rozhodnutím NK ČR i nadále budovat SNA v systému ALEPH a doporučením některých členů Expertní rady pro Souborný katalog ČR, kteří jsou zároveň členy komise VISK 9, budovat SK a SA v homogenním prostředí souborného katalogu (toto řešení preferuje také oddělení souborných katalogů NK ČR – dále jen OSK - jako výkonný správce SK).

Projekt NK ČR pro VISK 9 vychází z následujících skutečností:

1. Souborný katalog pracuje na bázi protokolu http a je zpřístupněn přes www rozhraní.
2. Protokol Z39.50 bude v SK implementován v roce 2002.
3. Off-line dávkové dodávání dat do SK bude i v budoucnu tvořit významnou část spolupráce s účastníky SK.
4. SK a SNA jsou v současné době na dvou různých platformách.
5. Žádoucí je správa SK a SA, který bude obsahovat SNA, v homogenním prostředí.

Výsledný projekt NK ČR pro VISK 9 předkládá následující kompromisní řešení:

1. NK ČR buduje SNA v systému ALEPH a kooperace se účastní pouze knihovny ALEPH nebo knihovny, které mají implementován Z39.50 klienta (jedná se celkem o šestnáct knihoven – podrobněji viz příspěvek PhDr. Zdeňka Bartla).
2. SK vytvoří v rámci svého systému modul autorit, na budování SA se tak prostřednictvím protokolu http a www rozhraní mohou podílet všichni aktivní účastníci SK.
3. Vzhledem k tomu, že SK nepoužívá systém ALEPH a zároveň nebude v roce 2001 implementovat protokol Z39.50, nemá možnost zajistit propojení bibliografických záznamů se SNA mimo vlastní systém. SK zajistí propojení bibliografických záznamů se SA vzniklým kooperací v rámci systému SK.
4. První etapy kooperativní tvorby SNA se účastní především knihovny se systémem ALEPH a další knihovny, které budou mít implementován Z39.50 klienta. Větší část realizace projektu ze strany zúčastněných knihoven spočívá v čištění lokálních autoritníchází.

Základní cíle projektu pro rok 2001:

1. Zahájení 1. etapy kooperativní tvorby (a využívání) SNA v heterogenním prostředí s využitím komunikačního protokolu Z39.50 a bez zapojení SK.
2. Tvorba modulu autorit v SK včetně přípravy na kooperativní budování SA.
3. Systémová analýza projektu SK a SA s ohledem na zpřístupnění pod protokolem http a Z39.50.
4. Čištění přístupových souborů v SK a jejich harmonizace se SNA.

Závěr

Národní knihovna ČR je jedním z účastníků souborného katalogu a zároveň je jeho správcem. Pokud se na toto konstatování dokážeme podívat s dostatečným nadhledem, uvědomíme si, že takové spojení musí působit vcelku pochopitelné nesnáze a těžkosti pro obě strany. Základním principem souborného katalogu je spolupráce s knihovnami, které ve výsledku dokáží ocenit poskytnuté služby, a to je dostatečná motivace pro překonávání menších i větších obtíží.

VISK 9 A JEHO PROMĚNA

aneb

Veřejné informační služby knihoven v poločase – výsledky, perspektivy a problémy z pohledu garantů jednotlivých podprogramů

Zdeněk Bartl, Národní knihovna ČR

V roce 2001, prvním roce 21. století, kterému se obecně předpovídá, že se stane stoletím informačních technologií, doznal podprogram VISK 9 změn ve smyslu rozšíření obsahové náplně. Podprogram VISK 9 se rozčlenil na dvě části:

I. Rozvoj CASLIN – Souborného katalogu ČR

a

II. Kooperativní tvorba a využívání souborů národních autorit

Adresátem podprogramu VISK 9 byla dosud pouze Národní knihovna ČR jako správce souborného katalogu CASLIN.

Druhá, nově koncipovaná část podprogramu „Kooperativní tvorba a využívání souborů národních autorit“ byla pro rok 2001 určena okruhu knihoven, které kladně reagovaly na výzvu a adresné oslovení oddělením národních autorit NK ČR. Do letošní fáze projektu se kromě NK ČR zapojily ještě tyto následující knihovny (každá z nich z administrativních důvodů podávala svou vlastní žádost o dotaci):

- Moravská zemská knihovna, Brno
- Státní vědecká knihovna, Olomouc
- Státní vědecká knihovna, Hradec Králové
- Státní vědecká knihovna, Kladno
- Státní vědecká knihovna, Liberec
- Státní vědecká knihovna, Plzeň
- Národní lékařská knihovna, Praha
- Okresní knihovna, Karlovy Vary
- Okresní knihovna, Havlíčkův Brod
- Knihovna F.Bartoše ve Zlíně
- Městská knihovna v Praze
- Knihovna J.Mahena v Brně
- Knihovna K.Dvořáčka ve Vyškově

Letošní fáze se dále účastní dva významné akademické souborné katalogy (třetí, souborný katalog Masarykovy university v Brně svou účast pro letošní rok nakonec odvolal a svou účast v projektu přesouvá na další rok). Také tyto sou-

borné katalogy, zastoupené svými správci, podaly samostatnou žádost o dotaci. Jsou to:

- Ústav výpočetní techniky UK Praha (jako správce souborného katalogu University Karlovy)
- Knihovna University Palackého, Olomouc (jako správce souborného katalogu University Palackého)

Charakteristika projektu

Projekt „Kooperativní tvorby a využívání souborů národních autorit“ je částí rozsáhlejšího projektu s názvem „**Rozvoj CASLIN – Souborného katalogu ČR**“ a navazuje na první jeho část s názvem „**Implementace protokolu Z39.50 a integrace souboru autorit do souborného katalogu CASLIN**“

NK ČR je iniciátorem vytvoření kooperačního sdružení knihoven ČR pro tvorbu a využívání souborů národních autorit. Tvorba souborů národních autorit byla dosud soustředěna pouze na pracovišti NK ČR (odd. národních autorit), tvorba lokálních autorit v lokálních aktivitách knihoven, které ve svých systémech mají implementovanou bázi autorit. Pro razantní kvantitativní nárůst počtu autoritních záznamů a tudíž i vyšší racionalizaci primárního katalogizačního procesu je však nutné i u nás soustředit tvorbu a využívání národních autorit do kooperačního sdružení knihoven a integrovat soubory autorit do souborného katalogu CASLIN. Pro rok 2001 se počítá s uskutečněním první fáze projektu – s navázáním kooperační spolupráce s několika vybranými knihovnami (seznam viz výše) a s vytvořením základního funkčního modelu kooperativní tvorby a využívání souborů národních autorit v centrální bázi a v režimu on-line. V následujících letech budou do kooperativního systému postupně zapojovány i další knihovny tak, aby se v horizontu zhruba tří let podařilo tvorbu a využívání souborů autorit plně integrovat do kooperativního sdružení knihoven a dosáhlo se tak racionalizace zpracovatelského procesu knihovních fondů v jednotlivých knihovnách ČR.

Základní cíle projektu

Předkládaný projekt sledoval v roce 2001 splnění těchto **tří základních cílů**:

1. Vytvoření funkčního modelu kooperativní tvorby a využívání souborů národních autorit v centrální bázi a v režimu on-line
2. Odstranění duplicit a harmonizace lokálních autorit a souborů národních autorit a dodání dosavadních lokálních autorit z jednotlivých zúčastněných knihoven ve formě dávkových exportů do báze souborů národních autorit v NK ČR
3. Postupným zapojováním (v dalších etapách) českých knihoven do kooperativní tvorby a využíváním souborů národních autorit dosáhnout unifikace selekčních údajů a podstatné racionalizace zpracovatelského procesu (resp. knihovních fondů) v jednotlivých knihovnách zapojených do kooperace

Popis projektu

Vytvoření národní báze autoritních hesel pro národní i cizojazyčná jména v souladu s mezinárodními doporučeními je základní myšlenkou tvorby souborů národních autorit. Je to zároveň i „povinnost“ každé národní bibliografické agentury. Zásadní význam této oblasti přikládá též IFLA, která zařadila tvorbu souborů autorit do koncepce mezinárodní bibliografické kontroly (UBC, Universal Bibliographic Control).

Soubory autorit, jakožto nástroj jednotného selekčního jazyka, umožňují správně identifikovat autora jediným základním tvarem jména. Pro racionalizaci zpracování knihovnických fondů je prioritní, aby národní soubor autorit obsahoval co možná nejvíce autoritních záhlaví stanovených dle platných katalogizačních pravidel. Proto je nutná co nejširší kooperace při tvorbě souborů autorit.

Vytvoření funkčního modelu kooperativní tvorby a využívání souborů národních autorit probíhá v podmínkách různorodého SW prostředí knihoven ČR. Při jednáních, která se uskutečnila v NK ČR dne 5.12.2000, a pak zejména 24.1.2001 (viz: <http://www.caslin.cz:7777/caslin/authority.html>, resp. <http://www.caslin.cz:7777/caslin/expert1.html>) byly stanoveny základní obrysy kooperativního zpracování souboru národních autorit, resp. spolupráce souborů národních autorit a CASLIN-Souborného katalogu ČR (dále jen SK ČR), které byly v následujících měsících dále rozpracovány dle aktuálních poznatků a potřeb. Těmi se staly zejména:

- potřeba zachování jediného místa (databáze) pro ukládání nových návrhů autoritních záznamů (v SW prostředí NK ČR systému ALEPH500) ke schválení správcem centrální báze národních autorit NK ČR (pro minimalizaci vzniku možných duplicit autoritních záznamů)
- potřeba vložit mezi prostředí ALEPH500 a lokální spolupracující knihovny Z39.50 server s funkcí update databáze, aby byla zajištěna plná komunikace lokálních knihoven a centrální báze autorit (implementace protokolu Z39.50 v prostředí ALEPH500 postrádá funkci update databáze)
- vytvoření subsystému z „autoritativních“ knihoven, které používají systém ALEPH500

Vzhledem k tomu, že se oddělení národních autorit NK ČR (dále jen ONA NK ČR) stává v předloženém funkčním modelu kooperace národním centrem pro správu souborů národních autorit a zároveň však působí i jako správce lokálních autorit a „servisní“ pracoviště pro samotnou NK ČR, byla žádost o dotaci pro projekt kooperativní tvorby a využívání souborů národních autorit rozčleňena do dvou částí týkajících se pokrytí potřeb a požadavků národního centra a lokálních potřeb v rámci NK ČR.

A. Oddělení národních autorit NK ČR jako národní centrum pro správu souborů národních autorit

Model kooperace tvorby, využívání a správy báze autorit a jeho napojení na SK ČR

Navrhovaný model vychází s několika daných skutečností, které limitují a ovlivňují jakoukoliv kooperaci knihoven v ČR. Těmito skutečnostmi jsou především:

- různorodé SW prostředí v českých knihovnách
- potřeba racionalizace zpracovatelského procesu
- nutnost unifikace selekčních údajů na národní úrovni

Soubory národních autorit (dále jen SNA) budou spravovány v prostředí ALEPH500 a správcem bude ONA NK ČR. Toto oddělení je zároveň i správcem lokální báze autorit NK ČR. Model kooperace bude obsahovat subsystém, který budou dohromady tvořit knihovny využívající systém ALEPH500 (resp. ALEPH300). Tyto knihovny (NK ČR, MZK Brno, SVK Olomouc a NLK Praha) jsou současně i jakýmsi přirozenými „autoritativními pracovišti“ v rámci celé sítě českých knihoven (první tři jmenované knihovny jsou příjemcem plného povinného výtisku, čtvrtá knihovna je centrální oborovou knihovnou pro oblast lékařství a zdravotnictví). Komunikace v rámci tohoto subsystému bude probíhat prostředky danými jednotným SW prostředím systému ALEPH. Komunikaci ostatních spolupracujících knihoven bude zajišťovat komunikační protokol Z39.50.

Protokol Z39.50 (ISO 29 950) je standardizovaný protokol pro vyhledávání a přenos dat. Upravuje určitým způsobem komunikaci mezi informačními systémy od různých dodavatelů s různými datovými strukturami a pracujících na různých SW a HW platformách. Cílem je vyhledávání a přenos informací mezi těmito systémy. Uživatel takového systému má možnost pomocí vlastního aplikačního rozhraní získávat informace i z jiných informačních zdrojů, aniž by se musel učit vyhledávací nástroje a datové struktury prohledávaného zdroje.

Vzhledem k tomu, že SNA budou tvořené a spravované v SW prostředí ALEPH500 a ten nemá dosud implementovanou 3.verzi protokolu Z39.50 (implementována je jen 2.verze protokolu Search & Retrieve), bude nutné nainstalovat „nad“ centrální bázi autorit server Z39.50 umožňující funkci database update (3.verze protokolu Z39.50). Kooperující knihovny a jejich systémy pak budou on-line komunikovat se SNA buď přímo pomocí klienta Z39.50 s nadstavbou MARC editoru, nebo budou moci používat aplikační rozhraní vlastního systému, které bude komunikovat s klientem Z39.50 v NK ČR. Z39.50 server (verze 3) implementovaný v NK ČR nad bází SNA bude s touto bází komunikovat prostřednictvím standardních importních/exportních rutin systému ALEPH. Tato instalace překlene, co dosud chybí instalaci protokolu Z39.50 (verze 2) v systému ALEPH500. Tím bude zabezpečená komplexní administrace budovaných SNA. Z toho tedy vyplývá, že uživatelé systému ALEPH budou komunikovat se SNA vlastním klientem ALEPH, ostatní systémy budou komunikovat pomocí protokolu Z39.50.

Propojení kooperativního modelu tvorby a využívání souborů národních autorit a SK ČR se bude odehrávat na úrovni propojení autoritního záznamu a bibliografických záznamů, které příslušné autoritě přináležejí, prostřednictvím pro-

pojovacího podpole \$3 (v polích 7xx bibliografických záznamů). Stručně a jednoduše řečeno, knihovna, bude-li chtít dodat do SK ČR bibliografický záznam, nejprve si stáhne z báze autorit autoritní záhlaví k svému bibliografickému záznamu (neexistuje-li dosud autorita, pak ji nejprve vytvoří), do podpole \$3 v poli 7xx doplní identifikační číslo příslušné autority a předá záznam do SK ČR. Vazbou identifikačního čísla autoritního záznamu v podpoli \$3 příslušných bibliografických záznamů bude jednoznačně zajištěno propojení báze národních autorit a SK ČR.

Pro hladký průběh spolupráce knihoven s různými pracovními postupy bude nutné tyto postupy sladit, zejména pak katalogizační politiku. Proto bude nutné uspořádat v krajských vzdělávacích centrech knihoven celou sérii školení, v jejichž rámci lektoři NK ČR vysvětlí a zdůvodní platné interpretace katalogizačních pravidel AACR2, resp. jednotné používání formátu UNIMARC/ Authority. Tato školení se budou týkat jak katalogizátorů, tak i vybraných lokálních supervizorů, kteří na lokální úrovni zajistí primární věcnou správnost nových autoritních záznamů a sníží na minimum možnost výskytu věcných chyb.

Splněním letošních cílů projektu bude připravena půda pro postupné rozšiřování počtu knihoven, které by se mohly v příštích dvou, třech letech zapojit do kooperativní tvorby a využívání souborů národních autorit.

Hlavním a základním cílem projektu je vytvoření funkčního modelu kooperativní tvorby a využívání souborů autorit na národní úrovni se zapojením rozhodující části knihoven všech typů a úrovní v časovém horizontu tří až pěti let.

B. Oddělení národních autorit NK ČR jako správce lokálních autorit a „servisní“ pracoviště pro NK ČR

NK ČR jako centrální knihovna s nejpočetnějším knihovním fondem v ČR a jako příjemce povinného výtisku hraje vůdčí roli v rámci chystané kooperativní spolupráce. Zároveň je jedním z lokálních přispěvatelů do souboru národních autorit.

ONA NK ČR již od roku 1998 vytváří a zpřístupňuje ostatním knihovnám na CD-ROM Česká národní bibliografie, na [www \(http://sigma.nkp.cz:4505/ALEPH0/-/start/auj10\)](http://sigma.nkp.cz:4505/ALEPH0/-/start/auj10) a na FTP serveru NK ČR bázi národních autorit, která již dosahuje počtu téměř osmdesát tisíc autoritních záznamů. Zpřístupněné záznamy dodržují všechny stanovené standardy (AACR2, formát UNIMARC/ Authority atd.). Kromě vytváření autoritních záznamů probíhá již několik let permanentní proces pročišťování přístupových rejstříků a odstraňování nežádoucích duplicít základní bibliografické báze NK ČR (NKC01). Tyto duplicity a nestandardní záhlaví vznikají postupným včleňováním bibliografických záznamů vzniklých retrokonverzí ČNB a digitalizací generálního katalogu NK ČR. Práce spojené s odstraňováním duplicít a nestandardní podoby záhlaví v rejstřících bibliografické báze NK ČR a plánované práce spojené s včleňováním dávkových exportů autoritních záznamů, které knihovny dodají ze svých lokálníchází, vykonávají a budou i nadále vykonávat externí spolupracovníci zejména

z řad studentů (objem prováděných prací totiž vysoko překračuje fyzické možnosti stálých pracovníků ONA NK ČR). Pro zefektivnění prací a pro zjednodušení administrace a kontroly prováděných úkonů je nutné vybudovat samostatné pracoviště pro externí spolupracovníky, kde by jim byly k dispozici pracovní stanice pro práci v bibliografické bázi. Předpokládané využití tohoto pracoviště bude dvanáct hodin denně (přístupnost v době 8.00 – 19.00 hod) pět dnů v týdnu. Pracoviště bude vybaveno 5 pracovními stanicemi s přístupem do ALEPH500 a na WWW (pro možnosti ověřování správnosti záhlaví ve vzdálených bibliografických či autoritních databázích velkých evropských a světových knihoven). Jedna pracovní stanice poslouží Slovanské knihovně pro totožné práce (čištění a odstraňování duplicit) ve své bibliografické bázi (Slovanská knihovna, jako integrální součást NK ČR, se stane též pracovištěm s využíváním báze národních autorit).

Pro zajištění hladkého přístupu do systému ALEPH500 je nutné posílit množství jeho licencí (pro spolupracující knihovny – SVKOL a MZK Brno – a pro externí spolupracovníky, kteří budou výrazným způsobem pomáhat při rutinních činnostech spojených s harmonizací autorit, odstraňováním duplicit a integrací dodaných dávkových souborů autorit). Je proto bezpodmínečně nutné v současné době počet licencí (t.j. počet okamžitých přístupů do ALEPH) pro zachování plynulého a bezporuchového provozu systému posílit o osm klientů.

Přínos projektu

Bohatý a spolehlivý soubor národních autorit **zkvalitní katalogizaci** v knihovnách ČR, což umožní podstatnou **redukcí primární katalogizace** dokumentů v jednotlivých knihovnách. Implementace protokolu Z39.50 umožní **on-line budování souboru národních autorit** a nepřímo i on-line sdílenou katalogizaci v prostředí knihovnických systémů účastníků souborného katalogu. Dobře fungující souborný katalog je základním nástrojem efektivního vyhledávání informací o dostupnosti dokumentů existujících v českých institucích.

Projekt přímo navazuje na VISK 5 (Národní program retrospektivní konverze katalogů knihoven ČR – RETROKON) a též na VISK 3 (Informační centra veřejných knihoven).